

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

7978

ԱԼԻԿԻԵՐԻ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Դ Ժ Ո Ւ Ք

ՔԱՐԳՄԱՆԵՑ

Հ. ԱՐՄԵՆ ՂԱԶԻԿԵԱՆ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ

ԵՐԿՐՈՐԳ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ԹԱՐԳՄԱՆ ԶԷՆ ԲԱՐԵՓՈԹՈՒԱՆ

ՎԵՆԵՏԻԿ - Ս. ՂԱԶԱՐ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

1910

H. KASHMANYAN

85

7-18

Տ Ա Ն Դ Է

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Դ Ժ Ո Ւ Ք

Կ. ԿԱՐԱՊԵՏԻԱՆ

ՔԵՐԹՈՂԱԿԱՆ
ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ
Ե

7-18

76

521.07
գիրք
1910

ՏԱՆԴԷ ԱԼԻԿԻԵՐԻ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Դ Ժ Ո Խ Ք

ՔԱՐԳՄԱՆԵՑ

Հ. ԱՐՄԵՆ ՂԱԶԻԿԵԱՆ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ԹԱՐԳՄԱՆԶԷՆ ԲԱՐԵՓՈՒԹԻԱՆ

ՎԵՆԵՏԻԿ - Ս. ՂԱԶԱՐ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

1910

28 MAR 2013

1978

2669-2011

ՏԱՆԴԷ ԱԼԻԿԻԵՐԻ

Տ Ա Ն Դ Է*

ԻՏԱԼԱԿԱՆ քերթութիւնը՝ յունականին սկիզբն ունեցած է գերագոյն գրուածքով մը ծանօթանալով ուսումնական աշխարհի։ Տանդէի Աստուածային Կատակերգութիւնը (*Divina Commedia*) այնպէս է իտալացոյ համար՝ ինչ որ հին Յունաց Հոմերոսի իլիականը։ Խօսքերնիս հաւատարմացընելու համար հարկ է որ քննութեան աչք մը ձեռքէն թէ ինչ վիճակի մէջ էին իտալական լեզուն եւ դպրութիւնը Տանդէի ժամանակներէն առաջ։

Իտալիա՝ Հռոմէական կայսրութեան անկմամբը՝ անժառանգ մնացած իր քաղաքական մեծութենէն ու գրաւորական փառքէն, գրեթէ բոլորովին աննշան պիտի մնար Եւրոպիոյ մէջ առանց քրիստոնէութեան, որուն մայրաքաղաք եղաւ Հռոմը։

*Մատենադր. միջին եւ նոր դարուց. Հ. Գ. Զարեհանեկան։

Խտալական ազգը՝ մերթ պզտիկ իշխա-
նութիւններու եւ մերթ մանր հասարակա-
պետութեանց բաժնուած, երկար ատեն դադ-
րեր էր այն համազգութիւնը երեւցնելէն, ո-
րով կը զանազանուին մեծամեծ ժողովուրդ-
ներ: Այս իշխանութիւններն ու հասարա-
կապետութիւնները գրեթէ միշտ իրարու հետ
կռուով, եւ երբեմն նաեւ ընտանի պատե-
րազմներով նեղուած, բոլորովին իրենց
քաղաքական շահուցը զբաղած՝ ուսումնա-
կան փառքերնուն վրայ մտածելու ժամանակ
չունէին: Նորմանտացի ասպետաց յԱպու-
լիա ըրած արշաւանքէն ետքը, եւ Սիկիլիոյ
թագաւորաց Արաբացւոց ըրած հիւրընկալ
մեծարանքովը՝ դպրութիւնը եւ արուեստը
կրկին երեւցան այս երկրին մէջ՝ զորս
օտար ձեռք մը նորէն իրենց հայրենի եր-
կիրը կ'առաջնորդէ: Սարակինոսը, հարկ
է խոստովանիլ, այն ատեն Եւրոպայի ամե-
նէն աւելի լուսաւորեալ եւ ուսումնական
ժողովուրդն էին: Երբոր Փրեղերիկոս Բ
կայսրը՝ նորմանտացի թագաւորաց յաջոր-
դեց, ոչ միայն իր զինուորներն, այլ նաեւ
դատաւորներն, քաղաքապետներն ու տէրու-
թեան պաշտօնեայքն անոնցմէ ընտրեց ա-
ռաւ. եւ սիկիլիացի ժողովուրդը, իր նոր

վեհապետին օրինակին հետեւելով, մաս-
նաւոր սէր մը ձգեց անոնց արուեստիցը,
գիտութեանց եւ քաղաքականութեան ու
բանաստեղծութեան, որոնք իրեն նորանոր
հաճոյից պատճառ կրնային ըլլալ:

Երկար ատենէ 'ի վեր լատին բարբառը
յիտալիա սովորական ըլլալէն դադրած էր:
Նոր աշխարհիկ լեզու մը ձեւացած էր, եւ
որովհետեւ ընդհանրապէս կանայք կը գոր-
ծածէին այն լեզուն, հարկ էր որ էրիկ մար-
դիկ ալ անոնց իմանալի ըլլալու համար
անոր կիրառութեամբը վարուէին: Բայց
այս նոր բարբառը՝ ոչ մասնաւոր սկզբունք
եւ ոչ ալ հաստատուն կանոն մը ունենալով
ամէն քաղքի մէջ զանազան կերպարանք
ընդունած էր, եւ անկարելի էր զբաւորա-
կան լեզու մը ընել զայն: Ուստի իտալացի
գրագէտը դեռ լատին լեզուն կը գործածէին.
եւ Պրունէթթոյ Լաթինի, որ Տանդէի ու-
սուցիչն եղաւ, ուզելով աշխարհիկ լեզուով
գրել, աւելի յանձն առաւ գաղղիականը
գործածել, քան թէ իր երկրին խոշոր եւ
անկանոն բարբառը:

Սակայն այս լեզուն սկսեւ էր մաքրուիլ
ու կանոնի տակ մտնել. եւ իտալիոյ այլ եւ
այլ գաւառական բարբառներուն մէջէն ըն-

տրեւագոյն մը կ'երեւնար, արքունական լեզու մը՝ ինչպէս իրենք կը կոչէին, որ եւրոպական ընդհանուր մատենագրութեանց մէջ նշանաւոր տեղ մը պիտի գրաւէր: Բայց ինչուան այն ատենը գաղղիական լեզուն նախամեծար սեպուած էր «իւ հաճոյական եւ զիւրին ըլլալուն համար — ինչպէս կ'ըսէ Տանդէ, — եւ որովհետեւ աշխարհիկ լեզուով գրուած շատ բան կը բովանդակէ, Յունաց եւ Հռովմայեցւոց քաջագործութեամբք լեցուն գրքեր, Արտոսի երկար գրուածները եւ ուրիշ այլ եւ այլ պատմական եւ ուսումնական երկասիրութիւններ»:

Բայց եթէ նոյն իսկ Տանդէի վկայութեանն համեմատ՝ գաղղիական բարբառը այնչափ նախամեծար էր յիտալիա երեք տասաներորդ դարուն մէջ, սակայն քերթող մը պիտի անհետ ընէր զայն՝ նոր լեզու մը ձեւացնելով. եւ այս քերթողն էր նա ինքն Տանդէ:

1304ին ատեն Հռովմայ քահանայապետական իշխանութեան ու կայսրութեան մէջ տրուած արիւնուշտ պատերազմաց ժամանակ զոր կարգէ դուրս կտրճութեամբ կը պաշտպանէին իտալիոյ ժողովուրդը՝ կուելփեանց ու կիպելեանց դրօշուն տակ,

կայսերական կառավարութեան ամէն կուսակիցքը վռնտուեր էին 'ի Փլորենտիոյ: Աքսորեալ կիպելին մը, երկար ժամանակ իտալիոյ այլ եւ այլ քաղաքները թափառելէն ետքը, եկաւ 'ի Փարիզ: Երիտասարդութեանը ժամանակ իմաստասիրական ու աստուածաբանական գիտութեանց ետեւէ կ'ըլլար: Հետաքննութեան համար օր մը Սորբոնի վարդապետաց համախմբութեան կաճառը կը մտնէ, եւ կը տեսնէ զանոնք Ժ.Գ. դարուն զպրոցական ու իմաստասիրական գիտութեանց՝ շատ անգամ ընդունայն ու բուռն հակաճառութեամբք գրադած: Երիտասարդ օտարականը փափաք մը կ'իմանայ սրտէն անոնց հետ վէճի մտնել, որոնք հետ կամ ինչ նիւթի վրայ ալ ըլլայ: Մէկէն անոնցմէ տասներչորս հոգի նախայարձակ կ'ըլլան՝ անոր յանդուգն առաջարկութիւնը պատուհասելու: Կռուին դատաւորները՝ նիւթերը կ'որոշեն: Օտարականը թող կուտայ որ իր տասնուչորս հակառակորդը խօսին նախ. ու երբ անոնց ճարտարախօսութիւնը կը սպառի, նախ ամենուն մէկէն պատասխան կու տայ. ետքը առանձինն աւստնց առարկութեանցը պատասխանելով, չէ թէ միայն իր ձեռնարկութեանց թուովն

եւ ուժով զանոնք կը յաղթահարէ, այլ նա-
եւ իր զօրաւոր խօսքերովն: Ամէնքն միա-
ձայն կը դրուատեն զերիտասարդ խաւա-
ցին, որուն բուն եւ միանգամայն տխուր
կերպարանքը ամէնուն սիրտը կը գորովէ,
ուհետաքրքրութիւնն ին կը շարժէ: Վարդա-
պետաց մէջ ամենէն նշանաւորը՝ Սէկիէ կո-
չուած, կու գայ կը համբուրէ զինքը. եւ կը
խնդրէ որ ինքզինքը ճանչցնէ իրմէ յաղթը-
ւողներուն, որպէս զի, կ'ըսէ, իրենց պար-
տութեանը վրայ կարենան մխիթարուիլ:

Օտարականը՝ որ արդէն իր երիտասար-
դութեան կեանքը ստորագրեր էր Նոր կեանք
(*Vita nuova*) կոչուած գրուածին մէջ,
դժուարութիւն մը չունէր մէկէն իր ունկն-
դիրքը գոհ ընելու: Ուստի այսպէս սկսաւ
պատմել իր վարքը:

«Տուրանդէ Սէկիէն իմ անունս, բայց
խաւիոյ մէջ սովորական եղած համառո-
տագրութեամբը՝ Տանդէ կը կոչեն զիս: Փը-
լորենտիոյ ազնուական ընտանեաց մը սե-
րունդ եմ. եւ երկինք որուն հրամանաւ ծը-
նած եմ ի 1265, դատապարտած է զիս կու-
սակցութեան գերի ժողովրդոց յուգեալ
կեանքին: Չեր Գաղղիոյ երկրին մէջ՝ կու-
սակցութիւնք իրարու հետ կը կոուին՝ բայց

առանց մէկզմէկ ատելու. իսկ առ մեզ՝ թէ
կ'ատեն զիրար եւ թէ կը սպաննեն: Առա-
քինութիւններէ աւելի ատելութիւնք ին-
նամբով կը շարունակուին ընտանեաց մէջ:
Կուսակցութեան հոգին՝ միշտ եղերանց կ'ա-
ռջնորդէ. միայն հայրենասիրութիւնն է
մեծամեծ քաղաքացիներ կազմողը: Քաղա-
քականութեան մէջ՝ մարդս հազիւ երբէք
ազատ է՝ իր խղճին թելադրութեանցը ան-
սալու. այլ միշտ՝ կամ գերի է իր կրիցը
կամ խաղալիկ դիպուածոց: Եւ ահա անոր
մէկ օրինակն ալ ես եմ: Կուեւիեան ծնած,
պարագաները զիս Կիպելեան ըրին: Իմ եր-
կրիս ծառայելու փափաքը՝ յորդորամիտ
ըրաւ զիս այնպիսի պաշտաման մը ետեւէ
ըլլալ, զոր պահանջելու իրաւունք կու տայ
իմ հասակս ու եռանդս: Զինուոր, զեսպան
ու Փլորենտիոյ գլխաւոր դատաւորաց մէկը
ըլլալէս ետքը, տեսայ որ իմ կուսակցու-
թիւնս ապերախտութեամբ փոխարինեց իմ
ծառայութիւններս. վասն զի կուսակցու-
թիւնք ապերախտ են անոնց դէմ որ ամէն
բանէ առաջ իրենց հայրենիքը կը սիրեն:
Կիպելեանք՝ որոնց հետ միաբան պատե-
րագմեր էի, մոռցան իմ ծառայութիւններս՝
երբ անոնց յիշեցուցի թէ անկարելի էր որ

Փլորենտիա օտար տիրոջ մը ծառայէ. ուստի նախ արքայութեան, ու ետքը ողջ ողջ այրուելու դատապարտուեցայ՝ եթէ երբէք յաղթական կուսակցութեան ձեռքն իյնալու ըլլայի։ Մերժուած իմ բարեկամներէս, հարկ եղաւ որ թշնամեացս քով ապաւինիմ։ Բայց վերջը ետ կեցայ այս փառասիրութենէն որ իմ ամէն աղէտիցս պատճառ եղած էր, եւ ասկէ ետքը ուրիշ բան մը չեմ բայց եթէ արքայութեան մը։ Ասանկ եղած է իմ քաղաքական կեանքս, որ ինծի ցաւալի օգուտ մը ըրած է՝ զմարդիկ ճանչնալու։ Սակայն այսպիսի դպրութեանց սրբավայրի մը մէջ՝ միայն իմ մատենագրական կենացս վրայ հարկ է որ խօսիմ ձեզի հետ. թերեւս անով միայն Տանդէի անունն իրեն հետ չմննի։

«Իմ երիտասարդութեանս առաջին պարտամունքն եղան՝ բանաստեղծական, պատմական ու աստուածաբանական ուսմունք։ Բայց եթէ եկեղեցւոյ Հարց ու մեր ժամանակի վարդապետներու մէջ կարող եղայ գտնել ճարտար ուսուցիչներ՝ աստուածաբանականին վտանգաւոր ու դժուարին ճամբաներուն մէջ առաջնորդելու, սակայն երեւցաւ ինծի որ պատմութեան, եւ մա-

նականդ բանաստեղծութեան մէջ՝ հնութիւնը միայն կրնար նմանողութեան գաղափարներ եւ հետեւելու օրինակներ ընծայել ինծի։ Այնչափ աւելի շլացոյց զիս այս լոյսը, որչափ ծանր էր այն խաւարը՝ որուն մէջ կ'ապրէի։ Տարակոյս չկայ որ կը զուարթացնէին զիս տրուվերք եւ հագներգուք՝ իրենց երգոցը անուշութեամբն եւ փափկութեամբ. բայց երբոր անոնք մէկդի թողլով ձեռքս կ'առնուի զՀոմեր եւ զՎիրգիլ, Պինդարոսի եւ Որատիոսի տաղերը, ու բանաստեղծութեան այն ամէն գանձերը՝ զոր յոյն եւ լատինական հնութիւնը մեզի աւանդ ձգած է, կը խոստովանիմ թէ իմ միտքս ուրիշ լուսով մը կը լուսաւորէր, ու սիրտս ուրիշ եռանդեամբ կը բորբոքէր։ Իմ խորհուրդքս կ'ախորժէին այն մեծ մարդկանց հետեւող ըլլալ. մերթ այն բարձր գաւառներն՝ ուր կը հանգչի իրենց հանճարը, եւ մերթ այն երկրին վրայ՝ ուր երբեմն յանձն կ'առնուն իջնել, մարդկութեան զաղտնիքը մեզի իմացընելու համար։ Կը բաղդատէի իմ խօսած լեզուիս անստուգութիւնն ու աղքատութիւնը՝ Կիկերոնի ու Դեմոսթենի խօսած լեզուներուն հարստութեան ու վսեմութեանը հետ, եւ այսպէս վեր

ելլելով՝ մինչեւ այն աստուածային լեզուն՝
զոր յայտնեց Աստուած մարդուն, եւ որ
Մովսիսի եւ Դաւթի լեզուն եղաւ, միջոց
կը փնտռէի մէկի ձուլել բոլոր իտալական
բարբառները, որպէս զի կարող ըլլամ հաս-
տատուն եւ տեւական հիման մը վրայ դնել
զայն: Միտքս դրած էի ցուցնել Պրունէթ-
թոյ Լաթինիի՝ իմ գիտնական վարդապետիս,
թէ զաղղիական լեզուն կրնար իրեն նա-
խանձորդ մը գտնել այն երկրին մէջ՝ ուր
Վիրգիլիոս երգած էր. եւ կը փնտռէի թէ
ինչ կերպով կրնամ այս մեծ փոփոխու-
թիւնն ընելով՝ օրէնսդիր ըլլալ ամբողջ ազ-
գի մը լեզուին: Դարուց ձայնը ինծի պա-
տասխան տուաւ՝ թէ լեզուը բանաստեղծու-
թեամբ կը ձեւանան. ուստի միտքս դրի
այնպիսի գործոյ մը ձեռք զարնել, որուն
նոյն իսկ դժուարութիւնը ինծի քաջալեր
կ'ըլլար: Եւ ինչո՞ւ չխոստովանիմ. փառաց
ընդունայն փափաք մը չէր իմ սրտիս վը-
րայ ազդեցութիւն ունեցողը. քերթողու-
թեան արուեստին դեռ անծանօթ էի՝ երբ
սէրը զիս քերթող ըրաւ:

«Դեռ երիտասարդ էի՝ երբ առաջի ան-
գամ տեսայ Փլորենտիոյ քաղաքացւոյն՝
Ֆրիւիոյ Փորթինարոյի դուստրը: Թող տուէր

ինծի ըսել թէ որպիսի՝ տագնապ կրեց իմ
երիտասարդ հասակս անոր առաջի մէկ
նայուածքովը: Այդ ակնարկիւք՝ ինծի՝ եր-
ջանկութեան վերջին ծայր մը սեպուեցաւ:
Քաղցր զգացումներ զրաւեր էին սիրտս...
ցաւալի ու տխուր բան մը չէր կրնար մըտ-
նել հոն՝ երբ իր աչքը մէկ հայեցուածք մը
կը ձգէր: Այս սէրը՝ զոր ինչպէս ազահ մը
իր գանձը, անանկ կը պահէի սրտիս մէջ,
տակնուլրայ ըրաւ իմ առողջութիւնս: Բա-
րեկամներս տեսան դէմքիս վրայ այլայլու-
թիւն մը, ու ետեւէ եղան պատճառը հասկը-
նալու: Բայց ես լռեցի, զաղտնիքը պատուա-
կանագոյն կ'ընէ զայն. եւ անոնց կասկածը
փարատելու համար՝ ուրիշ պատճառանք-
ներ մէջ կը բերէի: Բայց զիտէք ի՞նչ հան-
դիպեցաւ: Պէտքերիչէ, — վասն զի կրնամ
հիմա անոր անունը տալ, — իմ այդ չափաւոր
ու յարգական սիրոյս խիստ տկար կեր-
պով փոխարինեց. հասկըցաւ իմ տագնապս
ու արհամարհեց... Բոլորովին վշտացած՝
մտայ իմ տունս, եւ քիչ մը ատենէն՝ պա-
տուհաս ընդունող տղու մը պէս արտասուե-
լով քունս տարաւ:

«Գթած ժպիտ մը կը տեսնեմ երեսնիդ,
վարդապետը իմաստունը, բայց դեռ ամբողջ-

Նը չլսեցիր ինչ որ հանդիպեցաւ, ու պիտի տեսնէր իմ աւելի տկարութիւնս: Քանի մը օրէն ետքը հիւանդ ընկայ, եւ իմ երեւակայութեանս բռնկելէն ինծի անանկ երեւցաւ որ հերարձակ կանայք չորս կողմս առեր էին: Անոնցմէ ոմանը կ'ըսէին թէ Գուպիտի մեռնիս: Իսկ ուրիշներ՝ որ ցաւագին ձայնով մը կ'աղաղակէին. Արդէն մեռած ես: Մէկէնիմէկ կարծեցի թէ արեւը կը խաւարէր, եւ երկիրը ոտքիս տակ կը դողդողար: Բարեկամ մը մօտեցաւ ինծի եւ ըսաւ. Գեռ չես գիտեր թէ մեռաւ Պէաթրիչէ: Այս խօսքերը լսելու, արցունքը սկսաւ յորդառատ վազել աչքէս, եւ կարծես թէ հրեշտակներ կը տեսնէի որ զինքը երկինք կը տանէին, եւ ձայն մը կու գար ինծի թէ Գերագոյն խաղաղութեան պատճառը կը տեսնեմ: Իսկ ես ցաւոցս մէջ ընկղմած՝ կ'աղաղակէի. Ո՛վ Պէաթրիչէ՛, երանի՛ զքեզ տեսնողին: Այս ձայնին՝ իմ չորս կողմս եղող կանայքը վազեցին. եւ ես ալ աչքերս բացի, եւ իմացայ թէ երազ տեսեր եմ, եւ կը կարծէի թէ իմ հառաչանքներս ու արցունքս արգելք եղած էին Պէաթրիչէի անունը լսելու:

«Այս երազը ամենեւին մտքէս չելաւ. ինծի անանկ կու գար թէ զեղեցիկ լուսոյ

պայծառութեան մը մէջ Պէաթրիչէի երկինք ելելը կը տեսնէի: Այս տխուր նախազգեցութիւնը քիչ ատենէն կարծես թէ իրականութիւն եղաւ: Երբ քերթողին փառքը՝ սիրելւոյն բարերաստութիւնը կ'ապահովցնէր, մեռաւ Պէաթրիչէ. այն ատենէն ետքը ուրիշ բան չէի մտածեր՝ այլ միայն զմահ. բուն ու միանգամայն քաղցր փափաք մը կը զգայի, եւ չուզելովս ալ երեսիս վրայ յայտնի կը տեսնուէր սրտիս տազնապը:

«Զիս մխիթարելու համար՝ ամուսնացուցին: Դժբաղդաբար Սուրբատայ համբերութիւնը չունէի... եւ տեսայ որ բանաստեղծութիւնը միայն կրնայ ինծի պարգեւել զՊէաթրիչէ: Զկարենալով զինքը գտնել, բայց եթէ այն երանական կենաց մէջ՝ որ պիտի յաջորդէ մեր համառօտ կենացը, անդադար այս աշխարհիս մէջ պատուհասի ու վարձուց առարկաներ կը փնտռէին աչքերս: Լիւրճի գրոց մէկ խօսքին տարակուսական մեկնութիւնը գուշակեր էր թէ Քրիստոսի 1000 թուականին պիտի հանդիպէր աշխարհիս կատարածը, ուստի ամենուն մտքին մէջ մեծ վախ ու տազնապ մը ձգած էր. եւ թէպէտ այն սահմանեալ թուականը շատոնց անցած էր, բայց դեռ բոլորովին ապահո-

վութեան մէջ չէին ամէնքը: Ուստի ամպիրոններու վրայէն, վանքերու, դպրոցաց, պալատներու եւ հիւղերու մէջ անդադար խօսք կ'ըլլար զժողոջ տանջանքներու վրայ, քաւարանին մէջ եղող զղջացելոց քաղցր յուսոյն, եւ առաքինութեան համար պահուած արքայութեան ստոյգ բարեբաստութեան վրայ: Ուզեցին կարագրել, իմ երեւակայութեանս համեմատ, այս անձանօթ աշխարհը, այն աներեւոյթ գաւառը՝ որ օր մը ամենուս բնակութիւնը պիտի ըլլայ: Այն ատենէն այս մտածութիւնը ոչ երբէք թողուցի. այլ անբաժան էր այն ինձմէ գիշեր ցորեկ, եւ իմ մտացս ամէն կարողութիւնները կը զրաւէր: Օր մը հրապարակին մէջ գիրք մը ձեռքս ինկաւ, եւ անոր մէջ այլ եւ այլ նիւթեր կային իմ մտածած բանաստեղծութեանս յարմար: Սկսայ կարդալ, եւ գիշերը վրաս հասաւ նոյն տեղը, մինչդեռ ես ընթերցումս կը շարունակէի: Ետքը ինծի ըսին թէ նոյն հրապարակին մէջ՝ ուր ես կարդալու զբաղեցայ, քաղաքական մեծ հանգէս մը կատարուեր է. այլ եւ այլ գինուց եւ նուագարանաց ձայներ, ամենագլխաւոր եւ խաղեր՝ հոն խոներ էին զանհամար բազմութիւն ժողովրդեան, եւ միայն

ոչ բան մը լսեր էի եւ ոչ բան մը տեսեր. ու տունս դարձեր՝ միտքս դրած ըլլալով թէ հանգիստ ու խաղաղ օր մը անցուցի յառանձնութեան:

«Արգասաւոր էր մտածութիւնս, բայց ձեռնարկս ընդարձակ եւ յանդուգն: Մահուան գաւառներուն մէջ ետեւէ ետեւ քալել, այն տխուր անդունդներէն՝ ուր մեղքը յաւիտենական պատիժներով կը պատուհասի, մինչեւ երկնային գաւառները՝ յորս առաքինութիւնը իր անսահման վարձքը կ'ընդունի, լեցնել զերկինս, զդժոխս եւ քաւութեան եւ յուսոյ գաւառները այն անուանի մարդիկներով՝ որոնց յիշատակը կարծես թէ անկորուստ է մարդկանց մէջ. նշանակել անոնց ամէն մէկուն արժանաւոր պատուհասը, քաւութիւնն ու վարձքը. հարցընել անոնց ու ստիպել որ խոստովանին ինծի ինչ որ թերեւս կը մտածէին ծածկել յաշխարհի, եւ այսպէս մարդկային սրտին գաղտնեացը թափանցել, — ասոնք ամէնքը իմ յանձն առած աշխատանքիս մէկ կէսն էին. այլ հարկ էր՝ երկար դարերէ՝ ի վեր աշխարհիս մէջէն տարագիր եղող բանաստեղծութեան ձեռքով, ու ինչուան այն ատեն անկերպարան եւ անստոյգ լեզուով մը՝ ա-

մենուն աչքին երեւելի ընել իմ չտեսած, ու ամէն սրտերու զգալի՝ ինչ որ ես չէի զգացած, հարկ էր որ ամբարիշտ ու անմիտ մարդու անուն չժառանգելու համար ջանալ որ իմ նկարներուս ճշմարտութիւնը, ստուրագրութեանցս ստուգութիւնը եւ դատաստանացս խիստ արդարութիւնը անանկ ըլլան՝ որ իմ մեռելոց թագաւորութեան մէջ ըրած ճանապարհորդութիւնս անհաւատալի չըլլայ: Մեծ եղաւ սրտիս ուրախութիւնը՝ երբ օր մը Վերոնա քաղաքին փողոցներուն մէկուն մէջէն անցնելու ատենս՝ կնիկներ տեսայ որոնք իրարու զիս մատնանիշ ցուցնելով «Նայեցէք, կ'ըսէին, տեսէք այն մարդը որ դժոխք իջնելով ետ դարձեր է ու անկէ մեզի լուրեր բերած: — Իր երեսը, մագեւրն ու մօրուքը ուրիշ գոյն մը առած են, վրայ կը բերէր ուրիշ մը, ու դժոխոց ծուխէն սեւցած»: Շնորհակալ ըլլալով բարեւով մը իրենց այս ակամայ գովութեանը համար, ուրախ եղայ որ իմ քերթուածս գրելու համար լատին լեզուէն աւելի նախամեծար սեպեր էի իմ երկրիս արդի բարբառը»:

Դնթերցողը Տանդէի բուն իսկ իր խօսքերով խելամուտ եղան իտալական դպրու-

թեանց հայր այս մեծ քերթողին վարուցը: Ինքն ալ խոստովանեցաւ թէ բարեբաստիկ կեանք մը չէր անցուցածը: Իր հայրենեաց ընտանի կռիւները, քաղաքակցաց ապեւրախութիւնը եւ հայրենասիրութեանը համար կրած աքսորը, քերթողին սիրելի ու տխուր սրտին վրայ՝ ատելութեան ու վրէժխնդրութեան զգացմունքներ տալուրեր էին, եւ զորս ահաւոր կերպով գոհ ընելու օգնական առաւ իր հանձարը: Զինքը տարագիր ընդհներուն դէմ՝ արտասահմանութենէ շատ աւելի ուժով զէնք մը ունէր իր ձեռքը, եւ զոր առանց խնայելու գործածեց: Բանաստեղծութիւնը՝ հրեշտակապետին շողացող սուրն եղաւ իրեն, մանաւանդ թէ կերպով մը՝ Աստուծոյ բաժինը յափշտակեց, եւ ուզածին պէս պատուհասներ ու վարձք բաշխեց ամենուն, եւ իր ձայնովը լցուց զյաւիտենականութիւն:

Սակայն փոխարինուած վրէժխնդրութեան հաճոյքն ալ՝ չէր կրնար պարգեւել իրեն սրտին ուրախութիւնը, քանի որ հեռի էր իր այնչափ սիրով սիրած հայրենիքէն: Փլորենտիա՝ ոչ այնչափ շարժած իրեն վշտերէն, որչափ անոր փառաց պարծանքովը, խոստացաւ դրամական հատուցմամբ

իրեն թողութիւն եւ ներումն շնորհել: Տանդէ այն նուաստ առաջարկութեանը այսպիսի պատասխան մը տուաւ: Իր բարեկամացը մէկուն գրելով՝ կը գրուցէր.

«Ասիկայ է այն փառաւոր հրաւէրը՝ որով հնգետասանամեայ բացակայութենէ ետքը իր հայրենիքը պիտի մտնէ Տանդէ: Ասոր արժանի է իր բոլոր աշխարհի առջեւ յայտնի եղած անմեղութիւնը. ասիկայ իր քրտանցը եւ անխոնջ ուսմանց վարձքը: Հեռի՛ ինծմէ, հեռի իմաստասիրութեան ծառայէ մը՝ բոլորովին մարմնական սրտի արժանաւոր ցածութիւն մը, որով ինքզինքս առակ նշաւակի պիտի ընեմ:

«Հայրենիքս մտնելու համար՝ ասիկայ չէ իմ ճանապարհս. բայց եթէ քու կամ ուրիշի մը ձեռքով կարող ըլլանք գտնել ճամբայ մը՝ որ Տանդէի փառացն ու պատուոյն չհակառակի, սիրով կ'ընդունիմ. ապա թէ ոչ, երբեք Փլորենտիա չեմ մտներ: Եւ միթէ ամէն տեղէն՝ արեւուն եւ աստեղաց լոյսը չեմ կրնար տեսնել, եւ ամէն երկնից տակ՝ յափշտակիչ ճշմարտութիւններ մտածել: Եւ վերջապէս տեղ մը չկայ՝ ուր ինծի համար հաց պակսի»:

Փլորենտիա՝ որ մեծ քերթողին որրանն

եղեր էր, անոր շիրիմն ըլլալու փառացը արժանի չեղաւ: Վասն զի յիսունվեց տարուան հասակին՝ Հաւեննա քաղաքին մէջ մեռաւ, ուր Կուխտոյ տա՞ Փլորենթա իշխանին բարեկամութիւնը՝ չէր կրցած մոռցնել Տանդէի իր ապաշնորհ հայրենիքը:

Քերթողին վարուցը այս համառօտ ուրուագիծէն ետքը՝ տեսնենք նաեւ իր քերթութիւնը:

Տանդէ առաջին չէ որ կենդանի մարդ մը դժոխք իջեցընելու զաղափարը ունեցած ըլլայ: Առանց Հոմերի ու Վիրգիլի ստեղծաբանութեանց յիշատակութեանը ելլալու, զաղդիւրէն գրքի մը՝ սրբոյն Գիոնեսիոսի հին յիշատակարանին մէջ այսպիսի դիպուած մը կը գտնենք:

Կարոլոս՝ որ Գերմանիոյ թագաւոր, պատրիկ եւ կայսր Գաղղիոյ կը կոչուէր, ծննդեան օր մը գիշերապաշտամանէն ետքը՝ քիչ մը հանգչելու համար պառկելով՝ քունը տարաւ: Քնոյն մէջ ձայն մը լսելի եղաւ իրեն. «Հոգիդ մարմնէդ պիտի զատուի, ու պիտի երթայ այնպիսի տեղ մը՝ ուր փըրկչին դատաստանները պիտի տեսնէ. ու երբ ապագայը իրեն յայտնուին՝ կրկին պիտի

դառնայ իր մահկանացու մարմնոյն մէջ բընակելու համար»։ Եւ ահա մէկէնիմէկ լուսաւոր պայծառութեամբ անձ մը կը յափըշտակէ անոր հոգին, ու զիսաւորին նման պայծառ թեւէ ծրարի մը մէջ զինքը դնելով, «այս թեւին ծայրը բռնէ, կ'ըսէ տեսիլը, եւ ուժով մը մատիդ կապէ, վասն զի պիտի առաջնորդեմ քեզի 'ի դժոխս»։ Մէկէն ի մէկ կարողոս փոխադրուած կը տեսնէ ինքզինքը հրեղէն խորունկ ձորերու մէջ, ուր կ'պրով, ծծմբով եւ կապարով բորբոքուած հորերու մէջ կ'այրին այն ամէն հոգեւոր աւագութիւններն՝ որ իր հօրը եւ նախնեաց ծառայեր էին։ Չարհուրած այն տեսարանէն, կը հարցընէ կ'իմանայ թէ պատուհասեր էին անոնք ժողովրդեան եւ իշխանաց մէջ կռիւ եւ անմիաբանութիւն սերմանելուն համար, մինչդեռ պարտքերնին էր քարոզել զսէր եւ զխաղաղութիւն։ Երբ ինքն անոնց հետ կը խօսի, սեւադէմ սատանաները ամէն ջանք կ'ընեն ձեռքի եղած թեւը իրմէ յափշտակել. բայց անոր մէջ եղած աստուածային լոյսը զիրենք փախտական կը հալածէ։ Ետքը հրեշտակը կը տանի զինքը բարձր լեւան մը վրայ, ուստի բոցեղէն գետեր կը վազեն. եւ կը տեսնէ իր հօր ար-

քունեաց իշխանները այն հրեղէն գետերուն մէջ ինկած, ու կատաղութեան եւ ցաւոց ազաղակներով ու հեծութեամբ կը յայտնեն թէ գործած սպանութեանց եւ յափշտակութեանց համար է կրած պատիժնին. մինչդեռ ահաւոր ձայն մը պատասխան կու տայ իրենց թէ Հօրք՝ հօրագոյնս պիտի պահանջին... Կը դառնայ ու բոցակէզ վտակներու մէջ, ուր վիշապներ եւ օձեր կը խաղան, կը տեսնէ իր եղբայրներն ու քոյրերը որ կ'աղաղակէին. «Տես, թէ ի՞նչ պատիժներ կը քաշենք մեր չարութիւնը, հպարտութիւնն եւ քեզի տուած նենգաւոր խորհուրդնիս քաւելու համար»։ Կարողոս չի կրնար արցունքը բռնել։ Մէկէն բերաննէն կրակ թափող մեծ վիշապներ կը վազեն վրան, եւ կ'ուզէին գիշատել զինքը, եթէ իրեն առաջնորդը չտանէր զինքը ձորի մը մէջ, ուր տեսաւ երկու աղբիւր, մէկը եռացեալ եւ միւսը ցուրտ ջրոյ։ Առջինին մէջ էր իր Լուդովիկոս հայրը, որ իր ցաւոցը եւ տագնապներուն մէջ խօսեցաւ իր որդւոյն հետ. «Մի՛ վախնար ըսաւ, որդեակ իմ. գիտեմ որ հոգիդ կրկին պիտի դառնայ քու մարմինդ. Աստուած է զքեզ հոս խրկողը՝ որպէս զի աչքովդ տեսնես թէ ինչ տանջանքներ կը

քաշենք մեր մեղքերը քաւելու համար: Կամ
պատուհասներ քեզի ալ պահուած են՝ եթէ
մեր օրինակին հետեւող ըլլաս»:

Տարակոյս չկայ որ մեր առաջ բերած
հատուածը, ուրուագիծ մըն է ինչպէս ը-
սինք, բայց անկերպարան եւ անհարթ
ուրուագիծ մը Տանդէի քերթութեան, որ իր
աւտոռաժային մակդիրը ամէն կերպով կ'ար-
դարացնէ. Հոմերի գրուածքէն ետքը՝ մարդ-
կային հանճարոյ ամենէն աւելի ընդարձակ
եւ սկզբնատիպ արտագրութիւնը. յորում
այլ եւ այլ եւ զանազանեալ գործերով քեր-
թողական արուեստին ամէն տեսածները,
վիպասանական, ողբերգական, պատմական,
եղերերգական եւ երգիծաբանական, գեղե-
ցիկ կերպով կը փայլին:

Տանդէի քերթուածը յաճախ այնպիսի
բաղդատութիւններ կը ներկայացնէ, որոնք՝
ինչպէս հիմա ալ նկատեցենք, դաշտային
կենաց տեսարաններէն փոխ առնուած են:
Հոմերոսէն ետքը ինքն եղած է՝ ամենէն
աւելի ուշի ուշով քննողը բանաստեղծու-
թեան ունեցած յարաբերութիւնները ընդ
ընթեան: Իրական ու գաղափարական
աշխարհներու մէջ եղած մերձաւորութիւն-

ները՝ գեղեցիկ եւ ընտրեւագոյն միջոցներ են
զորս քերթողութիւնը կը գործածէ ճշմար-
տութիւնը հռչակելու համար, եւ իրեն յո-
րինուածին քիչ շատ միաձեւութիւնը կոտ-
րելու: Եւ որպիսի՝ զօրաւոր երեւակայու-
թեան կարօտ էր Տանդէ՝ որպէս զի առանց
տաղտուկ մը բերելու՝ զուարճութեամբ
գրադեցընէ իր ընթերցողին միտքը՝ դժոխոց,
քաւարանի եւ արքայութեան մէջ տեսած
հոգիներուն հետ ըրած տեսութեամբ եւ խօ-
սակցութեամբ:

Կարծես թէ որչափ որ իր նիւթին մէջ
կ'ընկղմի, այնչափ աւելի իր հանճարը կը
մեծնայ: Բայց ասիկայ ամենուն կարծիքը
չէ: Բանադատներէն ոմանք, քանի առաջ
երթայ՝ քերթուածին գեղեցկութիւնը պակ-
սած կը տեսնեն. եւ թէ քաւարանին մասը՝
դժոխոց տեսարանին գեղեցկութիւնը չունի,
իսկ արքայութեան երգը ամենէն նուազ կը
սեպեն: Իսկ այլք այս կարծիքէն չեն. Հո-
մերոսի ու Վիրգիլիոսի գրոց մէջ գտնուած
դժոխոց նկարագրութիւնները՝ կրնան հա-
մեմատուիլ Տանդէի ստորագրածին հետ.
բայց Ենէականին Ելիսեան դաշտերը՝ շատ
հեռու կը մնան աստուածային կատակեր-
գութեան նկարագրած արքայութենէն: Վիր-

գիւ գրեթէ միայն քանի մը տող կը նուիրէ արդարոց բնակութեան ստորագրութեանը. իր երեւակայութիւնը կարծես թէ կը սպառի կը լմնայ՝ քանի մը երկրաւոր անմեղ հաճոյք անոնց վարձք տալովը, ինչպէս ըմբշական խաղեր, երգեր՝ պարեր: Բայց վարձատրութեան եւ հատուցմանց տեղ մը՝ ուր միայն երկրաւոր ուրախութիւններ կ'ընծայուին ընտրելոց, քրիստոնեայ Ելիւս մը չի կրնար ըլլալ. եւ Տանդէ ուզած է քրիստոնեայ ըլլալ իր քերթուածին մէջ՝ ինչպէս է սրտովը:

Տանդէի քերթութեան մէջ տեղ տեղ անխմանալի մնացած են նաեւ Խտալացոց: Պատճառը յայտնի է: Յաճախ իր ժամանակին դէպքերն ու մարդիկը կ'ակնարկէ. հիմա որ անոնք աներեւոյթ եղած են, առանց իրենց հետքը ձգելու, մեկնիչք ընդունայն տեղ կը յոգնին. եւ փոխանակ քերթուածին մութ տեղուանքը լուսաբանելու, ալ աւելի կը մթագնեն:

Միջին դարուց ամենէն մեծ քերթողն է Տանդէ. արդի ժամանակաց Հոմերոսն է: Կրնանք ըսել թէ կրկին յարութիւն տուաւ քերթութեան, զոր ելլադացի հանճարը ըս-

տեղծեր էր, առջինը՝ անդունդէն հանեց, իսկ սա բարբարոսութեան մահահանգոյն խաւարէն: Երկու հանճարներու մէջ խիստ կարճ է հեռաւորութիւնը. ստեղծող զօրութիւնը՝ կենդանութիւն տուող զօրութենէն քաժնող միջոցը:

ՏԱՆԴԷ ԱԼԻԿԻԷՐԻ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ԴԺՈՒՔ

ՏԱՆԴԷ ԱԼԻԿԻԲԻ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԳ

ՄՈՒՐԻԼԸ, ՍԽԱԼ ՀԱՄԲԱՆ ԵՒ ՍՏՈՅԳ ԱՌԱՋՆՈՐԴԸ

ԵՍ ճամբան¹ մեր մարդկային այս կենցաղին՝
Մութ անտառի² մը մէջ գըտայ ինքըզինքս,
Որովհետեւ ուղիղ ճամբան կորսուած էր:

Ըսել թէ ինչպէս էր այն թաւ, վայրենի
Ու դժժընդակ անտառն, ո՛հ, շատ դժուար է,
Եւ մըտքիս մէջ կը նորոգէ իմ երկիւղս:

Դառն ու դժնէ՝ զրեթէ մահուան հաւասար.
Բայց պատմելու համար գըտած բարիս հոն,
Պիտի ըսեմ ուրիշ բաներ որ տեսայ:

Չեմ կըրնար³ ես զուրցել թէ ինչպէս մըտայ,
Այնքան էի քննաթաթախ այն կէտին՝
Երբ ճըշմարիտ ճամբէն ելայ զաբոտուղի:

Բայց երբոր ես հասայ բըլրան⁴ մը ստորոտն
Հոն տեղը ուր կը լըմըննար այն հովիտն⁵
Որ սոսկուժով սըրտիս տազնապ էր տըւեր,

Վեր նայեցայ եւ իր ուսերը տեսայ
Հագած արդէն ճաճանչներն այն մոլ'րակին⁶
Որ մարդն ամէն ճամբէ ուղիղ կը տանի:

Հանդարտեցաւ այն ատեն քիչ մը երկիւղս,
Որ էր սըրտիս խոռոչին մէջ լըճացած,
Տազնապալից այն գիշերին⁷ մէջ ահեղ:

Եւ ինչպէս ան⁸ որ ոգեսպառ ու թասուն
Ծովէն ափունքը դուրս ցամաք ելլելով
Վըտանգաւոր ջրին դառնալով կը նայի,

Այնպէս հոգիս՝ որ տակաւին կը փախչէր,
Ետեւ դարձաւ նայելու դէպ ի այն անցքն⁹,
Որ եւ ոչ մէկը երբեք ողջ չըթողուց:

Քըչիկ մ'հանգիստ տալով յոգնած իմ մարմն
Սկըսայ 'մայի զառիվերէն ելլել վեր, [նոյս՝
Այնպէս որ միշտ աւելի վար էր աջ ոտքս:

Եւ ահա սկիզբը գըրեթէ վերելքիս
Յովազ մը խիստ թեթեւընթաց եւ աշխոյժ,
Որ ծածկըւած էր խայտաբղէտ մագերով:

Եւ առջեւէս երբեք անդին չէր երթար,
Այլ մանաւանդ այնչափ ճամբաս կ'արգիլէր,
Որ շատ անգամ դարձայ որ ալ ետ դառնամ:

Առաջին ժամն¹⁰ էր առաւրձան, եւ արփին
Կը բարձրանար ընկերացած աստղերուն¹¹
Որոնք իր հետ էին՝ երբ սէրն աստուածեան

Հախ եւ առաջ շարժեց¹² չըքնաղ այն իրերն¹³,
Այնպէս որ ժամը եւ քաղցրիկ եղանակն
Ինծի բարի բաներ յուսալ կու տային

Այն խատուտիկ զըւարթ մորթով զազանէն:
Բայց ոչ այնքան¹⁴ որ ինձ՝ չազդէր ահափետ
Դէմքն առիւծի մը որ ինծի երեւցաւ:

Շիտակ ինծի դէմ կը թըւէր ասի գալ.
Գըլուխը վեր բըռնած՝ քաղցով մ'ահաւոր,
Այնպէս որ օդն անգամ կարծես կը սոսկար:

Եւ էգ գայլու մը¹⁵ որ ամէն ախորժով
Կը թըւէր լի՝ նիհարութեան մէջ իրեն,
Եւ որ արդէն թըշուուացուց շատ մարդիկ:

Ասիկա ինձ այնչափ տազնապ պատճառեց
Այն սարսափով որ կը մեկնէր իր դէմքն՝
Որ վերելքին յոյսը կըտրել տըւաւ ինձ:

Եւ ինչպէս ան¹⁶ որ փափաքով կը դիզէ,
Եւ երբ հասնի կորուստի ժամը կու լայ
Եւ կը տըխրի մտածումներով իր բոլոր,

Այսպէս ըրաւ ինձ անհանդարտ այն գազանն
Որ ընդ առաջ գալով ինծի՝ քիչ քիչ զիս
Կը մըղէր հոն¹⁷ ուր կը լըռէ արեգակ:

Դէպ ի հովիտն ըշտապելու ժամանակս,
Աչքերուս մէկը երեւցաւ, որ երկայր
Լըռութենէն տրկարացած կը թըւէր:

Երբոր զայն մեծ անապատին մէջ տեսայ,
Գոչեցի ես անոր. «Վըրաս ողորմէ՛,
Ո՛վ ալ ըլլաս, ըստուեր եւ կամ ըստոյգ մարդ»:

Պատասխանեց. «Մարդ չեմ, եղայ մարդ երբեմն
Եւ իմ ծընողքս էին ազգով Լոմպարտներ,
Եւ երկուքն ալ հայրենիքով Մանտուացի:

Յուլիոսի¹⁸ օրով ծընայ՝ թէեւ ուշ,
Լաւ Աւգոստին օրով Հըռոմ ապրեցայ,
Սուտ, սըտախօս աստուածներու ժամանակ:

Քերթող եղայ եւ երգեցի Անքիսեայ
Սրգար զաւակը¹⁹ որ եկաւ Տրովայէն՝
Երբ այրեցաւ ամբարտաւանն Իլիոն:

Բայց դուն ինչո՞ւ կը դառնաս այդ տանջան,
Ինչո՞ւ համար չես հեշտական լեռն ելլեր, [քին²⁰.
Որ է պատճառ, ըսկիզբն ամէն բերկրութեան»:

«Արդ այն Վիրգիլն ես դուն, եւ այն աղբեւ
Որ լայն գետի պէս կը զեղու պերճ խօսքեր, [րա՛կն
Հառագունած դէմքով տըւի պատասխան:

Ո՛վ դուն ուրիշ քերթողաց լոյս ու պատիւ,
Բարեխօսէ՛ն երկայն ուսումն ու մեծ սէրն
Որ ինծի քու հատորդ տըւին որոնել:

Վարպետըս դո՛ւ, իմ հեղինակըս դո՛ւ ես,
Մի միայն դո՛ւն ես՝ որմէ ես ըստացայ
Գեղեցիկ ոճը²¹ որ պատիւ ըրաւ ինձ:

Տես այն գազանն²² որուն համար ետ դարձայ:
Օգնէ՛ ինձ, ո՛վ հըռչակաւոր իմաստուն,
Զի երակներս կը դողացնէ ան բոլոր»:

«Հարկ է որ դուն ուրիշ ճամբայ մը բըռնես,
Պատասխանեց երբոր իմ լալըս տեսաւ,
Եթէ կ'ուզես պըրծիլ վայրագ այս տեղէն.

Զի այն գազանն՝ որուն համար կը ճըշաս,
Ուրիշին չի՝ թողուր անցնիլ իր ճամբէն,
Այլ կ'արգիլէ ա՛յնչափ որ զայն կը սպաննէ:

Բընութիւնն ա՛յնքան ապիրատ է ւանգութ,
Որ սովատանջ քաղցն երբեք չի յագեանար,
Եւ ուտելով՝ կ'անօթենայ աւելի:

Կը զուգուի հետը բազմաթիւ կենդանեաց,
Եւ աւելի՝ պիտի զուգուի, մինչեւ զայ
Քերծէն՝ որ զինք պիտի ցաւէն մեռցընէ:

Պիտի չուտէ ոչ մետաղ, ոչ հող, այլ սէր,
Իմաստութիւն եւ քաջութիւն, եւ ազգն իր
Ֆէլդրոյի եւ Ֆէլդրոյի²³ մէջ պիտ' ըլլայ:

Եւ պիտ' ըլլայ փըրկիչ խոնարհ խտալեոյ,
Որուն համար կամիլլա²⁴ կոյսն, Եւրիալ²⁵,
Տուռնոս²⁶, Նիսոս²⁷ ինկան մեռան կարեւելէր:

Ամէն քաղքէ պիտի վանէ զանիկա
Մինչեւ տանի դըժոխքին գոգը սուգէ,
Հոն՝ ուրկէ նախ հաներ էր զինքը նախանձն:

Օգտիդ համար արդ կը խորհիմ, կ'որոշեմ
Որ ետեւէս գաս, եւ ես քեզ առաջնորդ՝
Հանեմ հոսկէ՝ յաւէրժ տեղէն²⁸ անցնելով,

Ուր պիտի դուն լըսես ճիշեր յուսահատ,
Պիտի տեսնես հին հոգիները թաղծոտ՝
Որոնք ամէնքն երկրորդ մահուան կը տենչան²⁹:

Պիտի տեսնես յետոյ զանոնք³⁰ որ գոհ են
Արրակին մէջ. զի յոյս ունին ելլելու
Երբ ալ ըլլայ՝ երանելի հոգւոց քով.

Անոնց ելլել եթէ ուզես՝ պիտի գայ
Արժանաւոր քան զիս հոգի³¹ մը, որուն
Պիտի յանձնեմ ըզքեզ ես իմ մեկնելուս³²:

Վասն զի այն կայսրը³³ որ վերը կ'իշխէ,
Զի եղայ իր օրէնքներուն ապրստամբ³⁴,
Զ'ուզեր որ իր քաղքին մէջ մարդ տանիմ ես:

Կը հրամայէ ամէն կողմ, հոն կը տիրէ³⁵,
Հոն է քաղաքն ու վեհ աթոռն. երանի
Անոր՝ զոր այն տեղւոյն³⁶ համար կ'ընտրէ ան»:

Եւ ես. «Քերթող, քեզ անձանօթ Աստուծոյն
Համար ըլլայ, կ'աղաչեմ քեզ, հեռացուր
Այս չարիքէն³⁷ եւ աւելի մեծէն զիս,

Եւ տար դու զիս հոն որուն վրայ խօսեցար.
Այնպէս որ սուրբ Պետրոսի դուռը տեսնեմ,
Եւ զանոնք որ այնքան թըշուառ են կ'ըսես»:

Ըսկըսաւ ան քալել, եւ ես՝ ետեւէն:

ԵՐԿՐՈՐԴ ԵՐԳ

ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ ԴԺՈՒՅ

ՍԱՐՍԱՓ ՄԱՐԿԱՅԻՆ ԵՒ ՕԳՆՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ.

ԵՐԵՔ ՕՐՀՆԵԱՒ, ՏԻԿԻՆՆԵՐ

Օրը կ'անցնէր, եւ օդը մութ կը կորզէր
երկրաբնակ կենդանիները՝ իրենց
Աշխատանքէն. եւ ես միայն կ'ըլլայի

Պատրաստ՝ որ դէմ դընեմ մարտին¹ թէ՛ ըլլայ
ճամբուն եւ թէ՛ կարեկցութեան, զոր պիտի
Նըկարագրէ միտքըս որ չի մոլորիր:

Մուսանէր, վե՛հ հանճար², արդ ինձ օգնեցէք.
Ո՛վ միտք որ գրի առիր ինչ որ ես տեսայ,
Հոս պիտի քու ազնւութիւնդ երեւի:

Ըսկըսայ ես. «Ո՛վ իմ քերթող առաջնորդս,
Քննէ նայէ թէ բաւական է իմ ուժս՝
Այդ դժուարին անցքին դեռ զիս չըյանձնած:

Սիւրւիոսին հօրը համար կ'ըսես³ դուն
Որ մինչդեռ ողջ էր տակաւին մահացու՝
Անմահական աշխարհը գնաց մարմնապէս:

Բայց թէ Աստուած⁴ քրաւ այդ շնորհքը անոր,
Մըտածելով արդիւնքը վեհ՝ որ անկէ
Պիտ' առաջ գար, ինչ մարդիկ, ինչ պետութիւն,

Մտացի մարդուն բնաւ անպատեհ չի թըւիր.
Զի անի վեհ Հոռմայ եւ իր տէրութեան
Ընտրուեցաւ հայր երկընքին մէջ հրեղէն.

Եւ ստոյգն ըսել թէ՛ Հոռմ, թէ իր տէրութիւնն
Հաստատուեցան տեղոյն համար սըրբազան՝
Ուր կը նըստի յաջորդը վեհ Պետրոսի:

Այս քու գոված ճամբորդութեամբ⁵ իմացաւ⁶
Բաներ՝ որոնք պատճառ եղան, թէ՛ անոր
Յաղթանակին, թէ՛ պապական ծիրանւոյն:

Եւ յետոյ հոն⁷ գընաց Անթիւն ընտրութեան,
Որ խըրախոյս մը բերէ⁸ այն հաւատքին՝
Որ փրկութեան ճանապարհին ըսկիգէն⁹ է:

Բայց ես ինչո՞ւ գամ հոն, կամ ո՞վ թոյլ կու
Զեմ' Ենէաս, Պօղոս. ոչ ես, ոչ ուրիշն [տայ,
Արժանի չի համարիր զիս այդ պատուին:

Զի թէ գալու զիջանիմ ես՝ կը վախնամ,
Մի գուցէ գործ մ'ընեմ յիմար, մտացի ես,
Աւելի լաւ կ'ըմբըռնես քան ես խօսիմ»:

Նըման անոր որ ալ ուզածը չ'ուզեր,
Եւ միտքը նոր մտածումներով փոխելով
Ետ կը կենայ բոլորովին սկըսածէն,

Այսպէս ըրի զառիվերին վըրայ մութ.
Զի մտածելով ետ կեցայ այն ձեռնարկէն
Զոր ի սկըգբան յանձն առի այնքան փութով:

«Եթէ ես քու խօսքերըդ լաւ հասկըցայ,
Պատասխանեց ըստուերը վեհ քերթողին,
Վատ երկիւղէ մը սահմըռկած է հոգիդ.

Որ խոչընդոտ կ'ըլլայ մարդուն ստէպ, ու զայն
Կը հեռացնէ ազնիւ գործէ, ճիշդ ինչպէս
Պատկեր մը սուտ կը խըրտեցնէ կենդանին:

Որպէս զի այս վախը քեզմէ փարատես
Պիտ' ըսեմ քեզ գալուս պատճառն ու լըսածս
Այն առաջին պահուն երբ վրադ ցաւեցայ:

Առկախ¹⁰ կեցող ըստուերներուն մէջ էի,
Եւ զիս կանչեց կին¹¹ մ'երանիկ ու չըքնաղ.
Որուն ըսի որ ինձ իր կամը յայտնէ:

Կը փայլէին աչքերն աստղէ¹² աւելի,
Եւ ըսկըսաւ ըսել ինձ քաղցր ու հանդարտ՝
Հրեշտակային ձայնով խօսքերն հետեւեալ.

«Ո՞վ մանտուացի ազնըւաշուք դու հոգեակ,
Որու համբաւն երկրի մէջ դեռ կը տեւէ,
Եւ պիտ' տեւէ որչափ աշխարհը տեւէ.

Իմ բարեկամս¹³, եւ ոչ բախտին՝ ամայի
Զառիվերին վրան արգիլուած իր ճամբէն՝
Արդէն իսկ իր սարսափէն ետ է դարձեր.

Եւ կը վախեամ որ մոլորած իսկ ըլլայ,
Եւ ես շատ ուշ եկած ըլլամ օգնութեան,
Երկինքը իր վրայ լըսածէս դատելով:

Գընա՛ ուրեմն, եւ զարդարուն քու լեզուով
Ուամէն բանով որ զայն կըրնայ ազատել,
Այնպէս օգնէ որ ըսփոփանք մ'ինձ ըլլայ:

Երանուհին¹⁴ եմ ես, որ զքեզ կ'ուզարկեմ,
Կու գամ տեղէ մը ուր դառնալ կը ցանկամ.
Սէրն հոս բերաւ զիս, ան կու տայ ինձ խօսել:

Երբոր ըլլամ ես իմ Տիրոջը տալիս՝
Անոր դիմաց պիտի գովեմ քեզ յաճախ»:
Այն ատեն նէ լըռեց, եւ ես ըսկըսայ.

«Առաքինի տիկին, որով միայն մարդ
Կը գլէ ամէն էակներն այն երկընքին¹⁵
Տակ՝ որ ունի շըրջանակներ փոքրագոյն,

Այն աստիճան ինձ հաճելի է հրամանդ,
Որ հնազանդած իսկ ըլլայի՝ դեռ ուշ էր.
Հարկ չէ որ այլ եւրս կամքդ ինձ բացատրես:

Բայց ըսէ ինձ պատճառն, ինչո՞ւ չես վախնար
Հոս վարը այս զընդանին¹⁶ մէջ իջնելու
Անծայր տեղէն՝ ուր արդ դառնալ կը ցանկաս»:

«Քանի որ այդչափ քեզ հաճոյ է գիտնալ,
Պատասխանեց ինձ՝ կարճ կերպով պիտ' ըսեմ
Թէ ինչո՞ւ չեմ վախնար իջնել մինչեւ հոս:

Պէտք է վախնալ մի միայն այն բաներէն,
Որոնք կըրնան ուրիշներուն վընասել,
Միւսներէն ոչ, վասն զի չեն ահարկու:

Ես Աստուծոյ շնորհիւ այնպէս եղած եմ,
Որ ինձի չի մօտենար ձեր եղկութիւնն,
Եւ չի խուժեր վըրաս բոց այդ հըրդեհէն¹⁷:

Երկինքն ազնիւ տիկին¹⁸ մը կայ, որ այնքան
Կը ցաւի քեզ հանդիպելիք նեղութեանց,
Որ կ'ամոքէ հոն վերը խիստ դատաստանն:

Աս գիմելով Լուչիայի¹⁹ աղաչեց.
Քոչ չերմեռանդը²⁰ քեզի պէտք ունի արդ,
Եւ ես ահա քեզ կը յանձնեմ զանկա:

Ամէն անգուժ սըրտի ոտոխ Լուչիան
Ելաւ եւ իմ գըտնըած տեղըս եկաւ,
Ուր ես նըստեր էի՝ քովս ալ հին Հռաքելն²¹:

Երանուհի, ըստոյց գովեստ²² Աստուծոյ,
Ըսաւ, քեզ այնքան սիրողին չե՞ս օգնել,
Որ քեզ համար ելաւ²³ ռաբիկ ամբոխեմ:

Չե՞ս աղիւսարչ իր ողբուկով լրսել,
Չես տեսներ մանկ²⁴ որ անոր դեմ կը կրռուշի
Հեղեղին²⁵ վրայ՝ ոչր չի կրրնար պարծիլ ծովն:

Աշխարհի մէջ երբեք մարդ այնչափ արագ
Չըվագեց իր շահուն, փաստէն չըփախաւ,
Ինչպէս որ ես՝ երբ այդ խօսքերն ըսուեցան՝

Իջայ հոս վարն երանական զահոյքէս,
Վըստահացած շընորհալի լեզուիդ վրայ,
Որ պատիւ է քեզի եւ զայն լըսողին»:

Եւ երբոր նէ ինձ հետ խօսիլն աւարտեց,
Արտասուամթոր լուսեղ աչքերը դարձուց,
Եւ անով իմ գալս աւելի փութացուց:

Եւ եկայ քեզ այնպէս ինչպէս ինքն ուզեց,
Այն գազանին ձեռքէն ըզքեզ փըրկեցի,
Որ քեզ փակեց չըքնաղ լերան կարճ ճամբան²⁶:

Ի՞նչ է ուրեմն, ինչո՞ւ կեցեր ես, ինչո՞ւ
Սըրտիդ մէջ այդքան վատութիւն կը տածես,
Ինչո՞ւ չունիս արիութիւն ու կորով,

Երբոր երեք երանելի տիկիններ
Արքայութեան մէջ քու վըրադ կը հոգան,
Եւ իմ խօսքերս քեզ շատ բարիք կ'աւետեն²⁷»:

Ինչպէս ցայգին սառէն²⁸ կըքած ու փակուած
Ծաղիկներն՝ երբ արփին զիրենք ճերմըկցնէ՝
Բոլոր բացուած՝ կը շըտկըւին ցօղունով:

Այսպէս ըրի ես վըհատած իմ հոգւոյս,
Եւ սիրտս այնքան բարի եռանդ մը յորդեց,
Որ ըսկըսայ անձի մը պէս անվեհեր:

«Գըթած է նէ՝²⁹ որ ինձ հասաւ օգնութեան,
Դժն ալ ազնիւ՝ որ քեզ ուղղած ճըշմարիտ
Իր խօսքերուն³⁰ հնազանդեցար փութապէս:

Դու խօսքերովդ այնպէս իմ սիրտս յանկուցիր,
Որ դառնալով իմ առաջին մըտքիս ես
Փափաքանօք պիտի քեզի հետեւիմ:

Քալէ՛ ուրեմն, երկուքնիս նոյն կամքն ունինք,
Դու առաջնորդ, դու տէր եւ դու վարժապետ»:
Այսպէս ըսի ես. երբ քալել ըսկըսաւ

Մըտայ դըժնէ ու վայրենի ճամբուն մէջ:

ԵՐՐՈՐԴ ԵՐԳ

ԴԺՈՒՔԻՆ ԴՈՒԹԸ, ՎԱՏԵՐՈՒՆ ԳԱՅԻԹԸ

ԵՆ ԱՆԵՐՈՆԻ ԱՆՅՔԸ

ԱՂԵՏԱՌՈՐ քաղաքն ինծմէ՝¹ կ'երրըցուի,
Յաւերժական ցաւերն ինծմէ կ'երրըցուի,
Դատաւարաւորած հոգւոց ինծմէ կ'երրըցուի:

Արդարութիւնը՝² դրոյեց վեհ Արարիւն,
Ձիւ ըստեղծեց աստուածեղեն զօրութիւնն,
Իմաստութիւնը վրսեւ՝ սերն առաջին:

Ինե՛ս առաջ ըստեղծուեցան յոկ յաւերժ
Արարածներն՝³, եւ կը մընամ ես յաշեռ.
Գոշը մըտնողներ, մեկդի րոյիք ամեն յոյս:

Տեսնելով այս խօսքերը մութ երանգով
Գըրուած՝⁴ դըրան մը վերեւ, ես գոչեցի.
«Անոնց իմաստն ինձ խիտ է, ո՛վ վարժապետ»:

Եւ ան ինծի անձի մը պէս կըռահող.
«Հարկ է ամէն կասկած մէկդի թողուլ հոս,
Հարկ է որ հոս մեննի ամէն վատութիւն:

Տանդի

Եկած հասած ենք հոն ուր ինչպէս ըսի⁵
Պիտի տեսնես դու ցաւատանջ ամբոխներ,
Որոնք մըտաց կորսընցուցած են բարին⁶»:

Եւ ապա ձեռքը ձեռքիս մէջ դնելով,
Զըլարթ դէմքով մը որմէ սիրտ առի ես,
Աներեւոյթ իրերուն մէջ զիս մըտցուց:

Հոն հառաչներ, ողբեր, ճիչեր բարձրագոյ
Կը թընդային աստեղագութիւն⁷ օդն ի վեր,
Այնպէս որ ինձ իսկոյն տըւին արտասուել:

Կերպ կերպ լեզուք ու քրտմնելի բարբառներ,
Վըշտի մոռնչներ, կատաղութեան սուր շեշտեր,
Բարձր ու կերկեր ձայներ, ձեռքի շառաչներ

Կը հանէին աղմուկ մ'որ միշտ կը պտուտքի
Յաւէժաբար այն խաւարչուտ օդին մէջ,
Ինչպէս աւազն երբ փոթորիկը մըրըկէ:

Եւ ես՝ գըլուխըս սոսկումով⁸ պաշարուած,
Ըսի. «Վարպետ, ինչ կը լըսեմ, ինչ է այդ
Ամբոխն որ ինձ ցաւէն նըկուռն կը թըւի»:

Եւ ան ինձի. «Ողորմելի այս վիճակն
Ունին տըխուր հոգիներն այն մարդերուն՝
Որոնք անգով եւ անպարսաւ⁹ ապրեցան»:

Խառնըւած են հրեշտակաց այն վատ դասին,
Որ չեղաւ ոչ ըմբոստ եւ ոչ ուխտապահ
Աստուածութեան, այլ ինքըզինքը մտածեց¹⁰:

Երկինք¹¹ մերժեց զանոնք, որպէս զի չըլլայ
Նըւազ չըքնաղ. չ'ընդունիր խոր դժոխքն ալ,
Զի յանցաւորը պիտ' անոնցմով¹² պարծէին»:

Եւ ես. «Վարպետ, ուրեմն ինչ ցաւ դժոխդակ
Անոնց աշնքան ճըջալ կու տայ ուժգնապէս»:
Պատասխանեց. «Համառօտիւ պիտ' ըսեմ»:

Անոնք չունին¹³ ամենեւին մահուան յոյս,
Եւ է իրենց կոյր¹⁴ կեանքն այնքան արհամարհ,
Որ կը խանդան ուրիշ¹⁵ ամէն վիճակի:

Աշխարհի մէջ չունին բընաւ յիշատակ,
Արդարութիւն, գթութիւն¹⁶ զիրենք կ'անարգէ.
Ալ չըխօսինք վրանին, նայէ ու անցիր»:

Եւ նայելու ատենըս դրօշ մը տեսայ,
Որ հիւ գալով այնքան արագ կը վազէր՝
Որ բարկացոտ կը թուէր ամէն դադարի:

Ու ետեւէն կու գար գունդ մ'այնքան երկար,
Որ կարելի պիտի չըլլար ինձ հաւտալ
Թէ այնքան մարդ լափած եղծած ըլլայ մահ:

Եւ երբ ճանչցայ ես անոնցմէ մէկ քանին
Ու նայեցայ, տեսայ ըստուերը անոր
Որ վատութեամբ մեծ հրաժարումը գործեց¹⁷:

Անմիջապէս ըստուգութեամբ իմացայ
Որ վատերու էր այն ջուրին, որ հաճոյ
Զեն Աստուծոյ, եւ ոչ ալ իր թըշնամեաց¹⁸:

Այս չքառներն որ կենդանի չեղան¹⁹ բնաւ,
Մերկ ըլլալով կը խայթուէին չարաչար
Գոռեխներէն, պիծակներէն հոնտեղի:

Կ'ողողէին անոնց դէմքերն արիւնով,
Որ իջնելով արտասուախառն իրենց ուղքն,
Հոն կը ծըծուէր զազրատեսիլ որդերէն:

Եւ նայելով քիչ մ'աւելի դեռ հեռուն,
Տեսայ ամբոխ մը՝ մեծ գետի²⁰ մ'ափին վրայ.
Ուտի ըսի. «Խընդրեմ, գիտցուր ինձ, վարպետ,

Ո՞վ են անոնք, ինչ օրէնք անքան սաստիկ
Կը շտապեցնէ զանոնք գետէն անցնելու,
Որչափ կըրնամ աղօտ լուսով նըշմարել»:

Եւ ան ինծի. «Պիտի պարզուին քեզ իրեն՝
Երբ ուրբերնուս քայլերը մենք կասեցնենք
Ախերոնեան ափին վըրայ տըխրազգած²¹»:

Այն ատեն ես՝ աչքերըս վար՝ ամըշկոտ,
Զի մի՛ գուցէ խօսիլս տաղտուկ պատճառէ՛
Լուռ մունջ կեցայ մինչեւ որ գետը հասանք:

Եւ նաւակով ահա կու գար դէպ ի մեզ
Ծեր մը ճերմակ իր հինաւուրց մագերով²²,
Գոչելով. «Վայ ձեզ, ապիրատ հոգիներ».

Երկինք տեսնել ամենեւին մի՛ յուսաք,
Կու գամ ահա ձեզ միւս ափունքը տանիլ,
Անանցական մութին, տաքին, ցուրտին մէջ:

Եւ դու, որ հոտ ես, կենդանի²³ հոգի դու,
Հեռացիր այդ մեռածներէն²⁴, բաժնըէ՛»:
Բայց երբ տեսաւ որ անոնցմէ չեմ զատուիր,

Լսաւ. «Ուրիշ նաւակաքէ ու ճամբէ²⁵
Պէտք է անցնիս ու ափն ելլես, ոչ ասկէ.
Քեզ աւելի թեթեւ նաւ մ'հարկ է տանի»:

Եւ առաջնորդս անոր. «Քարոն, մի՛ ցասուր,
Այսպէս կ'ուզուի հոն՝ ուր որ է՝ կարելի՛
Ինչ որ ուզուի, աւելի բան մի հարցնիր»:

Ի լուր ասոնց՝ բըրդոտ այտերն հանգչեցան
Այն կապուտակ ճախճախուտին նաւուղին,
Որ աչքերուն շուրջն անիւներ ունէր բոց:

Բայց հոգիներն այն որ էին խոնջ²⁶ ու մերկ,
Տըժգունեցան²⁷ եւ կըրճտեցին ակռանին,
Ի լուր անգութ՝ անողորմ այն խօսքերուն:

Կ'հայհոյէին Աստուած²⁸, իրենց ծընողներն,
Մարդկային ազգը, ժամանակը եւ տեղն
Ու սերմն իրենց սերմին, իրենց ծընունդին:

Ամիսփութեցան յետոյ ամէնքը մէկանց²⁹
Արտասուելով ուժգին դըժնէ ափին վրայ,
Որ աստուծմէ չըվախցողին կը սպասէ³⁰:

Դեւը Քարոն՝ իր կայծակէ աչքերով
Ակնարկելով անոնց՝ բուրբ կը ժողվէ,
Եւ կը զարնէ թիով՝ թէ մին դանդաղի:

Ինչպէս աշնան կը թափթըփին տերեւներն
Մէկը միւսին քով՝ մինչեւ ոստը յանձնէ
Հողին բոլոր իր ըզգեստներն ու աւարն.

Ասիւրաւ սերմն Աղամայ նոյն նըմանակ³²
Մէկիկ մէկիկ կը թափթըփէր այն ափէն³²
Ակնարկելով՝ զերդ թռչունն³³ իր հրաւէրին:

Այսպէս կ'երթան թուխ ալիքին վըրայէն,
Եւ դիմացի ափունքը դեռ չըհասած՝
Կը հաւաքուի ասդին ուրիշ մի նոր խումբ³⁴:

«Որդեակ ըսաւ, ազնւական վարժապետս,
Ատուածային բարկութեան մէջ մեռնողներն
Ամէն երկրէ բոլորն ալ հոս կը հասնին:

Եւ կը շտապեն գետէն փութով անցնելու,
Զի կը խըթէ արդարութիւնն Ատուծոյ,
Այնպէս որ վախը փափազի կը փոխուի:

Ասկից բընաւ բարի³⁵ հոգի մը չ'անցնիր,
Եւ թէ Քարոն կը մըրմըռայ քեզի դէմ,
Ալընաս արդ իր խօսքերուն միտքն իմանալ:

Երբ լըմընցաւ³⁶ աս՝ խաւարչուտ դաշտավայրն
Այնպէս ուժգին ցընցըւեցաւ, որ դեռ միտքս
Այն սարսափէն վըրաս քըրտինք կը բերէ:

Արտասուալից գաւառէն հով մ'է փըրթաւ,
Փայլակելով կարմրաշող լոյս մը սաստիկ,
Եւ թըմընցուց ըզգացումներն բոլոր,

Ու ինկայ³⁸ վար քունը կոխած մարդու պէս:

ԶՈՐՐՈՐԴ ԵՐԳ

ԱՌԱՋԻՆ ՊԱՐՈՒՆԱԿ. ԼԻՄՊՈՍ

ԱՆՄԵՂՔ, ՆԱՀԱՊԵՏՔ ԵՒ ՆՇԱՆԱՌՐ ՄԱՐԴԻԿ

Ո իժԳԻՆ որոտ¹ մը խորին քունըս գըլխէս
Փախցուց, ու ես ցընցուելով վեր ցատկեցի
Նըման անոր՝ զոր բըռնութեամբ կ'արթընցնեն:

Ոտքի ելայ², եւ իմ յոգնած աչուներս
Պարծուցի շուրջս, ու նայեցայ սեւեռուն՝
Իմանալու համար թ'արդեօք ուր էի:

Եւ ինքըզինքս եզերքն ահա կը գըտնեմ՝
Տարտարոսին աղետաւոր հովիտին
Ուր կը հընչէ որոտն անհուն ճիւղերու:

Այնքան մըթին, մառախլապատ էր ու խոր,
Որ որչափ ալ աչքերս յատակն յառէի՝
Չէի կարող զանազանել ոչ մի բան:

«Արդ իջնենք վար դէպ ի աշխարհը մըթին,
Սկըսաւ Քերթողն բոլորովին գունաթափ,
«Ես պիտ' ըլլամ առաջին, դուն ալ երկրորդ»:

Ես տեսնելով անոր դէմքին տրոփունիւն՝
Ըսի. «Ես ինչպէս գամ, երբ դուն կը սոսկաս,
Դուն որ սովոր ես³ իմ երկիւղըս վանել»:

Եւ ան ինծի. «Վարի մարդոց տազնապններն,
Անձկութիւններն իմ դէմքիս վրայ կը զըծեն
Կարեկցութիւն⁴ մը զոր դուն վախ կը կարծես:

Երթանք, երկայն ուղին ըզմեզ կը ստիպէ⁵ :
Այսպէս մըտաւ եւ այսպէս զիս՝ առաջին
Անդընդապատ պարունակին մէջ մըտցուց:

Հոն ըստ որում կըրցայ դատել լըսածէս⁶,
Զըկային ողբ ու լաց, այլ լոկ հառաչանք,
Որ անվախճան օգին դողալ կու տային:

Եւ աս առաջ կու գար անցաւ վիշտերէն
Զոր կը կըրէր ամբողջ մեծ եւ ըստուար
Մանուկներու եւ կիներու եւ մարդոց:

Բարի վարպետն ինծի. «Դուն չէ՞ս հարցըներ,
Այս տեսածներդ ինչ հոգիներ են արդեօք.
Կ'ուզեմ որ արդ գիտնաս առաջ չըզացած:

Որ անմեղ են անոնք, թէ վարձք ալ ունին,
Զէ բաւական, զի չըստացան միւրրտութիւն
Որ դուն³ է քու խոստովանած հաւատքիդ:

Եւ անոնք ալ որ Քրիստոսէ առաջ են,
Զըպաշտեցին զԱստուած ինչպէս որ պէտք էր⁸ :
Եւ ես ինքս այս վերջիններուն թիւէն եմ:

Այս պատճառաւ՝ եւ ոչ ուրիշ մեղքերու
Կորսըւած ենք, եւ այս տանջանքն ունինք լոկ
Որ փափաքով կ'ապրինք առանց յուսալու⁹ :

Երբ իմացայ՝ մեծ ցաւ մը սիրտըս պատեց,
Զի ես տեսայ առաքինի շատ մարդիկ
Որ լիմպոսին մէջ առկախ դիրք մ'ունէին.

«Ըսէ՛, ինձ, ո՞վ վարպետ, ո՞վ տէր իմ, ըսէ՛»,
Ըսկըսայ ես, որպէս զի 'լլամ ապահով
Այն հաւատքին որ կը յաղթէ խոտորմանց,

«Եւա՛ւ ասկից մէկն, իր եւ կամ ուրիշին
Արդեամբ, որ վերջն հասած ըլլայ փառքերու» :
Իմանալով ան քողարկեալ¹⁰ իմ խօսքերս,

Պատասխանեց. «Դեռ նոր¹¹ եկեր էի հոս,
Երբ զօրաւոր¹² մէկուն մեզ գալը տեսայ,
Պտակաւորուած յաղթանակի նըշանով:

Կորգեց ասկէ ստուերն առաջին ծընողին,
Անոր Աբէլ որդւոյն, եւ նոյնպէս Նոյի,
Օրէնըսդիր եւ հընազանդ¹³ Մովսէսին:

Դաւիթ արքան եւ Աբրահամ նահապետն,
Իսրայէլն¹⁴ իր հօրն ու որդւոց հետ, Հռաքէլն՝
Որուն համար տառապեցաւ ընդերկար¹⁵ :

Եւ դեռ շատեր, զորոս փառքի հասցուց ան.
Կ'ուզեմ գիտնաս նաեւ որ նախ քան զանոնք՝
Մարդկային ոչ մի հոգի չէր փըրկըւած¹⁶ :

Մենք կանգ չէինք առնել՝ թէեւ կը խօսէր,
Այլ կ'անցնէինք, կը կըտրէինք միշտ անտառն,
Հոգիներու հոծ, խիտ անտառը կ'ըսեմ:

Պարունակին եզրէն չէին հեռացած
Դեռ մեր քայլերն՝ երբ ես կըրակ մը տեսայ,
Որ խաւարի կիսագունտին կը յաղթէր:

Դեռ քիչ մ'հեռու էինք, սակայն եւ այնպէս
Կարող էի զանազանել գէթ մասամբ
Հոն բընակող պատկառելի այն մարդիկն:

«Ո՛վ դու պատուողդ գիտութեան 'ւարուեստի,
Ո՞վ են ասոնք որ ունին այդքան պատիւ,
Որ կը զատէ զիրենք այլոց վիճակէն¹⁷»:

Եւ ան ինծի. «Բարեհըռչակ պերճ անունն,
Որ կը հընչէ անոնց մասին կեանքիդ մէջ,
Երկընքէն այս շընորհն¹⁸ անոնց կը ստանայ»:

Նոյն ժամանակ ձայն¹⁹ մը հասաւ ականջիս.
«Պատիւ ըրէք վըսեմական քերթողին.
Մեզ կը դառնայ մենէ մեկնած²⁰ իր ըստուերն»:

Եւ երբոր ձայնը խօսելէ դադրեցաւ,
Տեսայ՝ չորս մեծ ըստուեր²¹ մեզի կու գային,
Դէմքերնին չէր ոչ տըխուր²², ոչ ալ զըւարթ:

Բարի վարպետն ինծի խօսիլ ըսկըսաւ.
«Նայէ անոր՝ որ սուր²³ մ'ափին մէջ բըռնած
Կու գայ իբրեւ տէր երեքին առջեւէն.

Ան Հոմերոսն է վեհագոյն բանաստեղծն.
Երգիծաբան Որատիոսն²⁴ է երկրորդն,
Ովիդիոս²⁵ երրորդ, վերջինն է Լուկան²⁶:

Զի այն անունն՝ որ միաբան ձայնն հընչեց՝
Հասարակաց²⁷ է թէ՛ անոնց, թէ՛ ինծի,
Զիս կը պատուեն եւ ըրածնին աղէկ²⁸ է»:

Տեսայ որ այսպէս կը խըմբուէր պերճ դպրոցն
Իշխանին²⁹ վեհ, բարձր ու վըսեմ երգերուն՝
Որ միւսներուն վրայ կը թըռչին՝ իբր արծիւ:

Յետ քիչ մ'ատեն ի միասին խօսելու³⁰,
Ողջունաբեր ակնարկներով ինձ դարձան,
Որուն վըրայ ժըպտեցաւ իմ վարժապետս:

Եւ անոնք զիս պատուեցին դեռ աւելի,
Վասն զի զիս իրենց խումբին մէջ առին,
Եւ վեցերորդն³¹ եղայ ես այն իմաստնոց:

Այսպէս մինչեւ լոյսը³² մէկտեղ գացիք մենք
Խօսակցելով բաներ՝ զոր լաւ է լըռել³³,
Ինչպէս որ լաւ էր խօսիլն հոն՝ ուր էի:

Ազնւական դըղեակի մ'ուրը հասանք,
Եօթն անգամ բարձր պատերով պարըսպուած
Ու պաշտպանուած շուրջ վըտակով մը չըքնաղ:

Անկէ իբրեւ ցամաք երկրէ անցնելով,
Այն իմաստնոց հետ մըտայ եօթ դըռներէ³⁴,
Ու մարդ մ'հասանք նորափըթիթ ու դաւար:

Մարդիկ կային հոն ծանր ու լուրջ աչքերով,
Դէմքերնէն մեծ վայելչութիւն կը կաթէր,
Կը խօսէին քիչ անգամ՝ քաղցըր ձայնով:

Այն խորշերէն մէկէն այսպէս եկանք մենք
Բացօթեայ տեղ մը լուսաւոր, բարձրրկեկ,
Ուրկէ ամէնքը կարելի էր տեսնել:

Կանաչագարդ մարգին վըրայ հոն կանգուն
Յոյց տըրուեցան ինձ մեծամեծ հոգիներն,
Եւ կը հըրճուիմ զանոնք տեսած ըլլալուս:

Տեսայ հոն շատ ընկերներով Ելէկտրան³⁵,
Որոնց մէջէն ճանչցայ Հեկտորն, Ենէաս,
Կեսար՝ զինուած իր ճուռակի աչքերով:

Եւ ուրիշ կողմ մը Կամիլլան³⁶ տեսայ ես,
Պենթեսիլէ³⁷, տեսայ արքան Լատինոս³⁸
Որ կը նըստէր իր Լաւինեա³⁹ դըստեր հետ:

Տեսայ Բրուտոսն⁴⁰, այն որ Տարկուինը մերժեց,
Լուկրետիան, Յուլեան, Մարկեան, Կուռնեւեան,
Եւ Սալատինը⁴¹ միւս մինակ առանձին:

Յետոյ աչքերըս քիչ մը վեր վերցնելով,
Տեսայ վարպետը⁴² մեծ անոնց որ զիտեն
Իմաստասէր ընտանիքին մէջ նըստիլ:

Ամէնքը վրան կը հիանան, կը պատուեն.
Տեսայ ես հոն եւ Սոկրատէս եւ Պլատոն,
Ուրիշներէն աւելի մօտ անոր քով⁴³:

Դիմոկրիտէս⁴⁴, որ դիպուածին տուաւ զաշ-
Դիոգինէս⁴⁵, Անագսագոր⁴⁶ եւ Թաղէս, [խարհ,
Եմպեդոկլէս⁴⁷, Հերակլիտոս եւ Զենոն,

Եւ յատկութեանց տեսայ ճարտար հաւաքող
Դիոսկորիտն⁴⁸, եւ Որփէոս⁴⁹, Տուլլիոս,
Տեսայ Լինոս, բարոյագէտ Սենեկան.

Պըտղոմէոս⁵⁰ եւ Երկրաչափն Եւկլիդէս,
Հիպոկրատէս⁵¹, Աւիկեննա, Գաղենոս,
Աւէրրուէն⁵² որ ըրաւ մեծ մեկնութիւնն:

Բոլոր տեսածըս չեմ կարող զուրցել ես,
Վասն զի զիս կը մըղէ⁵³ նիւթըս Երկայն,
Եւ շատ անգամ խօսքերն իրին չեն հասնիր:

Երկու հոգւոյ վերածուելով վեց⁵⁴ հոգին,
Ուրիշ ճամբով զիս առաջնորդս իմաստուն
Խաղաղ օդէն դողացողին⁵⁵ կը տանի:

Եւ կու գամ տեղ մ'որ լուսաւոր բան չըկայ:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԵՐԳ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ . ԲՂՋԱԽՈՆՔ

ՄԻՆՈՎԱՍ , ՀԵՇՏԱՍԷՐ ՄԵՂԱԽՈՐԳ ,

ՖՐԱՆԶԷ՝ՍԳԱ ՌԻՄՆԻՅԻ

ԱՅՍՊԷՍ նախկին պարունակէն իջայ վար
Երկրորդին մէջ, որ որչափ նեղ՝ միջոցով,
Այնքան ցաւով ճոխ՝ որ ճիւղեր կը կորզեն:

Ահեղ Մինովսն՝ հոն մուտքն ահուայ կը կըրճտէ
Եւ յանցանքները կը քըննէ, կը դատէ
Եւ կը ղըրկէ պատուածքներուն համեմատ:

Այսինքն է՝ ժանտ հոգի մ'առջեւն երբոր գայ
Եւ իր մեղքերն յայտնէ բոլոր բովանդակ,
Մեղքերու այն մեծ խուզարկուն կը տեսնէ

Թէ դժոխքին որ կողմն է անոր պատշաճ տեղն.
Ինքզինք պոչով կը պատէ այնքան՝ որքան
Աստիճաններ կ'ուզէ որ վար երթայ ան:

Անոր առջեւը միշտ կեցած են շատեր.
Մէկիկ մէկիկ կարգաւ կ'երթան դատուելու,
Յետ ըսելուն, լըսելուն՝ վար կը մըղուին:

«Ո՛վ որ կու գաս աղիտաւոր հիւրանոցն»,
Ըսաւ Մինովս ինծի երբոր զիս տեսաւ,
Իր ահաւոր պաշտօնն առկախ ձեգելով,

«Նայէ թէ ինչպէս կը մըտնես, եւ որո՞ւ
Կը վըստահիս, լայն մուտքը քեզ չըխաբէ»:
Եւ առաջնորդս անոր. «Դո՛ւն ի՞նչ կը մօընչես.

ձաւատագրէն ուզուած ուղին մ'ա՛րգիւեր.
Այսպէս կ'ուզուի հոն՝ ուր որ է՝ կարելի.
Ինչ որ ուզուի, աւելի բան մի՛ հարցնեմ»:

Եւ ողորմուկ ձայներն ահա կը սկըսին
Ինծի հասնիլ. եկած հասած եմ հոն տեղ՝
Ուր ողբերու գոյժերն ինծի կը բախին.

Հասայ ես տեղ մ'ուր կը լըռէ՞ս ամէն լոյս,
Որ կը մօընչէ մըրըրկոտ ծովու մը նըման
Երբոր ծեծուի հակառակորդ հովերէ:

Դըժոխային մըրըրիկն որ բնաւ չի դադրի⁶,
Հոգիներն իր մոլեգնութեամբ կը քըշէ,
Եւ կը տանջէ շըրջըրջելով բախելով:

Աւերակին⁷ առջեւ երբոր կը հասնին,
Կը կըրճըտեն, կը հառաչեն, կը ճըչան,
Կը հայհոյեն աստուածային զօրութիւնն:

Տեղեկացայ որ այսպիսի տանջանաց
Դատապարտուած են մարմնասէր մեղաւորք,
Որ կ'ընեն բանն ըզգայութեանց հըպատակ:

Եւ զերդ տարմերը կը քըշուին թեւերնէն
Յուրտ ժամանակ լայն ու լեցուն գունդերով,
Այսպէս եւ այն մըրըրկէն չար հոգիներն:

Ասկէ, անկէ, վարէն վերէն կը վարէ,
Ոչ մէկ չոյս չի՝ սփոփեր զանոնք՝ հանգըստի
Թո՛ղ, եւ ոչ նոյն իսկ տանջանաց ամոքման:

Եւ զերդ կոռնկները կըռչելով իրենց ողբն
Օղին մէջէ երկայն գիծով կը թըռչին,
Այսպէս տեսայ ես ըստուերներ հառաչուն,

Որ կու գային քըշուած՝ յիշուած մըրըրկէն:
Ուստի, «Վարպետ, այդ մարդիկն ո՞վ են, ըսի,
Ձոր սեւ այերն այնքան սաստիկ կը պատժէ»:

«Առջինն անոնց՝ որոնց վրայօք կ'ուզես դուն
Տեղեկութիւն, ըսաւ ինծի այն ատեն,
Բազմալեզու ազգաց եղաւ կայսրուհի:

Ինքզինքն այնպէս հեշտախտութեան տըլաւ նէ,
Որ հաճելին օրինաւոր սահմանեց,
Որ իր շուայտոտ վարքը մընայ անպարտաւ:

Շամիրամն է, որու մասին կը կարդանք,
Թէ Նինոսի յաջորդ եղաւ, նաեւ կին,
Տիրեց երկրին՝ որուն Սուլդան⁸ կ'իշխէ⁹:

Միւսը¹⁰ սիրոյ համար ինքզինքն ըսպանեց,
Սէքէոսի աճիւններուն դըրժելով¹¹,
Ֆետոյ կու գայ կղէոպատրան¹² վաւաշոտ.

Տես Հեղինէն¹³, որուն համար այնքան ժանտ
Օրեր անցան. եւ Աքիլէսը տես մեծ,
Որ վերջապէս մեռաւ սէրէն յաղթըւած¹⁴:

Տես եւ Պարիս¹⁵, Տրեստան¹⁶». յետոյ ցուցուց
Մատով ուրիշ հազարաւոր ըստուերներ, [ինձ
Զորըս բոլոր սէրն հեռացուց մեր կեանքէն:

Երբ լըսեցի վարժապետէս մի առ մի
Հին կիներու ուսպետներու անուններն,
Յուզուեցաւ սիրտս ու մարելու պէս եղայ:

«Բերթող, ըսի, պիտի սիրով խօսէի
Այն երկուքին հետ որ կ'երթան միասին¹⁷,
Եւ հովին դէմ այնքան թեթեւ¹⁸ կը թըւին»:

Եւ ան ինձի. «Պիտի տեսնես երբ հասնին
Մեզ աւելի մօտ, այն ատեն ազաչէ
Զիրենք վարող սիրոյն համար, եւ կու գան»:

Հագիւ թէ հոգն ուղղեց զանոնք դէպ ի մեզ,
Զըգեցի ձայնս. «Ո՛վ վըշտաբեկ հոգիներ,
Եկէք խօսիլ մեզ հետ, արգելք¹⁹ թէ չըկայ»:

Աղանիներն ինչպէս²⁰ իղձէն կանչըւած՝
Օգին մէջէ խանդաղակաթ կը թըռչին
Դէպ ի անուշ բոյնն՝ անշարժ, բաց թեւերով,

Ելլելով այսպէս Դիդէի ջուրերէն
Այն ժանտ օդին մէջէ մեզի կու գային.
Սիրալիր ձայնս այնքան ազդեց անոնց վրայ:

«Ո՛վ շնորհաշուք, բարի էակ, որ կու գաս
Բոսոր օդին մէջէ մեզի այցելու,
Մեզ՝ որ աշխարհը ներկեցինք արիւնով,

Տիեզերքի արքան սիրէր եթէ մեզ²¹,
Քեզ պիտ' իրմէ խաղաղութիւն մաղթէինք,
Զի գըթացիր մեր ժանտաժուտ պատժին վրայ:

Ինչ բանի վրայ լըսել, խօսիլ որ ուզես,
Պիտի լըսենք, պիտի խօսինք մենք ձեզի,
Քանի որ հոգն ալ՝ ինչպէս արդ՝ կը լըռէ²²:

Երկիրն²³ ուր տեղ որ ես ծընայ²⁴ կը նըստի
Նովափին այն կողմն²⁵ ուր Պաղոսը կ'իջնէ՝
Իր հարկատու գետերուն հետ հանգչելու:

Սէրն որ ազնիւ²⁶ սըրտին փութով կը կըպչի,
Վառեց ասի²⁷ չըքնաղ մարմնոյս, զոր ինէ
Խլեցին, եւ կերպը²⁸ կը խոցէ զիս դեռ եւս:

Սէրն՝ որ ամէն սիրուող կ'ուզէ որ սիրէ²⁹,
Այնպէս ասոր սիրովը զիս գինովցուց,
Որ դեռ ինչպէս կը տեսնես չի թողուր զիս:

Սէրն ինքն ըզմեզ առաջնորդեց նոյն մահուան³⁰.
Կը սպասէ զմեզ զըրաւողին³¹ կայէնեանն³²»:
Ասոնք եղան անոնց³³ խօսքերը մեզի:

Երբ լըսեցի այն վըշտահար ըստուերներն,
Շըռեցի դէմքս, եւ այնչափ կախ³⁴ բըռնեցի,
Որ վարժապետս ըսաւ ինձ. «Ի՞նչ կը խորհիս»:

Երբ³⁵ պատասխան տրեի, սկըսայ. «Ո՛հ, եղբւկ,
Ո՛րչափ քաղցրիկ մըտածում, որչափ փափաք
Հասցուց զանոնք աղիտաբեր այն քայլին³⁶»:

Ու դառնալով յետոյ անոնց՝ խօսեցայ.
Ըսկըսայ. «Ո՛վ Ֆրանչէսքա, քու տանջանքներդ
Ձիւ կը շարժեն կարեկցութեան ու լացի»:

Բայց ըսէ³⁷, քաղցր հառաչանաց ժամանակ
Ի՞նչ նըշանով եւ ի՞նչպէս թոյլ տըւաւ սէր, [ներն]»:
Որ դուք ճանչցաք ձեր վարանոտ³⁸ տենչանք-

Եւ նէ ինծի. «Թըշուառութեան ժամանակ՝
Բարեբաստիկ ժամանակներն յիշելէն
Մեծագոյն ցաւ չըկայ՝ գիտէ վարպետդ ալ»:

Բայց թէ այդքան կը փափաքիս իմանալ
Ըսկըզբնական արմատը մեր տարփանքին,
Պիտ՝ ընեմ՝ զերդ մէկն որ կու լայ եւ կ'ըսէ:

Կը կարդայինք մենք օր մը՝ իբրը ժամանց՝
Լանսըլոյին³⁹ տարփանքներու պատմութիւնն,
Միայն էինք, անխէթ՝ առանց կասկածի:

Այն ընթերցումը շատ անգամ յորդորեց
Մեր աչուրներն, եւ գոյներնիս նետել տուաւ.
Բայց մեզ յաղթողը եղաւ կէտ մը միայն:

Երբ կարդացինք որ տարփածուն խանդակաթ
Իր սիրուհւոյն անուշ ժըպիտն է պագեր,
Աս՝ որ ինէ չըբաժնըւի պիտի բնաւ,

Պագաւ բերանս բոլորովին դողդոջուն:
Գիւրքն ու գըրողը եղան մեր կալէհոն⁴⁰:
Նոյն օրն այլ եւս չըկարդացինք այն գըրքէն»:

Հոգիներէն մին մինչդեռ աս կը խօսէր,
Միւսը այնպէս կու լար՝ որ ես գորովէս
Նըւաղեցայ՝ իբրեւ մեռած ըլլայի,

Եւ ինկայ⁴¹ ինչպէս որ դիակը կ'իյնայ:

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ԵՐԳ

ԵՐՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ. ՈՐԿՐԱՄՈՒՔ

ԿԵՐԵՐՈՍ, ԶԻԱԿՈՑ ԵՒ ԻՐ ՄԱՐԳԱՐԷՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՐԲ միտքս ինծի դարձաւ՝ որ էր սեղմուէր
Հանդէպ երկու ազգականաց խեղճութեան,
Որ զիս բոլոր վեր վար ըրաւ տըխրութեամբ՝,

Կը տեսնեմ շուրջըս նորանոր տանջանքներ
Եւ նորանոր տանջւողներ, ինչպէս ալ
Շարժիմ, դառնամ, եւ ինչպէս ալ թէ նայիմ:

Պարունակին մէջն եմ երրորդ՝ անվախճան
Անիծեալ, ցուրտ, անտանելի անձրեւին.
Կերպն, յատկութիւնը միեւնոյնն է յաւէժ:

Խոշոր կարկուտ, սեւաթորմի ջուր եւ ձիւն
Խաւարակուռ օդին մէջէ կը տեղան,
Հոտեցնելով սաստիկ թափուած տեղերնին:

Կերբեր², գազան անագորոյն, այլանդակ,
Շան պէս երեք որկորներով կը հաջէ
Խուռն ամբոխին վըրայ որ հոն է սուզուած:

Անքեր ունի կարմիր, մօրուք ճարպոտ՝ սեւ
Փոր՝ լայն, ձեռքեր՝ եղընգնաւոր. հոգիներն
կը ճանկըռտէ, կը քերթէ, չորս կը ճեղքէ:

Շան պէս ոռնալ կու տայ անձրեւը անոնց:
Կողմերնէն մին միւսին պատնէշ³ ընելով՝
Ստէպ կը դառնան մեղաւորները⁴ չըւառ:

Երբ մեզ տեսաւ Կերբեր՝ մեծ որդը⁵ բացաւ
իր բերաններն ու ժանիքները ցուցուց.
Անշարժ⁶ անդամ չունէր բոլոր մարմնոյն մէջ:

Եւ առաջնորդօ երկու ձեռքերը բացած
Առաւ գետնէն հող, եւ լեցուն ավերով
Սովալլըլուկ որկորներուն մէջ նետեց⁷:

Ողիկ ողիկ եկող՝ հաջող շան նըման⁸
Որ երբ խածնէ անգամ մը կերն՝ հանդարտած
Գըզուըտելով⁹ լոկ մռըզգայլիլ կը նայի:

Զագրաթորմի կընճիթներն այսպէս ըրին
Կերբեր դեւին՝ որուն հաջիւնն ահաւոր
Հոգիներուն ցանկալ կու տայ խուլ ըլլալ:

Խանր անձրեւէն նըկուն ստուերաց վըրայէն
Կ'անցնէինք մենք՝ գարշապարնիս դընելով
Ուրուններնուն վրայ որ մարմին կը թըւին:

Գետնի վըրայ պառկած էին ամէնքն ալ,
Բաց ի մէկէն¹⁰ որ ելաւ շուտ մը նըստաւ,
Հազիւ տեսաւ որ կ'անցնէինք առջեւէն:

«Ո՛վ դու, որ դէպ ի այս դըժոխքն ես բերուեր,
Քսաւ ինձի, եթէ կըրնաս՝ ճանչցիր զիս,
Իմ մեռնելէս առաջ ծընած էիր¹¹ դու»:

Եւ ես անոր. «Տառապանքներդ՝ որ ունիս¹²,
Ըզբեզ գուցէ իմ մըտքէս դուրս կը կորզեն,
Եւ ինձ կը թուի որ քեզ երբեք չեմ տեսած:

Բայց ըսէ՛, ո՛վ ես դուն որ այս թաղձալից
Տեղն ես ձըգուեր, եւ այնպիսի տանջանքի,
Քան զոր կրնայ մեծ գտնըլիլ, բայց ոչ ժանտ»:

Եւ ան. «Քաղաքըդ¹³ որ այնքան նախանձով
Լի է, որ վաղ իսկ պարկէն դուրս կը պոռթկայ,
Պայծառ¹⁴ կեանքին մէջ զիս իր հետը բըռնեց:

Քաղաքացիքըդ զիս Չիակկոյ կոչեցիք.
Վընասակար¹⁵ մեղքին համար որկորի,
Տեսածիդ պէս անձրեւին տակ կը ծեծուիմ:

Ու ես չըւառ հոգիս հոս չեմ միայնակ.
Ասոնք բոլոր են նոյն պատժին ենթակայ
Նոյն այն մեղքին համար». եւ ալ չխօսեցաւ:

Եւ ես անոր. «Չիակկոյ, քու այդ չարչարանքդ
Իս կը յուզէ, կը յորդորէ արցունքի.
Բայց թէ գիտես՝ ըսէ ինձ ո՛ւր պիտ' յանգին

Քաղաքացիքը երկփեղկուած¹⁶ քաղաքին.
Կայ մէջերնին արդար, պատճառն ըսէ ինձ,
Է՞ր զանի այնքան ողորդեց զըժտութիւնն»:

Եւ ան ինձ. «Յետ երկայն կազի ու վէճի Պիտի արիւն թափեն, ու կողմը վայրագ Պիտի վանէ միւս կողմը մեծ վընասով:

Հարկ պիտ' ըլլայ յետոյ որ աս ալ իյնայ Երեք տարուան մէջ, եւ միւս կողմը յաղթէ, Շնորհիւ անոր՝ որ կը շընթէ արդ սըտուկ¹⁷:

Երկայն ատեն պիտի պարծի¹⁸ բարձրիզուիս, Միւս կողմը¹⁹ ծանրը բռնան տակ ճընշելով, Թէեւ ասոր համար ան լայ, ամընայ:

Երկու²⁰ արդար կայ, բայց չեղան լըսելի. Հըպարտութիւն, ագահութիւն եւ նախանձ Բըռնկցուցին սըրտերն իրենց կայծերով»:

Հոս վերջ տըլաւ սըրտաճըմիկ խօսքերուն: Եւ ես անոր. «Տեղեկացուր զիս խընդրեմ, Եւ շնորհ ըրէ ինձ հետ կըրկին խօսելու:

Արժանաւոր Ֆարինադան²¹, Թէկիայոն²² Ռուսդիգուլլի²³ Յակոբն, Արրիկն²⁴ ու Մոսգան²⁵ Եւ հանճարեղ ուրիշ անձեր բարեգործ²⁶,

Ըսէ՛ ո՛ր ես, ծանօթացուր ինձ զանոնք, Զի կը դըրդէ զիս իղձ մը մեծ գիտնալու՝ Երկի՞նք զիրենք զըգուէ, թէ դժոխք կը լըկէ»:

Եւ նա. «Իելի սեւ հոգւոց մէջ ես անոնք. Ուրիշ յանցանք կը քաշէ խորը զանոնք. Եթէ իջնես այնչափ՝ զանոնք կը տեսնես:

Բայց երբոր դուն քաղցրիկ²⁷ աշխարհը երթաս, Կ'աղաչեմ զիս ուրիշներուն յիշեցուր²⁸: Ա՛լ չեմ խօսիր եւ չեմ ի տար պատասխան»:

Շըրջեց խոժոռ կերպով աչուին սեւեռուն. Ինձ նայեցաւ քիչ մը, եւ զլուխը ծըռեց, Ինկաւ անոր²⁹ հետ նըման միւս կոյրերուն:

Եւ առաջնորդս ըսաւ ինձ. «Ա՛լ չ'արթըննար Հրեշտակագոյ փողը մինչեւ որ հընչէ: Երբոր հասնի գայ զօրութիւնն ոխերիմ,

Պիտի գըտնէ տըխուր տապանն ամէն ոք, Պիտի առնէ իր միտն ու իր կերպարանքն, Ու լըսէ գայն՝ որ յաւիտեան կ'որոտայ»:

Այսպէս անցանք այն զարշելի խառնուրդէն Ըտուներներու եւ անձրեւի՝ յամրաքայլ, Քիչ մ'հանդերձեալ կենաց վըրայ խօսելով:

«Սակայն, վարպետ, այս տանջանքներն ըսի ես Մեծ վըճուէն ետք պիտի շատնա՞ն թէ նուազին, Կամ թէ արդեօք այսպէս սաստի՞կ պիտ' ըլլան»:

Եւ ան. «Իմէ՛ քու գիտութեանդ՝ որ կ'ըսէ, Թէ իր մ'որչափ աւելի 'լլայ կատարեալ՝ Անքան կը զգայ բարին, նոյնպէս եւ տանջանքն:

Եւ թէպէտ այս անիծեալ ցեղը բընաւ Ստոյգ կատարման չի ժամաներ, բայց ունի Յոյս՝ հասնելու՝ վըճուէն յետոյ քան առաջ»:

Պարունակին չորս կողմը ժուռ եկանք մենք
 Խօսելով շատ բաներ՝ զոր հոս կը լըռեմ,
 Եւ եկանք այն կէտն՝ ուսկից վար կ'իջնուի.

Եւ հոն գըտանք Պղոտոնը՝ մեծ թըշնամին:
 115

ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ԵՐԳ

ԶՈՐՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ. ԱԳԱՀՆԵՐ ԵՒ ՇՌԱՅԼՆԵՐ
 ՊՂՈՒՏՈՆ. ՊԱՏԻԺ ԱԳԱՀՆԵՐՈՒ ԵՒ ՇՌԱՅԼՆԵՐՈՒ.
 ԲԱԽՏ. ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ. ԲԱՐԿԱՅՈՏՔ

ԲԱՅԷ՝¹ Սատան, բարէ Սատան ալեբբէ,
 Մորնչեց խըւալոտ խըղուըրտիւնով մը Պղոտոն:
 Եւ այն ազնիւ ամենագէտ² իմաստունն

Ըսաւ ինձ զիս խրախուսելով. «Մի՛ վախնար,
 Ի՛նչ զօրութիւն ալ ունենայ, չէ կարող
 Քեզ արգիլել այս ժայռէն վար իջնելու»:

Յետոյ անոր փըքոցուողց երեսին
 Դարձած՝ ըսաւ. «Անիծած գայլ³, լուռ կեցիր.
 Բարկութենէդ ինքզինքդդ կեր, ըսպառէ»:

Անպատճառ չէ՛ խորանդունդ վիհն երթալնիս.
 Այսպէս կ'ուզուի հոն վերը՝ ուր Միքայէլ
 Բըռնաբարող գոռոզ վիրազը պատժեց»:

Առագաստներն ինչպէս հովէն ուռուցիկ
 Խառնափընդոր կ'իյնան՝ երբ կայմը կոտրի,
 Այնպէս ինկաւ անգութ գազանը գետին:

Այսպէս չորրորդ խոռոչին մէջ իջանք մենք,
Յառաջելով միշտ ցաւալի ժայռէն վար՝
Որ կ'ընդգոգէ բոլոր մեղքերն աշխարհի:

Աստուածային արդարութիւն, ո՞վ այսքան
Պատիժ, եւ այսքան նոր տանջանք կը դիգէ,
Եւ մեր մեղքերն է՞ր այսչափ մեզ կը տոչկեն:

Ինչպէս կոհակը՝ Քարիբբէի վըրան հոն՝
Կը փըշրի հետն անոր՝ որուն կը բախի,
Հարկ է որ այսպէս պարեն հոս եղողներն:

Հոս քան ուրիշ տեղ խուռն՝ ամբոխ մը տեսայ,
Որոնք ասկէ՝ անկէ գոռում գոչումով
Կը գլորէին կուրծքով բռններ ահագին,

Կը բախէին իրար, եւ ետքն ամէն ոք
Կը նահանջէր այն միեւնոյն կէտէն ետ՝
Գոչելով. «Ի՞նչ կը բռնեմ», «Ի՞նչ կը վատնեմ»:

Այսպէս երկու կողմերէն մութ վիրապին
Կը դառնային հանդիպակաց կէտը ճիշդ,
Նախատական խօսքն իրարու պոռալով:

Յետոյ ամէն մին կը դառնար՝ հասնելով
խոռոչին կէտը՝ դէպ ի միւս բախման կէտն՝:
Եւ ես սըրտիս մէջ խորին ցաւ մ'ըզգալով,

Ըսի. «Վարպետ, տեղեկացուր ինձ խընդրեմ
Ո՞վ են ասոնք. կըղերակա՞ն են բոլոր
Այս խուզուածներն՝ որ կը տեսնեմ ձախակողմս»:

Եւ ան ինծի. «Իրենց նախկին կենաց մէջ
Ասոնք ամէնքն այնպէս եղան շրլամիտ,
Որ ծախքերնուն մէջ բընաւ չափ չունեցան:

Յըստակ կերպով զայն իրենց ձայնն իսկ կ'ոռ-
ւեր կը հասնին վիրապին զոյգ կէտերուն, [նայ՝
Ուր հակառակ մեղքեր զիրենք կը զատեն:

Կըղերական էին ասոնք, որ գլուխին
Մագէ ծածկոյթ չունին, պապեր, կարդինալք,
Որոնց վըրայ ագահութիւնը կ'իշխէ»:

Եւ ես. «Վարպետ, անտարակոյս պէտք է ես
Հանջնամ ասոնց մէջէն քանի մը հոգի,
Որոնք զիրենք պըղծեցին այդ ախտերով»:

Եւ ան ինծի. «Մըտքէդ հանէ այդ խորհուրդն.
Այն մախիզ կեանքը որ զիրենք տըգեղցուց,
Անճանչելի կ'ընէ զանոնք ամէնուն:

Այն բախումներն յաւէժաբար պիտ' ընեն:
Գերեզմանէն ասոնք ելլեն պիտի դուրս
Ափերին գոց՝¹⁰, անոնք խուզուած մագերով:

Ագահութիւն եւ շռայլութիւն երկընքէն
Շոպեր զանոնք՝ մատներ են այս կըռիւին,
Զոր պաճուճել չեմ ուզեր իմ բառերով:

Արդ դուն որդեակ, կըրնաս կարճ չունչը տես-
խարիքներուն՝ որ յանձնուած են բախտին, [նեկ
Որոնց համար կը ծեծկըլի մարդուն զարմն:

Ձի այն բոլոր ոսկին որ կայ լուսնի տակ
Եւ որ երբեմն եղաւ, երբեք կարող չէ
Ո՛չ մին այս խոնջ հոգիներէն հանգչեցնել:

«Վարպետ, ըսի անոր, ըսէ ինձ դարձեալ,
Այս բախտ կոչածըդ ինչ բան է, որ ունի
Իր ճանկերուն մէջ աշխարհի բարեքներն»:

Եւ ան ինծի. «Արարածներ անիմաստ,
Ինչպիսի մեծ տրգիտութեան մէջ էք դուք.
Արդ ես կ'ուզեմ քեզ իմ կարծիքըս ջամբել:

Ան որ կը գլէ իր գիտութեամբն ամէն բան,
Յետ երկինքներն ըստեղծելու՝ տուաւ անոնց¹¹
Վարիչ մ', այնպէս որ մէն մի մաս նըշուլէ

Մէն մի մասի, լոյսն հաւասար¹² բաժնելով:
Նըմանապէս եւ երկրաւոր լոյսերուն
Կարգեց վարիչ¹³ մ', հոգաբարձու մ'ընդհանուր,

Որ մերթ ընդ մերթ փոխէ սնուտի բարեքներն
Ընտանիքէ 'նտանիք, տոհմէ մ'ուրիշ տոհմ,
Մարդկային խելքն առանց արգելք ըլլալու:

Եւ այսպէս ազգ մը կը տիրէ, կը հիւծի
Ուրիշ մ'անոր դատաստանին համեմատ,
Որ ծածկըւած է՝ օձն ինչպէս խոտին մէջ:

Անարգել ձեր գիտութենէն՝ կը խնամէ
Կ'դատի, առաջ կը վարէ իր տէրութիւնն,
Ինչպէս որ միւս աստուածութիւնք իրենցներն:

Անդուլ են իր փոփոխումներն՝ անհանգիստ,
Անհրաժեշտ հարկն անոր կու տայ երագել,
Այս պատճառաւ կ'ըլլան ըստէպ փոփոխմունք:

Ասի այն է՝ զոր այնքան խաչ կը հանեն
'Նոյն իսկ անոնք¹⁴ որ պէտք է զայն գովէին՝
Յանիրաւի նախատելով, բասրելով:

Բայց երջանիկ է ան, զանոնք չի լըսեր,
Միւս առաջին արարածոց¹⁵ հետ զըւարթ
Կը դարձնէ գունդն՝ երանութեամբ ըզմայլեալ:

Գէպ աւելի մեծ տանջանքներն իջնենք արդ:
Կը խոնարհի¹⁶ վաղ մէն մի աստղ՝ որ կ'ելլէր
Երբ մեկնեցայ. հրաման չունինք յամելու»:

Պարունակին հանդիպակաց ափն անցանք,
Ուր որ աղբիւր մ'եռանդնապտոյտ կը թափի
Փոսէ մը վար, զոր ինքն աղբիւրն է փորեր:

Ջուրն աւելի թըխորակ էր քան կապոյտ.
Եւ մենք նըսեմ ալիքներուն հետ մէկտեղ
Սարսափելի ճամբէ մը վար սողեցանք:

Այն տըխրադէմ գետակն՝ երբ այն դըժընդակ
Ու գորշորակ ափերուն ոտքը հասնի,
Կը ձեւացնէ ճահիճ մ'ըՍտիքս¹⁷ անունով:

Եւ մինչ կեցած կը նայէի ուշադիր,
Յետոտ մարդիկ տեսայ ես այն ճահճին մէջ,
Ամէնքն ալ մերկ եւ զայրագին դէմքերով:

Որ նոյն պահուն մեզ կու գար ջրին վերայէն,
Ղեկավարուած նաւավորէ մը միայն՝
Որ կը գոչէր. «Հասար ահա, չա՛ր հոգի⁴»:

— «Փլեգիաս⁵, ո՛վ Փլեգիաս, ա՛յս անգամ գո՛ւր
կը մըռընչես մեր դէմ, ըսաւ անոր տէրս,
Քուկդ ենք միայն ճահճէն անցած ատեննիս»:

Նըման անոր՝ որ կը ցաւի լըսելով
Իր դէմ եղած խաբէութիւն մը նենգժող,
Այնպէս ըրաւ Փլեգիաս՝ գո՛ւսպ բարկութեամբ⁶:

Իմ առաջնորդըս նաւակին մէջ իջաւ
Եւ յետոյ զիս ալ իրեն քովը մըտցուց,
Եւ միայն իմ մըտնելուս՝ բեռ ըզգաց նաւն⁷.

Հազիւ թէ ես ու ան մըտանք նաւին մէջ,
Ըսկըսաւ հին ցըռուկը⁸ ջուրը ճեղքել
Աւելի խոր՝ քան թէ ուրիշ հոգւոց հետ⁹:

Մեռած ճահճին վրայէն վազած ատեննիս
Տըզմաթաթաւ հոգի¹⁰ մ'առջեւըս ելաւ,
Ու 'սաւ. «Ո՛վ ես դուն՝ որ կու գաս տարածամ¹¹»:

Եւ ես անոր. «Եթէ կու գամ, չեմ մընար:
Բայց դո՛ւն ո՛վ ես՝ որ տըգեղցեր ես այդքան»:
— «Կը տեսնես մէկն եմ անոնցմէ որ կու լան»:

Եւ ես անոր. «Արցունքներու, սուգի մէջ
Կեցիր մնացիր, ո՛վ անիծեալ դու հոգի,
Քեզ կը ճանչնամ թէ եւ ցեխոտ ես բոլոր»:

Այն ատեն ան դէպ ի նաւակն երկընցուց¹²
Երկու ձեռուին՝ զոր զգոն վարպետըս հըրեց՝
Ըսելով. «Գնա՛ կորսուէ ուրիշ շներուն հետ»:

Յետոյ վըզիս փարեցաւ իր թեւերով,
Պագաւ երեսս ու 'սաւ. «Յասկոտ դու հոգի¹³,
Օրհնեալ ըլլայ այն որ ըզքեզ յըղացաւ:

Ան¹⁴ աշխարհի մէջ գոռոզ մէկը եղաւ.
Չունի բարի գործ մ'որ անունը պըճնէ.
Այս պատճառաւ կատղած ըստուերը հոս է:

Քանինէր վերն հիմա արքայ համարուած՝
Պիտ՝ հոս խողի պէս թաւալին տըղմի մէջ,
Թողով իրենց վրայոք զազիր անարգանք»:

Եւ ես. «Վարպետ, չա՛տ պիտի գոհ մընայի,
Եթէ լիճէն մենք տակաւին դուրս չելած,
Չայն հոս տըղմին մէջ ես սուգուած տեսնէի»:

Եւ ան ինծի. «Ափունքը դեռ չըտըրուած
Տեսնել քեզի, պիտի հասնիս փափաքիդ,
Հարկ է որ այդ փափաքըդ դուն վայելես»:

Քիչ վերջ տեսայ որ այն մարդիկը տըղմոտ
Այնպէս զանի կը տանջէին, որ զԱստուած
Դեռ կը գովեմ եւ դեռ կ'ըլլամ շնորհակալ:

Կը գոչէին. «Առ Փիլիպպոս Արճենդի»:
Եւ մոլեգնոտ փորքենտացի այն հոգին
Կը դարձընէր ակուաներն իր անձին դէմ¹⁵:

Զայն հոն ձգեցինք, եւ ալ վըրան չեմ խօսիր.
Բայց ականջիս ողբերու ճիշ մը հասաւ.
Ուստի բացի աչքերըս լայն մ' ուշադիր:

Բարի վարպետս ըսաւ. «Ահա արդ որդեակ,
կը մօտենանք Պըղուտոնի քաղաքին»¹⁵,
Ուր ծանրամեղ քաղաքացիք կան անբաւ:

Եւ ես. «Վարպետ, արդէն անոր մըզկիթներն
Որոշակի կը նըշմարեմ հովտին»¹⁷ մէջ,
Կարմիր՝ կարծես կրակէ ելած ըլլային»:

Եւ ան ինծի. «Յաւերժ կըրակը՝ որ ներսն
Հոն կը վառի՝ զանոնք կարմիր կը ցուցնէ,
Ինչպէս այս ցած դըժոխքին»¹⁸ մէջ կը տեսնես»:

Մենք վերջապէս խոր փոսերուն քով հասանք,
Որ կը պատեն անմըխիթար այն երկիրն,
Ոյր պարիսպներն ինձ երկաթէ կը թուէին:

Հասանք՝ բայց ոչ առանց երկայն շըրջանի՝
Տեղ մ'ուր ուժգին կերպով գոչեց նաւաւարն.
«Ելէք, ահա քաղաքին մուտքը հոս է»:

Դըռներուն վրայ տեսայ անթիւ հոգիներ
Երկընքէն վար թափուած, որոնք զայրագին
Կ'ըսէին. «Ո՛վ է աս՝ որ դեռ չըմեռած

Մեռած մարդոց տէրութեան մէջ կը շըրջի»:
Նըշան ըրաւ անոնց վարպետս իմաստուն՝
Թէ հետերնին կ'ուզէ խօսիլ ի ծածուկ:

Քիչ մ'այն ատեն մեծ ցասումնին զըսպելով,
Ըսին. «Եկուր դուն մինակ, ան թող երթայ,
Որ ժըպրհեցաւ այս տէրութեան մէջ մըտնել»:

Յիմար ճամբէն¹⁹ մինակ թող ետ դառնայ, թող
Եթէ կըրնայ փորձէ. դուն հոս պիտի մնաս,
Դուն որ բերիր զինքն այս մըթին երկրին մէջ»:

Դատէ՝ նթերցող, թէ ես ի լուր անիծեալ
Այն խօսքերուն վըհատեցայ. կարծեցի
Որ պիտի բնաւ երբեք ես հոն չըդառնամ:

«Ո՛վ սիրելի առաջնորդ իմ, որ ինձ եօթն»²⁰
Եւ աւելի անգամ խրախոյս շընչեցիր,
Ու փըրկեցիր գէմըս ցըցուած մեծ վտանգէն,

Զիս մի՛ թողուր, ըսի, այսպէս սըրտաբեկ.
Եւ եթէ մեզ առաջ երթալ չեն թողուր,
Ի միասին զըտնենք շուտով մեր հետքերն»:

Եւ այն իմ տէրըս՝ որ զիս հոն էր բերեր՝
«Մի՛ վախնար, մարդ, ըսաւ, փակել չի կըրնար
Մեզ մեր ճամբան, այնպիսի՛ մէկն է բացողն»:

Բայց ըսպատէ ինձ հոս, եւ խոնջ քու հոգին
Սփոփէ, ու զայն բարի յուսով կերակրէ,
Զի քեզ պիտի չթողում ստորին երկրին մէջ»:

Այսպէս կ'երթայ եւ զիս հոն տեղ կը ձըգէ
Քաղցր հայրն ու ես քերեւան մէջ կը մընամ,
Զի զըլխուս մէջ կը կըռուին ոչն ու այոն»²¹:

Ինչ որ ըսաւ անոնց՝ լըսել չըկըրցայ,
 Բայց անոնց քով երկար առեն չըմընաց.
 Զի ամէն ոք փութով վագնց դէպ ի ներս:

Ու փակեցին դռները մեր թըշնամիք
 Իմ՝ վարպետիս կուրծքին որ դուրս մընալով,
 Ինծի դարձաւ տարտամ, դանդաղ քայլերով:

Աչքը գետին, դէմքն ածիլուած ամէն զուարթ
 Խորխտութենէ, կը հառաչէր այս խօսքերն.
 «Ո՛վ ինծի դէմ ցաւոց որջերը փակեց»:

Եւ ինձ ըսաւ. «Գու տեսնելով բարկութիւնս՝
 Մի սահմըոկիր, պատերազմին պիտ՝ յաղթեմ՝
 Պաշտպանութեան համար ներսն ինչ ալ ընեն:

Անոնց այս լիրբ գոռոզութիւնը նոր չէ.
 Նոյն բանն ուրիշ նուազ ծածուկ դրան մ՝ ալ
 Որ դեռ առանց փականքներու կը մընայ: [ըրին²²,

Մահագոյժ գիրն անոր վըրայ տեսար դուն:
 Ահա անցած անկէ կ'իջնէ զառիվայրն՝
 Անառաջնորդ՝ պարունակներն անցնելով

Մէկ մը՝²³ որ մեզ պիտի բանայ այս երկիրն »:

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ԵՐԳ

ՊՂՈՒՏՈՆԻ ՔԱՂԱՔԻՆ ԴՐԱՆ ԱՌՋԵՒ
 ՍԱՐՍԱՓԸ. ԵՐԵՔ ԿԱՏԱՂԻՆԵՐԸ ԵՒ ԵՐԿՆԻ ԼՐԵՇՏԱԿԸ
 ՎԵՏԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ. ԼԵՐԵՏԻԿՈՍՔ,
 ԼԵՐԵՏԻԿՈՍԱԳՆԵՐՈՒ ԳԱՌԱՌԸ

ԳՈՅՆՆ՝¹ որով զիս նկարեց դուրսէն վատու
 Առաջնորդիս երբ ետ դառնալը տեսայ, [թիւնն,
 Իսկոյն փոխել տըւաւ անոր իր նոր գոյնն:

Կեցաւ մտադիր՝ մըտիկ ընող մէկուն պէս.
 Վասըն զի չէր կըրնար հեռուն տանիլ աչքն
 Աղջամուղջին, մառախուղին մէջէն խիտ:

«Եւ սակայն պէտք է որ յաղթենք մենք կռուին,
 Սկըսաւ, թէ ոչ...² Հըգօ՛ր է մեր զօրավիգն...
 Ա՛խ, կ'ուզէի որ շուտ հասնէր անիկա»:

Լաւ տեսայ ես թէ ինչպէս ան պարտը կեց³
 Առջի ըսածը՝ իր վերջին խօսքերով,
 Որոնք տարբեր էին առջի՝ սածներէն:

Այսու հանդերձ իր լեզուն վախ ազդեց ինձ.
 Զի զուցէ գէշ մեկնեցի 'նդհատ խօսքը՝ ես
 Վարժապետիս միտքը դրածէն աւելի:

«Այս տըխրագգած խոռոչին խորքը արդեօք
Մէկն առաջին աստիճանէն⁵ իջաւ քնաւ,
Որ լոկ իբրեւ պատիժ կըրճատ յոյսն⁶ ունի»:

Ես այս հարցումն ըրի: Եւ ան. «Քիչ անգամ
կը պատահի, պատասխանեց, որ մենէ
Մէկն ընէ այս ճամբան՝ զոր արդ կ'ընեմ ես:

Ճիշդ է որ ես ուրիշ անգամ իջայ հոս,
Բըռնադատուած Երեքթոնէն⁷ այն դաժան՝
Որ ըստուերներն իրենց մարմնոց կը կոչէր:

Դեռ քիչ ատեն մարմինըս մերկ էր ինէ,
Երբ ան զիս այն պարիսպին մէջը մըտցուց
Որ Յուդայի խորշէն հոգի մը⁸ կորզեմ:

Ան՝ ամէնէն խոր, ամենէն մութ տեղն է
Եւ հեռագոյնն ամենապատ երկընքէն⁹.
Ճամբան ես լաւ գիտեմ, հանգիստ եղիր դուն:

Այս ճախճախուտն՝ որ կը բուրէ մեծ գարշ հոտն,
Աղիտաւոր քաղաքը շուրջ կը պատէ,
Ուր ալ մըտնել չէ հնար առանց բարկութեան¹⁰»:

Եւ ուրիշ ալ ըսաւ, բայց իմ միտքըս չէ¹¹,
Զի աչքս առեր տարեր էր զիս բովանդակ
Դէպ ի հրաշէկ կատարը բարձր բուրգին,

Ուր տընկուեցան յանկարծ կէտի մը վըրայ
Դժոխքին երեք արիւնաներկ կատաղիք,
Որ կանացի անդամ ու կերպ ունէին:

Կը պատէին զիրենք կանաչ հիդրաներ,
Մագերու տեղ՝ եղջերիկներ, փոքր օձեր
Կը պըրկէին անոնց քունքերը վայրագ:

Եւ անիկա որ լաւ ճանչցաւ նաժիշտներն
Յաւերժական արցունքներու թագուհւոյն¹²,
«Ահա, ըսաւ ինձ, կատաղի Երիննեայք¹³:

Չախակողմինը Մեգերան է, եւ ան
Որ աջակողմն է եւ կու լայ՝ Ալեկտով,
Իսկ մէջտեղինն է Տիսիփոնն», ու լըռեց:

Կը ցըտէր կուրծքն ամէն մէկն իր եղունգով,
Կ'ծեծէր բռունցքով ինքզինք, լանանկ կը պոռար,
Որ ես վախէս գացի կըպայ քերթողին:

«Թող Մեդուսան¹⁴ գայ եւ զանի քարացնենք,
Կը գոչէին ամէնքը վար նայելով,
Թեսէոսէն վրէժնիս չառինք՝ գէշ ըրինք¹⁵»:

«Ետեւ դարձիր շուտ ու երեսըդ ծածկէ,
Զի թէ Գորգոնը երեւայ ու տեսնես,
Այնուհետեւ յոյս չըկայ վեր¹⁶ դառնալու»:

Այսպէս ըսաւ վարպետս, եւ ինք անձամբ զիս
Դարձուց, եւ իմ ձեռքերուս վրայ անվըտահ՝
Իր ձեռքերով ալ ծածկեց իմ աչուրներս:

Գուր որ առողջ իմացութիւն, միտք ունիք¹⁷
Ուշ դըրէք այն ուսման, որ է ծածկըւած
Արտասովոր այս տողերուն քողին տակ:

Եւ արդէն իսկ կու գար պըղտոր ջուրերէն
Զարհուրելի ձայնի մը սուր շառաչիւնն,
Որմէ կըրկին ափերն առեր էին դողն:

Ուրիշ կերպով պիտի չըլլար՝ բարկ մըրրիկն
Երբ զայրացած հակառակորդ տապերէ¹⁸
Կ'ծեծէ անտառն, եւ անարգել կը ճեղքէ,

Կը տապալէ եւ կը քըշէ դուրս¹⁹ ոստերն,
Ու կ'երթայ սէգ փոշին ձըգած առջեւէն,
Փախցընելով անասուններն, հովիւներն:

Աչուիս բացաւ եւ ըսաւ ինձ. «Գարծուր արդ
Տեսութեան շիղդ այն լըճացած փըրփուրին՝
Այն կողմէն՝ ուր ծուխն աւելի է դըժնէ»:

Ինչպէս գորտերն ոսոխ օձին առջեւէն
Կ'անհետանան ջրերին մէջէ ամէնքն ալ,
Մինչեւ կ'երթան գետնի վըրայ կը կըծկին.

Բիւր հոգիներ տեսայ շըլմոր՝ որ բոլոր
Կը փախչին այսպէս մէկու մ'առջեւէն,
Որ քալելով կ'անցնէր Ատիքսէն չոր ոտքով:

Այն թաղուն օդը կը վանէր իր դէմքէն՝
Զախ ձեռքն յաճախ դէպ ի առաջ պարզելով,
Եւ միայն նոյն նեղութեամբ խոնջ կը թըւէր:

Ըստոյգ գիտցայ որ երկընքի դեսպտնն²⁰ էր,
Ու վարպետին դարձայ. եւ ան նշան ըրաւ
Ինձ որ հանդարտ կենամ, ու առջեւը ծըռիմ:

Ո՛հ, սրչափ ինձ բարկութեամբ լի կը թըւէր.
Գուռը եկաւ, ու զայն բացաւ իր փոքրիկ
Գաւազանով, առանց բընաւ արգելքի:

«Ո՛վ երկընքէն մերժւածներ, ազգ անարգ,
Ըսկըսաւ ան, զարհուրելի չեմքին վրայ,
Ուսկից՝ ձեր մէջ կ'որջանայ այս ժըպրհութիւնն.

Ինչո՞ւ համար կ'աքացէք այն կամքին դէմ
Որ երբեք իր նըպատակէն չի վրիպիր,
Եւ շատ անգամ ձեր տանջանքներն աւելցուց²¹:

Ճակատագրին դէմ ի՞նչ օգուտ է խեթկել,
Զեր կերբերոսը՝ եթէ լաւ կը յիշէր
Կըզակն ու վիզը դեռ գերծուած²² կը կըրէ»:

Եւ ապա ետ դարձաւ ճամբէն անտեղի
Առանց մեզի հետ խօսելու²³. նման մարդուն
Զոր կը մըղէ ու կը ստիպէ ուրիշ հոգ

Քան այն անձինը՝ որ կեցած է առջեւն:
Գէպ ի քաղաքը քայլերնիս ուղղեցինք,
Ապահովցած այն սըրբազան խօսքերով:

Առանց բընաւ ընդդիմութեան մըտանք ներս.
Ես՝ որ փափաք մը ունէի գիտնալու
Վիճակն²⁴ անոնց՝ զոր կ'ընդգոգէր այն ամբողջ,

Հագիւ մըտած՝ աչքերըս չուրջ կը դարձնեմ
Եւ կը տեսնեմ՝ ընդարձակ դաշտ ամէն կողմ
Լի ցաւերով, տանջանքներով ահաւոր:

Ջերդ Աւլի²⁵ մօտ՝ ուր Հոռոգանոս մօր կ'ըլլայ,
Ջերդ ի Բուլա՝ Գառներոյի ծոցին մօտ
Որ կը թըրջէ հուսկ սահմաններն իտալեան,

Երկիրն անհարթ կ'ընեն բոլոր գերեզմանք²⁶,
Հոս ալ ամէն կողմէ այնպէս կ'ընէին,
Բայց աւելի սարսափելի կերպով մ'հոս:

Կը սողային շիրիմներուն մէջ բոցեր,
Որոնք այնպէս զանոնք հրաշէկ կ'ընէին
Քան զոր երկաթ²⁷ չի խընդրեր ոչ մէկ արհեստ:

Վեր վերցըլած էին բոլոր կափարիչք,
Որոնցմէ այնպէս սուր ճիւղեր կ'ելլէին,
Որ ստուգիւ հէք տանջուողներու կը թուէին:

Եւ ես. «Վարպետ, որո՞նք են այդ դըժբախտ
Որ բոցեղէն դագաղներու մէջ թաղուած՝ [ներն,
Գառնակրուոչ հառաչանքներ կ'արձակեն»:

Եւ ան ինծի. «Հերձուածապետ են անոնք,
Աշկերտներով իրենց՝ ամէն աղանդէ.
Եւ շիրիմները կարծիքէդ վեր լի են:

Թաղուած է հոս նըմանը իր նմանին հետ²⁸,
Եւ հողաբլուրք տաք են՝ որ քիչ եւ որ շատ»:
Եւ ապա դէպ ի աջակողմ²⁹ դառնալով

Բարձր որմերուն եւ տանջանաց մէջն³⁰ անցանք:

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ԵՐԳ

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ. ՀԵՐԵՏԻԿՈՍԲ

ՖԱՐԵՆԱԿԱ ՈՒՊԵՐԴԵԱՆ, ԳԱՒԱԳԱՆԴԷ ԳԱՒԱԳԱՆԴԷ

ԵՒ ՓՐԵԴԵՐԻԿՈՍ Բ. ԿԱՅՍԻՐ

Արդ, նեղ ճամբէ մը կ'երթայ իմ վարժապետս
Տանջանքներուն¹ ու քաղաքին պարըսպին
Մէջէն, եւ ես իր ուտերուն ետեւէն:

«Վե՛հ զօրութիւն, որ ուզածիդ պէս ինծի
Շըրջիլ կու տաս պարունակներն ամպարիչտ,
Ըսի, խօսէ ինձ, եւ իղձերս զոհացուր:

Շիրիմներուն մէջ պառկողները արդեօք
Կարելի՞ է տեսնել: Արդէն վերցուած են
Կափարիչներն ու պահապան ալ չըկայ»:

Եւ ան ինծի. «Անոնք բոլոր պիտ' զոցուին
Յովսափաթու ձորէն² երբոր հոս դառնան
Մարմիններով՝ զոր վերը հոն թողուցին:

Այս կողմն ունին գերեզմանները իրենց՝
Եպիկուրի³ հետ բոլոր իր հետեւողք,
Որոնք հոգին կը մեղցընեն մարմնոյն հետ:

Սակայն ինձի ըրած հարցմանը մասին
չոս ներսը քիչ ատենէն զոհ պիտի՝ ըլլաս,
Եւ ինձ լըռած իղձդ՝ ալ պիտի կատարուի»:

Եւ ես. «Եթէ սիրտըս, բարի առաջնորդ,
Քեզ չեմ բանար, քիչ խօսելով համար է՝,
Եւ զիս՝ ոչ լոկ հիմակ՝ առ այն դըրդեցիր»:

«Ո՛վ դու Տոսկեանդ, որ ողջ՝ կրակէ քաղաքէն
Կ'անցնիս կ'երթաս խօսելով այդպէս համեստ,
Բարեհաճէ այս տեղը կանգ առնելու»:

Յայտնի կերպով կը ցուցնեն քու խօսքերդ
Որ դուն ծընած ես այն ազնիւ հայրենիքն՝
Որուն գուցէ շատ վնասաբեր՝ եղայ ես»:

Դամբաններէն մէկէն այս ձայնը ելաւ
Յանկարծակի. որուն վըրայ վախնալով
Քիչ մ'աւելի առաջնորդիս մօտեցայ:

Եւ ան ըսաւ ինձի. «Դարձիր, ինչ կ'ընես,
Ֆարինադան՝ տես հոն՝ որ ոտք է ելեր.
Պիտի տեսնես մէջքէն վեր զինքը ամբողջ»:

Յառեր էի աչքս արդէն իր աչքերուն.
Եւ ան կուրծքով ու ճակատով կը տընկուէր,
Կարծես դժոխքին դէմ քամահանք մ'ունէր մեծ:

Եւ առաջնորդս իր ժիր, արի ձեռքերով
Շիրիմներուն մէջ զիս վարեց՝ դէպ ի ան,
Ըսելով ինձ. «Խօսքերդ ըլլան պարզ՝ կըտրուկ»:

Երբ ես անոր դամբանին ոտքը հասայ,
Ինձ նայեցաւ քիչ մ', ու գրեթէ զայրագին
Հարցուց ինձի. «Որո՞նք էին քու նախնիք»:

Ես որ էի հնազանդելու՝ փափաքող,
Անպատըրուակ ըսի անոր ամէն բան.
Այն ատեն քիչ մ'յօնքերը վեր քաշտեւում,

Ըսաւ. «Անգութ կերպով եղան հակառակ
Անոնք ինձի եւ իմ նախնեաց ու կողմիս,
Ուստի զիրենք արտորեցի երկու հեղ՞»:

«Այո, սակայն երկու անգամի ալ անոնք,
Ըսի իրեն, դարձան ամէն կողմերէ՞»,
Բայց ձերոնք լաւ չըսորվեցան այն արուեստն՞»:

Այն ատեն բաց շիրմին բերնէն դուրս ելաւ
Ըստուեր՞ մ'ասոր քովէն՝ ծընօտը մինչեւ:
Կարծեմ թէ ան ծունկի վըրայ էր եկած:

Նայեցաւ շուրջըս, կարծես իղձ մ'ունենար
Իմանալու՝ թէ հետը կար ուրիշ մարդ.
Ու երբոր իր կասկածն ի սպառ ցընդեցաւ,

Լալով ըսաւ. «Թէ հանճարիդ բարձրութեամբ
Կը ճամբորդես այս կոյր բանտին մէջէն դուն,
Ո՞ւր է որդիս, ինչո՞ւ համար հետըդ չէ՞»:

Եւ ես անոր. «Էս ինքնիրենք չեմ գար,
Հոն ըսպատողն ինքը զիս հոս կը բերէ,
Չոր գուցէ քու Կուխտոյ՞ որդիդ անգոսնեց»:
Տանդէ

Անոր խօսքերն եւ տեսակն իր պատիժին¹⁶
Արդէն տըւած էին անոր անունն ինձ,
Որով եղաւ իմ պատասխանս անթերի:

Անմիջապէս շըտկըւելով գոչեց ան.
Ինչո՞ւ ըսիր անգոսնեց¹⁷. ան չ'ապրիր դեռ.
Չէ՞ն տեսներ իր աչքերը՝ լոյսն անուշակ»:

Եւ տեսնելով որ կ'ուշանամ¹⁸ քիչ մը ես
Տալու իրեն ըրած հարցման պատասխանն,
Ինկաւ յորսայս ու չերեցաւ այլ եւս դուրս:

Բայց միւս մեծանձն ըստուերն¹⁹ որու խնդրան-
կեցած էի՝ չըփոխեց իր կերպարանքն, [քով
Եւ չըզարձուց վիզն եւ ոչ կողը ծըռեց:

«Եւ եթէ 'տաւ, առջի 'տածին յարելով²⁰,
Եթէ անոնք չըսորվեցան այն արուեստն,
Այդ կը լըկէ զիս այս մահճէն²¹ աւելի:

Սակայն երեսը դեռ յիսուն անգամներ
Չըվառուած հո՞ս թագաւորող թագուհւոյն²²,
Պիտ' իմանաս՝ թէ ի՞նչ ծանր է այն արուեստն:

Ո՛հ, դուն քաղցրիկ աշխարհն իցիւ դառնայիր,
Բայց ըսէ՛, է՞ր այդքան անգութ է այդ ազգն²³
Իմիներուս²⁴ դէմ՝ իր ամէն օրէնքով»:

Եւ ես անոր. «Կոտորածներն ու նախճիրք
Որ ներկեցին կարմիր՝ Արպեայ²⁵ ալիքներն,
Այդպէս հրաման տալ կու տան մեր ատեանին»:

Հառաչելով գլուխը շարժեց եւ ըսաւ.
«Ան կըռուին մէջ միայն չէի, եւ եթէ
Պատճառ չըլլար, չէի շարժիր այլոց հետ:

Բայց ես միայն էի հոն, ուր ամէն ոք
Հաւանեցաւ որ կործանուի Ֆիրէնցէն
Ու միայն ես ճակատաբաց դէմ կեցայ²⁶»:

«Իցիւ սերունդդ օր մը հանգիստ վայելէր:
Բայց կ'աղաչեմ, ըսի, լուծէ այն հանգոյցն,
Որ հոս ահա միտքըս պատեց պաշարեց:

Թէ չեմ սխալիր, կարծեմ կանխաւ կը տեսնէք
Դուք՝ ինչ որ հետը կը բերէ ժամանակն,
Եւ ներկային մէջ ուրիշ կերպ կը բռնէք»:

«Մենք կը տեսնենք, ըսաւ, իրենն ապագայ
Նըման անոնց՝ որոնք տըկար աչք²⁷ ունին:
Գերագոյն Տէրն այդքան լոյս դեռ կը շնորհէ:

Երբ մօտենան²⁸ կամ կատարուին, կը մըթնէ
Մեր միտքն, ու այլք²⁹ եթէ չբերեն մեզի լուր՝
Ձեր վիճակին վրայօք ոչինչ չենք գիտեր:

Ուստի կըրնաս հասկընալ դուն՝ որ բոլոր
Պիտի մենի մեր գիտութիւնն այն կէտէն³⁰
Երբոր դըռնակն ապագային ալ գոցուի»:

Սըխալումիս վըրայ իբրեւ զըղջացած³¹
Ըսի ես այն ատեն. «Ուրեմն ըսէք դուք
Այն ինկածին³² որ իր որդին կ'ապրի դեռ:

Եւ եթէ քիչ մ'առաջ լուռ մունջ մընացի³³,
Ըսէք իրեն՝ որ զայն ըրի, զի էի
Տարակոյսի³⁴ մէջ զոր ինձ դուք լուծեցիք»:

Եւ իմ վարպետս արդէն իսկ զիս կը կանչէր,
Ուստի հոգին ազաչեցի ես փութով՝
Որ ինձ ըսէ թէ ո՞վ կար հոն իրեն հետ:

«Մենք կը պառկինք հոս հազարէ աւելի,
Ըսաւ, Երկրորդ Փրեզերիկոսն³⁵ հոս ներսն է,
Եւ կարդինալն³⁶, եւ կը լըռեմ ուրիշներն»:

Ու ծածկուեցաւ. եւ ես քայլերս ուղղեցի
Դէպ հին քերթողն, որոճելով մըտքիս մէջ
Խօսքերն՝ որ ինձ եղեռնաւոր կը թուէին³⁷:

Սկըսաւ քալել, ու մէկ կողմէն քալելով
Ըսաւ. «Ինչո՞ւ սարսափած ես այդպէս դուն»:
Եւ ես անոր գոհացուցի այն հարցումն:

«Ինչ որ քեզի դէմ լըսեցիր դուն՝ պահէ
Միտքըդ», ինձի հրամայեց այն իմաստունն,
«Եւ հիմայ ուշ դիր հոս», ու մատը վերցուց:

«Երբ գըտնըւի հանդէպ քաղցրիկ ճաճանչին.
Նէրա³⁸ չըքնաղ ուամենատես աչքերուն,
Իրմէ պիտի սորվիս կեանքիդ ճանապարհն»:

Յետոյ իր ոտքը ձախակողմ դարձուց ան.
Որմը թողլով դէպ ի կեդրոնը³⁹ եկանք
Ճանապարհէ մ'որ կը տանէր դէպ հովիտ մ',

Որուն գարշ հոտը մինչեւ վեր կը հասնէր:

ԺԱ. ԵՐԳ

ՎԵՏԵՐՈՐԻ ՊԱՐՈՒՆԱՒ. ՀԵՐԵՏԻԿՈՍԲ

ԳԵՐԵԶՄԱՆ ԱՆԱՍՏԱՍ ՊԱՊԻՆ

ԲԱԺԱՆՈՒՄՆ ԴԺՈՒՍՅԻՆ ԳԱՂԱՔԻՆ

ՀԱՍԱՆՔ խոշոր ու ջախջախուած ժայռերէ
կազմուած կլոր ափի մը ծայրը՝ կախուած՝
Դեռ աւելի անգուլթ կոյտի¹ մը վըրայ:

Եւ հոն՝ սաստիկ զազիր հոտին պատճառաւ
Զոր խորափիտ անդունդը վեր կը բուրէ,
Ամրացանք մեծ մի տապանի կափարջին²

Ետեւ, ուր ես տեսայ զըրուած մ'որ կ'ըսէր.
Անատուս պապը կը պահեմ, զոր ուղիդ
Հանապարհէն Վնորեցոյց Փոտիկոս³:

«Պէտք է որ մենք դանդաղօրէն իջնենք վար,
Որպէս զի նախ ըզգայարանքը վարժի
Ժահահոտին, ու ետքն ալ չենք զգուշանար»:

Այսպէս վարպետն: Եւ ես. «Հընարք մը գըտիր,
Ըսի անոր, որ զուր չանցնի ժամանակն»:
Եւ ան. «Ե՛ս ալ ատոր վըրայ կը մտածեմ:

Որդեակ իմ, կան այս ժայռերուն ըստորեւ,
Սկըսաւ ըսել, երեք փոքրիկ պարունակը⁴,
Որ երթալով կ'նեղնան, նրման միւսներուն⁵:

Ամէնքն ալ լի են անիծեալ ստուերներով:
Բայց զի միայն տեսնելով զոհ ըլլաս ետքն⁶,
Ուշ դիր թէ ի՞նչպէս եւ ինչո՞ւ խըռնուած են:

Ամէն չարեաց⁷ որք ատելի են երկնից՝
Զըրկահարանքն է նըստաւակ, որ այլոց
կամ բըռնութեամբ, կամ նենգութեամբ կը փնասէ:

Եւ զի յատուկ չարն է մարդուս՝ նենգութիւնն,
Աւելի եւս է անհաճոյ Աստուծոյ,
Ուստի նենգողք վարն են՝ սաստիկ ցաւոց մէջ:

Բըռնաւորաց է առաջին պարունակն.
Այլ զի երեք⁸ անձի կ'ըլլայ բըռնութիւն,
Կը բաժնըւի երեք զատ զատ յարկերու:

Աստուծոյ, իր անձին եւ իր ընկերոջ
Կ'ըլլըւի այն յանձին անոնց եւ իրաց,
Ինչպէս լըսես պիտի յայտնի խօսքերով:

Բըռնի մահեր, եւ ցաւագին խոցուածներ
Կըրնան տըրուիլ յանձն ընկերին, ինչքերուն՝
Կորուստ, հըրդեհ եւ փնասաբեր զողօններ.

Ուստի սպանողք եւ նենգութեամբ խոցողներն,
Աւարառուք եւ աւագակը ամէնքն ալ
Կը տանջըւին խումբ խումբ առջի յարկին մէջ:

Կըրնայ ընել մարդ բըռնութիւն իր անձին⁹
Կամ իր ինչքին¹⁰. ուստի հարկ է որ երկրորդ
Յարկին մէջ լայ զըղջայ առանց օգուտի

Ով որ ինքզինքը ձեր երկրէն կը զըրկէ¹¹,
Ժառանգութիւնը կը վատնէ խաղալով.
Եւ կու լայ հոն¹² ուր զըւարթ պէտք էր ըլլալ:

Աստուծոյ դէմ ալ բըռնութիւն կ'ըլլըւի,
Ուրանալով, հայհոյելով զայն սըրտով¹³,
Անարգելով բնութիւնն եւ իր բարութիւնն.

Եւ փոքրագոյն յարկը¹⁴ ասոր իսկ համար
Կը կընքէ իր կընքով Սողոմոն¹⁵ ու Գահոր,
Եւ որ զԱստուած սըրտով, խօսքով կ'անարգեն:

Նենգը՝ որմէ կը խայթըւի ամէն խիղճ՝
Կըրնայ մարդ գործ դընել անոնց դէմ՝ որոնք
Կը վըստահին իրեն կամ չեն վըստահիր:

Նենգութեան այս կերպը¹⁶ խըզել կը թըւի
Բըռնութենէ ստեղծուած սիրոյ կապը լոկ,
Որով երկրորդ խոռոչին մէջ կ'որջանան

Կեղծաւորներ, շողոքորթներ, կախարդներ,
Խարդախողներ, սիմոնականք եւ գողեր,
Խաբեբաններ, կաւառք եւ այլ զարշնթիւնք:

Իսկ միւս կերպով¹⁷ կը մոռցըւի բնական սէրն,
Նոյնպէս նաեւ այն՝ որ վերջէն կ'աւելնայ,
Որմէ կը ծնի վըստահութիւն մ'առանձին.

Ուստի վերջին պարունակին մէջ՝ ուր է երկրիս կեդրոնն, ուր կը նըստի Պըղոտոն՝ Որ եւ իցէ մասնիչ ի սպառ կը տանջուի»:

Եւ ես. «Վարպետ, բացատրութիւնդ շատ յստակ Առաջ կ'երթայ, եւ խիստ աղէկ կը բաժնէ Այս խորանդունդ վիրապն ու իր բնակիչներն»:

Բայց ըսէ ինձ, ինչո՞ւ տըղմուտ ճահճիներն¹⁸, Հովէն քըշուողը¹⁹ եւ անձրեւէն հարուածուողը²⁰, եւ այնպէս խիստ լեզուով միմեանց հանդիպողը²¹

Չեն հրաբորբոք քաղաքին մէջ պատժուիր, Եթէ գըրգոսած են Աստուծոյ բարկութիւնն. Եւ եթէ ոչ այդքան ինչո՞ւ կը տանջուին»:

Եւ ան ինծի. «Այդչափ ինչո՞ւ կը շեղի Հանճարդ, ըսաւ, սովորական ընթացքէն. Կամ միտքդ արդեօք ուրիշ ուր տեղ կը նայի»:

Չէս յիշեր այն խօսքերը դուն՝ որոնցմով Բարոյականը²² կը ճառէ ճոխաբար Այն երեքին վրայ զոր երկինքը չ'ուզեր.

Անժուժութիւն, հարութիւն, խօլ գրաստութիւն. Եւ թէ ինչպէս անժուժութիւնը զԱստուած Քիչ կ'անարգէ, եւ քիչ պարսաւ կ'ընդունի:

Այս առածին եթէ դուն լաւ ուշ դընես Եւ եթէ լաւ միտքըդ բերես՝ թէ ո՞վ են Այնոնք որ վերը քաղքէս դուրս²³ կը տանջուին,

Պիտի տեսնես լաւ թէ ինչո՞ւ զատուած են Այս չարերէն, եւ է՞ր զանոնք կը պատժէ Նըւազ ցասկոտ արդարութիւնն Աստուծոյ»:

«Արփիդ²⁴, որ բիժն ամէն աչքէ կը պարգես, Այնպէս զիս գոհ կ'ընես երբ ինձ կը լուծես, Որ գիտնալու չափ կ'ախորժիմ երկբայիլ»:

Քըշիկ մը դեռ ետեւ դարձիր, ըսի ես, Հոն ուր ըսիր²⁵ թէ կ'անարգէ զբարութիւնն Աստուծոյ՝ վաշխը, եւ հանգոյցը քակէ»:

«Իմաստից սէրն²⁶, ըսաւ յայտնի կը ցուցնէ Հասկըցողին զայն, ոչ լոկ մէկ մասին մէջ, Թէ բնութիւնն ինչպէս իր ընթացքը կ'առնէ

Աստուածային մըտքէն եւ իր արուեստէն: Եւ եթէ լաւ Բնաբանութեանը²⁷ նայիս, Պիտի գըտնես, առանց շատ թուղթ դարձնելու

Որ բընութեան կը հետեւի ձեր արուեստն Որչափ կըրնայ, աշկերտն ինչպէս վարպետին. Որով զո՞գ թոռն²⁸ է Աստուծոյ ձեր արուեստն:

Այս երկուքէն²⁹ եթէ դուն լաւ կը յիշես Ծնընդոց գըրքին առջի գլուխներն, հարկ է որ Մարդիկ իրենց կեանքն առնելով՝ զարգանան:

Եւ զի ուրիշ ճամբայ կ'բըռնէ վաշխառուն³⁰, Կ'արհամարհէ բնութիւնն յինքեան եւ յարուեստն, Իր յոյսն ուրիշ բանի վըրայ դընելով:

Ա՛լ³¹ հետեւէ ինծի, քալել կ'ախորժիմ,
Զի կը կայտուն հորիզոնին վրայ Զըկունք³²,
Ու Արգեստեսի վրայ կը պառկի բոլոր Սայլն,

Եւ ասկից շատ հեռուն ժայռէն պիտ' իջնենք»:

ԺԲ ԵՐԳ

ԵՌԹՆԵՐՈՐԻՒ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ԲՈՒՆԱՌԻՔ՝ ԸՆԳԳԷՄ ԸՆԿԵՐԻՆ

ՄԻՆՈՏԱՌՈՍ, ԴՅՈՒՔԻՆ ԱՒԵՐԱԿՆԵՐԸ, ՓԼԵԳԵԹՈՆ

ԵՒ ԿԵՆՏԱՌՈՍ, ԶԱՆԱԶԱՆ ԲՈՒՆԱՌԻՔ:

ՎԱՅՐԵՆԻ էր տեղն՝ ուր եկանք իջնելու
Ափէն, եւ հոն գըտնըւողին պատճառաւ¹
Էր այնպիսի, որմէ կ'սոսկար ամէն աչք:

Նըման փլածին² որ Գրենդոյի այս կողմէն
Ատիճէի կողերուն վրայ գլորեցաւ
Երկրաշարժէն, կամ աննեցուկ ըլլալէն,

Ու գագաթէն լերան՝ ուրկէ հոսեցաւ՝
Դաշտը մինչեւ՝ է ժայռն այնպէս սեպացեալ,
Որ անցք մ'հազիւ³ կու տայ գագաթն եղողին.

Այսպէս էր էջքն այն գահավէժ անդունդին:
Ու պատառուած վըհին գագաթն՝ հոն վըրան,
Էր տարածուած կրետէ՝ կղզւոյն նախատինքն,

Որ կեղծըւած երինջին մէջ յըղացաւ:
Երբոր տեսաւ ըզմեզ ինքզինքը խածաւ,
Բարկութենէն ինքզինքն ուտող մէկուն պէս:

Իմ իմաստունս աղաղակեց դէպ ի ան.
«Հո՞ս կը կարծես արդեօք իշխանն Աթէնքի՞»,
Որ աշխարհի մէջ՝ վերը՝ մահ տըլաւ քեզ:

Կորսըւէ՛, ցած կենդանի, չի՛ գար ասի
Հըրահանգուած քու քըրոջմէդ, այլ կ'երթայ
Այցելելու, տեսնելու ձեր տանջանքներն»:

Նըման ցուլին՝ որ կը խըզէ իր կապերն
Երբ մահացու հարուածն անգամ մ'ընդունի,
Ու չի կըրնար քալել, այլ հո՞ս հո՞ն կ'ոստնու:

Տեսայ ես այս դիրքին մէջ այն մարդացուն:
Ուշիմ վարպետըս պոռաց. «Անցը՞՛ վազէ,
Լաւ է իջնես դուն՝ մինչդեռ ան կատղած է»:

Այսպէս առաջ գացինք կոյտին մէջէն մենք
Այն քարերուն՝ որ նոր բեռան պատճառաւ⁷
Կը շարժէին իմ ոտքերուս տակ ըստէս:

Կ'երթայի ես խոհուն: Եւ ան ըսաւ ինձ.
«Այս փլածի՞ն վրան կը մըտածես՝ որ իմ անդ
Մարած գազան բարկութենէն՝⁸ կը պահուի:

Կ'ուզեմ գիտնաս դուն արդ որ ես ուրիշ հեղ՞⁹
Երբ ասկէց վար ստորին դըժոխքը իջայ,
Գեռ տակաւին այս ժայռը չէր կործանած¹⁰:

Այլ եթէ չեմ սըխալիր՝ քիչ մը առաջ
Գալէն Անոր՝¹¹ որ Պղուտոնէն վերագո՞յն
Պարունակին մեծ կողոպուտը կորզեց,

Ամէն կողմէն հովիտը խոր՝ գարշելի
Այնպէս դողաց, որ մտածեցի թէ ըզգաց
Սէր՝ Տիեզերքն, որուն համար կարծեց մէկն

Աշխարհը շատ անգամ դարձած թոխբոխին¹²:
Եւ այն կէտին¹³ այս քարաժայռն հինաւուրց
Հոս եւ ուրիշ տեղեր¹⁴ փըլաւ այս կերպով:

Բայց սեւեռէ՛ աչքըդ հովտին, զի ահա
Կը մօտենայ արեան գետակն¹⁵ որուն մէջ
Կ'եռան այլոց վընաս տըլողը բըռնութեամբ»:

Ո՞հ, զաչացու ցանկութիւն, ո՞հ, խօլ զայրոյթ,
Որ կարճ կեանքին մէջ այդքան մեզ կը խըթես,
Ուանանցին մէջ հաքն այսպէս գէշ կ'ընկըլմես:

Բոլորածեւ ընդարձակ փոս մը տեսայ
Նըման անոր՝ որ կ'ընդգըրկէ ամբողջ դաշտն,
Ինչպէս որ ինձ ըսած էր իմ առաջնորդս¹⁶:

Ժայռին ոտքին ուանոր¹⁷ միջեւ՝ Կենտարոսը¹⁸
Կը վազէին կարգաւ՝ զինուած նետերով,
Աշխարհի մէջ ինչպէս որսի կ'երթային:

Եւ տեսնելով մեր էջքն՝ ամէն ոք կեցաւ,
Եւ ջոկատէն երեք հոգի զատուեցան
Ընտիր ընտիր աղեղներով, նետերով:

Եւ պոռաց մէկն¹⁹ հեռուէն. «Ի՞նչ տանջանքի
Համար կ'իջնէք դուք ժայռդ ի վար, ըսէք շուտ
Ատկէ, թէ ոչ՝ աղեղս ահա կը քաշեմ»:

Վարպետս ըսաւ. «Պատասխանենք պիտի մենք
Քիրոնին»²⁰ երբ հոտ ձեզի մօտ գանք հասնինք,
Քեզ ի վընաս, իղձերդ յանդուզն եղան միշտ»:

Ետքն ինձ դըպաւ ու 'սաւ. «Նեսոսն է անի,
Որ գեղեցիկ Գէանիրին պատճառաւ
Մեռաւ, եւ ինքն իսկ իր վըրէժը լուծեց:

Եւ մէջտեղինն՝ որ իր կուրծքին կը նայի,
Մեծ Քիրոնն է, դաստիարակն Աքիլլի,
Միւսն է Փոդոս»²¹, որ եղաւ այնքան ցասկոտ:

Հազար հազար կը պըտըտին փոսին շուրջն,
Ու կը խոցեն ամէն հոգի՝ որ ելլէ
Արիւնէն՝ իր մեղքին գըծուած չափէն վեր»:

Մենք մօտեցանք թեթեալարժ հրէշներուն:
Նետ մ'առնելով Քիրոն, անոր պայռիքով
Ծամելիքին ետեւն հըրեց իր մօրուքն,

Ու երբ մէջտեղ ելաւ բերանն ահագին,
Ընկերներուն ըսաւ. «Արդեօք դիտեցի՞ք
Որ ետեւինը կը շարժէ դըպած բանն:

Մեռելներուն ոտքերն այդպէս չեն ընէր»:
Եւ առաջնորդս՝ որ կը հասնէր անոր կուրծքն»²²,
Ուր որ երկու կը միանան բնութիւններն,

Ըսաւ. «Այո՛, ողջ է, եւ ես միտ մինակ
Պիտի ցուցնեմ անոր»²³ հովիտը մըթին,
Հարկն»²⁴ է որ զինքն հոս կը բերէ, ոչ հաճոյք:

Դադրեցնելով մէկն»²⁵ իր երգերն երկնային,
Եկաւ այս նոր պաշտօնը ինձ յանձնելու.
Ինքը»²⁶ գող չէ, ոչ ես հոգի մ'աւագակ:

Սակայն յանուն այն Զօրութեան՝ որ կ'ուղղէ
Այս վայրենի ճամբուն մէջէն իմ քայլերս,
Քուկիւններէդ մին տո՛ւր մեզի առաջնորդ.

Որ մեզ ցուցնէ թէ որ տեղէն կ'անցնուի.
Եւ ասիկա շալակն առնէ, զի հոգի
Զէ որ օդին մէջէն երթալ կարենայ»:

Գէպ աջակողմ՝ դարձաւ Քիրոն եւ ըսաւ.
«Նեսոս, դարձիր, եղիր ասոնց առաջնորդ,
Եւ թէ ուրիշ գունդ հանդիպի, հեռացուր»:

Հաւատարիմ առաջնորդով միասին
Սկըսանք քայլել կարմիր եռքին եզերքէն,
Ուր եռացողը կ'արձակէին մեծ ճիւղեր:

Տեսայ մարդիկ սուգուած մինչեւ յօնքերին.
Նեսոս ըսաւ. «Բըռնաւորներ են ատոնք,
Որոնք արիւն կողոպտեցին եւ ինչքեր:

Հոն կ'արտասուեն իրենց անգութ վընասներն»²⁷.
Աղքսանդրն»²⁸ հոն է, եւ խուժուժ Գիոնիսն
Որ Սիկիլեան այնչափ տարի չարարեց:

Եւ այն ճակատն՝ որ այնպէս սեւ ունի մազ,
Ածծուկնոն»²⁹ է, եւ այն միւսն որ է չէկ,
Է Օպիծծոն Էսթէ քաղքէն, զոր ստուգիւ

Վերն՝ աշխարհի մէջ իր ուրջուն ըսպաննեց» :
 Դարձայ 'ն ատեն Գերթողին, ան ըսաւ ինձ.
 «Արգ տա 'ռաջին թող ըլլայ քեզ, ես երկրորդ»³⁰ :

Քիչ մ'աւելի անդին՝ աչքերը Նեսոս
 Յառեց խուճի մը՝ որ մինչեւ կոկորդին³¹
 Թաղուած էին եռանդնապտոյտ արեան մէջ :

Յուցուց ըստուեր մը մեզ կեցած առանձին³²,
 Ըսելով. «Ան՝ Աստուծոյ գիրկը՝ խոցեց
 Սիրտը որ դեռ Թայմըզի վրայ կը յարգուի» :

Յետոյ տեսայ ստուերներ որոնք գետէն դուրս
 Կը բըռնէին իրենց գըլուխն ու անձնիքն,
 Եւ անոնցմէ ճանչցայ ես շատ հոգիներ :

Այսպէս քիչ քիչ կը ցածնար այն արեան գետն
 Ու կը ծածկէր անոնց ոտքերը միայն,
 Եւ այն հունով մենք ալ ելանք փոսէն դուրս³³ :

«Ինչպէս որ այս կողմէն, ըսաւ, կը տեսնես,
 Ինձ կենտարոս, արեան գետակը որ միշտ
 Կը նըլազի, կ'ուզեմ որ դուն հաւատաս

Թէ միւս կողմէն ալ երթալով կը խորնայ,
 Մինչեւ կու գայ կը միանայ այն կէտին՝
 Ուր բըռնաւորք հարկ է հեծեն հառաչեն :

Հոն կը ձաղկէ արդարութիւնն Աստուծոյ
 Այն Ատաղիասն³⁴ որ պատուհաս էր երկրի.
 Պիւռոս, Քսեստոս. հոն է որ միշտ կը կորզէ

Եռանդնապտոյտ արեան ձեռքով՝ արցունքներ
 Ռինիէրէն Գորնեդոյի եւ Փացեան³⁵,
 Որք ուղիները կռիւներով ծածկեցին» :

Յետոյ դարձաւ³⁶ եւ հունն անցաւ վերըստին :

ԺԳ ԵՐԳ

ԵՅԹՆԵՐՈՐԻ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ԵՐԿՐՈՐԻ ՇՐՋԱՆԱԿ. ԲՈՆԱԽՈՐԲ ԸՆԴԳԻՄ ԱՆՁԱՆՅ

ԱՂԵՏԱՌՈՐ ԱՆՏԱԹԸ, ԲԻԷՐ ՏԷԼԼԷ ՎԻՆՇԷ,

ԱՆՁՆԱՍՊԱՆԲ, ԼԱՆՈՍ ՍԻՆՆԱՅԻ,

ՅԱԿՈԲՈՍ Ս. ԱՆԳԵԼԱՅԻ,

ՓԼՈՐԵՆՏԱՅԻ ԱՆՁՆԱՍՊԱՆ ՄԸ

ՏԱԿԱԽԻՆ չէր հասած Նեսոս միւս եզերքն¹,
Երբոր մըտանք անտառ մը մենք, որուն մէջ
Չէր երեւար բընաւ ճամբու ոչ մի հետք:

Տերեւք չէին կանաչ, այլ սեւ, եւ ճիւղերն՝
Չէին ողորկ՝ այլ ոստախիտ, ծուռումուռ,
Չըկար սլըտուղ հոն, այլ փուշեր թունաւոր:

Չունին թուփեր ոչ այնքան փշտ եւ ոչ խիտ
Գազանք² որոնց ատելի են Գորնետեայ
Եւ Չէինա գետին միջեւ մշակուած դաշտք:

Զազիր Արպեայք³ հոն կը շինեն բոյներնին,
Որ Տրովացիք ի Սարոփատեանց վանեցին,
Գալիք վտանգին գուժելով բոլթը տըխուր:

Թեւեր ունին լայն, վիզ՝ երես՝ մարդկային,
Ոտք ճապուաւոր, փոր ահագին՝ փետրալից,
Ծառերու վրայ կ'արձակեն կռիչ գարշելի:

Բարի վարպետս ըսաւ. «Առաջ չըզացած⁴, Գիտցիր որ դուն կը զըտնըւիս արդ երկրորդ Շըրջանակին մէջ, ուր պիտի մընաս դուն՝

Մինչեւ տեսնէ աչքդ ահաւոր աւազուտն: Բայց լաւ նայէ, պիտի տեսնես դուն բաներ Որոնք պիտի արդարացնեն իմ խօսքերս⁵»:

Կը լըսէի ամէն կողմէ հառաչներ, Բայց հառաչող մէկը չէի տեսներ բնաւ, Ուստի կեցայ բոլորովին շըւարած:

Ինքը կարծեց՝ կարծեմ՝ որ՝ես կարծեցի⁶ Թէ կոճղերուն մէջէն անոնք կու գային Ըստուերներէ՝ որ մեզ չէին երեւար:

Վարպետս ըսաւ սակայն. «Եթէ փըրցընես Այս տունկերէն ոեւէ փոքըր մի ճիւղ, Պիտի ջըրուին մըտածումները բոլոր⁷»:

Այն ատեն ձեռքս երկընցուցի. քիչ մ'առաջ, Ու փշտա ծառէ մը կըտրեցի ոստ մը փոքր. Եւ գոչեց իր բունը. «Ձիս Ի՞նչ կը փըրցնես»:

Յետոյ երբոր սեւցաւ բոլոր արիւնով, Սկըսաւ նորէն պոռալ. «Ձիս է՞ր կը բըզկտես. Գու՞թ ըսուած բանը չըկա՞յ քու սըրտիդ մէջ:

Մարդիկ էինք եւ արդ ծառի կոճղ եղանք: Օձերու իսկ թէ հոգիները ըլլայինք, Եւ սակայն ձեռքըդ պէտք է գու՞թ ունենար»:

Ինչպէս դալար խանձող մը՝ երբ մէկ կողմէն Կ'այրի, մէկալ կողմէն արցունք կը հեղու Եւ կ'արձակէ ճայթիւն փախչող հովին հետ,

Այսպէս եւ այն կոճղէն կ'ելլէր միասին Խօսք եւ արիւն. ուստի գետին ձըգելով Ոստը փոքրիկ, կեցայ վախցող մարդու պէս:

«Եթէ կըրցած ըլլար հաւտալ առաջուց, Պատասխանեց վարպետս, հոգի վիրաւոր, Իմ քերթուածիս մէջ կարդացած տողերուն⁸,

Անշուշտ իր ձեռքը քեզի չէր երկընցներ. Բայց իրն այնքան խելքէ դուրս էր, որ ես իսկ Թեւադրեցի ընել՝ թէիւ ցաւելով:

Բայց թէ դու ո՞վ էիր, ըսէ, որպէս զի Դորոգէ քու համբաւդ՝ իբրեւ հատուցում՝ Երկրի մէջ, ուր հրաման ունի դառնալու»:

Եւ կոճղը. «Ձիս հրապոյրն անուշ խօսքերուդ Կը յորդորէ խօսիլ, եւ դուք ներեցէք Որ քիչ մ'ատեն ձեզ հետ ըլլամ խօսակից:

Փրեղերիկեայ սըրտին կըրկին բանալեաց Տէրն էի ես⁹, եւ այնպէս մեղմ դարձուցի Ձանոնք՝ բացած գոցած ատենըս՝ որ իր

Մտերմութենէն զամէնքը դուրս ձըգեցի: Հաւատարիմ մեծ պաշտօնիս մէջ յաւէտ, Կորսընցուցի քունս ու զարկերն երակիս¹⁰:

Բոգը¹¹ որ իր յայրատ աչքերը երբեք
Չըհեռացուց արքունիքէն Կեսարու,
Համաշխարհի մահ՝ 'ւարքունեաց յատուկ ախտ,

Բոցավառեց ինձ դէմ բոլոր հոգիներն.
Ու բռնկողը այնպէս բռնկցուցին Ոգոստոսն¹²,
Որ փոխուեցաւ դառըն սուգի զուարթ պատին:

Հոգիս անձկոտ՝ զայրութիւն դուրս պոռթկալու,
Ուսնարգանքէ մահուամբ փախչիլ կարծելով,
Ինձ արդարիս դէմ զիս ըրաւ անարդար¹³:

Այս ծառին նոր¹⁴ արմատներուն վըրայ ես
Կ'երդնում որ միշտ հաւատարիմ մընացի
Տիրոջ՝ որ էր պատուոյ այնքան արժանի¹⁵:

Եւ ձենէ մէկն եթէ աշխարհը դառնայ,
Մըխիթարէ թող յիշատակս¹⁶, որ դեռեւ
Կը տառապի նախանձին տուած հարուածէն»:

Քիչ մը սպասեց քերթողն ու ետքն ըսաւ ինձ.
«Քանզի լըոնց, ժամանակ մի՛ կորսընցներ.
Խօսէ՛, հարցնուր եթէ կ'ուզես ուրիշ բան»:

Եւ ես անոր. «Գո՛ւն հարցուր ինչ որ գիտես
Թէ զիս կըրնայ գոհացընել, վասըն զի
Պիտի չկըրնամ ես, սիրտըս շատ յուզուած է»:

Ուտի սկըսաւ. «Ազատութեամբ կատարէր¹⁷
Այս մարդը ինչ որ կը խընդրեն քու խօսքերդ,
Բանտուած հոգի, սակայն հաճէ տակաւին

Ըսելու մեզ թ'ի՞նչպէս հոգին կը կապուի
Այս ոստերուն. ըսէ դարձեալ, թէ կըրնաս,
Կըրնա՞յ 'նոնցմէ մին պըրծիլ այս ոստերէն»:

Ուժգին կերպով այն ատեն կոճող փըչեց.
Եւ յետոյ այն հոմն այս ձայնին փոխուեցաւ.
«Կարճ կերպով ձեզ պիտի տըրուի պատասխան»:

Երբոր գազան հոգին մարմնէն կը մեկնի,
Բաժնըւելով անկէ ազատ իր կամքով,
Կը զրկէ զինքն եօթներորդ մուտքը¹⁸ Մինովս:

Կ'իյնայ 'նտառին մէջ՝ ուր տեղ չէ որոշուած.
Այլ ուր որ բախտը կը ձըգէ զինքը՝ հոն
Կը բողբոջէ՝ ինչպէս հատիկ մը ճոնի¹⁹:

Նախ թուփ կ'ըլլայ եւ յետոյ ծառ վայրենի.
Ճարակելով Արպեսյք անոնց տերեւներն,
Յաւեր կու տան, եւ ցաւին անցը կը բանան²⁰:

Այլոց²¹ պէս մեր մնացորդներուն պիտի զանք.
Բայց սակայն ոչ ոք զայն կըրկին պիտ' հագնի,
Զի թողուցածն առնել նորէն՝ չէ արդար:

Պիտ' հոս քաշենք մեր մարմիններն, ու տըխուր
Անտառին մէջ պիտի կախուի ամէն մէկն
Իր ատելի ստուերին փըշոտ կոճիկն վրայ»:

Մինչ մենք կեցած էինք կոճիկն ուշադիր,
Համարելով որ խօսքն առաջ կը տանի,
Յանկարծ ցընցեց ըզմեզ աղմուկ մ'անսովոր,

Նըման անոր²² որ պահուըտած իր տեղէն
Կ'իմանայ գալը վարագին եւ շներուն,
Կ'ըսէ շառաչն էրէներուն, տերեւին:

Եւ ահա ձախ կողմէն երկու հոգիներ,
Մերկ՝ կեղեքուած, կը վագէին սուրալով,
Կոտորտելով ամէն ճիւղերն անտառին:

Այն որ առջեւն²³ էր. «Արդ հասիր, հասիր,
[մահ]:
Եւ միտն՝ որ շատ զինքն²⁴ ուշ մնացած կը կարծէր,
Կը կոչէր. «Ոտքդ այնքան թեթեւ չէր լանոս,

Գեղարդնընկէց խաղերուն մէջ Գոբբոյի²⁵:
Եւ զի գուցէ կը պակսէր շունչն ու կորով,
Պահուըտեցաւ թաւաթուփի մը մէջ խիտ:

Անոնց ետեւն՝ անտառը լի էր բոլոր
Արիւնըռուշտ սըրաթովի սեւ քածերով՝
Նըման որսի շղթայագերծ շրներու:

Պահուըտողին վրայ մըխեցին ակռանին,
Եւ զանիկա պատառ պատառ յօշելով,
Առին տարին այն բաբախուն անդամներն:

Առաջնորդս իմ ձեռքէս բըռնեց այն ատեն
Ու թաւաթուփը զիս տարաւ, որ ի գուր
Արիւնացայտ հաստոյր վէրքերը կու լար:

Կ'ըսէր «Ո՛վ սուրբ Անդրէասցի Յակոբոս,
Քեզ ի՞նչ օգուտ եղաւ ընելդ զիս պատուար.
Իմ ի՞նչ յանցանքս է քրէիքուր ժըպիրհ կեանքդ»:

Անոր քով կանգ առաւ վարպետս եւ ըսաւ.
«Ո՛վ էիր դուն՝ որ այդ անթիւ վէրքերէդ
Արիւնիդ հետ տըխուր ողբեր կը փըչես»:

Եւ ան մեզի. «Ո՛վ հոգիներ, որ եկած
Էք տեսնելու այս դժպատեհ կոտորածն,
Որ տերեւներս այսպէս ինչ կը բաժնէ,

Տըխուր թուփին ոտքը զանոնք ժողվեցէք:
Էի ես այն քաղքէն²⁶ որ իր նախկին տէրն
Արկըրտչին հետ փոխեց. ուստի անիկա

Միշտ զայն տըխուր պիտ' ընէ իր արուեստով.
Եւ Առնոսի կամուրջին վրայ եթէ դեռ
Մնացած չըլլար անկէ բընաւ ոչ մի հետք²⁷,

Քաղքըցիներն՝ որ կանգնեցին զայն յետոյ
Աճիւններուն վրայ զոր թողուց Ատտիղաս²⁸,
Անօգուտ տեղ պիտ' աշխատած ըլլային:

Ինձ կախաղան²⁹ ըրի ես իմ բնակարանս»:

ԺԴ ԵՐԳ

ԵՕԹՆԵՐՈՐԻ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ԵՐԿՐՈՐԻ ՇՐՋԱՆԱԿ. ԲՈՆԱՒՈՐԻ ԸՆԴԻՄ ԱՍՏՈՒԾՈՅ
ԿԱՊԱՆԵՒՍ, ԿՐԵՏԷՒ ՆԵՐՈՒՆԻՆ, ԴԺՈՒԱՅԻՆ ԳԵՏԵՐԸ

ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ երկրիս սէրէն յորդորուած
Հաւաքեցի այն ցիրուցան տերեւներն¹
Ու յանձնեցի անոր որ ալ յոգնած էր²:

Եկանք երկրորդ չըրջապատին ծայրը մենք
Ուր կը սկըսի երրորդն եւ ուր կ'երեւայ
Ահեղ արուեստն արդարութեան անաչառ:

Որպէս զի նոր բաները լաւ բացատրեմ,
Կ'ըսեմ որ մենք դաշտ մը հասանք, որ ի բաց
Կը վանէ իր անկողինէն ամէն տունկ:

Աղետաւոր անտառը զայն կը պսակէ
Շուրջանակի, զերդ տըխուր փոսն ալ անտառն:
Հոն աւազին քովընտի դրինք ուտքերնիս:

Կը ծածկէր դաշտն աւազ մը խիտ ու երաշտ,
Համանըման այն աւազին՝ զոր կոխեց
Ուտիկեցին³ երբեմն իր ուտքերով:

Վրէժխնդրութիւն Աստուծոյ, որքան պարտին
վախնալ քենէ անոնք՝ որոնք կը կարդան
ինչ բան որ իմ յայտնըեցաւ աչքերուս:

Տեսայ ես մերկ հոգւոց հօտեր բազմաթիւ,
Որոնք ամէնքն ալ կու լային դառնապէս.
Կարծես տարբեր օրէնք դըրուած էր անոնց:

Կըռնակի վրայ կը պառկէին մէկ քանին,
Կը նըստէին ոմանք կըկզած կըծկըտած,
Եւ ուրիշներ կը քալէին անդադար:

Շատ աւելի էին թըւով վերջիններս,
Կը պառկէին տանջանքներու մէջ քիչեր,
Կ'արձակէին սակայն ձիւներ ահաւոր:

Աւագին վրայ կը տեղային յամրօրէն
Լայնածաւալ բոցեր, ինչպէս Ալպեանց վրայ
Զեան գնդակներն անհողմութեան ժամանակ:

Ինչպէս Հընդկաց գաւառներուն մէջ կիզիչ՝
Տեսաւ տեղալն Ալեքսանդր⁴ իր զընդին վրայ
Բոցեր՝ որոնք չէին գետնի վրայ մարիւր,

Ու հրամայեց որ զինուորները փութով
Կոխկըրտեն զայն, վասըն զի շատ աւելի
Շուտ կը մարէր շոգին՝ երբ դեռ միայն էր,

Այսպէս կ'իջնէր յաւէժական այն կըրական,
Ու կը բռնկէր աւագն՝ աբեթը ինչպէս
Կայծոստին տակ, պատճառելով նոր ցաւեր:

Ողորմելի ձեռքերն հանգիստ չունէին
Երբեք, որոնք ասկէ անկէ իրենցմէ
Կը վանէին բոցերը նոր տեղացած:

Ըսկըսայ ես. «Վարպետ դուն որ կը յաղթես
Ամէն բանի, բաց ի դըժնէ դեւերէն,
Որ հակառակ կեցան դըռնէն⁵ մըտնելնուս.

Ո՞վ է այն մեծն⁶, որ կարծես փոյթ չ'ըներ
Ու կը պառկի արհամարհոտ ու խոժոռ, [կրակն,
Կ'երեւայ զինքն անձրեւը չի՝ չարչարել»:

Եւ անիկա գուշակելով որ իր վրայ
Կը հարցնէի առաջնորդիս՝ ինք պոռաց.
«Ինչ որ էի ողջ⁷, մեռած ալ նոյնպէս եմ:

Թող Արամազդ յոգնեցընէ իր դարբինն⁸,
Որմէ՝ կատղած՝ սայրասուր շանթը առաւ
Ու հարուածեց վերջին օրուանըս մէջ զիս:

Կամ ուրիշները⁹ թող կարգաւ յոգնեցնէ
Մոնգիբելի¹⁰ դարբնոցին մէջը սեւցած.
«Բարի Հեփեստ, օգնէ՛, օգնէ՛», պոռալով,

Ինչպէս ըրաւ Փըլեգրայի¹¹ մարտին մէջ.
Ու հարուածէ զիս բոլոր իր գօրութեամբ,
Վրէժխնդրութիւն մը չունենայ պիտի գուարթ»:

Առաջնորդս այն ատեն ուժգին խօսեցաւ,
Որուն նըմանն երբեք լըսած չէի 'րմէ.
«Ո՞վ Կապանեւս, անով որ չի մարիւր սէգ

Գոռոզութիւնդ¹² կը պատժուիս աւելի:
Կըտղուցքէդ զատ չըկայ ոչ մէկ չարչարանք՝
Որ մոռուցքիդ ըլլայ յարմար պատուհաս»:

Ետքն ինձ դարձաւ ըսաւ հանդարտ երեսով.
«Մէկն է ան եօթն արքաներէն՝ որ Թեբէն
Պաշարեցին. արհամարհեց եւ կարծես

Կ'արհամարհէ զԱստուած եւ քիչ կը յարգէ:
Բայց ինչպէս ես ըսի իրեն՝ իր կուրծքին
Պատշաճ պաճոյճն՝ իր խոթոտանքն է գոռոզ:

Արդ ետեւէս եկուր, բայց ուշ դիր դարձեալ,
Ոտքերդ կիզիչ աւազին վրայ չըդնես,
Այլ անտառին կըպած պահէ միշտ զանոնք»:

Լուռ անշըշունջ մենք երկուքնիս հասանք հոն՝
Ուր փոքրը գետ¹³ մ'անտառէն դուրս կը ցայտէ,
Որուն կարմիրն արդ իսկ կ'ազդէ ինձ սարսափ:

Պուլիզամէն¹⁴ ինչպէս վըտակը կ'ելլէ,
Զոր կը բաժնեն յետոյ բոգերն իրենց մէջ.
Այնպէս կ'երթար աւազն ի վար այն վըտակն:

Իր անկողինն եւ իր երկու ալ կողերն
Եւ կողմնակի ափերն՝ էին քարացած.
Հասկըցայ ես որ պիտ' անկէց անցնէինք:

«Այն բոլորին մէջ որ քեզի ցոյց տուի,
Անկէ ի վեր որ մենք մըտանք այն դըռնէն¹⁵
Որուն սեմերն ոչ մէկու չեն ժըխտուիր,

Աչքերդ այնքան նըշանաւոր բան մը բնաւ
Զըտեսան՝ ինչպէս այս գետակը ներկայ,
Որ կը մարէ իր վրայ ինկած ամէն բոց»:

Ինծի այսպէս խօսեցաւ իմ առաջնորդս:
Ուստի իրեն աղաչեցի որ սընունդ
Պարգեւէ իմ ախորժակին՝ զոր զըրգուց¹⁶:

«Ծովուն մէջտեղ¹⁷ երկիր մը կայ աւերակ,
Ըսկըսաւ այն առեն, Կրետէ անունով,
Ոյր արքային¹⁸ օրով անմեղ էր երկիրն:

Լեռ մը կայ հոն՝ որ էր երբեմն զըւարթ
Զրով, տերեւով, եւ իր անունն էր Իդա,
Արդ անապատ է իբրեւ բան մը հինցած:

Զայն իբր անքոյթ որոց ընտրեց իր որդւոյն
Ռէա¹⁹, եւ լաւ պահպանելու համար զայն,
Երբոր կու լար, կու տար ճիշդ արձակել:

Կեցած է մեծ ծեր²⁰ մը լերան ներսի դին,
Ուտերը դէպ ի Գամիատ դարձուցած,
Եւ կը նայի Հոռմայ՝ իբր իր հայրին:

Նուրբ ոսկիով է կազմըւած իր գըլուխն,
Եւ բազուկներն ու կուրծքը զուտ արծաթով,
Եւ յետոյ մինչ իր աքըռմէջը պըղինձ:

Անկէց ի վար ընտիր երկաթ է բոլոր,
Ի բաց առեալ աջ ոտքն որ է խեցեղէն.
Եւ քան միւսին՝ ասոր վըրայ է կեցած:

Ամէն մի մաս՝ ոսկիէն զատ՝ ճեղք մ'ունի՝
Որմէ արցունք կը կաթկըթէ շիթ առ շիթ,
Որք միացած կը փորեն այն քարանձաւն:

Եւ այն հովիտն իջնելով վար՝ կը կազմեն
Ախերոն, Ստիքս եւ Փլեզեթոն, եւ ապա
Այս նեղ ջրանցքէն կը վիժեն դէպ ի խոնարհ,

Մինչեւ հոնտեղն՝²¹ ուրկէ ալ վար չ'իջնուիր.
Ու կոկիտոնը կը կազմեն, որուն վրայ
Զեմ խօսիր արդ, պիտի տեսնես զայն յետոյ»:

Եւ ես անոր. «Եթէ այս գետը փոքրիկ,
Ըսածիդ պէս, մեր աշխարհէն կը բըղխի,
Ինչո՞ւ համար զայն հոս միայն կը տեսնենք»:

Եւ ան ինծի. «Գիտես որ կըրոյ է այս տեղն.
Եւ թէպէտեւ շատ քաղցիր դէպ ի ձախ,
Դէպ ի յատակն իջնելով միշտ, սակայն դեռ

Զըշըրջեցար դուն պարունակը ամբողջ.
Ուստի եթէ նոր բան մը մեզ երեւայ,
Դէմքիդ վըրայ զարմանք պէտք չէ նըկարուի»:

Եւ ես նորէն. «Փըլեզեթոնն ու Լեթէն
Ո՛ւր են վարպետ: Մէկուն վըրայ չես խօսիր,
Միւսն ալ կ'ըսես այս անձրեւէն կը կազմուի»:

«Ինձ հաճելի են բոլոր քու հարցումներդ,
Յարեց, կարմիր ջուրին եռանդը՝²² սակայն
Հարցումներէդ մէկը պէտք է որ լուծէր:

Լեթէն տեսնես պիտի, բայց այս փոսէն դուրս²³,
Հոն ուր կ'երթան լըւացուելու հոգիներն,
Երբոր յանցանքը զըղջումով քաւուած է»:

Ըսաւ յետոյ. «Արդ ժամանակ է թողլու
Անտառն, եւ դուն ջանա՛ գալու ետեւէս:
Կը ցուցնեն մեզ ճամբայ ասիւրն՝ որ՝ չեն վառ²⁴,

Եւ որոնց վրայ ամէն շոգի կը մարի»:

ԺԵ ԵՐԳ

ԵՕԹՆԵՐՈՐԻ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ԵՐՐՈՐԻ ՇՐՋԱՆԱԿ. ԲՈՆԱՌՈՐԲ՝ ԸՆԳԻԷՄ ԲՆՈՒԹԵԱՆ

ՊՐՈՒՆԵԳՐՈՅ ԼՍԴԻՆԻ, ՖՐԱՆԶԻՍԳՈՍ ԱԳԳՈՐՍԵԱՆ

ԱՆԳՐԷԱՍ ՄՈՅՆԱՆ

ԿԱՐԾՐ¹ ափերէն մէկն արդ ըզմեզ կը տանի,
Եւ գետակին ծուխն իր թաղուն ըստուերով
կը պահպանէ ջուրն ու եզերքը կրակէն:

Ինչպէս Ֆլամանք՝ ընդ մէջ Կանդի² եւ Բրուժի³
իւրենց վըրայ խուժող ծովէն վախնալով
Թումբ կը շինեն՝ որպէս զի ետ քաշուի ան.

Կամ Պրենդայի⁴ եզերքն ինչպէս Բատուացիք՝
Որ գիւղերնին, դըղեակներնին պաշտպանեն,
Քիարէնթան⁵ դեռ տաքութիւն չըզգացած.

Անոնց նըման էին շինուած այն ափերն.
Թէեւ ոչ այնքան բարձր եւ ոչ այնքան լայն՝
Վարպետն ո՞վ ալ ըլլայ շիներ է զանոնք:

Անտառէն այնչափ հեռացած էինք մենք,
Որ ես պիտի չկարենայի տեսնել զայն
Որչափ որ ալ գէպ ի ետեւ դառնայի:

Եւ ահա խումբ մ'հոգիներու դիպեցանք
Որ կու գային ամուսնին ի վեր, ուամէն մին
Մեզ կը նայէր ինչպէս սովոր են նայիլ

Մէկը միւսին իրկունը նոր լուսնի տակ⁶ :
Եւ աչքերնին կը յառէին մեր վըրայ,
Զերդ ասեղին ծակին վըրայ ծեր դերձակն :

Երբոր անոնք կը նայէին այսպէս ինձ,
Անոնցմէ մէկը զիս ճանչցաւ ու բըռնեց
Զգեստիս ծայրէն՝ գոչելով. «Ի՜նչ զարմանք բան» :

Եւ ես՝ երբ ան ձեռքը ինծի երկընցուց՝
Յառեցի աչքս անոր եփած դէմքին վրայ,
Անպէս որ իր այրած երեսը չեղաւ

Արգելք ինծի ճանչնալու իր ով ըլլալն :
Եւ ծըռելով երեսս անոր երեսին, [նեղդոյ⁷ :
Պատասխան տուի. «Պուք հո՞ս էք, Տէր Պրու-

Եւ ան յարեց. «Զըտըհաճիս, որդեակ իմ,
Եթէ Պրունեղդոյ Լադինին քիչ մը հետդ
Ետեւ դառնայ, անոնց հետքէն շեղելով» :

Եւ ես անոր. «Մանաւանդ շատ կ'աղաչեմ
Եւ թէ կ'ուզէք որ ձեզի հետ նըստիմ հոս,
Սիրով, միայն ընկերըս ինձ հաւանի» :

«Որդեակ, ըսաւ, մէկն այս հօտէն եթէ մէկ
Վայրկեան կենայ, հարիւր տարի կը պառկի
Անպաշտպան իր վրայ տեղացող կըրակէն :

Ուստի քալէ եւ ես կու գամ քու քովէդ,
Յետոյ կ'երթամ կը միանամ իմ խումբիս,
Որ կ'արտասուէ իր անվախճան տանջանքներն» :

Ես սիրտ չէի ընեմ՝ ճամբէն իջնելով
Հեռու երթալ, այլ պատկառոտ մէկուն պէս
Կը քալէի՝ գըլուխըս կոր բըռնելով :

Բսկըսաւ ան. «Ի՜նչ բախտ եւ կամ ի՜նչ դիպում
Վերջին օրէն առաջ քեզ հոս կը բերէ.
Եւ ո՞վ է աս՝ որ քեզ ճամբայ կը ցուցնէ» :

«Զըւարթ կեանքին մէջ հոն երկրի վըրայ վերն՝
Հասակըս իր լըրումը դեռ չըզըտած⁸,
Հովտի մը մէջ մոլորեցայ, ըսի ես.

Երէկ առտու դեռ զայն ետիս թողուցի⁹,
Հոն դառնալու ատենս ասի¹⁰ երեւցաւ,
Եւ կը տանի զիս տուն¹¹ այս նեղ ճամբայէն» :

Եւ ան ինծի. «Եթէ աստղիդ¹² հետեւիս,
Փառապարգեւ նաւակայքէ չես վրիպիր,
Եթէ չըքնաղ կեանքին մէջ լաւ դիտեցի¹³ :

Եւ եթէ ես չըմենէի այնքան շուտ¹⁴,
Երկինքն այնչափ քեզ բարերար տեսնելով
Քեզի խրախոյս կու տայի ես գործելու :

Բայց ապերախտ՝ ապիրատ այն ժողովուրդն¹⁵,
Որ հին ատեն Ֆիէզուէն¹⁶ սերեցաւ,
Եւ որ անկիրթ է տակաւին եւ վայրագ,

Պիտի ոտիս կանգնի բարի գործերուդ:
Եւ յիրաւի, զի սիներուն մէջ տըտիպ
Քաղցրը թգենին պըտուղ բերել չի կըրնար¹⁷:

Վերն հին համբաւ մը զանոնք կոյր¹⁸ կը կոչէ,
Մարդիկ ազահ եւ նախանձոտ եւ հըպարտ,
Անոնց բարքէն պահէ ինքզինքդ անշաղախ:

Բախտը քեզի այնչափ պատիւ կը պահէ¹⁹,
Որ պիտի քեզ անօթենան զոյգ կողմերն,
Բայց խոտն հեռու պիտի մընայ կըտուցէն:

Ֆիէզոլեան անասունք²⁰ թող յարգարեն
Անկողինին, ու չըզպչին այն տունկին,
Եթէ դեռ հատ մ'իրենց աղբին մէջ բուսնի:

Ուր նուիրական սերմը նորէն կը կանգնի
Հոռմայեցւոց՝ որք մընացին հոն՝ երբոր
Շինուցաւ այն բոյնը այնքան ամպարիչոյ:

«Եթէ լըտուած ըլլային իմ աղօթքներս,
Ըսի անոր ես, մարդկային բնութենէն
Գուք տակաւին չէիք ըլլար արսորուած:

Զի մըտքիս խորն է, եւ կու տայ արդ ինձ ցաւ²¹,
Զեր հայրական, բարի պատկերը սիրուն,
Երբոր ինծի աշխարհի մէջ մերթ ընդ մերթ

Կ'ուսցընէիք թ'ի՛նչպէս անմահ կ'ըլլայ մարդ²²:
Եւ իմ յարգանքս առ այն՝ ցորչափ ապրիմ ես
Հարկ է որ իմ խօսքերուս մէջ տեսնուի:

Ինչ որ կ'ըսէք բախտիս վըրայ՝ կը գըրեմ
Ու միւսին քովը²³ կը պահեմ, որ մեկնել
Տամ զայն գիտցող տիկնոջ՝ եթէ քովս հասնիմ:

Կը փափաքիմ միայն այսչափը գիտնաս.
Գիտակցութիւնըս ցորչափ զիս չի կըրծեր,
Բախտըս թող ինչ կ'ուզէ ըլլայ, պատրաստ եմ:

Այդ խոստումներն իմ ականջիս նոր բան չեն.
Սակայն թող բախտը դարձնէ իր անիւն²⁴.
Ուզածին պէս, եւ գիւղացին իր քերոցն»:

Իր աջ կողմէն²⁵ վարպետս ետեւ դառնալով
Ինձ նայեցաւ, եւ յետոյ այսպէս ըսաւ.
«Զայն նըշանողը լաւ կերպով կ'ունկընդրէ²⁶»:

Սակայն ես Տէր Պրունեդդոյին հետ դարձեալ
Կը խօսակցիմ, կը հարցընեմ որո՞նք են
Իր անուանի եւ վեհագոյն ընկերներն:

Եւ ան ինծի. «Լաւ է գիտնալ մէկ քանին,
Բայց միւսներուն վրայէն անցնինք լըտութեամբ,
Զի ժամանակ չըկայ երկար խօսելու:

Գըլուիս բանիս՝ գիտնաս որ են ամէնքն ալ
Կղերականներ, մեծ, հոյանուն գրագէտներ,
Պըզըլած մի եւ նոյն մեղքով²⁷ երկրի մէջ:

Պրիսկիանոս²⁸ եւ Ֆրանչիսգոս²⁹ Ազգորսեան
Կ'երթան թըշուառ այն զընդին հետ, եւ տեսնել
Եթէ 'դձայիր մախիգ դէմքեր այդպիսի,

Կըրնայիր զայն³⁰, որ Նառայից Նառայէն
Փոփոխուեցաւ Առնոս գետէն Պաքիլենոն,
Ուր եւ իր գէշ լարուած ջիղերը թողուց:

Գեռ կ'ըսէի, բայց չեմ կըրնար գալ խօսիլ
Երկայն առեն, զի կը տեսնեմ ահա հոն
Որ աւագէն կը բարձրանայ նոր շոգի:

Խումբ մը կու գայ՝ որուն հետ պէտք չեմ կենալ:
Գանձը³¹ քեզի կը յանձնեմ ես, որուն մէջ
Կ'ապրիմ ես դեռ, եւ ուրիշ բան չեմ խընդրեր»:

Յետոյ դարձաւ, եւ թըւեցաւ անոնցմէ
Որ Վերոնա՝ Պալիունի արչաւին
Կը մասնակցին դաշտին մէջէ, եւ անի

Թուեցաւ յաղթողն ըլլալ եւ ոչ յաղթըողն:

ԺԶ ԵՐԳ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ԵՐԵՎԱՆԻ ԴԱՐՁԱՆԱԿ. ԲՈՒՆԱՌԻԲ՝ ԸՆԴԻՄ ԲՆՈՒԹԵԱՆ

ԿՈՒԻՏՈՅ ԿՈՒԵՐԲԱ, ԹԵԿՆԱՅՈՅ ԱՆՈՊԱՆԵՏԻ

ԵՒ ՅԱՆՈՒ ՌՈՒՍՏԻԳՈՒԶԶԻ. ԳԵՐԵՈՆ

ԵԼ լըտուէր միւս պարունակին¹ մէջ թափող
Ջուրին բոմբիւնն այն տեղէն ուր էի ես,
Մեղուներու բըզզիւններուն հանգունակ:

Երբ միասին երեք ըստուեր մեկնեցան
Վազվըզելով² խումն ամբողջ մ'որ կ'անցնէր
Գառնակոշկոն հոն անձրեւին ներքեւէն:

Մեզ կու գային, եւ կը պոռար ամէն մին.
«Կանգ առ, կեցիր, դուն որ զգեստէդ կը թըւիս
Մէկն ըլլալ մեր չարախտավատ քաղաքէն»:

Ո՛հ, ի՞նչ վերքեր տեսայ անոնց մարմնոյն վրայ՝
Թարմ ու հինցած՝ կիզիչ բոցէն դրոշմըւած.
Կը կարեկցիմ դեռ երբ լոկ միւտքս բերեմ:

Վարպետը կանգ առաւ անոնց պոռալուն,
Ինծի դարձաւ եւ ըսաւ. «Արդ ըսպատէ,
Քաղաքավար պէտք է ըլլալ անոնց հետ:

Եւ հուրն եթէ իր նետերն հոս չարձակէր,
Պիտ՝ ըսէի որ աւելի քեզ կ'իյնար
Վազել անոնց ընդ առաջ՝ քան անոնց քեզ»:

Հազիւ կեցանք, անոնք հին երգն ըսկըսան³,
Ու երբ հասան մեզ մօտ՝ երեքը մէկանց
Ձեւացուցին իրենք զիրենք մի անիւ⁴:

Ինչպէս սովոր են մերկ, օծուած ըմբիշներն՝
Իրարու հետ դեռ կըռուելու փորձ չըրած,
Դիտել նայիլ յարձակումներն, օգուտնին,

Այսպէս ամէն մին դառնալով՝ ինձ կ'ուղղէր
Իր գէմքն, այնպէս որ վիզն ոտքին հակառակ
Ուղղութիւնով կը ճամբորդէր շարունակ⁵:

Ըսկըսաւ մին. «Թէ եւ տեղւոյս չուսուցիւնն
Ու մեր մըրճոտ ու սըկըրթած երեսներն
Աղաչանքնիս ու զմեզ կու տան անարգել,

Բայց մեր համբաւն ի գութ շարժէ թող հոգիդ
Ըսելու մեզ թէ ո՞վ ես դուն՝ որ անվախ
Դժոխքին մէջէն կը քալես ողջ ոտքերով:

Աս՝ որուն ես հետքին վըրայ կը կոխեմ,
Թէպէտ եւ ան կը քալէ մերկ ու մազթափ,
Քու կարծածէդ աւելի մեծ գիրք մ'ունէր:

Աւաքինի Կուալտրատային⁶ թոռն եղաւ,
Կուլտուկուէրրա անուանուեցաւ, ու կեանքին
Մէջ շատ բաներ գործեց խելքով ու սուրով:

Միւսն՝ որ աւագը կը կոխէ իմ ետիս՝
Թէկիայոյ Աւտոպրանտին⁷ է, ոյր ձայնն⁸
Աշխարհի մէջ հաճելի պէտք էր ըլլալ:

Ես որ իրենց հետ⁹ կը տանջուիմ, եմ Յակոբ
Ռուստիգուչչին, եւ յիրաւի բռն պատճառն
Իմ կորըստեանըս վայրենի կինս եղաւ»:

Թէ գիտնայի որ հուրն ինձ չէր վընասեր,
Ապահով վար կը նետուէի անոնց մէջ,
Եւ չեմ կարծեր որ վարժապետս արգիլէր:

Բայց տեսնելով առջեւ այրիւն ու եփիւն,
Երկիւղն յաղթեց բարի կամքիս՝ որ անոնց
Հետ գիրկընդխառն փարելու կը տենչար:

Յետոյ սկըսայ¹⁰. «Հազիւ թէ իմ վարժապետս
Խօսեցաւ ձեր վըրայ, իսկոյն մտածեցի
Որ կու գային ստուերներ ձեզի նըմանակ.

Եւ ձեր վիճակն եղկելի՝ իմ սըրտիս մէջ
Արթընցուց ո՛չ արհամարհանք, այլ թէ ցաւ,
Եւ որ անկէ պիտի շա՛տ ուշ ջընջըի:

Ձեր քաղաքէն եմ ես, եւ միշտ հանապազ
Գործերը ձեր եւ յարգելի անուննիդ
Սիրայօժար նկարագրեցի, լըսեցի:

Կ'երթամէղին¹¹ թողլով անուշ պտուղներուն¹²
Ձոր խոտաղաւ ինձի անխաբ առաջնորդս.
Բայց հարկ է նախ որ մինչ կեդրոնը իջնեմ»:

«Հոգիդ երկայն ատեն վարէր անդամներդ,
Պատասխանեց ան այն ատեն, եւ ըզբեզ
Լուսաւորէր մահուրնէդ ետքը համբաւդ:

Բայց ըսէիր, ազնւութիւն, արութիւն
Կը բնակի՞ն մեր քաղքին մէջ՝ ինչպէս երբեմն,
Թէ վըտարուած են անկէ դուրս մինչ իսպառ:

Ձի Գուլիեւմ Պորսեէր¹³, որ քիչ ատեն է
Կը տանջուի հոս, ու մեր խումբին հետ կ'երթայ,
Կը տըխրեցնէ շատ ըզմեզ իր խօսքերով:»

«Կոր ցեղ¹⁴, շահեր յանկարծօրէն կուտակուած
Բտեղծեցին անժուժութիւն, վիսութիւն,
Փլորենտիա, քու մէջ եւ քեզ իսկ ի ցաւ:»

Գոչեցի այսպէս դէմքըս վեր վերցուցած.
Չոր լըսելով երեքն՝ իրար աչք ըրին,
Հըշմարտութեան մ'հանգէպ ինչպէս կ'ըլլէի:

«Եթէ ուրիշ անգամ այսպէս անվրտանդ,
Բոին անոնք, կը գոհացնես ուրիշներն,
Երանի քեզ, որ կը խօսիս ինչ կը զգաս¹⁵:

Սակայն եթէ ազատիս այս մութ տեղէն
Եւ վերըստին չըքնաղ աստղերը տեսնես,
Ու գուարճանաս ըսելով, «Հոն եղայ ես»,

Հաճէ մարդոց հետ մեր վըրայ խօսելու:»
Յետոյ անիւր քակելով՝ սըրացան,
Կարծես թեթեւ սրունքներնին թեւ ըլլային:

Ամէն մ'այնքան չէր կարելի շուտ ըսուիլ,
Մինչդեռ անոնք անհետացած էին վաղ:
Վարպետս յարմար դատեց մեկնիլ այն ատեն:

Կ'հետեւէի իրեն. եւ քիչ մ'երթալով
Չուրին աղմուկն այնքան մեզի մօտեցաւ,
Որ մենք հազիւ կը լըսէինք մեր խօսքերն:

Ինչպէս այն գետն¹⁶ — որ ունի 'նթացք մը յա-
Նախ Մոնվիզոյ լեռնէն՝ եւ դէպ արեւելք [տուկ
Ուղղուելով Ապենինեանց ձախ կողմէն,

Աքուաքէթա կը կոչուի վերը, մինչդեռ
Յած անկողինն մէջ վարը չէ հովտացած,
Եւ ի Ֆորլի կը կորսընցնէ այն անուն¹⁷, —

Կը խոյանայ Բենեդիկտոս Սուրբին վրայ
Աւաեաններէն թաւալելով դէպ ի վարն,
Ուր կը բնային բնակիլ հազար հոգիներ:

Քարաժայռէ մը սեպացեալ այսպէս վար
Թաւալելով կը մըռընչէր այն սեւ ջուրն,
Որ խուլցընել կարող էր քիչ ատենէն:

Մէջքըս կապած էի գօտի մը չըւան¹⁸
Որով անգամ մը ես կապել մտածեցի
Վայրագ յովազը¹⁹ խայտաբղետ մագերով:

Երբ գայն մէջքէս բոլորովին քակեցի՝
Առաջնորդիս հըրամանին համեմատ,
Խըրար մ'ըրած կարկառեցի գայն իրեն:

Դէպ աջակողմ դարձաւ անի այն ատեն,
Եւ եզերքէն քիչ մը հեռու՝ դէպ ի վար
Նետեց գօտին անդընդախոր վըհին մէջ:

«Անսովոր բան մը պատասխան հարկ է տայ,
Կը մտածէի, այս անսովոր ակնարկին,
Որուն վարպետս ուշադրութեամբ կը նայի»:

Մարդիկ ճրքան պարտին ըզգոյշ գըտնելի
Այն անձերուն հանդէպ որ ոչ թէ լոկ գործն,
Ալ կը տեսնեն իմաստութեամբ մտածումն իսկ:

Ըսաւ ինձ. «Ինչ բանի որ ես կը սպասեմ՝
Հոռտ պիտի գայ վեր, եւ ինչ դուն կ'երագես,
Հարկ է որ քու աչքիդ առջեւ պարզըլի»:

Սուտ երեւող ճըշմարտութեան մը հանդէպ²⁰
Երբ կըրնայ մարդ՝ պէտք է չըրթունքը փակէ,
Զի ամբջնալ կու տայ առանց յանցանքի:

Բայց լըռել չեմ կարող ես հոս, եւ կ'երգնում
Քեզ ընթերցող, տողերուն վրայ քերթուածիս,
Իցիւ անունը գուրկ չըմնային շընորհքէ:

Որ թանձր ու մութ օդին մէջէ տեսայ ես
Մի կերպարանք՝ որ լողալով կու գար վեր,
Զարհուրելի քաջայանգուզն իսկ սըրտի:

Զերդ կը դառնայ ան որ կ'իջնէ վար երբեք
Որ քակէ խութը՝ փաթթըւած խութերու
Կամ ծովուն մէջ ծածկուած ուրիշ մէկ բանի,

Տարածուելով վերէն²¹, վարէն կըծկելով:

ԺԷ ԵՐԳ

ԵՕԹՆԵՐՈՐԻ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ԵՐՐՈՐԻ ՇՐՋԱՆԱԿ. ԲՈՆԱԽՈՐԲ ԸՆԴԴԷՄ ԱՐՈՒՆԵՍԻ

ԳԵՐԻՈՆ, ՍԳՐՈՎԻՆԵՈՅ, ՊՈՒՅԱՄՈՆԵՅ

«**Ձ**ԻԱՂՆ¹ ահաւսիկ սրածայր ազիով,
Որ կը ծակէ լեռ, կը փըշրէ պարիսպ, գէնք.
Աւասիկ ան՝ որ կը պըղծէ տիեզերքն»:

Ինձ հետ խօսիլ ըսկըսաւ իմ առաջնորդս,
Եւ ակնարկեց որ ափը գայ մեր կըճեայ
Հանապարհին՝ որուն վրայէն կ'անցնէինք:

Եւ նենգութեան զազրատեսիլ այն պատկերն
Եկաւ ու հոն գետեղեց գլուխն ու իրանն,
Ազին սակայն ափին վըրայ չըքաշեց:

Արդար մարդու էր կերպարանքը անոր,
Անքան քընքուշ ու գիրգ էր մորթն արտաքուստ²
Եւ մնացած մասը մարմնոյն օձ կ'աւարտէր:

Երկու ճիրան ունէր մագոտ մինչ անթերն,
Կըռնակ՝ կուրծք, գոյգ կողերն էին նըկարէն
Հանգոյցներով եւ բոլորչի բիծերով:

Թուրքն ու թաթարը բնաւ երբեք չհիւսեցին
Գիպակ այնքան բազմագունի երկուտեք,
Ոչ Արաքնէ՝ հիւսեց այնքան ճոխ գործուած:

Ինչպէս երբեմըն կը կենան մակոյկներն
Եղերքը՝ կէս ցամաքին կէս ջուրին վրայ,
Եւ ինչպէս հոն՝ Վերմաններուն մէջ արբշխո՛ւ:

Կը պատրաստուի ջրըշունն իր մարտը մըղել,
Կը կենար այսպէս այն հըրէշն ահաւելի
Ափին վըրայ՝ որ կը պատէ աւագուտն:

Ամբողջ ազին պարապին մէջ կը կայտոէր,
Գալարելով վեր թունաւոր սուր երկճղին,
Որ կը զինէր՝ ինչպէս կարճինն՝ անոր ծայրն:

Իմ առաջնորդս ըսաւ. «Արդ հարկ է որ մեր
ճամբան թեքի քիչ մը, եւ մենք մօտենանք
Այն չարագործ հրէշին որ հոն կը պառկի»:

Ուստի իջանք այն ատեն դէպ աշակողմն,
Ու տասը քայլ ըրինք ափին ծայրին վրայ,
Որպէս զի խոյս տանք աւագէն ու բոցէն:

Եւ երբոր մենք եկանք հասանք անոր քով,
Քիչ մ'աւելի անդին տեսայ ես մարդիկ⁵,
Աւազին վրայ նըստած՝ ունայն վըհին մօտ:

Վարպետս ըսաւ հոն ինձ. «Որպէս զի դուն
Շըրջապատին ծանօթ ըլլաս լիովին, [այս
Գընա, տեսիր անոնց վիճակն ու նայէ

Խօսակցութիւնքըդ հոն ըլլան համառօտ:
Վերադարձիդ պիտի խօսիմ ասոր՝ հետ,
Որ իր ուժեղ ուտերը մեզ շընորհէ»:

Ու եօթներորդ պարունակին այն վերջին
Ծայրին վրայէն ալ միս մինակ գացի ես,
Հոն ուր նըստած էին տըխուր այն մարդիկն:

Իրենց աչքէն դուրս կը պոռթկար իրենց ցան,
Ու ձեռքերով կը ջանային անդադար
Բոցէն ու տաք գետնէն զիրենք պաշտպանել:

Ամառ ատեն շուներն ալ այսպէս կ'ընեն
Յուրկով, ուռքով, երբոր զիրենք կը խայթեն՝
Լուերը կամ ճանճերը կամ գոռելներն:

Աչքըս ոմանց դէմքին վըրայ յառեցի,
Որոնց վըրայ կը տեղայ կրակն ահաւոր,
Ու չըճանչցայ ոչ ոք, բայց ես դիտեցի

Որ ամէն մին քըսակ մ'ունէր վիզէն կախ⁷,
Նըշաններով եւ գոյներով զանազան,
Որով կարծես կը զուարճանար աչուրնին⁸:

Եւ երբ անոնց մէջ կ'երթայի դիտելով,
Գեղին քսակի⁹ մէջ կապոյտ բան մը տեսայ
Որ առիւծի երես ունէր ու կեցուածք:

Ակնարկներուս ընթացքն յառաջ վարելով
Տեսայ ուրիշ քսակ¹⁰ մը կարմիր արեան պէս,
Որ կը ցուցնէր սագ մը ճերմակ քան կարագ:
Տակդէ 63 8

Եւ մէկ մ'որուն ճերմակ քսակին¹¹ վըրան կար
Գըրոշմըւած կապոյտ մատակ խոզ մ'յըղի,
Ըսաւ ինծի. «Ի՞նչ կ'ընես այս փոսին մէջ:

Քաշուէ գընա, եւ զի ողջ ես տակաւին¹²
Գիտցիր որ իմ Վիտալեանոս դըրացիս
Հոս պիտի գայ եւ նըստի իմ ձախակողմս:

Փլորենտացւոց մէջ այս՝ եմ ես¹³ Բատուացի:
Հատ անգամներ կը խուլցընեն ականջներս
Պոռալով. «Թող ասպետը գայ վեհագոյն¹⁴,

Բերելով հետն երեքկըտցեան իր քըսակն»:
Ու ծրոմըռկեց բերանն, ապա դուրս հանեց
Լեզուն՝ ինչպէս կը լըզէ եզն իր պինչերն:

Ես մի՞ գուցէ ուշանալով բարկացնեմ
Ան¹⁵ որ խըրատ տըւած էր ինձ քիչ կենալ,
Վաստակաբեկ հոգիներէն հեռացայ:

Գըտայ 'ռաջնորդըս որ հեծած էր արդէն
Հալակին վրայ զարհուրելի հըրէշին¹⁶.
Եւ ըսաւ ինձ. «Արդ քաջ եղիր եւ յանդուգն,

Ալ¹⁷ այսպիսի սանդուխներէ պիտ' իջնենք.
Հեծիր առջեւս, կ'ուզեմ մէջտեղն ըլլալ ես
Որ ագին քեզ չըկարենայ վընասել»:

Նըման անոր՝ որ տենդին դողն ըզգալով՝
Ուրկէ արդէն դեղընցած են եղունգներն,
Կը սարսըռի զով տեղ մը լոկ տեսնելով,

Այսպէս եղայ հանդէպ ըսուած խօսքերուն.
Բայց իր սաստն ինձ տուաւ այն ամօթն՝ որ բարի
Տիրոջ առջեւ ծառան կ'ընէ համարձակ:

Այն անհեթեթ ուսերուն վրայ նետուեցայ.
Ուզեցի 'տել. «Գըրկէ՛ զիս», ձայնըս սակայն
Ինչպէս որ ես կարծած էի՝ չեկաւ դուրս:

Բայց այն որ ինձ ուրիշ անգամ օգնած էր
Մեծ վըտանգի ատեն, հազիւ թէ հեծայ
Բազուկներովը զիս գըրկեց պընդապէս,

Եւ ըսաւ. «Ո՞ն, Գերիոն, դէպ ի առաջ,
Լայն պըտոյտներ ընես, իջնես յամբօրէն,
Անտովոր բեռդ¹⁸ ալ մըտածէ գոր ունիս»:

Ինչպէս որ նաւն երբ իր կայքէն կ'ելլէ դուրս
Ետեւ ետեւ կ'երթայ, այնպէս հեռացաւ.
Եւ երբ ինքզինքն ըզգաց ազատ համարձակ,

Հոն տեղը՝ ուր կուրծքն էր դարձուց իր ագին,
Զոր պարզելով օձաձուկի պէս՝ շարժեց,
Ճիրաններովն հաւաքելով¹⁹ օդն իր քով:

Մեծագոյն վախ մը չեմ կարծեր ունեցած
Ըլլայ՝ սանձերն երբոր ձըգեց Փայետոն²⁰,
Ու այրեցաւ երկինքն՝ իբր արդ կ'երեւի:

Եւ ոչ ալ երբ որ Իկարոսն²¹ ողորմուկ
Կըռնակն ըզգաց փետրաթափիլ տաք մոմէն,
Մինչ կը պոռար հայրն անոր. «Թիւր է ճամբադ»,

Ինչպէս որ ես, երբ զիս տեսայ օդին մէջ
Կախուած ամէն կողմէ, առանց ահռելի
Այն ճիւղէն դուրս ուրիշ բան տեսնելու:

Եւ ան կ'երթայ կամաց կամաց լողալով,
Պըտոյտ կ'ընէ, կ'իջնէ, զոր չեմ իմանար,
Կը զարնէ հովը լոկ ճակտիս ու տակէն:

Աջակողմէս կը լըսէի ես արդէն
Ձուրին հանած զարհուրելի շառաչիւնն,
Ուստի գըլուխըս դէպ ի վար կ'երկընցնեմ:

Եւ անդունդին ի տես մնացի սարսափած.
Ձի ես տեսայ բոցեր, ողբեր լըսեցի,
Ու դողալով բոլորովին կըծկեցայ:

Տեսայ յետոյ, չէի տեսած առաջուց,
Որ պոռոյտներով դէպ ի ճիւղերը կ'իջնէր,
Որոնք ամէն կողմէ մեզի կու գային:

Ինչպէս Բազէն՝ կեցած երկար թեւին վրայ,
Առանց լողորը²² տեսնելու կամ թըռչուն
Ըսել կու տայ Բազէպանին, «Կ'իջնե՞ս հա»,

Ու կ'իջնէ խոնջ հոն ուրկէ վեր սըրացաւ
Պըտոյտներով հարիւր, եւ իր վարպետէն
Հեռուն կ'երթայ կ'իյնայ կատաղած ու խոժոռ:

Այսպէս²³ դըրաւ յատակն ըզմեզ Գերիոն
Ութի վրայ՝ սեպոտ ժայռին ըստորոտն,
Եւ մեր անձերը թափելով ան գետին,

Սլացաւ ջիւէն փըրթած սլաքի մը նըման:

ԺԸ ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԻ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ԱՌԱՋԻՆ ՀՈՎԻՏ. ԿԱՒԱՏԲ ԵՒ ԽԱՐԱԳԲ

ՎԵՆԵՏԻԿՈՍ ԳԱԶԻԱՆԻՄԻԿՈՅ, ՅԱՍՈՆ

ԵՐԿՐՈՐԻ ՀՈՎԻՏ. ՇՈՂՈՐՈՐԹԲ

ԱԼԵԲՍԻՍ ԻՆԴԵՐՄԻՆԵԼԼԻ

ԴԼԺՈՒԹԻՆ, մէջ Մալէպո՛ւճէ՛¹ անունով
Համակ քարէ երկաթագոյն տեղ մը կայ,
Շըրջապատին նըման որ զինք կը պատէ:

Ճիշդ միջակէտը անիծեալ այն դաշտին
Կը բացուի լայն անդընդախոր մի ջըրհոր,
Ձոր պիտի ես նըկարագրեմ իր կարգին:

Արդ բոլորչի է այն միջոցը որ կայ
Յըցուած ժայռին ոտքին միջեւ ու հորին,
Եւ յատակն ալ կը բաժնըւի տասն հովտի:

Ինչ տեսարան որ կ'ընծայէ այն մասն՝ ուր
Պարիսպներու պահպանութեանը համար
Անթիւ փոսեր չուրջ կը պատեն ամրոցներն,

Կ'ընծայէին անոնք հոն նոյն տեսարանն.
Եւ ինչպէս այդ ամրոցք ունին սեմերնէն
Գէպ արտաքին ափը փոքրիկ կամուրջներ,

Այսպէս ժայռին ոտքէն ցըցուած էին սեպը,
Որ կ'անցնէին փոս՝ ափ մինչեւ այն ջրհորն²,
Որ կը կըտրէ զանոնք իր վրայ խըմբելով:

Այստեղ գըտանք մենք ըզմեզ երբ Գերիոն
Կոնակէն վար թափեց ըզմեզ, եւ քերթողն
Շեղեցաւ դէպ ի ձախ, եւ ես ետեւէն:

Տեսայ աջ կողմըս նորանոր պատիժներ,
Նոր տանջանքներ եւ դահիճներ նորանոր,
Որոնցմով լեւի լեցուն էր փոսն³ առաջին:

Մեղաւորներն յատակին վրայ էին մերկ,
Կէտէն ասդին կու գային դէպ ի մեզի,
Անդին մեզի հետ, բայց երազ քայլերով:

Հոովմայեցիք ինչպէս ամբոխն անհամար
Խոհեմ կարգով մը կ'անցընեն կամուրջէն
Յոբելեանի տարին⁴, այնպէս որ ոմանք

Ունին իրենց ճակատը դէպ ի ամրոցն,
Եւ դէպ ի Սուրբ Պետրոս կ'երթան՝ մէկ կողմէն,
Եւ միւս կողմէն ալ դէպ ի լեռը կ'երթան:

Թէ՛ հոս թէ՛ հոն՝ քարաշէն սեւ գետնին վրայ
Եղջերաւոր դեւեր տեսայ՝ որ զանոնք
Խարազանով կը ծեծէին ետեւէն:

Ինչպէս անոնք հարուածներէն իսկ առջի
Կ'երազէին իրենց կրունկներն, եւ ոչ ոք
Կը սպասէր ոչ երկրորդին ոչ երրորդին⁵:

Մինչ կ'երթայի հանդիպեցաւ աչքերուս
Անոնցմէ մին, եւ ես ըսի նոյնհետայն.
«Ուրիշ անգամ ես զանիկա տեսած եմ»:

Եւ որպէս զի ճանչնամ զանի կանգ առի,
Կանգ առաւ նոյնպէս եւ իմ քաղցր առաջնորդս,
Հաւանեցաւ նոյն իսկ որ քիչ մ'ետ դառնամ:

Խարազանեալը կարծեց զինքը ծածկել
Դէմքը ծռելով, սակայն օգուտ մը չըրաւ,
Զի ես ըսի. «Դուն որ գետին կը նայիս,

Եթէ զիս չեն խաբեր գիծերը դէմքիդ,
Գաշեանիմիկոյ դուն վենետիկոսն ես⁶,
Բայց ինչո՞ւ դառն այս տանջանքին մէջ ես դուն»:

Եւ ան ինծի. «Կ'ըսեմ քեզ զայն ակամայ:
Բայց կը ստիպեն զիս քու խօսքերդ պայծառ,
Որոնք իմ միտքըս կը բերեն հին աշխարհն:

Եղայ ես ան՝ որ գեղեցիկ Կիզուլան
Յորդորեցի որ մարգպետին կամօք ընէ,
Ինչպէս որ ալ աղտեղի լուրը հընչէ⁷:

Պոլոնեացի մի միայն ես չեմ լար հոս,
Այլ անոնցմով այնքան այս տեղը լի է
Որ Սաւենա եւ Ռենոյ⁸ չեն լըսեր արդ

Ո՛րքան այս տեղ Սիլւա⁹ բառին կըրկնըւիլն:
Եւ այս մասին եթէ կ'ուզես ապացոյց,
Անգամ մը միտքդ բեր մեր սիրտը ազահ»:

Ան մինչդեռ այսպէս կը խօսէր, դեւ մը իր խարազանով զինքն հարուածեց եւ ըսաւ.

«Քալէ, կաւատ, հոս տեղը կին չի ծախուիր»:

Գացի հասայ առաջնորդիս եւ յետոյ ֆանի մը քայլ ընելով հոն տեղն հասանք Ուր որ ցըցուած էր քարաժայռ մ'ափունքէն:

Հատ գիւրութեամբ ելանք վըրան, եւ դէպ աչ Գառնալով իր անհարթ ողին վըրայէն Յաւէժական պարունակէն հեռացանք:

Երբ հասանք հոն՝ ուր ան կամար մը կ'ըլլայ, Որ ներքեւէն հարուածուողները անցնին, իմ առաջնորդս ըսաւ. «Կանգ առ եւ նայէ՛

Այս չարածնունդ ըստուերներուն դէմքին վրայ, Որոնց երեսը չըտեսար տակաւին, Զի մեր բըռնած ուղղութիւնով կ'երթային»:

Հին կամուրջէն կը նայէինք խումբին վրայ Որ հակառակ կողմէն կու գար դէպ ի մեզ, Զոր խարազանը կը քըշէր նմանապէս:

Բարի վարպետըս առանց իմ հարցնելուս ըսաւ. «Նայէ այն մեծին վրայ որ կու գայ, Յաւը կարծես իրմէն արցունք չի կորզեր:

Ո՛րքան ունի դեռ արքունի երեւոյթ, Յասոնն¹⁰ է ան՝ որ քաջութեամբ ու խելքով Ոսկեգեղմէն Կողքիսացիքը զըրկեց:

Յետոյ զընաց դէպ ի Լեֆնոս կըղզին ան, Երբ անողորմ ժըպիրհ կիները արդէն Սպաննած էին բոլոր իրենց արուններն¹¹:

Նըշաններով ու շողորթութ խօսքերով Խօրիկէն խաբեց հոն, այն օրիորդն Որ նախ խաբած էր միւս կիները բոլոր:

Յետոյ ձըգեց զայն հոն յըղի եւ միայն, Սոյն տանջանքով կը քաւէ իր այն ոճիրն, Հոս կը լուծուի Մեղէյային վըրէժն ալ:

Կ'երթան անոր հետ այս կերպով խաբողներն¹²: Արդ կը բաւէ այսչափ գիտնալ՝ առաջին Փոսին ուանոնց վըրայ որ հոն կը տանջուին»:

Հասած էինք հոն ուր որ անցք մը նեղկեկ Կու գայ երկրորդ ափին վըրայ կը հանգչի, Եւ կամարի մ'ուրիշ կ'ըլլայ յենարան:

Հոնկէ լսեցինք ճիւղերն անոնց՝ որ լի են Միւս փոսին մէջ, եւ կը շընչեն երեսով, Եւ ինքզինքնին ճիրաններով կը ցըտեն:

Պատերն էին ծեփուած բոլոր բորբոսով վարէն բուրող շունչէն որ հոն կը կըպչի, Պըժգալի թէ՛ աչքերուն թէ՛ ունգունքին:

Յատակն այնչափ խոր է որ չէ կարելի Տեսնել՝ առանց ողին վըրայ ելլելու Կամարին՝ ուր բարձրագոյն կէտն է ժայռին:

Հոն գալով, վար տեսայ փոսին մէջ մարդիկ¹³
Աղբակոյտի մը մէջ սուզուած, ուր կարծես
Պարպուած էին կոյանոցները մարդոց:

Եւ փրնտուելու ատենս աչքով՝ տեսայ մէկն
Աղբաշաղախ գըլխով, որով չէր հընար
Զանազանել՝ կըղերակա՞ն էր թէ ոչ:

Ան պոռաց ինձ. «Ինչո՞ւ այդչափ ծարաւ ես
Զիս տեսնելու քան թէ ուրիշ աղտոտներն»:
Եւ ես անոր. «Վասըն զի չեմ թէ սխալիր

Տեսած եմ քեզ չոր մազերովդ, եւ դո՛ւն ես
Ինդերմինելլի Ալեքսիս Լուքքացին¹⁴.
Անոր համար քան այլոց քեզ կը նայիմ»:

Եւ անիկա ծեծելով գլուխն այն ատեն.
«Զիս այս աղտոտ փոսը սուզեց փաղաքշանքն,
Որմէ երբեք չըձանձրացաւ իմ լեզուս»:

Անկէ յետոյ իմ առաջնորդս ըսաւ ինձ.
«Քիչ մ'աւելի առաջ վարէ ափնարկներդ
Որ կարենաս դէմքն ու աչքերը տեսնել

Գիտախըռիւ այն աղտեղի պոռնիկին՝
Որ գինքն աղբոտ եղունգներով կը ցըտէ,
Եւ մերթ կըկուզ կը նըստի մերթ կը կանգնի:

Թայիսն¹⁵ է ան՝ բոզն որ տըլաւ պատասխան
Իր հոմանունոյն՝ երբոր ըսաւ. «Ունի՞մ ես
Մեծ շընորհներ քովըդ». «Այո՛, ահագին»:

Թող կըշտանան աչքերնիս մեր տեսածով»:

ԺԹ ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԻ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ԵՐՐՈՐԻ ՀՈՎԻՏ. ՍԻՄՈՆԱԿԱՆՔ

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ Գ ՊԱՊ

ՈՎ. Սիմոն մոգ¹, ո՞վ չուռաւկան հետեւողք,
Որ աստուծոյ բաներն՝ որոնք բարւոյն հետ
Պարտին զուգիլ, առեւանգողքը՞ ժըպիր՞

Դուք արծաթի, ոսկւոյ համար կը պըղծէք,
Հարկ է որ փողը ձեզ համար հընչէ արդ,
Զի մըխըրճուած էք դուք փոսին մէջ երրորդ:

Հասած էինք մենք հետեւեալ գերեզմանն²,
Ու վեր ելանք կամորջին այն մասին վրայ
Որ փոսին ճիշտ միջակէտին կը նայի³:

Իմաստութիւն վեհ, ի՞նչ արուեստ կը ցուցնես
Երկնի, երկրի եւ աշխարհին մէջ այս չար,
Եւ որքան ճիշտ կը բաշխէ քու զօրութիւնդ:

Կողերուն վրայ եւ յատակին մէջ տեսայ
Կապոյտ քարեր⁴ մակաւասար լայնութեամբ,
Որ կըտրէին, եւ ամէն մին ծակ մ'ունէր:

Չէին ինծի երեւար ոչ փոքր, ոչ մեծ
Քան որ կան Սուրբ Յովհաննէսիս⁵ մէջ չըքնաղ.
Մըկըրտողաց⁶ համար շինուած յատկապէս.

• Որոնցմէ մին՝ չըկան դեռ շատ տարիներ՝
Խորտակեցի խեղդըւողին⁷ համար հոն,
Ու 'սածս ըլլայ կնիք մ'ու բանայ ամէն աչք:

Մէն մի ծակի բերանէն դուրս կ'ելլէին
Մեղաւորի մ'ոտքեր, սրունքներ մինչեւ թամբն,
Եւ միւս բոլորը ծակէն ներս կը մընար:

Երկու ներբանն ալ կը վառէր ամենուն,
Ուայնպէս ուժգին կը խաղային յօդուածներն,
Որ կըրնային խըզել մորչեր ու կապեր:

Ինչպէս որ բոցը՝ իւղոտած բաներուն
Գուրսի երեսը մի միայն կը պտըտի,
Հոս ալ նոյնպէս զարշապարէն մինչեւ ծայրն:

«Վարպետ, ըսի այս զայրացկոտը ո՞վ է
Որ բախտակից ընկերներէն աւելի
Կը գալարուի, եւ բոց մը խիտ կ'այրէ զինքն»:

Եւ ան ինծի. «Եթէ կ'ուզես որ քեզ վար
Տանիմ ես այս զառիվայրէն սեպացեալ,
Պիտի գիտնաս իրմէ մեղքերն ու անունն»:

Եւ ես. «Քեզ ինչ որ հաճոյ է, է եւ ինձ.
Տէրն ես, գիտես որ երբեք չեմ հեռանար
Կամքէդ, եւ ինչ որ կը լըռեմ՝ գիտես դուն»:

Մենք այն ատեն չորրորդ ափունքը գալով
Գարձանք իջանք ձախակողմէն դէպ ի վար
Գէպ ի յատակը ծակոտկէն եւ անձուկ:

Բարի վարպետն իր կողէն գիտ չըդըրաւ
Գետին՝ մինչեւ որ մօտեցանք այն ծակին
Որուն մէջ ան կը կըռուրտէր սրունքներով:

«Ո՞վ ալ ըլլաս, ո՞վ թաղծալից դու հոգի,
Որ զըլխիվայր ցիցի մը պէս տընկուած ես,
Սկըսայ ըսել, եթէ կարող ես խօսէ»:

Խոստովանցնող աբեղայի⁸ մը նըման՝
Ձոր կը կանչէ թաղուած դրուժան մարդասպանն՝
Որ ուշանայ մահը՝ կեցած էի ես:

Եւ ան⁹ գոչեց. «Գո՞ւն ես կանգուն կեցողն հոս,
Վոնիփակէ: Գո՞ւն ես կանգուն կեցողն հոս:
Գիրքը սըտեց ուրեմն ինձ շատ տարիներ:

Կըրցա՞ր այդպէս շուտ կըշտանալ ոսկիէն.
Որուն համար չվախցար չորթել խաբկանօք
Չըքնաղ տիկինն¹⁰, ու յետոյ զինքը լըկել»:

Կեցայ մնացի նըման անոնց որոնք երբ
Չեն հասկընար խօսքերն իրենց ուղղւած,
Կը կարմըրին ու չեն գիտեր ինչ ըսեն:

Ըսաւ վիրգիլ ինձ այն ատեն. «Շուտ ըսէ՛
Չեմ ես ան¹¹, չեմ ես ան՝ զոր դուն կը կարծես»:
Կատարեցի ես վարպետիս հըրամանն:

Անոր վըրայ՝ ոգին ոտուին գալարեց,
Հառաչելով յետոյ, ձայնով մ'ողբական
Ըսաւ. «Ուրեմն ի՞նչ կը խընդրես դու ինէ:

Կը փափաքիս եթէ գիտնալ ով ըլլալս,
Եւ այդ եղաւ պատճառ ավէն իջնելուդ,
Գիտցիր որ ես մեծ պատմունճանը հագայ¹²:

Եւ յիրաւի եղայ որդի եգ արչուն¹³,
Այնպէս տենդոտ՝ փարթամցնելու թոժիւններն,
Որ վերն ոսկին, հոս զիս քսակին¹⁴ մէջ դըրի:

Գըլխուս ներքեւը սուգուած են ուրիշներ¹⁵
Որ կանխեցին սիմոնութեան մէջ քան զիս.
Սեղմուած, ճընշուած ձեղքուածքներուն մէջ
լքարին:

Ես ալ պիտի վար գըլորիմ, երբոր գայ
Ան¹⁶ որուն տեղն ըզքեզ գնելով քիչ մ'առաջ,
Յանկարծական հարցումը քեզ ուղղեցի:

Բայց ինծի չափ՝ հոս ուր ոտքերըս կ'եփին
Եւ գըլխովայր տընկուած կեցած եմ այսպէս,
Պիտի չըմնայ ան իր կարմիր ոտքերով

Զի իրմէ վերջն¹⁷ արեւմուտքէն պիտի գայ¹⁸
Դեռ աւելի վատթար հովիւ մ'անօրէն,
Որ պիտի զիս եւ զանկա մոռցընէ:

Պիտ' ըլլայ նոր Յասոն¹⁹ զորմէ կը կարդանք
Մակաբեանց մէջ: Եւ զերդ անոր իր արքան²⁰,
Պիտի ըլլայ կակուղ Փիլիպն²¹ ալ ասոր»:

Ես չըզիտեմ թ'արդեօք յիմար չեղա՞յ հոս,
Տալով անոր պատասխան այս բառերով.
«Օ՛հ, ըսէ ինձ. ի՞նչ գանձ ուզեց Տէրըն մեր

Սուրբ Պետրոսէն դեռ չըյանձնած ձեռքն անոր
Բանալիներն: Ստուգիւ ուրիշ բան չուզեց,
Բայց թէ միայն ըսաւ. «Եկուր ետեւէս»:

Մատաթեայէն ոչ Պետրոս ոչ ուրիշներն
Ոսկի, արծաթ չուզեցին երբ որ անոր
Ինկաւ այն տեղը զոր կորուս ժանտ հոգին:

Կեցիր ուրեմն արժանաւոր պատժիդ մէջ,
Եւ պահէ գէշ կերպով կուտած դըրամներդ,
Որ քեզ յանդուգն ըրին ընդդէմ Կարլոսի²²:

Եւ այն յարգանքն եթէ զիս դեռ չարգիւէր,
Զոր կը տածեմ բալլիքներուն հանդէպ վեհ,
Որ յաճնուած էր քեզ զըւարթ կեանքին մէջ,

Պիտ' ըսէի աւելի ծանրը խօսքեր.
Զի դուք աշխարհն ազահութեամբ կը նեղէք,
Անտես բարւոյն՝ չարերն առաջ քաշելով:

Զեզ հովիւներդ նըշմարեց Սուրբ Յովհաննէս²³
Երբ տեսաւ գայն²⁴ որ շուրերուն²⁵ վրայ նըստած
Կը պոռնըկէր թագաւորաց հետ երկրի.

Այն որ ծընաւ եօթը գըլխով²⁶ միասին,
Եւ ունեցաւ տասն եղջիւրներ՝ իբրեւ սանձ,
Մինչեւ սիրեց պարկեւտութիւն ամուսինն:

Ոսկին, արծաթը ձեզ Աստուած ըրիք դուք,
Եւ ինչ խըտիր կռապաշտներուն ու ձեր մէջ.
Բայց թէ անոնք մէկ, դուք հարիւր կը պաշտէք:

Ոհ, Կոստանդին, սրբան չարեաց մայր եղաւ
Քու դարձըդ չէ, այլ այն օժիտն՝ որ քենէ
Ընդունեցաւ առաջին հայրը²⁷ փարթամ»:

Եւ երբ ես այս բառերն անոր կ'երգէի,
Բարկութենէն եւ կամ խըղճին խայթերէն
Զոյգ ներբանները կը ցընցէր ուժգնապէս:

Իմ ճըշմարիտ՝ յըստակ խօսքերըս կարծեմ
Հաճոյ անցան առաջնորդիս, որ այնպէս
Ուշադրութեամբ մընտիկ ըրաւ գոհ դէմքով:

Եւ ապա զիս բազուկներովը բըռնեց
Ու գըրկելով կուրծքին վըրայ՝ վեր ելաւ
Նոյն այն ճամբէն ուրկէ իջաւ քիչ մ'առաջ:

Զիս գըրկելէն չըզգաց անի յոգնութիւն,
Այլ զիս բերաւ մինչեւ ծայրն այն կամարին
Որ կը տանի չորրորդ ափէն հինգերորդն:

Հոն բաղցրիկ բեռը քաղցրութեամբ գետին
Այն վայրենի ու սեպացեալ ժայռին վրայ, լորաւ
Ուրկէ այժերն իսկ դըժուարաւ կ'ելլէին:

Անկէ ուրիշ փոս մ'աչքերուս պարզուեցաւ:

Ի ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՆՆԱԿ

ԶՈՐՐՈՐԴ ՀՈՎԻՏ, ԸՂԶԱՊԱՏՈՒՄՆԵՐ

ԱՄՓԻԲՐԱՒՍ, ՏԻՐԵՍԻԱՍ, ԱՐՈՆՏԱՍ, ՄԱՆՏՈՎ

ՆԱԳՈՒՄՆ ՄԱՏՈՒԱՅԻ

ԵՐԻՊԻԼՈՍ, ՄԻՔԱՅԷԼ ՍՔՈՒՊՈՅ, ԱՍՏԷՆԻԷ

ԵՒ ՈՒՐԻՇ ԱՐԻԻ ՀԱՐՅՈՒԿՆԵՐ

ՀԱՐԿ է որ ես նոր պատիժներ նըլագեմ,
Եւ քօաներորդ երգին նիւթ տամ՝ առաջին
Կատակերգին՝ որ սուգուածները կ'երգէ:

Ես պատրաստուած էի արդէն ուշադիր
Վար նայելու դէպ ի յատակն երեւցող,
Որ կ'ողողուէր արցունքներով դառնահոս:

Եւ ես տեսայ մարդիկ կըլոր ձորին մէջ,
Որ կու գային արտասուելով եւ լըռին,
Մեր այս երկրին թափորական¹ քալուածքով:

Աչքերըս երբ ամենէն խորը հասան,
Տեսայ ամէն մին գալարուած, անսովոր
Կերպով ծնօտէն մինչեւ ըսկիգբ կուրծքին:

Զի դէմքերնին դէպ ի կըռնակ² էր դարձած,
Ստիպուած էին դէպ ի ետեւ քալելու,
Զըկըրնալով իրենց առջեւը նայիլ:

Անդամալոյծ մը այս կերպով կարելի է որ խախտուած ունենայ իր անդամներն, Բայց չեմ տեսած եւ չեմ կարծեր որ ըլլայ:

Իցիւ թէ դուն օգտուէիր, ընթերցող, Ընթերցումէդ, բայց մըտածէ դու քեզէն քիչ արցունքս ինչպէս կըրնայի ես բըռնել,

Երբոր տեսայ ես մեր պատկերը մօտէն Այնպէս ծըռած, որ աչքերուն արտասուքն Անոնց ոտերը կը թըրջէր՝ ճեղքն ի վար:

Կու լայի ես, կարծըր խուժին ժայռերէն Մէկուն յեցած. եւ առաջնորդս ըսաւ ինձ.
«Դուն ալ այն միւս յիմարներէն»³ ես արդեօք:

Գուժը⁴ կ'ապրի հոս երբոր ան մեռած է:
Ո՞վ աւելի եղեռնաւոր է քան զայն՝
Որ Աստուծոյ դատաստանէն կը յուզուի:

Շիտակ բըռնէ գլուխըդ եւ տես ան՝ որուն
Ներքեւ երկիրը բացուեցաւ, Թեբացւոց
Աչքին առջեւ, որ կ'ըսէին. «Ո՞ւր կ'իյնաս

Ամբիիարաւս⁵, մարտը ինչո՞ւ կը թողուս⁶»:
Եւ գլորելով հովտէ հովիտ՝ հասաւ ան
Մինովսի քով՝ որ կը բըռնէ⁷ ամէն ոք:

Նայէ՛ իրեն կուրծք է ըրեր իր ուսերն,
Վասըն գի շատ ուզեց տեսնել առջեւէն,
Արդ ետեւէն կը նայի, ետ կը քալէ:

Տես Տիրեսեասը⁸ որ փոխեց կերպարանքն
Որձութէնէն երբոր դարձաւ էգ եղաւ,
Եւ փոխուեցան իր անդամները բոլոր:

Եւ յետոյ հարկ եղաւ որ ան վերըստին
Գաւազանով զարնէ պլորուած օձերուն,
Ըստանալու համար արու փետուրներն:

Արոնտասն⁹ է այն իր փորին կըռթընողն.
Որ Լուսիի լերանց մէջ (ուր կը մշակէ
Գարրարացին՝ որ կը բնակի անոնց տակ),

Մարմարներուն մէջ ըսպիտակ՝ ունէր ան
Քարայր մ'իրեն բընակարան. եւ անկէ
Աստղերն ու ծովը կը դիտէր անարգել:

Եւ անիկա՝ որ կը ծածկէ իր ծիծերն՝
Որ չես տեսներ՝ իր արձակուած մազերով,
Եւ որ մազոտ մոտերն ետեւը ունի,

Է Մանտոֆն¹⁰ ինք որ շըրջեցաւ ընդերկար,
Եւ հոն ուր ես ծընայ՝ կեցաւ վերջապէս.
Ուստի կ'ուզեմ որ քիչ մը ինձ ունկընդրես:

Երբոր իր հայրը մեկնեցաւ այս կեանքէն
Եւ Բակքոսի քաղաքն¹¹ եղաւ աղախին,
Անի երկար թափառեցաւ երկրի վրայ:

Վերը չըքնաղ Խտաւեոյ մէջ լին մը կայ,
Ոտքն այն Ապեանց որ կը փակէ Գերմանեան՝
Դիրուէն վեր, եւ Բենակոս¹² է անունն:

Հազար ակեր՝ յետ թըրջելու կարտայի
Եւ վալ-Գամոնիկայի մէջ՝ Ապենինն,
Յիշուած լիճին մէջը կու գան կը հանգչին:

Կէտ մը կայ մէջը՝ զոր կարող են օրհնել¹³
Տրիդենտոնի, Վերոնայի, Պրեշեայի
Եպիսկոպոսք, եթէ անցնին այն տեղէն:

Բեքիէրա չըքնաղ ամրոցն՝ որ կըրնայ
Պերկամոյի, Պրեշեայի դէմ ճակատիլ,
Կառուցուած է ափունքին ցած մասին վրան:

Հարկ է որ հոն թափին ջուրերը բոլոր
Որ չեն կըրնար Բենակոսի մէջ կենալ,
Ու գետ մ'եղած վազեն կանաչ մարգերէն:

Անմիջապէս որ ջուրն ընթացքը կ'առնէ,
Բենակոս չի կոչուիր այլ եւս, այլ Մինչեոյ,
Մինչ Կովեռնոյ¹⁴ ուր Բոյի մէջ կը թափի:

Շատ չըվազած կը գըտնէ դաշտ մը ցածկեկ,
Ուր լայնալուով գայն ճախճախուտ մը կ'ընէ,
Որ վատառողջ կ'ըլլայ ամառը երբեմն:

Արդ անցնելով անկից այն կոյսն անողորմ,
Ճախճախուտին մէջտեղն երկիր նըմարեց,
Մշակութենէ, բնակութենէ մերկ ու զուրկ:

Հոն կըտրելու համար մարդոց երթեւեկն,
Իր արուեստով¹⁵, ծառաներով կանգ առաւ,
Եւ ապրեցաւ ու հոն թողուց անշունչ դին:

Շուրջանակի ցըրուած մարդիկը վերջէն՝
Հաւաքուեցան հոն՝ որ ճահճին պատճառաւ՝
Որ կը պատէր չորս կողմը՝ էր անառիկ:

Մեռած ոսկերց վըրայ քաղաք շինեցին,
Եւ տեղն յանուն ընտրողին նախ եւ առաջ՝
Առանց վիճակ ձգելու¹⁶ Մանտուա կոչեցին:

Իր բնակիչներն երբեմն եղան բազմաթիւ,
Գազալտեայ¹⁷ անմըտութիւնը դեռեւս
Բինամոնդէն խաբէութիւն չընդունած:

Ըսի քեզի ասոնք, որպէս զի եթէ
Հայրենիքիս ծագումն այլազգ լըսես դուն,
Պուտը երբեք ճըշմարտութեան չըյաղթէ»:

Եւ ես. «Վարպետ, խօսքերդ այնքան ինձ համար
Արժանհաւատ՝ այնքան ըստոյգ են, որ ինձ
Մարած ածուի¹⁸ պիտի ըլլան ուրիշներն:

Բայց ըսէ ինձ, այն յառաջող մարդոց մէջ
Գիտողութեան արժանի մէկն արդեօք կայ,
Վասն զի միտքս ասոր միայն կը նայի»:

Ըսաւ ինձ այն ատեն. «Անի որ ծնօտէն
Մօրուքը սեւ ուսերուն վրայ կը ձըգէ;
Երբ Յունաստան¹⁹ արուններէն զուրկ մընաց,

Մինչ որրոցաց մէջը հազիւ մընացին,
Հըմայող էր, եւ նըշան տուաւ Կալքասի²⁰
Հետ՝ խըզելու առջի պարանը յԱւրիս:

Եւրիպիլոս է իր անունն, եւ այսպէս
Ողբերգութիւնըս²¹ վեհ կ'երգէ տեղ մը զայն,
Զոր լաւ գիտես, զի դուն բոլոր զոց գիտես:

Այն միւսն որ այնքան է ճշգրտած եւ նիհար,
Անուանեցաւ Միքէլ Աթոգորոյ²² որ ստուգիւ
Գիտցաւ արուեստը մոգական նենգութեանց:

Տես Կուխտոյ Պոնադդին²³, տես Աստէնդէն²⁴,
Որ պիտ' ուզէր հիմայ թողած չըլլալ բնաւ
Զուանն ու կաշին, սակայն շատ ուշ կը զըղձայ:

Տես դժբախտներն որ թողուցին ասեղներն,
Կըկոցն ու իլ, ու 'ղծապատում' կին եղան,
Եւ դիւթութիւն ըրին խոտով, պատկերով:

Բայց արդ եկուր, զի կայէնն իր փուշերով²⁵
Գըրաւելով սահմանն երկու կէս գընտոց,
Սիբիլեայի ներքեւ ալեաց կը դըպչի:

Երէկ գիշեր լուսինն արդէն կըլոր²⁶ էր,
Պարտիս դուն լաւ յիշել, զի քեզ քանի մ'հեղ
Մութ անտառին մէջը եղաւ օգտակար»:

Հետ այսպէս ինձ կը խօսէր, հետ կ'երթայինք:

ԻԱ ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԻ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԻ ՀՈՎԻՏ, ԽԱՐԵԲԱՆԵՐ

ԼՈՒԲԵԱՅԻ ԴԱՏԱՌՈՐ ՍԸ, ԶԱՐԱՏԱՆԿԵՐԸ, ԶԱՐԱԳԻՆ,

ԴԺՈՒԱՅԻՆ ԿԱՏԱԿ

ԽՕՍԱԿՅԵԼՈՎ՝ այն կամարէն դէպ ի միւսն
Եկանք զոր փոյթ չ'ըներ երգել կատակերգոս:
Կամարին վրայ հասնելով կանգ առինք հոն

Որ մենք լըսենք ուրիշ ողբեր ընդունայն,
Նաեւ տեսնենք Մալէպոլձին մէկալ փոսն,
Որ թըւեցաւ ինձ ահուելի կերպով մութ:

Վենետիկցոց զինարանին մէջ ինչպէս
Զըմեռ ատեն կ'եռայ կըպչուն կըպրածիւթն,
Օծանելու համար նաւերը ջախջախ,

Զի չեն կըրնար նաւել, ուստի անոր տեղ՝
Մէկը նոր նաւ կը շինէ, մին կը լեցնէ
Կողերն անոր՝ որ շատ անգամ նաւարկեց.

Մէկը ցոռկէն կը զարնէ, մէկը խելքէն.
Աս կը շինէ թի, ան՝ չըւան կը դարձնէ,
Կը կարկտէ միւս մ'առագաստները բոլոր,

Այնպէս՝ ոչ հրով, այլ աստուածեան արուեստով
Կ'եռար հոն վարն անդունդին մէջ ձիւթ մը հոծ,
Որով էր արին ամէն կողմէ շաղխուած:

Կը տեսնէի ձիւթը, եւ իր մէջ՝ միայն
Պղզւրջակներ՝ տաքութենէն վեր մըղուած,
Որք կ'ուռէին բոլոր ու վար կ'իյնային:

Երբ աչքս յառած կը նայէի դէպ ի վար,
«Ըզգուշացիր ըզգուշացիր», ըսելով
Կեցած տեղէս վարպետս իր քով քաշեց զիս:

Գարծայ 'ն ատեն՝ նըման անոր որ կ'ուզէ
Տեսնել՝ որմէ հարկ է, սակայն, որ փախչի,
Եւ վըհատած յանկարծական երկիւղէ,

Թէ կը նայի թէ կը փախչի նոյն ատեն,
Ու մեր ետին սեւ սատանայ մը տեսայ,
Որ վագելով կու գար ժայռին վըրայէն:

Իր կերպարանքը, ո՛հ, որքան ահեղ էր,
Եւ որքան իր կեցուածքն անգութ կը թուէր ինձ,
Թեւերը բաց, ոտքերուն վրան՝ ինք թեթեւ:

Իր սըրածայր եւ բարձրաբերձ ուսին վրայ
Էր մեղաւոր մ'հեծած երկու կողերովն,
Զոր կը բըռնէր ուժգին ոտքին ջիղերէն:

«Չարճանկեր¹, ըսաւ ան մեր կամուրջէն.
Աւասիկ մէկն աւագներէն Լուքքայի,
Տակն հըրեցէք, պիտի դառնամ ես նորէն

Դէպ այն քաղաքն՝ որ է լեցուն անոնցմով.
Թող Պոնդուրոն՝² են ամէնքն հոն խաբեբայ,
Դրամի համար ոչը այդ կ'ըլլայ հոն»:

Զայն վար գլորեց, ու դարձաւ կարծր ժայ-
Աւագակի մը ետեւէն արծակուած [ոէն:
Շունը երբեք այնպէս փութով չըվագեց:

Ան սուգուելով, երեւցաւ կոր կըռնակով³.
Բայց կամուրջին տակը կեցող սատանայք
Պոռացին. «Հոս նըւիրական դէմք⁴ չըկայ.

Կը լողացուի հոս այլագգ քան ի Սերբեոյ⁵,
Եւ թէ կ'ուզես մեր ճանկերէն ազատիլ,
Կըպրաձիւթին մէջ թաղուէ՛, վեր մի՛ ելլեր»:

Եւ բըռնեցին զինքն հարիւրէ աւելի
Երկժանիով, եւ ըսին. Հոս պէտք է դուն [նաս»:
Պարեւ թաղուած, շորթէ՛, գաղտուկ թէ կըր-

Խոհարարներն այսպէս իրենց ծառայից՝
Որպէս զի վեր միտերն երեսը չեւէին,
Կու տան սանին խորն ընկըղմէլ ճանկերով:

Բարի վարպետս. «Որպէս զի ոչ-որ տեսնէ
Քեզ հետըս՝ գնա եւ ծածկըւէ, ըսաւ ինձ,
Քարաժայռի մ'ետին, որ քեզ պաշտպանէ.

Եւ անոնք ինչ ալ նախատինք ընեն ինձ,
Դու մի՛ վախնար, ես ընելիքըս գիտեմ,
Առջինը չէ ատանկ կըռուի բըռնըւիլս»:

Յետոյ անցաւ ան կամուրջին զըլուխէն,
Եւ վեցերորդ երբոր ափունքը հասաւ,
Յուցընել հարկ եղաւ ճակատ մ'անվեհեր:

Շուններն ինչպէս կատաղութեամբ, փոթորկոտ
Կ'ելլեն շալակը մուրացկան աղքատին,
Որ կանգ առած անմիջապէս կը խընդրէ՞,

Այնպէս ելան անոնք տակէն կամուրջին,
Եւ դարձուցին բոլոր ճանկերն անոր դէմ,
Բայց ան գոչեց. «Ինձ հարութիւն մի ընէք,

Ճանկերը ձեր տակաւին զիս չբերունած՝
Չենէ մին գայ առաջ եւ թող ինձ լըսէ.
Անկէ՛ յետոյ խորհուրդ կ'ընէք զիս բըռնել»:

Ու պոռացին ամէնքը. «Գնա՛, Չարագի՛»:
Միւսներն անշարժ կեցան, եւ մէկ մ'ըսկըսաւ
Վարպետին գալ ըսելով. «Ի՛նչ շահ անոր»:

Վարպետս ըսաւ. «Դուն կը կարծե՞ս Չարագի՛,
Որ տեսնէիր զիս հոս, զիս որ լաւ գիտեմ
Չեր արգելքներն ու վրիժակները բոլոր,

Եթէ Աստուած չուզէր ու բախտը չօգնէր:
Թող որ երթամ, զի երկընքին մէջ կ'ուզուի
Որ այս վայրագ ճամբան մէկու մը ցուցնեմ»:

Գոռոզութիւնն անոր իջաւ այն տեսն,
Եւ ուրբերուն առջեւն ինկաւ երկժանին,
Եւ միւսներուն ըսաւ. «Պիտի չըխոցուի»:

Եւ առաջնորդս ինծի. «Ո՛վ դուն որ կըկզած
Պահուըտած ես ժայռերուն մէջ կամուրջին,
Ալ ապահով կերպով կըրնաս ինձ դառնալ»:

Որուն վըրայ՝ վազելով քովը եկայ.
Սակայն դեւերն առաջ եկան ամէնքն ալ,
Եւ ես վախցայ որ խօսքերնին չըպահեն:

Տեսայ ես այսպէս դողի մէջ զինուորներն՝
Որք դաշինքով Գաբրոնայէն՝ կ'ելլէին,
Իրենք զիրենք թըշնամեաց մէջ տեսնելով:

Բոլոր մարմնովս գացի կըպայ՝ առջնորդիս,
Եւ չէի աչքս հեռացըներ դէմքերնէն՝
Որ ինծի շատ բարի չէին երեւար:

Երկժանինն ծռած կ'ըսէին մէկմէկու.
«Կ'ուզե՞ս դըպչիմ քիչ մը անոր կըռնակին»:
Եւ պատասխան կու տային. «Հատ մը կըպցու»:

Այն սատանան սակայն որ իմ վարպետիս
Հետ կը խօսէր, շուտով դարձաւ եւ ըսաւ. [Լեոն»:
«Հանդարտ կեցիր. հանդարտ կեցիր Աքարմի»:

Ետքն ըսաւ մեզ. «Կարելի չէ՛ այս ժայռին
Վըրայէն առաջ երթալ. քանզի վեցերորդ
Կամարը փլաւ՝ կտորներն յատակն են բոլոր:

Բայց աւելի առաջ երթալ թէ կ'ուզէք,
Այս սեպացեալ ժայռին վըրայէն գացէք դուք,
Կայ մօտն ուրիշ կամուրջ¹⁰ մ'ուրկէ կ'անցնըւի»:

Երէկ¹¹, հինգ ժամ ետքն այս ժամէն՝ ուր արդ
Հազար երկու հարիւր վաթսուն վեց տարի լենք,
Լրացաւ անկէ ի վեր որ փլաւ այս ճամբան:

Կը զըրկեմ այս իմիններէս դէպ ի հոն,
Որ նային մէկն արդեօք ելած է ձիւթէն,
Գացէք անոնց հետ, ձեզի բան չեն ըներ:

Ալիքինոյ, Գանգապրինա, օ՛ն յառաջ,
Ըսկըսաւ ան ըսել, եւ դու Գանեացցոյ,
Պարպարիչեան թող պետն ըլլայ տասնեակին:

Լիպիքոքոն, Տրակինեացոն ալ թող գան,
Կրաֆֆիաքանն ու Չերեաթթոն ժանեւոր,
Ֆարֆարէլլոն եւ Ռուպիքանթը յիմար:

Եռանդնապտոյտ ոստղերուն¹² աչք մը տըւէք:
Ասոնք ըլլան ողջ առողջ մինչ միւս կամուրջն՝
Որ որջերուն վրայ դեռ կեցած է կանգուն¹³»:

«Վայ ինձ, Վարպետ. ըսի, ո՛հ, ի՛նչ կը տեսնեմ,
Երթանք առանց առաջնորդի, եթէ դուն
Գիտես ճամբան, ինձի պէտք չէ առաջնորդ:

Եթէ ուշիմ ես դուն՝ ինչպէս սովոր ես,
Չե՛ս տեսներ դուն որ կը կըրճտեն ակռանին,
Ու յօնքերով մեզի վըտանգ կը սպառնան»:

Եւ ան ինձ. «Չեմ ուզեր որ դուն սարսափիս,
Ուզածնուն չափ թող կըրճտեն ակռանին.
Ան՝ ձիւթին մէջ տանջուողներուն համար է»:

Անոնք դարձան ձախակողմէն ափունքին,
Բայց նախ սեղմած էր ամէն մէկն իր լեզուն
Ակռաներով, իր պետին աչք ընելով.

Եւ անիկա իր ոտը փող էր ըրած¹⁴:

ԻՔ ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԻ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԻ ՀՈՎԻՏ. ԽԱՅԵՐԱՆԵՐ

ՁԻԱՄԲՈՒՅ ՆԱԽԱՐԱՅԻՆ. ԵՂԵԱՅՐ ԿՈՄԻՏԱՍ,

ՄԻՔԱՅԷԼ ԽԱՆՔԷ, ԳԵՒԵՐՈՒՆ ԿՈՒԻԸ

ԵՍ ասպետներ տեսայ չըւել դէպ ի ռազմ,
Մարտեր մըղել, զօրահանդէս կատարել,
Եւ ազատիլ երբեմըն ետ քաշուելով.

Ձեր երկրին մէջ սուրհանդակներ տեսայ ես,
Ո՛վ Արեւինք¹, ասպատակներ աւերիչ,
Տեսայ կըռուիլ գունդ գընդի, մարդ մարդու դէմ,

Մերթ փողերու ձայնով եւ մերթ զանգակի,
Թըմբուկներու, ամրոցներու նշաններով,
Գործիքներով՝ ըլլայ օտար, ըլլայ մեր.

Բայց այդպիսի տարօրինակ սըրինգով
Ոչ ձիաւոր տեսայ չըւել, ոչ հետի.
Եւ ոչ մի նաւ, երկրի², աստղի նըշանով³:

Կ'երթայինք տասը դեւերուն հետ մէկտեղ.
Ո՛վ ահաւելի ընկերութիւն. բայց ժամուն
Մէջ՝ սուրբերուն հետ, գինետան՝ շատկերին⁴:

Ասկայն իմ խելքս կըլարածիւթին վըրան էր,
կ'ուզէի ես տեսնել փոսին բընութիւնն
Եւ այն մարդոց՝ որ անոր մէջ կ'այրէին:

Ինչպէս դըլփինք նըշան կու տան նաւասանաց
Իրենց թիկանց աղեղներով, որպէս զի
Անոնք իրենց նաւը փըրկել հընարին՝,

Այսպէս երբեմն կը ցուցնէր կըռնակն իր
Սուգուածներէն մին՝ որ մի քիչ զովանայ,
Եւ կը ծածկուէր երագագոյն քան փայլակ:

Փոսի մը ջրին եզերքը ինչպէս որ գորտք
Կը կենան, դուրս հանած միայն քիթերնին,
Ու կը ծածկեն իրենց մարմինն ու ոտքերն.

Մեղաւորներն այսպէս էին ամէն կողմ.
Երբոր սակայն Պարպարիչեան կը մօտէր,
Անմիջապէս կը քաշուէին ձիւթին տակ:

Տեսայ եւ սիրտըս տակաւին կը սոսկայ,
Որ մէկը ուշ մընաց, ինչպէս կ'հանդիպի
Որ մինչ սուգուի գորտ մը՝ ուրիշ մը մընայ:

Կրաֆֆիաքան՝ որ մօտագոյն էր անոր,
Խոթեց ձիւթոտ մագերուն մէջ երկժանին,
Ու վեր քաշեց, որ ինձ ջըրշուն մ'երեւցաւ:

Ես ամէնուն անունն արդէն գիտէի,
Զի երբ անոնք ընտրուեցան՝ ղիտեցի,
Եւ երբ զիրար կը կանչէին՝ միտ դըրի:

«Ո՛վ Ռուպիքանդ, մագիլներդ այնպէս խոթէ
Ատոր կըռնակը՝ որ քերթես», միասին
Կը պոռային անիծեալները բոլոր:

Եւ ես. «Վարպետ, ջանա՛ կըրնաս եթէ դուն
Իմանալ ո՛վ է արդեօք այդ չուսուկանն,
Որ ինկաւ իր ոտիսներուն ձեռքին մէջ»:

Մօտենալով անոր հարցուց առաջնորդս,
Թէ ուրկէ՞ց էր, եւ ան՝ տըւաւ պատասխան.
«Նաւարրայի արքայութեան մէջ ծընայ:

Տիրոջ մը քով մայրքս ծառայ դըրաւ զիս,
Զիս՝ որ ծընաւ եղեռնաւոր մի անձէ
Որ ինքըզինքն ու իր ինչքերը վատնեց:

Յետոյ ծառայ եղայ բարի Թիպալտին.
Ինքզինքըս հոն խաբէութեան տըւի ես,
Զոր այս տաքին մէջ իրաւամբ կը քաւեմ»:

Եւ Զերեաթթոն՝ որուն բերնէն կ'ելլէր դուրս
Ամէն կողմէ ժանիք մ'ինչպէս վարագի,
Զգացուց անոր թէ մէկն ինչպէս կը պատռէր:

Էր մուկը չա՛ր կատուներուն մէջն ինկած.
Բայց զայն զըրկեց Պարպարիչեան ուժգնապէս,
Եւ ըսաւ. «Հոն կեցէք, մինչ ես կը բըռնեմ»:

Եւ վարպետիս դարձընելով իր երեսն,
«Հարցո՛ւր, ըսաւ, կը փափաքիս եթէ դեռ
Գիտնալ իրմէ, չըպատըռտած զայն միւսներն»:

Եւ առաջնորդն. «Արդ ըսէ՛ ինձ, ձիւթին տակ
Կը ճանչնամ միւս յանցաւորաց մէջը դուն
Լատին մ'»։ Եւ ան. «Քիչ ժամանակ է որ ես

Թողուցի մէկ մ'որ էր անոր մօտերէն⁸.
Երանի՛ թէ ծածկըւէի անոր հետ,
Չէի վախնար ո՛չ եղունգէ, ո՛չ ճանկէ»։

Եւ Լիպիբոքն ըսաւ. «Երկայն ըրիք դուք»,
Ու երկժամին այնպէս բազկին մէջ խոթեց
Որ պատռելով անկէ կըտոր մը փըրցուց։

Տրակինեացցոն ալ ուզեց վար սրունքներուն
Մէջը խոթել իր երկժամին. բայց իրենց
Պետը խոժոռ աչքերով շուրջ նայեցաւ։

Ու երբոր քիչ մ'հանգարտեցան այն դեւերն,
Անոր որ դեռ իր վէրքերուն կը նայէր
Հարցուց առանց ուշանալու առաջնորդս.

«Ո՞վ էր անի, զոր թողուցի՝ կ'ըսես դուն
Դրժբախտաբար, եւ դէպ ափունքը եկայ»։
Եւ պատասխան տըւաւ. «Եղբայր Կոմիտասն⁹,

Կալլուրայէն, անօթն ամէն նենգութեանց.
Իր ձեռք ձգելով թըշնամիներն իր տիրոջ,
Այնպէս մ'ըրաւ¹⁰ որ գովուեցաւ ամէնքէն»։

Դրբամ առաւ եւ ուզածնուն պէս ճամբեց,
Ինչպէս կ'ըսէ ինք։ Եւ եղաւ խաբեբայ
Ոչ փոքր այլ մեծ՝ պաշտօններուն մէջ ալ միւս։

Լոկոտորի Միքէլ¹⁰ ջանքէն անոր հետ
Կը խօսակցի, եւ լեզուները իրենց
Քնաւ չեն յոգնիր Սարտենեոյ վրայ խօսելէն։

Այն միւսն ահա, ո՛հ, կը կըրճէ ակռաներն։
Կ'ըսէի դեռ, բայց կը վախնամ մի՛ գուցէ
Պատրաստուի ան զիս գէշագէշ յօշկու»։

Եւ պետը մեծ՝ Ֆարֆարէլին դառնալով
Որ կը բանար աչքերն՝ անոր զարնելու,
Ըսաւ. «Կորսուէ՛ ասկէ, թռչո՛ւն անիծեալ»։

«Եթէ կ'ուզէք դուք ունկընդդրել կամ տեսնել,
Վերըսկըսաւ դատապարտեալն ահաբեկ,
Լոմպարտացի կամ թէ Տոսկան, կը կանչեմ»։

Բայց չար ճանկերը քիչ մ'հեռուն կենան թող,
Որ չըվախնան անոնք իրենց վրէժներէն,
Եւ ես, հոս այս տեղը նոյն իսկ նըտելով,

Ես որ մէկ մ'եմ, պիտի բերեմ եօթն հոգի,
Լոկ սուլելով, ինչպէս սովոր ենք ընել
Մենք հոս՝ երբոր մէկը ձիւթէն ելլէ դուրս»։

Այս խօսքերուն՝ ցոռկը վերցուց Գանեացցոն,
Շարժելով գլուխն ըսաւ. «Լըսէ՛ դաւը դուն
Զոր մըտածեց՝ վար նետուելու համար ան»։

Միւսն աւելի նենգութեան մէջ գերազանց,
Պատասխանեց. «Եմ չափազանց նենգաւոր,
Իմիններուս երբ մեծ ցաւեր կը ճարեմ»։

Աւերբին դէմ չըդրաւ, ուայլոց ի հեճուկս
Բտաւ անոր. «Եթէ նետես վար ինքզինքդ
Պիտի չըգամ ես ետեւէդ վագելով,

Այլ ձիւթին վրայ պիտի գարնեմ ես թեւերս¹¹ :
Ծայրը¹² թողունք, եւ ափն ըլլայ թող վահան,
Ու տեսնենք դժն թէ մենք բոլորս կը յաղթենք» :

Ո՛վ ընթերցող պիտի տեսնես խաղ մը նոր :
Ամէն ոք աչքը դէպ ի միւս կողմ դարձուց
Նախ ան¹³ որ այն բանին դըժգոհ երեւցաւ :

Նաւարրացին օգտընեցաւ առիթէն.
Ոտքը գետին զարկաւ ու վար ցատկեց ան,
Ակընթարթի մէջ, ու սլըրծաւ ձեռքերնէն :

Պաղ մընացին ու տըխրեցան ամէնքն ալ,
Աւելի ան¹⁴ որ էր պատճառ սխալումին.
Ուստի թըռաւ պոռալով. «Քեզ բըռնեցի» :

Բայց ի գուր. վախն¹⁵ հանդիսացաւ աւելի
Երազ քան իր թեւերն : Ան տակը գընաց,
Եւ միւսը կուրծքը վեր տընկեց՝ թըռչելով :

Այսպէս եւ բաղն երբոր բազէն մօտենայ
Յանկարծակի վար կը նետուի ջուրին մէջ,
Ան կը դառնայ վեր բարկացած եւ յոգնած :

Գանգապրինան խաղին վըրայ գայրացած,
Թուաւ ետեւէն, փափաքելով որ անի¹⁶
Պըրծի եւ ինքը կըոռըտի միւսին¹⁷ հետ :

Եւ խաբեբան աներեւոյթ երբ եղաւ,
Ան¹⁸ մագիլներն իր ընկերոջը դարձուց,
Եւ հոն զիրար ճանկըռտեցին փոսին վրայ :

Բայց միւսն ինչպէս յափշտակիչ մի ճուռակ
Մագիլներով բըռնեց զանի, եւ երկուքն
Ալ գլորեցան եռանդնապտոյտ լիճին մէջ,

Եւ տաքն իսկոյն անոնց կըռիւր քակեց.
Բայց ջանքերնին գուր էր անկից ելլելու,
Այնքան թեւերն անոնց էին շաղախուած :

Պարպարիչեան¹⁹ իր միւսներով թաղծալից՝
Անոնցմէ չորս հոգի թըռցուց միւս եզերքն
Երկժանիով իրենց, որոնք փութապէս

Ասկէ անկէ նշանուած տեղերն իջնելով,
Ջանոնք փութով երկնցուցին կպածներուն,
Որք ձութին մէջ արդէն եփած իսկ էին :

Մենք թողուցինք այնպէս զիրենք տակնուվրայ :

Ի Գ ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՀՈՎԻՏ. ԿԵՂԵԱՌՈՐՆԵՐ

ՎԱՅՆԵԼՈՂ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐ, ԿԱՅԻԱՓԱ,

ԵՂԲԱՅՐ ԳԱՊԱԼԱՆՈՍ

ՄԻՆԱԿ, առանց ընկերութեան¹ եւ լըռին
Կ'երթայինք, մէկն առջեւէն, միւսն ետեւէն,
Ինչպէս Կըրտսեր եղբարք Կ'երթան ճամբանին։

Միտքս՝ առիթով Կըռուին Երկու դեւերուն՝
Եզոբոսի² առակին վրայ էր դարձեր,
Ուր խօսեցաւ գորտին վըրայ եւ մուկին։

Մօ եւ իսսա այնքան նման չեն իրարու
Որքան անոնք, եթէ մըտքով մ'ուշադիր՝
Համեմատէ մէկը ըսկիզբն⁴ ու վախճանն։

Եւ մտածումէ մ'ինչպէս ուրիշ մը կը ծնի,
Անպէս ծընաւ անկէ ուրիշ մը յետոյ,
Որ առջի⁵ վախս Կըրկնապատկել տըւաւ ինձ։

Կը մտածէի այսպէս. «Անոնք մեզ համար⁶
Ծաղր ու ծանակ եղան. եւ այդ խաղն ու վնասն
Անշուշտ զիրենք բարկացուցած պիտ' ըլլայ։

Ձար կամքին վրայ եթէ զայրոյթն աւելնայ,
Պիտ' հալածեն մեզ աւելի անողորմ,
Քան շունը երբ կ'ատամացէ նապաստակն»:

Ամէն մէկ մագըս տընկըւած կը զգայի
Արդէն վախէս, եւ նայելով ուշադիր
Ետեւս, ըսի. «Վարպետ, եթէ չըծածկես

Զիս եւ ըզքեզ անմիջապէս, կը վախնամ
Ձար ճանկերէն: Ետեւսիս են ահա 'նոնք,
Եւ ձայներնին իսկ ես լըսել կը կարծեմ»:

Եւ ան. «Եթէ ես հայելի մ'ըլլայի
Զընդունէի պիտի պատկերդ արտաքին
Այնքան շուտով, որքան ներքինդ կ'ընդունիմ»:

Մտածումներդ արդ իսկ կու գային միանալ
Իմիններուս հետ նոյն ձեւով, նոյն կերպով,
Այնպէս որ նոյն խորհուրդն յղացայ երկուքէն⁷:

Եթէ աջ կողմն այս ափին այնքան հակի
Որ կարենանք վար միւս հովիտը իջնել,
Մեր մըտածած հալածանքէն կը պըրծինք»:

Դեռ ան իր այն խորհուրդը չէր բացատրած,
Երբ տեսայ գալն անոնց՝ լարուած թեւերով,
Մեզի մօտիկ, մեզ բըռնելու դիտումով:

Վարպետըս զիս անմիջապէս գիրկն առաւ,
Նըման այն մօր որ աղմուկէն արթնցած,
Ու տեսնելով վառուած բոցերը իր մօտ,

Կ'առնէ որդին ու կը փախչի, չի կենար
Շապիկ մ'հագնիլ կարենալու չափ անգամ,
Աւելի զայն մըտածելով քան թէ զինքն:

Եւ կարծր ափին ծայրէն յորսայս դէպ ի վար
Թողուց ինքզինքը վայրահակ ժայռին վրայ՝
Որ կը փակէ մէկ կողմը միւս հովիտին:

Այնքան արագ չիջաւ բնաւ ջուրը ջրանցքէն,
Դարձընելու անիւն գետնի ջաղացքին,
Երբ աւելի կը մօտենայ փառերուն.

Ինչպէս որ իմ վարժապետս այն ափն ի վար,
Կըրելով զիս կուրծքին վըրայ խանդակաթ՝
Իբր իր որդին եւ ոչ իբրեւ իր ընկերն:

Հովտին յատակն հագիւ հասան իր ոտքերն,
Անոնք ափին վրայ երեւցան՝ մեր վերեւ,
Սակայն այլ եւրս վախ չըկար անոնցմէ:

Զի Տեսչութիւնը վեհագոյն՝ որ ուզեց
Զանոնք պահպան դընել փոսին հինգերորդ,
Հրաման չի տար անոնց անկէ մեկնելու:

Վարը գըտանք ներկուած մարդոց⁸ խումբ մը
[մենք,
Որ շուրջ կու գար ծանրադանդաղ քայլերով,
Արտասուելով, դէմքով մ'յոգնած եւ նրկուն:

Փիլոններով էին՝ որոնց ցած կընգուղը
Կը հասնէին մինչ աչքերնին, Գոլոնեոյ
Կրօնաւորաց համար շինուած տեսակէն⁹:

Կը շլացընէ աչքն արտաքինն ոսկէգօծ,
Բայց կապար են բոլոր ներսէն, ուայնքան ծանր,
Որ Փրեղրիկի¹⁰ դըրածն յարդէ կը թըւէր:

Ո՛վ յաւիտեան յոգնեցուցիչ վերարկու:
Նորէն դարձանք մենք դէպ ի ձախ անոնց հետ
Ի միասին՝ իրենց լացին ուշադիր:

Բայց այն բեռէն խոնջ մարդիկ այնքան դանդաղ
Կը քալէին, որ մեր ամէն մէկ քայլին
Կը գըտնէինք մենք նորանոր ընկերներ:

Ուստի ըսի առաջնորդիս. «Գըտիր մէկն,
Որ մեզ ծանօթ ըլլայ գործով եւ անուամբ,
Եւ քալելով հանդերձ դարձնու աչքըդ շուրջ»:

Եւ մէկն որ իմ տոսկեան լեզուն հասկըցաւ,
Մեր ետեւէն աղաղակեց. «Կանգ առէք,
Դուք որ կ'վազէք այդչափ օգին մէջէն մութ»:

Ինչ որ կ'ուզես գուցէ ինծմէ ունենաս»:
Վարպետըս այն ատեն դարձաւ ըսաւ ինձ.
«Սպասէ, եւ ետքն անոր քայլովը եկուր»:

Կեցայ, երկու հոգի իրենց դէմքին վրայ
Կը ցուցնէին մեծ փոյթ ինծի հասնելու:
Բայց բեռն ու նեղ ճամբան զանոնք կ'ուշացնէր:

Երբոր հասան, երկայն ատեն տընկեցին
Շիւ աչքերնին վըրաս առանց խօսելու,
Ետքն իրարու դարձան, ըսին մէկ մէկու.

«Ա՛ս՝ կոկորդին շարժումէն ողջ կ'երեւայ.
Եւ թէ ողջ չեն՝ ինչ առանձին շընորհիւ
Կ'երթան այսպէս առանց կապար փիլոնի»:

Ետքն ըսին ինձ. «Ո՛վ դու Տոսկեանըդ, որ հոս
Կեղծաւորաց տըխուր դըպրոցն էս եկեր,
Մ'արհամարհեր մեզ ըսելու թէ ո՛վ էս»:

Եւ էս ըսի անոնց. «Ծընայ եւ մեծցայ
Մեծ քաղքին մէջ՝ Առնոս չըքնաղ գետին վրայ,
Եւ եմ մարմնով, զոր ունեցած եմ էս միշտ:

Բայց դ՞ուք ո՛վ էք, որոնց՝ ինչպէս կը տեսնեմ՝
Այտերն ի վար այդչափ արցունք կը հոսի.
Եւ ինչ է այդ այդքան փայլուն վերարկուն»:

Ըսաւ մէկն ինձ. «Նարընջագոյն փիլոններն
Կապարէ են, այնչափ ըստուար՝ որ ծանրոցը¹¹
Այսպէս ճօճել կու տան իրենց կշիռներուն»¹²:

Պոլոնեացի էինք՝ Վայլոդ եղբայրներն¹³,
Կը կոչուէինք Գաղալանոս՝ էս, ասի՝
Լոտերինկոյ, ընտրուեցանք քու քաղքէդ,

Որ սովոր էր առանձնական մէկն ընտրել՝
Որ պահէ իր խաղաղութիւնն. ըրածնիս
Կարտինկոյի չորս կողմը դեռ կ'երեւայ»:

Ըսկըսայ էս. «Ո՛վ եղբայրներ, ձեր չարիք...»:
Բայց ա՛յ չըսի, զի աչքերուս երեւցաւ
Մէկը գետին խաչուած երեք ցիցերով:

Երբ զիս տեսաւ՝ ինքզինքն ամբողջ գալարեց,
Հառաչելով մօրուքին մէջ փռչելով:
Պաղաւանոս եղբայրը զայն տեսնելով

Ըսաւ ինձ. «Այդ գամուածն¹⁴ որու կը նայիս՝
Խորհուրդ տըլաւ Փարիսեցւոյ՝ թէ լաւ էր
Որ տանջուէր մէկը քան թէ անգգը կորսուէր:

Համբուն վըրայ պառկած է մերկ՝ առ ի շեղ
Ինչպէս կ'տեսնես, եւ հարկ է որ ըզգայ ինք
Բեռն ամենուն՝ որոնք կ'անցնին իր վրայէն:

Դոյն այդ կերպով կը տանջուի իր աներն¹⁵
Այս փոսին մէջ, եւ միւս անդամք ձողովին
Որ Հըրէից համար եղաւ սերմը ժանտ:

Տեսայ 'ն առեն Վիրգիլեոսի զարմանալն¹⁷
Անոր վըրայ՝ որ աքսորին մէջ անվերջ՝
Անարգ կերպով տարածուած էր խաչին վրան:

Յետոյ ուղղեց անի¹⁸ եղբօր այս խօսքերն.
«Հաճէիր մեզ, եթէ ներեալ է, ըսել
Թէ դէպ ի աջ կը գըտնուի՞ անցք մ'արդեօք,

Որ կարենանք ասկէ ելլել երկուքնիս
Առանց որ սեւ հըրեշտակներն ըստիպենք
Որ գան ըզմեզ այս յատակէն հանեն դուրս»:

Պատասխանեց. «Յուսացածէդ աւելի
Ի՞նչ ժայռ մը կայ, որ մեծ պատէն մեկնելով
Կ'անցնի բոլոր հովիտներէն ահուելի:

Հո՞ս միայն է կոտորած եւ չի ծածկեր զայն:
Կըրնար ելլել աւերակաց վրայէն վեր,
Որոնք դիզուած են յատակին վըրան հոն»:

Գըլուխը կոր քիչ մը կեցաւ առաջնորդս,
Յետոյ ըսաւ. «Համբան սըխալ կը ցուցնէր՝
Միւս փոսին մէջ մեղաւորները ճանկողն¹⁹»:

Եւ եղբայրն. «Ես արդէն լսեցի Պոլոնեա²⁰,
Դեւին անթիւ ախտերն, ի մէջ եւ այլոց
Թէ խաբեբայ է եւ է հայր սըտութեան»:

Գընաց յետոյ վարպետըս մեծ քայլերով,
Բարկութենէն քիչ մը ճակատը յուզուած,
Ուստի եւ ես բեռնաւորները թողլով

Հետեւեցայ հետոց սիրուն ոտքերուն:

ԻՂ ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԻ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ԵՐԹՆԵՐՈՐԻ ՀՈՎԻՏ. ԱՌԱՋԱԿՆԵՐ

ՎԱՆՆԻ ՖՈՒԶԶԻ

ԵՐԻՏԱՍԱՐԻ տարւոյն մասին¹ մէջ այն՝ ուր
բաշերն ափին ջըրհոսին տակ կը տաքցնէ,
եւ կը սկըսին գիշերք օրուան կէսն² ըլլալ.

Գետնի վըրայ կ'օրինակէ երբ եղեամբ
իւր ըսպիտակ քըրոջ³ պատկերը՝ սակայն
Քիչ կը բաւէ⁴ օդին բնութիւնն իր գըրչին,

Գեղջուկն որուն խոտը հատնիլ կը սկըսի,
կ'ելլէ կ'նայի եւ ըսպիտակ կը տեսնէ
Դաշտը բոլոր, եւ ծունկերուն կը զարնէ,

Կը դառնայ տուն, կու լայ կ'ողբայ հոս ու հոն.
Ինչպէս թըշուառ մ'որ չի գիտեր ինչ ընելն,
Յետոյ նորէն կ'նայի, եւ յոյսը կը ծնի,

Երկրին երեսն այլափոխուած տեսնելով
Քիչ ժամու մէջ, եւ իր ցըպիկն առնելով
Խաշինքը դուրս արածելու կը քըչէ.

Զարհուրեցուց այսպէս վարպետըս զիս՝ երբ Անոր ճակատն այնքան խռոված տեսայ ես, Եւ այնպէս շուտ հասաւ վերքին սպեղանին:

Զի երբ կամուրջը մենք հասանք կործանած, Առաջնորդս ինձ դարձաւ այն քաղցրը դէմքով՝ Զոր ես տեսայ նախ ըստորտը լերան⁵:

Յետ ինքն իրեն քիչ մը խորհուրդ ընելու, Եւ նայելու աւերակին լաւ մը վրան, Բացաւ թեւերն ու զիս գըրկին մէջ առաւ:

Եւ նման անոր՝ որ կը գործէ, կը խորհի, Որ միշտ գալիքն առաջուրնէ կը հոգայ, Քարակոյտի մը ծայրը զիս հանելով,

Կը մըտածէր ուրիշ ցըցուած ժայռ մըն ալ, Ըսելով. «Ետքն անոր վըրայ պըլըւէ, Բայց փորձէ նախ թէ քեզ կըրնայ վերցընել»:

Կընկղաւորաց⁶ յարմար ճամբայ մը չէր այս, Զի մենք հագիւ, ինք թեթեւ, ես մըղուելով Կըրնայինք վեր ելլել ցատկել ժայռէ ժայռ:

Եւ զառիվերն եթէ չըլլար այս կողմէն Աւելի կարճ քան միւս կողմն, ինք չըզիտեմ, Բայց ես չէի անտարակոյս դիմանար:

Բայց Մալէպուճը քանզի միշտ կը հակի Դէպի բացուածքը խորանդունդ ջըրհորին, Կը պահանջէ իւրաքանչիւր հովտի դիրք

Որ կողմերէն մին բարձր ըլլայ՝ միւսը ցած: Մենք վերջապէս ափին կատարը հասանք՝ Որուն վերջին քարը խախտած ցըցուած էր:

Իմ թորերուս շունչն այնպէս էր ըսպառած երբ վերն հասայ, որ ես չէի կըրնար ալ Առաջ երթալ. նըստայ իսկ հոն հասնելուս:

«Այսուհետեւ հարկ է յաղթես ծուլութեանդ, Վարպետս ըսաւ, զի փետուրի վրայ նըստած կամ անկողին պառկելով փառք չի ստացուիր:

Առանց որուն ով որ իր կեանքն ըսպառէ, Անձին վրայօք երկրի մէջ հետք չի ձըգեր. Ինչպէս օդին մէջ ծուխը՝ ջրին մէջ փըրփուրն:

Ուստի ոտք ել, յոգնածութեանդ յաղթէ Անանկ հոգևով մ'որ կը հարթէ ամէն խոչ, Եթէ մարմնոյ ծանրութեան տակ չըկըքի:

Երկարագոյն սանդուխ մը կայ ընելիք, Ասկէ ելլելը մի միայն չի բաւեր. Միտքս հասկըցար եթէ՝ անկէ օգտուէ»:

Եւայ 'ն ատեն ցուցնելով զիս օժտուած Զօրեղ շընչով մ'ըզգացածէս աւելի: Եւ ըսի. «Օ՛ն, յանդուգն եմ ես եւ հըզօր»:

Քարաժայռին վրայէն քալել ըսկըսանք, Որ խորտաբորտ, տաժանելի էր եւ նեղ, Եւ սեպացեալ էր առջինէն աւելի:

Որ չերեւամ թոյլ՝ խօսելով կ'երթայի,
Եւ ահա միւս փոսէն յանկարծ ձայն մ'ելաւ,
Որ անյարմար էր բառ կամ խօսք յօգելու:

Չըգիտեմ ինչ ըսաւ, թէեւ ծայրն էի
Ես կամարին որ այն հովտին վըրան էր,
Բայց այն խօսքերը բարկութեան կը թուէին:

Վար ծռած էի, բայց ողջ աչքերը չէին
կըրնար յատակն հասնիլ մութին պատճառաւ,
Ուստի «Վարպետ, ըսի, միւս ափը երթանք

Ու պատէն վար իջնենք, զի ես կը լըսեմ
Ասկէ բայց բան չեմ հասկընար, կը նայիմ
Ես դէպ ի վար, եւ ոչ ինչ չեմ նըշմարեր»:

Ըսաւ. «Ուրիշ պատասխան չեմ ի տար քեզ
Բայց թէ գործով, որովհետեւ հարկ է որ
Պարկեշտ հարցում մ'արդիւնանայ լըռութեամբ»:

Կամարն ի վար իջանք մենք այն ծայրէն ուր
կը միանայ ան ութերորդ ափին հետ,
Եւ փոսը հոն պարզըւեցաւ աչքերուս:

Եւ ես տեսայ հոն շեղջակոյտ մ'ահռելի
Բազմակերպեան եւ բազմազան օձերու,
Զորս յիշելուս՝ կը սառի արդ իսկ արիւնս:

Աւագին վրայ թող չըպարծի Լիբիա
Որ կ'արտադրեն քիլինդըրներ⁷, նետօձեր,
Փարէաներ, օձեր գունեղ, երկազուիս.

Այնքան դըժնէ եւ թունալից հըրէշներ
Չըցուցուց բնաւ Եթովպիոյ հետ ամբողջ,
Եւ ոչ անոր՝ որ է Կարմիր ծովուն վրայ⁸.

Մէջէն անգութ եւ ահռելի օձերուն
Կը վազէին մերկ ըստուերներ՝ ահաբեկ,
Առանց յուսոյ արփոյսապի⁹, կամ ծակի¹⁰:

Ետեւ կապուած էր ձեռքերնին օձերով,
Որք մըխելով անոնց կըռնակը գլուխնին
Ու պոչերնին՝ կ'ողորուէին առջեւնին:

Եւ ահա օձ մը նետուեցաւ մէկուն վրայ
Որ մօտ էր մեզ, եւ խայթեց գայն այն տեղէն
Ուր պարանոցը ուտերուն կը կըցուի:

Ոչ Օն եւ ոչ Ին¹¹ այնչափ շուտ չի գըրուիր
Որքան անոր վառիլն, այրիլ մէկ եղաւ:
Եւ ինկաւ վար բոլոր մոխրի վերածուած:

Բայց հազիւ ան գետին ինկաւ քայքայուած,
Իրարու քով եկաւ մոխիրն ինքն իրեն,
Եւ նոյնհետայն նախկին ըստուերը դարձաւ:

Կը վըկայեն իմաստուններն հոյանուն
Որ փիւնիկն այսպէս կը մեռնի ու կը ծնի,
Երբ մօտենայ իր հինգ հարիւր տարին:

Երբ ողջ է ոչ ցորեն կ'ուտէ եւ ոչ խոտ,
Միայն արցունքը համեմի եւ խունկի,
Նարդոս, զըմուռս են պատանքներն իր վերջին:

Ձերդ կ'իյնայ մէկն ու չի գիտեր թէ ինչպէս,
Դիւանք ձեռքով որ զինք գետին կը քաշեն
Թէ անցքերուն¹² խըցմամբ որ զմարդ կը կապէ,

Երբոր կ'ելլէ, կը նայի շուրջ՝ չըմոռած
Բոլորովին՝ իր կըրած մեծ տագնապէն,
Ու նայելով հառաչանքներ կ'արձակէ:

Ելլելէն վերջն այսպէս էր այն մեղաւորն:
Արդարութիւն Աստուծոյ, սրբան խիստ ես,
Որ կ'արձակէս այդպէս նետեր վրէժխընդիր:

Հարցուց անոր ո՞վ ըլլալն իմ առաջնորդս:
Պատասխանեց. «Տոսկանայէն քիչ առեն
Ե գլորեցայ այս անդունդին մէջ վայրագ:

Անասնոց կեանքը սիրեցի, ես ջորիս¹³,
Եւ ոչ մարդոց: Վաննի ֆուչչի գրաստն եմ ես
Եւ Բիստոյա արժանաւոր որջս¹⁴ եղաւ»:

Առաջնորդիս. «Ըսէ՛ չըլլայ թէ փախչի,
Հարցուր թէ ինչ մեղք զինքն հոս վար գլորեց,
Ձի ես տեսայ զինքն արիւնոուշտ, կըռուսէր¹⁵»:

Եւ մեղաւորն իմանալով չըծածկեց,
Ասլ ինձ դարձուց ուշադրութիւնն ու երեսն,
Եւ ամօթով մը կարմրեցաւ զայրացկոտ:

Ըսաւ յետոյ. «Ես կը ցաւիմ աւելի
Որ դուն զիս այս աղէտքին մէջ կը տեսնես,
Քան երբոր ես զըրկընեցայ միւս կեանքէն:

Մերժել կարող չեմ ինչ որ դուն կը խընդրես,
Գլորեցայ ես այսքան վար՝ վասըն զի
Աւանդատան¹⁶ չըքնաղ սպասները գողցայ,

Եւ սըխալմամբ ուրիշի¹⁷ վրայ դըրուեցաւ:
Բայց երբոր այս մութ տեղերէն ելլես դուրս,
Չուրախանաս որպէս զի զիս տեսնելուդ,

Ականջըդ բաց գուշակութեանս եւ լըսէ.
Բիստոյան նախ կը պարպըի¹⁸ Աւերէն,
Յետոյ Փլորենա կը նորոգէ մարդիկ, բարք¹⁹:

Արէս մըրըիկ կը հանէ Վալ-Մակրայէն²⁰
Որ²¹ շուրջ պատուած է թըղփայորդ ամպերով,
Եւ փոթորկով մ'ահեղասաստ ու դաժան²²

Պիտի կըռուին դաշտին վըրայ Բիչենի.
Եւ ան²³ պիտի յանկարծակի պատուէ ամպն,
Եւ հարուածուն պիտի բոլոր ճերմակներն:

Ըսի ասոնք որպէս զի քեզ ցաւցընեմ²⁴»:

ԻՆՏԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԻ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ԵՐԹՆԵՐՈՐԻ ՀՈՎԻՏ. ԱՌԱՋԱԿՆԵՐ

ԿԱԿՈՍ, ՀԻՆԳ ՓԼՈՐԵՆՏԱՅԻ ԳՈՂԵՐ

ԵՒ ԻՐԵՆՑ ԱՅԼԱԿԵՐՊՈՒԻԼԸ

ԱՅՍ խօսքերէն վերջը՝ վերցուց աւագակն
Անարգական կերպով¹ երկու ձեռուներն,
Պոռալով, «Առ, Աստուած, քեզի կը ղըրկեմ»:

Անկէ ի վեր օձերը ես կը սիրեմ,
Զի պլորուեցաւ հատ մը անոր վիզին վրայ,
Իբրեւ թէ 'սէր. «Ալ չեմ ուզեր որ խօսիս»,

Ուրիշ մ'անոր թեւերուն վրայ ու կապեց,
Ուրոտելով ինք իր վըրայ դէպ առաջ,
Անպէս որ չէր կըրնար այլեւրս շարժիլ:

Ո՛հ, Բիստոյա, Բիստոյա, Է՞ր չես վըճներ
Մոխիր դառնալ, որ ալ վերնաս մէջտեղէն,
Զի կը գըլես դուն սերմըդ² չար գործոց մէջ:

Դժոխքին ամէն պարունակաց մէջ մըթին
Զտեսայ հոգի մ'առ Աստուած աշդհափ ժըպիրհ,
Եւ ոչ ինկողը³ Թեբէի պարիսպէն:

Փախաւ գընաց առանց բառ մ'իսկ խօսելու:
Ու կենտաւրոս մը տեսայ լի մոլուցքով
Որ պոռաւով կու գար: «Ո՞ւր է, ո՞ւր ժըպիրհն»:

Ես չեմ կարծեր որ ճախճախուտն⁴ ունենայ
Այնչափ օձեր՝ ուրբան գաւաղն ունէր ան,
Մինչեւ հոն ուր կը սկըսի մեր կերպարանքն⁵:

Ուսերուն վրայ, ծոծրակին տակը անոր
Կը տարածուէր վիշապ մը բաց թւերով,
Հուր ժայթքելով որու որ ալ հանդիպէր:

Իմ վարժապետս ըսաւ ինձ. «Այն Կակոսն⁶ է
Որ ժայռերուն ներքեւ լերան Աւենտին՝
Հատ անգամներ արեան լիճեր ձեւացուց:

Եղբայրներուն⁷ հետ միասին չի շըրջիր,
Զի նենգաւոր կերպով գողցաւ անիկա
Մեծ երամակն⁸ որ կ'արածէր իր մօտերն:

Բայց վերջացան անոր գործերն ապիրատ՝
Հերակլէսին լախտին ներքեւ, որ գուցէ
Հարիւր⁹ տըւաւ, եւ հազիւ տասն ըզգաց ան»:

Այս խօսքերուն առեն՝ առաջ անցաւ ան,
Եւ մեր ներքեւն եկան երեք ըստուերներ,
Զոր չըտեսանք ոչ առաջնորդն եւ ոչ ես,

Բայց թէ միայն երբ պոռացին. «Ո՞վ էք դուք»:
Կըտրեցինք մեր խօսակցութիւնն այն առեն
Էւ դարձուցինք ուշադրութիւն անոնց վրայ:

Զէի ճանչնար զանոնք, սակայն բախտն ուզեց՝
Կը պատահի երբեմն ինչպէս դիպումսով,
Որ անոնցմէ մին տայ անունը միւսին,

Ըսելով. «Ո՞ւր մընաց արդեօք Չիանֆան¹⁰»:
Եւ զի ընէ ուշադրութիւն առաջնորդս՝
Մատըս դըրի կըզակս ի վեր դէպ ի քիթս:

Արդ ընթերցող, եթէ հաւտաւըդ չըզայ
Պատմելիքիս, ամենեւին զարմանք չէ,
Ես իսկ որ զայն տեսայ հազիւ կը հաւտամ:

Ուշադրութեամբ կը նայէի երբ անոնց,
Հետեւելով օձ մ'յանկարծակի վեցոտնեան
Մէկուն առջեւ, փաթթընցաւ անոր վրայ,

Պըրկեց անոր փորը միջին ոտքերով,
Առջիններով անոր թւերը կապեց,
Եւ այտերուն մէջ մըխեց իր ափոսներն:

Ազդերուն վրայ փըռեց ոտքերն ետեւի,
Եւ մըխելով պոչն երկուքին¹¹ ալ մէջէն՝
Յեռակողմէն կըռնակն ի վեր տընկեց զայն:

Բաղեղն երբեք ծառին այնպէս չըկըպաւ
Ինչպէս որ այն զարհուրելի անասունն՝
Փաթթեց միւսին անգամներուն իրեններն:

Եւ իբրեւ տաք մոմէ 'լլային՝ մէկ մարմին
Եղան յետոյ եւ խառնեցին գոյներնին:
Զէր երեւար ոչ մին ոչ միւսն ինչ որ էր:

Բըռնկցըւած թուղթին վըրայ այս կերպով
կը քալէ մութ գոյն մը բոցին առջեւէն,
Որ ալ ճերմակ չէ, եւ ոչ ալ սեւ է դեռ:

Կը նայէին կը պոռային միւս երկուքն.
«Վախ Անճելոյ, ո՛հ, ինչպէս դուն կը փոխուիս,
Ալ չես ահա դուն ոչ երկու եւ ոչ մէկ»:

Երկու գլուխներն էին արդէն մէկ եղած,
Երբ մէկ դէմքի մէջ խառնաշփոթ երկու դէմք
Տեսանք մենք՝ ուր երկուքն էին կորսըւած:

Չորս բազուկներն վերածուեցան երկուքի.
Փորին, կուրծքին, սրունքներուն հետ՝ ազդըրներն
Անդամ եղան, չըտեսնըւած բան մը բնաւ:

Հոն նախնական ամէն տեսիլ ջընջուած էր.
Երկու՝ եւ ոչ մէկ կ'երեւար այլանդակ
Պատկերն եւ այնպէս յամրօրէն կը քալէր:

Կովծուծն ինչպէս խարազանին տակը մեծ
Շընիկ աստեղ՝ ցատկըտելով թուփէ թուփ,
Ճամբէն անցած ատեն փայլակ կը թըւի:

Դէպ ի փորերն այսպէս մէկալ երկուքին
Կը սըլանար օձ մը¹² փոքրիկ բոցավառ,
Կապոյտ եւ սեւ՝ հատի մը պէս պըղպըղի:

Եւ անոնցմէ մէկուն խածաւ ճիշդ այն տեղն¹³
Որու ձեռքով կ'առնենք մեր սնունդը նախկին,
Յետոյ ինկաւ վար եւ առջին փըռուեցաւ:

Լուռ՝ նայեցաւ անոր վըրայ վիրաւորն,
Անշարժ՝ կեցած տեղն յօրանջել կը սկըսէր,
Բըռնըւողի մը պէս տենդէ կամ քունէ:

Կը նայէին՝ ինքը օձին, օձն՝ անոր,
Կը մըխային մին վէրքէն, միւսը բերնէն
Սաստիկ, եւ մուկքն հանդիպէին իրարու:

Թող Լուկանոս¹⁴ լըռէ հոն ուր կը պատմէ
Սաբելոսի եւ Նասիդեայ արկածներն,
Եւ թող լըսէ զայն՝ զոր՝ արդ ես կը պատմեմ:

Լըռէ Ովիդ¹⁵ Արեթուսան ու Կադմոս,
Որոնցմէ մին աղբիւր, միւսն օձ կը դարձնէ
Քերթուածին մէջ, չեմ նախանձիր ես իրեն:

Չայլակերպեց երկու բնութիւն դէմ դէմի
Երբեք, այնպէս որ երկու ալ էակներն
Ըլլան պատրաստ փոփոխելու տարերքնին:

Անոնք միմեանց յարմարեցան այս կերպով.
Օձն իր ագին ճեղքեց երկու ճիւղերու
Եւ վիրաւորն ոտքերն իրար ամփոփեց:

Այնպէս իրար կը պան սրունքներն ու ազդրերն՝
Որ քիչ ժամու մէջ՝ միացած գիծը բնաւ
Միացածի ոչ մի նըշան չէր ցուցներ:

Ճեղքուած ագին այն կերպարանքը կ'առնէր
Ինչ որ միւսին մէջ կը կորսուէր. մորթն անոր
Կը կազդնար, կը պըղզանար ասոր մէջ.

Երկու թեւերն անութներէն ներս մըտան,
Եւ գազանին երկու ոտքերը կարճուկ
Այնքան մեծցան՝ որքան անոնք կարճըցան:

Ետքի ոտուին գալարուելով միասին
Կազմեցին այն անդամն որ մարդ կը ծածկէ,
Եւ հէքն իրենը երկուքի կը բաժնէր:

Մինչ մուխը դեռ կը հագցընէ նոր գոյներ
Երկուքին ալ, եւ մէկ կողմէն կը բուսցնէ
Մազ, միւս կողմէն ալ գանոնք վար կը թափէ,

Մէկն ոտք ելաւ, եւ միւսն ինկաւ գետին վար:
Ժանտ աչքերնին չըդարձնելով սակայն դեռ
Որոնք ներքեւ կը փոխէին երեսնին:

Կանգուն կեցողը դէսլ ի քունքը քաշեց
Զայն եւ դէսլ հոն յորդող հիւթին զեղումէն՝
Նուրը այտերէն դուրս ցըցուեցան ականջներ:

Ան որ ետեւ չվագեց ու հոն կանգ առաւ,
Աւելցածով քիթը կազմեց դէմքին վրայ,
Եւ շրթներուն տըւաւ բնական թանձրութիւն:

Կ'երկընցընէ գետին պառկողը երեսն,
Եւ ականջները գըլխէն ներս կը քաշէ,
Ինչպէս խըղունջն իր եղջիւրները կ'ընէ:

Լեզուն որ էր նախ անբաժան եւ պատրաստ
Խօսք յօգելու, կը ձեղքըւի. կը գոցուի
Միւսին լեզուին ձեղքն, եւ մուխն ալ կը դադրի:

Հոգին որ էր վայրագ գազան մը դարձած
Հովտին մէջէն փախաւ գընաց շըչելով,
Եւ խօսելով միւսն ետեւէն՝ կը թըքնէ:

Յետոյ անոր¹⁶ դարձընելով նոր ուսերն¹⁷,
Ըսաւ միւսին. «Կ'ուզեմ որ այս ճամբուն մէջ
Ինչպէս ըրի ես, Պուռզոն ալ սողայ»:

Այսպէս տեսայ ես եօթներորդ հովիտին
Կարգաւ փոխուիլն: Եւ նորութիւնն հոս գիտ
Չըբմեղէ, գըիչս եթէ ծաղկէ կը խորշի: [Թող

Եւ թէպէտեւ աչքերս էին չըփոթած
Քիչ մ'եւ հոգիս ընդարմացած, զարհուրած,
Բայց չըկըրցան անոնք փախչիլ ծածկապէս,

Ու ես ճանչցայ լաւ Բուչչիոյ Շանքաթոն,
Եւ մի միայն այս էր որ այն երեքէն¹⁸
Որոնք կանխաւ եկան՝ չեղաւ այլակերպ:

Եւ միւսն էր ան՝ գոր դուն կու լատ, Կավիլլէ:

ԻԶ ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՆԱԿ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՀՈՎԻՏ. ՆԵՆԳԱՌ ԽՈՐՀՐԻՍՏՈՆԵՐ

ՈԳԻՍԷՍ ԵՒ ԴԻՈՄԵԴԷՍ,

ՈՒՂԵՌՈՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄԱՀ ՈԳԻՍԷՍԻ

ՈՒՐԱԽԱՅԻՐ¹, փլորենա, զի այնչափ մեծ ես
Որ ցամաքի, ծովու վրայ թեւ² կը ծեծես,
Եւ դժոխքին մէջ կը տարածուի քու անունդ:

Գողերուն մէջ զըտայ ես հինգ հոգի³ քեզ
Քաղաքացի, որմէ ամօթ կը զգամ ես,
Եւ որ քեզի ալ չեն բերեր մեծ պատիւ⁴:

Բայց եթէ ստոյգն առաւրան դէմ կ'երազուի⁵,
Դուն ասկէ քիչ ժամանակէն պիտի զգաս
Ինչ որ Բրատոյ⁶ եւ այլք⁷ քեզի կը մտղթեն:

Եւ թէ եղած իսկ ըլլար՝ չէր շատ կանուխ⁸.
Ինչո՞ւ չեղաւ, քանի որ պէտք էր ըլլալ,
Զի որչափ ես ծերնամ, պիտ' այնչափ ցաւիմ:

Մենք մեկնեցանք. սանդուխներէն դէպ ի վեր
Որոնց վրայէն իջած էինք մենք առաջ՝
Ելաւ վարպետըս զիս իր հետ քաշելով:

Եւ վարելով յառաջ ուղին ամայի
Քարաժայռին կըտորներուն մէջէն սուր,
Ոտքը առանց ձեռքի առաջ չէր երթար:

Այն ատեն ցաւ զգացի եւ արդ իսկ կը զգամ
Երբ կը տանիմ միտքըս անոնց որ տեսայ,
Եւ կը սանձեմ⁹ սովորոյթէս վեր՝ հանճարս,

Որ չըվագէ առաքինի ճամբէն դուրս,
Ու չնախանձիմ¹⁰ ինքս ինձ՝ բարի աստղ եթէ
Կամ բարձրագոյն շնորհ մը տըւաւ ինձ բարին:

Ինչպէս գեղջուկն՝ որ կը հանգչի բըլրան վրայ,
Այն ժամանակ երբ լուսատուն աշխարհի
Մեզմէ իր դէմքը նուազ ծածուկ կը պահէ¹¹,

Երբոր կու տայ ճանճը տեղի մըժեխին¹²
Հովիտն ի վար կը տեսնէ բիւր կայծուռիկ,
Թերեւս հոն ուր կը կըթէ, կը հերկէ¹³,

Կը շողշողար այնքան անթիւ բոցերով
Ութերորդ փոսն, ինչպէս տեսայ ես հագիւ
Թէ հասայ հոն ուր կ'երեւար իր յատակն:

Եւ ինչպէս ան¹⁴ որ վրէժն առաւ արջերով
Եղիային կառքին մեկնիլը տեսաւ,
Երբոր ձիերը դէպ երկինք սըլացան,

Եւ նայելով աչքով անոնց ետեւէն
Ուրիշ բան չէր տեսներ՝ բայց մի միայն բոց,
Որ դէպ ի վեր կը բարձրանար ամպի պէս,

Այսպէս փոսին բերնէն բոցեր կ'ելլէին.
Բայց իր գողօնը չի ցուցներ ոչ մի բոց,
Եւ կը ծածկէ ամէն բոց մէկ մեղաւոր:

Մատներուս վրան՝ կը դիտէի կամուրջէն,
Այնպէս որ սեպ մ'եթէ բըռնած չըլլայի,
Վար կ'իյնայի առանց մէկէ մ'հըրուելու:

Տեսնելով զիս վարպետս այնքան ուշադիր,
«Կըրականերուն մէջ հոգիներ կան, ըսաւ,
Կ'հագնի ամէն մին զայն՝ որ զինքը կ'այրէ»:

«Վարպետ, ըսի, ես քու խօսքերդ լըսելով
Եղայ 'ւելի ստոյգ, բայց մըտքէս անցուցի
Որ այդպէս էր, եւ կ'ուզէի հարցընել,

Թէ ո՞վ կայ այն կըրակին մէջ որ կու գայ
Երկձիւղ ծայրով, կարծես կ'ելլայ 'ն խարոյկէն
Ուր դըրուեցան Ետէոկէսն ու Եղբայրն¹⁵»:

Պատասխանեց. «Կը չարչարուին անոր մէջ
Դիոմեդէս¹⁶ եւ Ոդիսէս. միասին
Կ'երթան պատժի, ինչպէս գացին բարկութեան¹⁷»:

Իրենց բոցին մէջ կ'արտասուեն հոն անոնք
Զիւն¹⁸ դարանը՝ որ բանալ տըւաւ դուռն,
Որմէ ելաւ Հոռմայեցոց ազնիւ սերմն:

Հոն կու լան նենգն՝ որուն համար դեռ կ'ողբայ
Դէիդամէն¹⁹ թէեւ մեռած, Արիլլէսն.
Եւ Պալլասի²⁰ արձանին վրէժն հոն կու տան»:

«Եթէ կըրնան այդ կայծերուն մէջ անոնք
խօսիլ, վարպետ ըսի ես, շատ կ'աղաչեմ,
Եւ կ'աղաչեմ հազար արժէ աղաչանքս,

Որ չըժըխտես ինծի հոս տեղ սպասելու,
Եղջերաւոր բոցը մինչեւ որ հոս գայ.
Տես իդձս ինչպէս դէպ անիկա կը հակի»:

Եւ ան ինծի. «Քու աղաչանքդ արժանի
է գովութեան, ուստի եւ ես կ'ընդունիմ:
Բայց դուն նայէ որ քու լեզուդ ամփոփես.

Խօսիլն ինձ թող. վասն զի ես հասկըցայ
ինչ որ կ'ուզես. գուցէ անոնք չըհաճին՝
Վասն զի Յոյն եղան²¹ քեզ հետ խօսելու»:

Երբ մօտեցաւ բոցը մեզի երկուքնուս,
Եւ առաջնորդս յարմար դատեց ժամն ու տեղն,
Ես լըսեցի որ այս կերպով խօսեցաւ.

«Ո՛վ դուք, որ մէկ կըրակի մէջ երկուք էք,
Թէ ձեզ եղայ արժանաւոր ողջութեանս²²,
Թէ ձեզ եղայ արժանաւոր շատ կամ քիչ

Երբ վեհ տողերն աշխարհի մէջ գըրեցի,
Մի հեռանաք, այլ ձեզմէ մէկն²³ ըսէ թող
Դէպ ի ո՛ւր գնաց կորսընցաւ ու մեռաւ»:

Եւ հինաւուրց²⁴ բոցին եղջիւրը մեծկակ
Հարճատելով շարժիլ ծըփաւ ըսկըսաւ,
Ինչպէս կ'ընէ հովէն ծեծուած բոցը ճիշդ:

Յետոյ ծայրն հոս ու հոն տանիլ բերելով
Իբրեւ թէ ան ըլլար լեզու մը խօսուն,
Արձակեց ձայն մը դէպ ի դուրս եւ ըսաւ.

«Երբ կիրկէն²⁵ պըրծայ, որ զիս տարիէն
Աւելի հոն կայետայի²⁶ մօտ ծածկեց,
Դեռ Ենէասը զայն այնպէս չանուանած,

Ո՛չ քաղցրութիւն որդւոյ²⁷ եւ ոչ գութ գորով
Ծերունի հօր, եւ ոչ ալ սէրն ի պարտոց
Որ պիտ' ընէր Պենելոպէն երջանիկ,

Կըրցան յաղթել այն եռանդեան որ իմ մէջս
Ունեցայ ես աշխարհափորձ ըլլալու,
Հանչնալու մեր լաւութիւններն ու ախտերն.

Այլ յանձնեցի ինքզինքս անհուն, բաց ծովուն²⁸
Նաւով մը լոկ եւ մի քանի նիկերներով,
Որոնք երբեք չըհեռացան իմ քովէս:

Երկու ափերն²⁹ ալ տեսայ մինչ ըՍպանեա,
Մինչեւ Մարոք, տեսայ կըղզին Սարտենեա
Եւ ուրիշներ որ կը թըրջուին այն ծովէն:

Ես ու նիկերներըս ծեր էինք ու դանդաղ³⁰
Երբոր հասանք մենք այն նեղուցը անձուկ³¹
Ուր Հերակլէս իր նըշանները տընկեց,

Որպէս զի ալ առաջ չերթայ մարդ անկէ:
Ես աջակողմըս թողուցի Սիբիլեան³²,
Ինչպէս Սեղգան³³ էի ձախ կողմըս թողած:

«Եղբարք, ըսի, դուք որ հարիւր եւ հազար
վըտանգներու մէջէն հասար արեւմուտք,
Զեր այս այնքան սակաւատեւ սուղ կեանքին՝

Որ կը մընայ ձեզի, չըլլայ թէ մերժէր
Փորձառութիւնն՝ արեւուն հետ քալելով՝³⁴
Այն աշխարհին³⁵ որ է անմարդ անբընակ։

Ազնիւ ծագումը ձեր առէք նըկատի,
Զըստեղծուեցար անասնաբար ապրելու,
Այլ լաւութիւն ու գիտութիւն չահելու»։

Ես այս փորձիկ ճառովս այնպէս վառեցի
Ճամբորդութեան՝ իմ ընկերներս, որ յետոյ
չազիւ պիտի կարենայի կեցընել։

Դէպ արեւելք շըրջելով խելքը նաւուն՝
Թիերն ըրինք առագաստ՝ խօլ թըռչանքին,
Որ երթալով միշտ կը հակէր դէպ ի ձախ։

Կը տեսնէի գիշերը միւս բեւեռին³⁶
Բոլոր աստղերը, եւ մերինն այնչափ ցած,
Որ չէր ծովուն երեսէն վեր բարձրանար³⁷։

Վառուած էր հինգ անգամ, եւ հինգ ալ մա-
լուսնին տակի լոյսը³⁹ յորմէ հետէ մենք [րած³⁸
Մըտած էինք վըտանգաւոր ճամբուն մէջ⁴⁰,

Երբ երեցաւ մեզի թուի լեռ⁴¹ մը հեռուն,
Եւ ինձի այնչափ բարձրաբերձ թըւեցաւ,
Որուն նըմանն երբեք չէի տեսած ես։

Ուրախացանք, բայց շուտ ողբի⁴² փոխուեցաւ.
Վասն զի նոր երկրէն մըրըրիկ մը փըրթաւ
Եւ ջախջախեց առաջակողմը նաւին։

Երեք անգամ զայն ջուրերուն հետ դարձուց,
Զորորդին վեր վերցուց նաւուն յետակողմն
Եւ ցոռկը վար, ինչպէս ուրիշը⁴³ ուզեց,

Մինչեւ որ ծովը մեր վըրայ գոցուեցաւ»։

ԻՆՏԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԻ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ՈՒԹԵՐՈՐԻ ՀՈՎԻՏ. ՆԵՆԳԱՌԻ ԽՈՐՀՐԳԱՏՈՒՆԵՐ

ԿՈՒԻՏՈՅ ՄՈՆԹԷՖԵԼԴԻՐՈՅԻ

ԽՕՍՔՆ աւարտած ըլլալով բոցը՝ արդէն
կը շըտկըւէր անշարժ, եւ ետքն առնելով
Հըրաժեշտ՝ քաղցըր քերթողէն՝ կը մեկնէր,

Երբ ուրիշ բոց մ'որ կու գար իր ետեւէն,
Մեր աչքերն իր ծայրը տըւաւ դարձընել՝
Խառնակ ձայնի մ'ձեռքով զոր դուրս կ'արձակէր:

Զերդ Սիկիլեան ցուլն² — որ մօընչեց առաջին
Անգամ անոր ճիչով, եւ այս յիրաւի,
Որ զանիկա շինած էր իր խարտոցով, —

Կը պոռոչէր ձայնովն իր մէջ այրուողին,
Այնպէս որ ան թէպէտ եւ էր պղղընծէ,
Սակայն կարծել կու տար թէ ցաւ ըզգայ ինք,

Զըզըտնելով այսպէս ճամբայ մ' եւ կամ ծակ
Կըրակին մէջ նախ եւ առաջ, իր³ լեզուին
Կը փոխուէին յոգնատըխուր այն ձայներն:

Բայց անոնք⁴ ելք մ'իրենց հազիւ թէ զըտան
Քոցին ծայրէն, տալով անոր այն թըրթռումն՝
Որ տըւեր էր լեզուն անցած ատեննին,

Լըսեցինք մենք. «Ո՛վ դուն՝ որու կ'ուղղեմ՝
Եւ որ հիմա լոմպարտերէն կ'խօսէիր, [ձայնս,
Ըսելով, «Արդ՝ զընա, ալ չեմ դըրդեր քեզ»,

Թէպէտեւ ես քիչ մը ուշկեկ իսկ հասայ,
Բայց հաճէ՛ կանգ առնել եւ հետըս խօսիլ:
Ահա ես կանգ կ'առնեմ, թէ եւ կը տապկիմ:

Եթէ դուն արդ⁵ իսկ ինկար՝ այս կոյր աշ-
խատլական քաղցրիկ երկրէն՝ ուրկէ ես [խարհն
Կը բերեմ իմ բոլոր մեղքերս, ըսէ՛ ինձ.

Ռոմանեացիք կըռուի՞ մէջ են թէ խաղաղ.
Զի այն լերանց մէջ՝ որք կ'իյնան Ուրպինի
Եւ Տիբերի ափին միջեւ՝ ծընայ ես՝»:

Ես տակաւին ծըռած էի ուշադիր,
Վարպետըս երբ կոչիս դըպաւ արմուկով
Եւ ըսաւ. «Դուն խօսէ, լատին է անի»:

Ես պատասխանն արդէն պատրաստ ունէի,
Ուտի սկըսայ խօսիլ առանց վարանման.
«Ո՛վ դու հոգի, որ պահուրտած ես հոտ վարն,

Քու Ռոմանեադ չէ՛ եւ չեղաւ ան երբեք
Առանց կըռուի 'ր բըռնաւորաց սըրտին մէջ,
Սակայն ես հոն չըթողուցի յայտնի կոիւ:

Հռաւեննան նոյնն է ինչ որ էր շատ տարի,
Բողենդայի⁸ արծիւը հոն կ'որջանայ
Եւ կը ծածկէ Չերվիան իր թեւերով:

Քաղաքն⁹ որ շատ ատեն կըրցաւ դիմանալ
Եւ Ֆրանսացւոց գետին փռոց դիակներն,
Կը զըտնուի մագիլներուն տակ կանաչ¹⁰:

Երէց, կըրտսեր Վերուքեցի Գամիլոններն¹¹
Որ սպաննեցին անգութ կերպով Մոնտանեան¹²,
Հոն ուր սովոր են¹³ կը մըխեն աղանին:

Սանդերնոյի եւ Լամոնի քաղաքներն¹⁴
Կ'առաջնորդուին սպիտակաբոյն կորիւնով՝
Որ կը փոխէ ամառէ ձմեռ կողմն իրեն:

Եւ ան¹⁵ որուն կը թըրջէ կողը Սավենն,
Ինչպէս որ է՝ դաշտին միջեւ եւ լերան¹⁶,
Ազատութեան ու բըռնութեան մէջ կ'ապրի:

Արդ կ'աղաչեմ ըսէ՛ մեզի ո՛վ ես դուն.
Անողոք մի ըլլար ինչպէս ես չեղայ.
Անունդ երկար ատեն երկրի վրայ ապրէ՛ր»:

Քիչ մը ատեն շառաչելէ ետքը բոցն
Ինչպէս սովոր է, իր սուր ծայրը շարժեց
Ասդին անդին, եւ դուրս տըւաւ այս խօսքերն.

«Եթէ ուղղել կարծէի իմ պատասխանս
Անձի մ'որ օր մ'աշխարհ դառնալ կարենար,
Պիտի մընար այս բոցն առանց շարժելու:

Բայց քանզի ոչ որ երբեք այս անդունդէն՝
Լրտածս եթէ ճշմարիտ է՝ ողջ դարձաւ,
Կ'ըսեմ՝ քեզի առանց վախի կեղտ անուան:

Եղայ զէնքի մարդ¹⁷ եւ յետոյ չուանաւոր,
Մեղքերս քաւել յուսալով այն չըւանով.
Եւ յոյսս անշուշտ կ'իրագործուէր՝ թէ չըլլար

Փահանայից պետը՝ զըրո՞ղը տանի,
Որ առաջին մեղքերուս մէջ ձեռքեց զիս՝
Եւ կ'ուզեմ դուն լրտես ինչպէսն եւ ինչուն:

Որչափ ատեն եղայ ես ձեւ ոսկորի,
Միտի՝ զոր մայրս ինծի տըւաւ, իմ գործերս
Եղան բոլոր աղուէսի, ոչ առիւծի:

Ամէն տեսակ դաւեր, ծածուկ հընարքներ
Ճանչցայ բոլոր, եւ այնպէս լաւ ի գործ դրի,
Որ անոնց ձայնն հասաւ մինչեւ երկրիս ծայրն:

Երբոր տեսայ ես զիս հասած կեանքին այն
Մասին մէջ՝ ուր իւրաքանչիւր որ պարտի
Առագաստներն իջեցնել՝ չուանը ժողվել,

Երբեմն հաճոյն ինձ ատելի երեցաւ.
Խոստովանանք եղայ զըղձմամբ, եւ եղա՞յ
Կրօնաւոր, վա՛յ ինձ՝ կըրնայի՜ փրկելու:

Իշխանը¹⁸ նոր փարիսեցւոց¹⁹ պատերազմ
Ունենալով Լատերանու²⁰ մօտակալքն՝
Եւ ոչ ընդդէմ անհաւատից²¹, ոչ Հրէից,

Զի քրիստոնեայ էին իրեն թըշնամիք,
Եւ ոչ որ չէր գացած Ակրիս²² խըլելու,
Ոչ Սուլթանին երկրին մէջ շահ ընելու,

Չակնածեց իր վեհ պաշտօնէն, եւ ոչ ալ
Սուրբ կարգերէն, եւ ոչ ալ իմ չըւանէս
Որ կ'ընէր զինք կապողն երբեմըն նիհար²³:

Սեղբեսարոսէն ինչպէս խընդրեց Կոստանդին
Ի Սորադդէ որ զինք բորէն բըժըկէ²⁴,
Այսպէս խընդրեց աս ինձ իբր բըժիշկ,

Որ բըժըկեմ զինքը գոռոգ իր տենդէն²⁵.
Ինծի խորհուրդ հարցուց եւ ես լըռեցի,
Զի իր խօսքերն ինձ զինովի թըւեցան:

Ետքն ըսաւ ինձ. «Մըտքէդ կասկածը հանէ:
Քեզ կ'արձակեմ կանխաւ, միայն սորվեցուր
Փենեսդրինոն կործանելու հընարքն ինձ:

Երկինքը ես կըրնամ փակել ու բանալ
Ինչպէս գիտես: Բայց կայ երկու բանալի²⁶,
Որոնք չեղան սիրելի իմ նախորդիս²⁷»:

Այն ատեն զիս շարժեցին ծանր փաստերն²⁸.
Ուստի լըռելը չարագոյն սեպեցի,
Եւ ըսի. «Հայր, որովհետեւ կը լըւաս

Զիս այն մեղքէն որուն մէջ արդ պիտ' իյնամ,
Խոստացիր շատ բան եւ քիչ բան կատարէ,
Եւ պիտ' յաղթող ըլլաս գահիդ բարձունքէն»:

Երբ մեռայ՝ զիս եկաւ փրնտեղ ֆրանչիսկոս²⁹,
 Բայց անոր սեւ ֆերոբէից մին ըսաւ.
 «Մի տանիր զայն, ինձ նախատինք մի ընէր.

Ան պէտք է վար գերիներուս մէջը գայ.
 Որովհետեւ տըւաւ խորհուրդ նենգաւոր,
 Ուրկէ ի վեր բըռնած եմ իր մազերէն:

Անապաշխար մէկն արձակել չէ հընար,
 Ոչ ալ զըղջալ միանգամայն եւ ուզել,
 Հակասութիւնը հակառակ կը կենայ»:

Վայ թըշուառիս, ո՛հ, ինչպէս ես դողացի
 Երբոր բըռնեց զիս եւ ըսաւ. «Ո՛վ գիտէ,
 Չէիր կարծեր որ տրամաբան ըլլայիր»:

Զիս Մինովսի տարաւ, եւ ան ութ անգամ
 Կարծըր կըռնակը պատեց իր ազիով³⁰,
 Եւ խածնելով կատաղութեամբ մը մեծ զայն,

Ըսաւ. «Ասի աւա՛ր է գո՛ղ կըրակիրն³¹»:
 Ուստի կորսուած եմ հոն ուր դու կը տեսնես,
 Եւ հագուելով³² այսպէս կու լամ ու կ'ողբամ»:

Երբոր այսպէս ան իր խօսքերն աւարտեց,
 Վըշտաչարչար բոցը մեզմէ մեկնեցաւ,
 Գալարելով եւ շարժելով սուր եղջիւրն:

Առաջ անցանք մենք, առաջնորդըս եւ ես,
 Ու ժայռն ի վեր մենք միւս կամարը հասանք,
 Որ կը ծածկէ փոսն՝ որուն մէջ կը տանջուին

Խըղճմըտանքնին ծանրացընողք՝ ճեղքելով:

ԻԸ ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԻ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ԻՆՆԵՐՈՐԻ ՀՈՎԻՏ. ՍԵՐՄԱՆԱՏԱՆԲ ԳՅՏՈՒԹԵԱՆՑ

ՄԱՀՄԷՏ, ԵՂԲԱՅՐ ՏՈԼՁԻՆՈՅ, ԲԻԷՐ ՄԵՏԻՉԵԱՆՑ

ԿՈՒՐԻՈՆ, ՄՈՍԲԱ, ՊԵՐԴԲԱՄ ՊՈՐՆԻՈՅԻ

Ո՛վ պիտ' արձակ իսկ խօսքերով կարենայ
 Պատմել արիւնն այն եւ վէրքերը լիով
 Զոր եւ տեսայ, ձեռնարկելով իսկ յաճախ¹:

Ոչ մի լեզու անշուշտ պիտի չըբաւէր,
 Զի մարդկային բարբառն ու միտքն անձուկ են
 Բովանդակել կարենալու այն բաներն:

Հաւաքուէին եթէ բոլոր այն գունդերն
 Որ Բուլեայի² չարաբաստիկ հողին վրայ
 Առտասուեցին հեղուճն իրենց արիւնին

Հոովմայեցուց³ ձեռքով, ուերկար այն կը
 Ուր մատնի չըքեղ աւար մը եղաւ, [ուրին՝
 Ինչպէս կը գրէ ստուգապատում Վիվիոսն⁴.

Անոնք⁵ բոլոր որ վէրքի ցան ըզգացին
 Դիմադրելուն համար Կուխքարտ Ուրբերտի,
 Եւ միւսն՝ որուն ոսկրերը դեռ կը ժողվեն

Ի Չէբերան⁶, հոն ուր ամէն Բուլեացի
Սուտ խօսեցաւ, եւ Թաւեաքոցցոյի⁷ մօտ
Առանց զէնքի յաղթեց ծերուկն Աւարտոս,

Ու խոց անգամը ցուցնէր մին, մին կըրճատ,
Ոչ ինչ պիտի երեւային՝ իններորդ
Փոսին պարզած տեսարանին քով զագիր:

Տակառ մ'այնպէս կողքի եւ կամ յատակի
կորսընցնելով տախտակը չի՛ ճեղքուիր,
Ինչպէս որ էր մէկ մը դունչէն մինչեւ ոռն:

Սրունքներուն մէջ կախուած էին աղիքներն.
Կ'երեւային սիրտ, լեարդ եւ պարկը մախիզ
Որ կըլլուած բանը քաքի կը փոխէ:

Մինչդեռ ես զինքը կը դիտեմ սեւեռուն,
Ինձ նայեցաւ եւ ձեռքով կուրծքը բացաւ,
Ըսելով. «Տես թէ ինչպէս զիս կը պատում,

Նայէ՛ թէ ինչպէս պատըռուած է Մահմէտ.
Արտասուելով Ալին կ'երթայ առջեւէս,
Դէմքը ճեղքուած իր ծընօտէն մինչեւ զանկն:

Եւ միւս ամէնքը զոր դուն հոս կը տեսնես
Սերմանեցին գայթակղութիւն եւ հերձուած
Երբ ողջ էին, անոր համար ճեղքուած են:

Ետեւնիս դեւ մը կայ որ մեզ կը պըճնէ
Ասրքան անգութ կերպով, իր սրով ճեղքելով
Ամէն ոք այս խուռն ամբոխէն, ցաւագին

Շըրջանն ամէն անգամ որ մենք կատարենք,
Որովհետեւ կը գոցուին մեր խոցուածներն՝
Ամէն անգամ որ իր առջեւն երեւանք:

Բայց դուն ո՞վ ես, որ ժայռի վար կը նայիս,
Կը դանդաղիս գուցէ պատժիդ երթալու
Որ սահմանուած է քու յայտնած մեղքերուդ»:

«Դեռ մեռած չէ ան, եւ ոչ ալ իր մեղքերն՝
Ըսաւ վարպետս, զինք կը բերեն տանջուելու.
Այլ զի անոր ծանօթութիւն մը տամ լի,

Ես որ մեռած եմ հարկ է զինք պըտըտցնեմ
Դժոխքին մէջ պարունակէ պարունակ:
Ճըջմարիտն այս է ինչպէս քեզ խօսեցայ»:

Հարիւրաւոր ստուերներ՝ երբ զայն լըսեցին՝
Փոսին մէջ կանգ առին ինծի նայելու,
Զարմանքն անոնց մոռցնել տըւաւ տանջանքնին:

«Ըսէ եղբայր Տուչինոյի¹⁸ դուն որ քիչ
Ժամանակէն գուցէ արեւը տեսնես,
Եթէ չ'ուզեր շուտով գալ ինձ միանալ

Թող կերակուր հոգայ, որ ձիւնը սաստիկ
Չհանդիսացնէ Նաւարրացին յաղթական,
Ուրիշ կերպով դիւրաւ պիտի չըլաղթէ⁹»:

Առ կախ ձրգեց բաժնըւելու պատրաստ ուրքն
Եւ ինծի այս խօսքերն ըսաւ ինք Մահմէտ,
Եւ մեկնելու համար դըրաւ զայն գետին:

Ուրիշ մը որ ծակուած ունէր իր կոկորդն,
Եւ էր մինչեւ յօնքին տակ քիթը ճեղքուած,
Եւ որ չունէր բայց թէ միայն մէկ ականջ,

Յետ նայելու մեր վըրայ մեծ զարմանքով
Միւսներուն հետ, բացաւ յառաջ քան միւսներն
Կոկորդն որ էր դուրսէն բոլոր արիւնոտ:

Ըսաւ. «Դուն որ դատապարտուած չես մեղքէ,
Եւ զոր տեսայ իտալական երկրին վրայ՝
Թէ չի խաբեր գիտ չափազանց նմանութիւնն,

Մէտիչինա Պետրոսը¹⁰ միտքըդ բեր դուն,
Եթէ երբեք դառնաս տեսնել քաղցրիկ դաշտն¹¹
Որ կը հակի վերջէլլիէն Մարգարոյ:

Եւ Ֆանոյի¹² երկու ընտիր անձերուն՝
Տէր Կուխտոյին եւ Անճեռլելլոյին ալ
Գիտցուր՝ եթէ գուշակութիւնք մեր չեն սին,

Որ նաւերէն դուրս ձրգուելով՝ պարկի մէջ
Պիտի ֆաթիլիքայի մօտ խեղդւիւն,
Եղեռնաւոր բըռնաւորի մ'մատնութեամբ:

Ոճիր մ'այնքան մեծ չըտեսաւ Պոսիդոն
Երբեք Կիպրոս եւ Մայորգա կըղզեաց մէջ,
Ոչ հէնէրէն ծովու եւ ոչ Յոյներէն:

Մատնիչը այն՝ որ մէկ աչքով¹³ կը տեսնէ
Եւ կը տիրէ երկրին¹⁴ զոր մէկն¹⁵ որ հոս է
Պիտի չուզէր տեսած ըլլալ յաւիտեան,

Պիտի կանչէ զանոնք իր քով՝ խորհուրդի,
Պիտ՝ ընէ ետքն այնպէս որ պիտ' հարկ չըլլայ
Ֆոքարայի¹⁶ հովին ընել ուխտ, աղօթք:

Եւ ես անոր. «Յուցուր ինծի եւ ըսէ,
Եթէ կ'ուզես որ քու վրայօք լուր տանիմ,
Զայն տեսնելուն համար ցաւողը ո՞վ է»:

Դրաւ այն ատեն ձեռքն ընկերացը մէկուն
Ծամելիքին վրայ եւ բերանը բացաւ,
Պոռալով. «Ա՛ս է ան, սակայն չի խօսիր:

Ա՛ս՝ աքսորուած՝ շնջեց կասկածն ի կեսար,
Հաստատելով՝ թէ ով որ էր պատրաստուած,
Ըսպատելով վընաս կըրեց յարժամ»:

Ո՛հ, որքան ինձ ան զարհուրած կը թըւէր,
Կոկորդին մէջը խըզրատուած իր լեզուով,
Կուրեռն՝ որ էր այնքան յանդուգըն խօսած:

Եւ մէկ մ'որուն ձեռքերն էին կըրճատուած,
Զեռնատ թեւերն վերցնելով մութ օդին մէջ,
Այնպէս որ դէմքը կ'աղտեղէր արիւնով,

Աղաղակեց. «Պիտի յիշես Մոսքան¹⁸ ալ,
Ո՛հ, ես ըսի, «վախճան մ'ունի կղած բանն,
Որ Տոսկանաց համար եղաւ սերմ մը չար¹⁹»:

Աւելցուցի ես ալ. «Եւ մահ քու ցեղիդ²⁰»:
Եւ անիկա՝ ցաւ ցաւի²¹ վրայ դիզելով
Առաւ քալեց խենդ, յուսահատ մէկուն պէս:

Բայց ես կեցած կը դիտէի այն ամբողջն,
Եւ տեսայ բան մը զոր պատմել ես միայն
Տի վախճայի, չունենայի եթէ փաստ,

Գիտակցութիւնս չապահովէր եթէ զիս,
Քարի ընկերն՝ որ կ'ընէ մարդն աներկիւղ
Անմեղութեան զըրահին տակ պաշտպանուած:

Տեսայ ստուգիւ եւ կարծես դեռ կը տեսնեմ
Իրան մը որ առանց զըլխու կը քալէր
Ուրիշներուն նըման տըխուր այն հօտին:

Կըտրուած գլուխը մագերէն կը բըռնէր,
Որ լապտերի մը պէս կախուած էր ձեռքէն
Եւ նայելով մեզի կ'ըսէր. «Անդ ինձ»:

Ճըրագի տեղ կը ծառայէր ինքն՝ իրեն,
Էին երկուք՝ մէկին մէջ, մէկ՝ երկուքին.
Ինչպէս կըրնայ ըլլալ, գիտէ պատժողն՝ ինք:

Երբոր հասաւ ան կամուրջին ոտքը ճիշդ,
Բազուկը վեր վերցուց՝ զըլխովը բոլոր,
Որպէս զի մեզ մօտեցընէ իր խօսքերն,

Որոնք եղան. «Տես դժժնգակ պատիժն արդ
Դուն որ կ'այցես մեռելներուն՝ չընչելով.
Տես թէ արդեօք կայ մեծագոյն մը ասկէ:

Եւ որպէս զի վրայօքըս լուր տանիս դուն,
Գիտցիր որ ես Պորնիոցի Պերդրամն²² եմ,
Որ չար խորհուրդ տըւի մատղաշ արքային:

Կայսրն ու որդին իրարու դէմ զինեցի.
Աբիսողոմը Դաւթին դէմ չըզըրդեց
Աբիտոփէլ աւելի չար խթաններով:

Եւ զի մօտիկ անձերն այսպէս զատեցի,
Ուղեղս այսպէս, աւաղ, զատուած կը կըրեմ
Իր ըսկիզբէն²³ որ մէջն է այս իրանին:

Կը նըկարուի ակնընդականն²⁴ այսպէս յիս»:

ԻԹ ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՀՈՎԻՏ, ՍԵՐՄԱՆԱՏԱՆԻ ԳԺՏՈՒԹԵԱՆՑ

ՃԵՐԻ ՏԵԼ ՊԵԼԼՈՑ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՀՈՎԻՏ. ՆԵՆԳՈՂԻ ԱՄԷՆ ՏԵՍԱԿԷ

Ա. ՆԵՆԳՈՂԻ ԳՐԱԽՆԵՐՈՒ

ԿՐԻՖՈԼԼԻՆՈՑ ԵՒ ԳԱՓՈՔԻՈՑ

ԱՆՀՈՒՆ, ամբողջն ու բազմակերպ խոցուած-
Այնպէս էին գինովցուցած իմ աչքերն, [ներն
Որ կը զգային անոնք փափաք մը լալու:

Սակայն ըսաւ ինձ Վիրգիլ. «Ի՞նչ կը նայիս.
Ինչո՞ւ համար դեռ բեւեռած ես աչքերդ
Ըստուերներուն վըրայ տըխուր ու կըրճատ:

Միւս փոսերուն մէջը դուն այդպէս չըրիր.
Մտածէ՛, համբել եթէ կ'ուզես դուն զանոնք,
Քըտանուերկու մղոն է փոսին շըրջապատն:

Արդ լուսընկան¹ մեր ոտքերուն ներքեն է,
Ասկէց վերջ մեզ քիչ ժամանակ կը մընայ²,
Եւ դեռ ուրիշ տեսներիք բան ունիս դուն»:

«Եթէ 'լլայիր, տըւի անոր պատասխան,
Նկատի առած պատճառն այնպէս նայելուս,
Թոյլ կու տայիր գուցէ քիչ մ'ալ կենալու»:

Վարպետս արդէն կ'երթար եւ ես ետեւէն,
Երբ իրեն ես պատասխանել ըսկըսայ,
Ու վրայ բերի. «Այն փոսին մէջը ուր ես

Այնպէս աչքերս էի գամած սեւեռուն,
Կարծեմ թէ իմ արիւնէս ստուեր մը կու լայ
Մեղքը որ այդքան խիստ կերպով կը քաւուի»:

Վարպետս ըսաւ այն ատեն. «Մի' մըտածեր
Ասկէ յետոյ բընաւ անոր վըրայ դուն, [նայ:
Միտքդ ուրիշ տեղ դարձուր, թող ան հոն մը

Կամուրջին տակը տեսայ զայն՝ որ մատով
Քեզ կը ցուցնէր ու կը սպառնար քեզ սաստիկ,
Եւ կ'ըսէին իրեն ճէրի տէլ Պէլլոյ»:

Այնպէս զբաղած էիր դուն այն ժամանակ
Անոր վըրան որ Բարձրբերդը⁴ գրաւեց,
Որ երբ այն կողմը նայեցար՝ մեկնած էր»:

«Բըռնական մահն, ըսի, ո՛վ իմ առաջնորդս,
Որուն վըրէժն⁵ առնըւած չէ տակաւին՝
Նախատինքնն մաս ունեցող ոչ մէկէն,

Կը համարիմ որ բարկացող գուցէ զինքն,
Ուստի գընաց առանց ինձ հետ խօսելու,
Եւ ասով իմ գութըս շարժեց աւելի»:

Մենք խօսելով այսպէս կամուրջը հասանք,
Ուրկէ՝ եթէ հոն աւելի լոյս ըլլար,
Կըրնայինք միւս փոսը տեսնել մինչ յատակն:

Երբոր հասանք Մալէպուճին է՛ն վերջին
Փոսին վըրայ, այնպէս որ իր բնակիչներն
Կըրնայինք մենք մեր աչքերովը տեսնել,

Խոցեցին զիս տարօրինակ ողբերու
Գըլթով պատուած սուր սըլաքներն երկաթեայ⁶,
Ուստ՝ ականջներըս փակեցի ձեռքերովս:

Փոսի մը մէջ եթէ դիզուած ըլլային
Վալտիքիանոյի⁷ հիւանդքն ամառուան,
Եւ հիւանդներն Մարեմայի, Սարտենեոյ,

Ասոնք ամէնքն ինչ ճիշդ որ պիտ' հանէին,
Այնպէս էր հոն, եւ զարշէլի կը բուրէր,
Ինչպէս փըտած անդամներէն կը բուրէ:

Երկայն ժայռին մինչեւ վերջին ծայրը մենք
Իշանք, սակայն միշտ դէպ ի ձախ երթալով,
Եւ այն ատեն աչքս աւելի լաւ տեսաւ

Փոսին յատակն, ուր պաշտօնեայն Բարձրելոյն,
Արդարութիւնն անըտերիւր կը պատժէ
Խարդախողները⁸ որոնք հոս կը թափուին:

Ես չեմ կարծեր որ տեսնելով յեզինէ⁹
Ամէն բնակիչ հիւանդ՝ տըխրած ըլլայ մարդ,—
Երբ ժանտախտով լեցուն էր օդը բոլոր,

Ուր կենդանիք բոլոր, մինչեւ փոքրիկ որդն
Ինկան մեռան, եւ հին ազգերը յետոյ՝
Քերթողներուն հաստատութեան համեմատ՝

Մըրջիւններու սերմով նորէն բազմացան, —
Աւելի քան տեսնելով այն մութ հովտին
Հոգիներուն խումբ խումբ հիւծիլն ու հալիլ:

Մին փորին վրայ կը պառկէր, միւսն ուսերուն
Դրացնին, ուրիշ մը յափսիթերս սողալով
Կը քաշքըշէր ինքզինք տըխուր փոսին մէջ:

Կամաց կամաց կը քալէինք անշըշունջ,
Ունկընդերելով եւ նայելով հիւանդաց
Որոնք չէին կըրնար վերցնել ինքզինքնին:

Տեսայ երկու հոգի՝ րարու կըռթընած,
Ինչպէս կրակին վըրայ տապակ տապակի,
Գըլիւն մինչ ոտքը կեղեւով ծածկըւած:

Ես չըտեսայ քերոցին այնպէս քըսուիլն
Զիապանէն¹⁰ որ կը սպասուի տիրոջմէն,
Եւ ոչ անկէ՝ որ չուզելով կը հըսկէ:

Ինչպէս ամէն մին կը ցըտէր ինքըզինք,
Զարհուրելի քերուրտութիւն պատճառաւ
Եղունգներով, չունենալով այլ միջոց:

Կը թափէին վար եղունգները քոսերն՝
Ըսկարոսի թեփերը ինչպէս դանակն,
Կամ աւելի լայն թեփերով ձըկներու:

«Ո՛վ դուն որ քեզ կը կեղեւես մատներով,
Ըսաւ մէկուն անոնցմէ իմ առաջնորդս,
Եւ որ զանոնք երբեմն աքցան կը շինես,

Ըսէ՛ մեզի թէ արդեօք կ'այժմ քեզ մէջն հոտ՝
Լատին մ', ու քեզ բաւէին քու եղունգներդ
Յաւէրժապէս աշխատանքիդ այդ անվերջ»:

«Լատին ենք մենք հոս երկուքնիս, զորս այն-
Այլանդակուած կ'տեսնես, ըսաւ մին լալով.՝ «քան
Բայց դուն ո՞վ ես որ մեր վրայօք հարցուցիր»:

Եւ առաջնորդն. «Ես մէկ մըն եմ որ կ'իջնեմ,
Ըսաւ, այս ողջ մարդուն հետ վար ժայռէ ժայռ
Եւ միտք ունիմ դժոխքն անոր ցուցնելու»:

Այն ժամանակ բաժնըւեցան իրարմէ,
Եւ դողալով դարձան երկուքն ինձ, այլոց
Հետ որոնք զայն¹¹ անուղղակի լըսեցին:

Մօտենալով բարի վարպետըս ինձի
Ըսաւ. «Ըսէ՛ դուն անոնց ինչ որ կ'ուզես»:
Ուստի սէըսայ քանի որ ինքը ուզեց.

«Զեր յիշատակն երանի թէ չըջընջուէր
Մարդոց մըտքէն աշխարհին մէջ առաջին,
Ու ան ապրէ՛ր արեւներու տակ անթիւ»:

Ըսէք ինձ ո՞վ էք դուք եւ ո՞ր քաղաքէն,
Պատիժը ձեր քըստմընելի, նողկալի
Զըվախցընէ՛ ձեզ անուննիդ յայտնելու»:

«Արէցցոյէն»¹² եմ, եւ Աւարտ Սենացին,
Պատասխանեց մին՝ կրակ ձըգել տըւաւ զիս,
Բայց ան որ զիս մեռցուց՝ զիս հոս չի բերեր.

Իբաւ է որ ըսի իրեն կատակով
Թէ կըրնայի թըռչիլ օդին մէջէն վեր.
Եւ անիկա հետաքըրքիւ՝ բայց կարճիւրք,

Ուզեց իրեն սորվեցընեմ՝ այն արուեստն,
Եւ չընելուս համար լոկ զինք Գեղաղոս,
Այրել տուաւ զիս անոր ոյր էր իբր որդի:

Բայց զիս Մինովս դատապարտեց անմոլարն՝
Տասն հովիտէն վերջինին մէջ՝ պատճառաւ
Աւրիմեային՝¹³ զոր երկրի մէջ կ'ընէի»:

Եւ ես ըսի քերթողին. «Արդ եղա՞ն բնաւ
Մարդիկ այնքան դատարկ»¹⁴ ինչպէս Սենացիք,
Անշուշտ այնչափ Գաղղիացիք եւ ոչ իսկ»:

Եւ միւս բորոտը¹⁵ լըսելով իմ խօսքերս,
Պատասխանեց. «Բացառութիւն է Արրիքքան»¹⁶
Որ գիտցաւ իր ծախքերն ընել չափաւոր,

Եւ Նիկողոսն՝ որ հնարեց նախ առաջին
Շահոգրամին սովորութիւնը հարուստ՝
Պարտէզին¹⁷ մէջ՝ ուր կ'ընծիւղէ անոր սերմն:

Եւ նաեւ այն խումբը՝ որուն հետ վատնեց
Քաջեա տ'Աշեան այգին ու մեծ անտառներն
Եւ Ապպալեաթոն ալ իր խելքը շռայլեց:

Բայց զի գիտնաս թէ ո՞վ այսպէս կ'օգնէ քեզ
Սենացուոց դէմ»¹⁸, տընկէ աչքերը վըրաս
Որպէս զի դէմքըս տայ քեզի պատասխան.

Պիտի տեսնես՝ Գափոքեոյին ըստուերն եմ,
Որ նենգեցի աւրիմեայով մետաղներն,
Եւ դուն պարտիս յիշել թէ չի խաբեր աչքս,

Թ'ինչպէս բնութեամբ բարի կապիկ»¹⁹ մ'եղայ ես:

Լ ԵՐԳ

ՈՒԹԵՐՈՐԻ ՊԱՐՈՒՆԱԿ
ՏԱՍՆԵՐՈՐԻ ՀՈՎԻՏ. ՆԵՆԳՈՂՔ ԱՄԷՆ ՏԵՍԱԿԷ
Բ. ՆԵՆԳՈՂՔ ԱՆՁԵՐՈՒ
ՃԻԱՆՆԻ ՍՔԻՔԲԻ, ՄԻՒՌԱ
Գ. ՆԵՆԳՈՂՔ ԴՐԱՍՆԵՐՈՒ
ԱԴԱՄ ՎԱՐՊԵՏ, ՌՈՄԵՆԱՅԻ ԴՈՒՔՍԵՐԸ
ՆԵՆԳՈՂՔ ԽՕՍՔԵՈՒ
ՍԻՆՈՆ ՏՐՈՎԱՅԻ

ԵՐԲՈՐ ՀԵՐԺ՝ ՍԵՄԷԼԷԻՆ՝ պատճառաւ
ԷՐ ԹԵՐԱՅԻ արիւնին դէմ՝ բարկացած,
Ինչպէս յայտնի ըրաւ ան շատ անգամներ.

Այնչափ անմիտ զըտնուեցաւ Ատամաս²,
Որ տեսնելով կինն որ դէպ ինքը կու գար
Երկու որդւոցը ձեռքերէն բըռնելով,

Պոռաց. «Լարենք ցանցերն՝ որպէս զի բըռնեմ
Մատակ առիւծն ու կորիւններն՝ անցնելնուն»:
Եւ պարզելով իր անողորմ ճիրաններն,

Մէկը բըռնեց որ կը կոշուէր Լէարկոս,
Ճօճեց օդին մէջ ու քարի մը զարկաւ.
Եւ խեղդուեցաւ կինը իր միւս բեռան³ հետ:

Եւ երբոր բախտը տապալեց Տրովացուց
Գոռոզուլթինն ամէն բանի ձեռներէց,
Եւ տէրութեան հետ ջընջուեցաւ թագաւորն⁴,

Ողորմելի, տըխուր, գերուած Հեկաբէն⁵
Երբոր տեսաւ Պոլիքսենա դըստեր մահն,
Եւ ծովափին վըրայ զըտաւ ցաւագին

Կերպով դիակը Պոլիդոր իր որդւոյն,
Խեղագարած՝ շան պէս հաջեց ու ոռնաց,
Էր ցաւն այնքան դարձուցած խելքը անոր:

Բայց ոչ Տրոյոյ, ոչ Թեբէի մէջ եղան
Կատաղիք այնչափ անգուլթ ոչ մէկուն դէմ,
Ոչ կենդանիք զըրգուեցին այնչափ ոչ մարդ

Ինչպէս տեսայ երկու ստուերներ տըժգոյն,
Որ խածնելով կը վագէին՝ ինչ կերպով [մերկ,
Որ կը վագէ խոզն երբ փախչի խոզնոցէն:

Քափոքեոյին⁶ հասնելով մէկը⁷ ծոծրակն
Այնպէս խածաւ, որ քաշելով զինքն իր հետ,
Կորդ գետին վրայ անոր քերել տըլաւ փորն:

Եւ Արեւինը⁸ որ մընաց զարհուրած,
Ըսաւ ինձ, «Այդ ոգին ճեաննի Աքիքքին է,
Այսպէս կատղած կը պատըռտէ ուրիշներն»:

«Ո՛հ, 'սի անոր. երանի թէ չըմբխէր
Կըռնակըդ միւսն իր ակռաներն. հաճէիր
Ըսել թէ ո՛վ է՝ չհեռացած ասկէ դեռ»:

Եւ անիկա ինձի. «Հոգին է ան հին
Եղեռնաւոր պիղծ Միւռային⁹, որ եղաւ
Ապօրինի սիրով իր հօր սիրահար:

Եւ որպէս զի անոր հետ ինք մեղանչէ,
Ինքզինքն իբրեւ մի ուրիշ կին ձեւացուց.
Ինչպէս եւ միւսն¹⁰ ալ որ կ'երթայ հոն հեռուն,

Ջեռք բերելու համար խումբին թագուհին,
Կեղծաւորեց իր մէջ Պուռոյ Տոնադին,
Կըտակելով, կտակին վաւեր տըլաւ ձեւ»:

Եւ երբ երկու կատաղիները անցան
Որոնց վըրան աչքերս էի սեւեռած,
Ես դէպ ի միւս չուսուականները դարձայ:

Մէկը տեսայ որ ճիշդ վինի 'տի նմանէր¹¹,
Եթէ իրեն աճուկն ըլլար կըտըրւած,
Սըրուքներուն երկճիւղ եղած տեղէն վեր:

Ջըրգոզուլթինը ծանր որ այնպէս անդամքն
Անհաւասար կ'ընէ անհաւ հիւթերովս՝
Որ կերպարանքը փորին չի պատշաճիր,

Կը ստիպէր զինքը բանալու իր չըրթներն,
Հիւծախտացեալն ինչպէս սաստիկ ծարաւէն՝
Մին կզակին վրայ եւ միւսն ալ վեր կը վերցնէ.

«Ո՛վ դուք որ էք ազատ ամէն պատիժէ՝
Եւ չըգիտեմ ինչու՝ դըժբախտ երկրին մէջ,
Ըսաւ մեզի ան, նայեցէք, ուշ դըրէք

Թըշուառութեանն ողորմ՝ Ադամ¹² վարպետին։
Երբ ողջ էի, ինչ ուզեցի ունեցայ,
Եւ արդ, աւանդ, կը փափաքիմ չիթ մը ջուր։

Այն գետակներն որոնք կանաչ բլուրներէն
Գազենդիւնի՝¹³ Առնոսի մէջ կը թափին,
Զովացնելով, կակըղցնելով անցքերնին,

Կեցած են միշտ առջեւս, եւ այս ոչ ի գուր,
Զի անոնք զիս կը չորցընեն աւելի
Քան ախտն որով կը նիհարնամ ես դէմքով։

Արդարութիւնը խիստ որ զիս կը պատժէ
Այն տեղերուն ձեռքով ուր ես մեղք ըրի,
Կու տայ ինծի բիւրապատկել հառաչներս։

Ռոմէնան հոն է ուր որ ես նենգեցի
Բաղադրութիւնը Մըկըրտչով¹⁴ դրոշմըւած,
Ուստի մարմինըս վերն այրած թողուցի։

Բայց տեսնէի եթէ տըխուր ես հոգին
Կուխտոյին, Աղեքսանդրին կամ եղբօրն¹⁵,
Զըփոխէի պիտի Պրանդա Աղբեր¹⁶ հետ։

Մէկը¹⁷ արդէն ներսն է, եթէ կատաղի
Ստուերներն՝ որ շուրջ կը վազվըզեն՝ չեն սըտեր,
Բայց ինչ օգուտ ինձ, կապուած են անդամներս։

Եթէ 'լլայի ես գոնէ այնչափ թեթեւ
Որ կար'նայի հարիւր տարուան մէջ բթաչափ
Մ'առաջ երթալ՝ շատոնց ճամբայ կ'ելլէի,

Փընտռելու զինքն այս այլանդակ մարդոց մէջ-
Թէեւ պատեն փոսը մղոններ տասնըմէկ,
Եւ մէկ եզրէն մէկալն ըլլայ կէս մըղոն։

Անոնց համար ինկայ ես այս խումբին մէջ,
Ստիպեցին զիս անոնք կըտրել ֆիօրին,
Խառնուրդին մէջ երեք կերատ¹⁸ ոսկիով»։

Եւ ես անոր. «Ո՞վ են երկու թըշուառներն
Որ կը շընչեն՝ ինչպէս թաց ձեռքը ձըմեռն¹⁹,
Եւ իրարու կից կը պառկին աջակողմդ»։

«Գըտայ զանոնք հոս՝ երբ այս փոսը եկայ,
Պատասխանեց, եւ բնաւ շարժում մը չըրին,
Եւ չըշարժին պիտի կարծեմ յաւիտեան։

Մին՝ է ստախօս ամբաստանողն²⁰ Յովսէփին,
Միւսն է խարդախ Տրովադացի Մինոն Յոյնն²¹.
Սաստիկ տենդէն կ'արձակեն այդ ծուխը գարշ»։

Եւ անոնցմէ մին²² որ գուցէ զայրացաւ
Անունն այդպէս անարգ կերպով լըսելուն,
Զարկաւ անոր կարծըր փորին՝ բըռնցով,

Եւ անիկա հընչեց նըման թըմբուկի։
Ադամ վարպետ զարկաւ անոր երեսին
Իր բազուկով՝ որ նըւազ կարծըր չեղաւ,

Ու 'սաւ անոր. «Թէպէտ շարժիլ չեմ կըրնար
Անդամներուս այս ծանրութեան պատճառաւ,
Բայց այս գործին համար արձակ է բազուկս»։

Եւ ան յարեց. «Երբ կ'երթայիր դէպ ի կրակն
Բազուկըդ չէր այդպէս արագ, էր այդպէս
Եւ աւելի՛ կը կըտրէիր երբոր դրամ»:

Եւ ջրգողեալն. «Ասոր մէջ չես սըխալիր,
Բայց դուն չեղար այդպէս վըկայ ճշմարիտ
Երբ ի Տրոյա քեզ ճըշմարիտն հարցուցին»²³:

«Ես խօսեցայ սուտ, դուն դրամներ սըտեցիր,
Յարեց Սինոն, ես հոս եմ մէկ յանցանքով,
Իսկ դու անթիւ՝ ամէն գեւէ աւելի»:

«Յիշէ, դրուժան ուխտանենդ, ձին յիշէ դուն,
Պատասխանեց ան՝ որուն փորն ուռած էր,
Բոլոր աշխարհ գիտէ²⁴, ասով տանջուէ»:

«Դու ալ, ըսաւ Յոյնը, տանջուէ՛ ծարաւովդ
Որմէ ճաթի լեզուդ, եւ այն հոտած ջրով՝
Որ փորըդ թուփ մ'է՛րեր հանդէպ աչքերուդ»:

Եւ դրամանենդն. «Այդպէս՝ ինչպէս սովոր է՝
Կը բացուի քու բերանըդ չափ խօսելու,
Զի թէ ծարաւ եմ, ջուրը զիս կ'ուռեցնէ,

Դուն չէ՞ս այրիր եւ չի՞ ցաւիր քու գըլուխդ²⁵,
Եւ լըզելու համար հայլին հարկիսի²⁶
Կարծեմ պիտի շատ աղաչել չըտայիր»:

Ուշադրութեամբ կ'ունկընդրէի երբ անոնց,
Վարպետս ըսաւ ինծի. «Հայէ՛, նայէ՛ դեռ.
Քիչ մնաց որ ես բարկանայի պիտի քեզ»:

Երբ լըտեցի անոր այսպէս տաք խօսիլն,
Իրեն դարձայ մի այնպիսի ամօթով,
Որ մըտքիս մէջ կը պըտըտի տակաւին:

Եւ նման անոր որ կ'երագէ իր վըտանդն,
Երագելով՝ կը փափաքի երագել²⁷,
Եւ կ'ուզէ այնպէս ըլլայ իբրը թէ չէ,

Զըկըրնալով խօսիլ՝ այսպէս ըրի ես.
Զի կ'ուզէի զիս չըքմեղել, եւ սակայն
Կ'ընէի նոյնն առանց այնպէս կարծելու:

«Քուկինէդ շատ աւելի մեծ թերութիւնք,
Վարպետս ըսաւ, նուազ ամօթով կը քաւուին,
Ուստի ի բաց թօթուէ ամէն տըխրութիւն:

Եւ մի մոռնար որ ես քու քովըդ եմ միշտ,
Եթէ երբեք դէպքը բերէ եւ հասնիս
Հոն ուր մարդիկ կը կըռուըտին այդ կերպով.

Զի ստոր փափաք մ'է ունկընդրելը զանոնք»:

ԼԱ ԵՐԳ

Է. Զ. Ք. ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿԻՆ ՄԷՋ

ՀՍԿԱՅՔ ԶՐՀՈՐԻՆ ՇՈՒՐՋԸ

ՆԵՄԲՐՈՎԹ, ՖԻԱԼՏԷՍ ԵՒ ԱՆՏԷՈՍ

ՉԻՍ մի եւ նոյն լեզուն խայթեց առաջուց,
Այնպէս որ իմ ներկեց երկու ալ այտերս,
Եւ յետոյ նոյն լեզուն դըրաւ սպեղանին:

Այսպէս, կ'ըսեն թէ սովոր էր Աքիլլի
Եւ իր հօր տէգը խոցել նախ եւ առաջ,
Եւ բըժըշկել նոյն խոցուածները յետոյ:

Ողորմելի փոսին տըւինք կըռնակնիս,
Եւ ելանք վեր զանի պատող եզերքէն,
Եւ կ'անցնէինք առանց բընաւ խօսելու:

Հոն տեղը՝ ոչ գիշեր էր, ոչ ալ ցորեկ,
Այնպէս որ աչքս հազիւ առջիս կը տեսնէր.
Բայց լըսեցի ահեղագոչ փողի մ' ձայնն, —

Որուն քով ո՛ւր կը մընան գոռք որոտմանց, —
Որ հակառակ ուղղութիւնով իր ճամբան
Դիտող աչքերս՝ դարձուց կէտի մը վըրայ²:

Ողորմելի պարտութենէն ետքը՝ երբ
Կարողոս³ մեծը կորսընցուց սուրբ ձեռնարկն՝
Օռլանտոն այնպէս ահաւոր չըհրնչեց:

Դարձրնելով քիչ մը գլուխս դէպ այն կողմն,
Տեսնել թուեցաւ ինձ անթիւ բարձրը բուրգեր,
Ու 'սի. «Վարպէտ, անիկա ի՞նչ քաղաք է»:

Եւ ան ինծի. «Վասըն զի դուն կը վազես
Աղջամուղջին մէջէն հեռուն աչքերովդ,
Հարկ է որ միտքըդ մոլորի ու խաբուի:

Պիտի տեսնես լաւ երբոր հոն մօտենաս,
Թէ զգայարանքն հեռուանց որչափ կը խաբուի,
Ուրեմըն քիչ մը դուն քայլերդ փութացուր»:

Եւ քաղցրութեամբ յետոյ ձեռքէս բռնելով,
Ըսաւ. «Առաջ չըգացած մենք աւելի,
Որպէս զի շատ իրն անսովոր չերեւայ,

Գիտցիր որ չեն բուրգեր՝ այլ են հրականեր,
Որ պորտերնէն վար ամէնքն ալ ջըրհորին
Մէջ են եւ զայն շուրջանակի կը պսակեն»:

Ինչպէս երբոր մէզը ցըրուի, կը սկսի
Աչքն որոնել տակաւ ինչ որ գոլորշին՝
Խըտացընողն օդին՝ իր մէջ կը ծածկէ,

Դահելով⁴ այսպէս ամպը հոծ ու մըթին,
Դեռ աւելի մօտենալով եզերքին⁵,
Յընդեցաւ իմ պատրանքս ու վախս աւելցաւ:

Վասըն զի ինչպէս չըրջապատը կըլոր՝
Մոնթէրէճենն⁶ կը պըսակէ բուրգերով,
Ջըրհորը շուրջ պատող եզրին վրայ այսպէս

Կը տընկուէին կէս մէջքովսին բըրգաձեւ
Զարհուրելի հըսկալք, որոնց կը սպառնայ
Դեռ Արամազդ⁷ երկընքէն երբ կ'որոտայ:

Կը տեսնէի արդէն ես դէմքը ոմանց,
Ուտերն ու կուրծքն ու փորերնէն մաս մը մեծ,
Եւ կողերնէն վար իրենց զոյգ բազուկներն:

Ընութիւնն անշուշտ մեծապէս լաւ ըրաւ՝ երբ
Դադրեցաւ այդպէս հըսկաներ ստեղծելէ,
Եւ Արէսէն շորթեց ատանկ մարտիկներ:

Եւ եթէ ան դեռ փիղ ու կէտ կ'արտադրէ,
Ով որ նայի մըտադրութեամբ ու քըննէ
Շատ խոհական կը գըտնէ զայն ու արդար:

Վասըն զի խելքն երբոր մըտքին դատման հետ
Կարողութեան ու չար կամքին միանայ,
Մարդիկ անոր դարման կարող չեն ընել:

Անոր երեսն ինձ կը թըւէր թանձր, երկայն,
Սուրբ Պետրոսի շոճւոյ պըտղոյն⁸ պէս ի Հոռմ,
Եւ միւս ոսկերքն էին անոր համեմատ.

Այնպէս որ ափն՝ որ կը ծածկէր կէսէն վար՝
Դեռ վերէն այնչափ բան անկէ կը ցուցնէր,
Որ հասնելու համար անոր մագերուն,

Երեք Ֆրիգոնք⁹ ի գուր պիտի պարծենին:
Զի կ'տեսնէի ես երեսուն մեծ թիզեր
Անկէ վար ուր մարդ վերարկուն կը կոճկէ¹⁰:

Ռաֆիէ մայ ամէք զապի ալմի
Սկըսաւ պոռալ զարհուրելի այն բերանն,
Որուն յարմար չէին անուշ սաղմոսներ:

Եւ առաջնորդս անոր. «Անմիտ դու հոգի,
Առ փողըդ ձեռքըդ եւ անով ըսփոփուէ՛,
Երբ բարկութիւն կամ ուրիշ կիրք նեղէ քեզ:

Փընտռէ՛ վիզիդ շուրջը եւ փոկը զըտիր,
Որ կը բըռնէ զայն վեր, հոգի չըփոթկան,
Եւ տեսիր զայն որ կը պատէ կուրծքըդ մեծ»:

Ետքն ըսաւ ինձ. «Ինք կը յայտնէ ով ըլլալն¹¹:
Նեմբրովթն է ան, որուն անմիտ խորհրդով
Աշխարհի մէջ արդ մէկ լեզու չի խօսուիր:

Թող երթայ մնայ, եւ պարապ տեղ չըխօսինք,
Զի այսպէս է անոր ամէն այլ լեզու,
Ինչպէս իրենն այլոց, որ չի հասկըցուիր»:

Արդ աւելի երկայն ճամբայ մ'ընելով
Զախ կողմ դարձանք, եւ նետաձիգ մը հեռուն
Գըտանք ուրիշ մ'աւելի մեծ եւ վայրագ:

Թէ զինքը ո՞վ կապեր է, չեմ գիտեր ես,
Բայց կը կըրէր կուրծքին վըրայ ձախ բազուկն,
Եւ աջն ետեւը շրջթայով մը կապուած,

Որ էր կախուած անոր վիզէն մինչեւ վար,
Եւ կը պատէր շուրջ մինչեւ հինգ պտոյտներով
Զըրհորին դուրս երեւցող մասը մարմնոյն:

«Այս խրոխտավիզ գոռոզն ելաւ չափելու
Իր զօրութիւնն՝ ընդդէմ վեհին Արմազդի,
Ըսաւ վարպետս, իր վարձքը այդ աւագիկ:

Փիալտէս¹² է անունն, եւ իր մեծ փորձերն
Ըրաւ հըսկայք երբ Առտուածներն վախցուցին:
Զի շարժեր բնաւ ան կըռուրտող բազուկներն»:

Եւ ես անոր. «Եթէ հնար է, կ'ուզէի
Սոսկավիթխար Բըրիարեւսը¹³ տեսնել
Իմ աչքերով»:

«Պիտի տեսնես նախ եւ առաջ Անտէոսն¹⁴
Որ կը խօսի եւ է արձակ, եւ որ մեզ
Պիտի դժոխքին յատակին մէջը դընէ:

Այն՝ զոր տեսնել կ'ուզես դուն՝ շատ հեռուն է,
Եւ է կապուած անոր նըման, միայն թէ
Ան աւելի դէմքով վայրագ կը թըւի»:

Զեղաւ երբեք երկրաշարժ մ'այնքան սաստիկ
Որ աշտարակ մ'այնպէս ցընցէր ուժգնութեամբ¹⁵,
Ինչպէս ինքզինքն երբ Փիալտէսը ցընցեց:

Աւելի քան երբեք վախցայ մահուրնէ,
Եւ ես վախէս կը մեռնէի անպատճառ
Եթէ տեսած չըլլայի իր շրջթաներն:

Մենք աւելի առաջ անցանք այն ատեն
Եւ Անտեսին եկանք՝ որ հինգ կանգնող չափ
Առանց գըլխի, շըրհորէն դուրս կ'երեւար:

«Ո՛վ դուն, որ այն հովիտին մէջ¹⁶ բարեբաստ՝
Որ Սկիպիոնն ըրաւ ժառանգ փառքերու,
Երբ Աննիբաղ իրեններովը փախաւ,

Աւարեցիր բերիր անթիւ առիւծներ¹⁷,
Եւ որ եթէ ըլլայիր մեծ կըռուին մէջ¹⁸
Եղբայրներուդ, դեռ կարծեցնել¹⁹ իսկ կու տաս

Որ զաւկըներն երկրի պիտի յաղթէին,
Բարեհաճէ՛ գընելու մեզ վարը հոն
Ուր ցըրտութիւնը կը սեղմէ Կոկիւտոնն:

Մի տար գիմել մեզ Տիտենի²⁰, Տիւփեսի,
Ասի²¹ կըրնայ տալ ինչ որ հոս կ'ըղծացուի.
Արդ խոնարհէ, եւ քիթըդ մի՛ ծըմըռկեր:

Անխարհի մէջ կըրնայ անունդ հըռչակել
Դեռ՝ զի ողջ է եւ պիտ' ապրի դեռ երկար,
Շընորհն եթէ տարածամ գինք չըկանչէ»:

Այնպէս ըսաւ վարպետն. եւ ան ըշտապով
Բացաւ թեւերն ու բըռնեց իմ առաջնորդս,
Որոնց ուժգին սեղմումն Հերակլ զգացած էր:

Երբոր ըզգաց վիրգիլ անոր գինք բըռնելն,
Ըսաւ ինձ. «Հոս մօտեցիր որ բըռնեմ քեզ»:
Եւ երկուքնիս մէկտեղ կապոց մը եղանք:

Գարիգէնտան²² ինչպէս՝ եթէ նայի մէկն
Հակած կողմէն՝ երբոր վրայէն ամպ մ'անցնի
Կը կարծէ որ պիտի ծըռի եւ իյնայ,

Այսպէս թուեցաւ Անտէոս ինձ, որ մտադիր
Կը նայէի հակիլն անոր: Վայրկեան մ'էր²³
Որ պիտ' իջնել ուզէի մի այլ ճամբով:

Բայց այն մեղմով դըրաւ ըզմեզ հոն յատակն՝
Որ կը լըլկէ Արուսեակին²⁴ հետ Յուդան,
Եւ չըմընաց հոն երկար այսպէս ծըռած,

Այլ կանգնեցաւ ինչպէս նաւուն մէջը՝ կայմն:

ԼԲ ԵՐԳ

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ, ՄԱՏՆԻԶՔ

ԱՌԱՋԻՆ ՇՐՋԱՊԱՏ, ԿԱՅԻՆԵԱՆ.

ՄԱՏՆԻԶՔ ԱԶԳԱԿԱՆԱՅ.

ՄԱՆԿՈՆԱՅԻ ԿՈՄՍԵՐԸ. ԳԱՄԻԶԻՈՆ ՓԱՅՆԱՆ.

ԵՐԿՐՈՐԴ ՇՐՋԱՊԱՏ. ԱՆՏԵՆՈՐԵԱՆ.

ՄԱՏՆԻԶՔ ՀԱՅՐԵՆԵԱՅ

ՊՈՔՔԱ ԱՐԲԱՅՆԵԱՅ, ՊՈՒՈՋՈՅ ՏՈՒԷՐԵԱՆ

ԿՈՄՍՆ ՈՒԿՈՂԻՆ

ՈՒՆԵՆԱՅԻ Եթէ յանգեր դուժ՝ խըռպոտ,
Ինչպէս տըխուր ծակին՝ պատշաճ պիտ' ըլլար,
Որուն վըրայ կը հանգչին միւս բոլոր ժայռք՝,

Մտածումներու հիւթը պիտի քամէի
Լի բովանդակ. այլ զի չունիմ ես զանոնք,
Առանց վախի չէ որ խօսիլ կը սկըսիմ:

Վասըն զի չէ ծաղրածութիւն իմ ձեռնարկս,
Նըզկարագրել յատակն ամբողջ տիեզերքին,
Ոչ գործ լեզուի՝ որ հայր ու մայր կը կանչէ:

Բայց այն տիկնայք՝ որ օգնեցին Ամիենոնի
Պարըսպելու թերէն՝ օգնեն երգերուս,
Որ իմ խօսքերս իրէն ըստոր չըմընան:

Ո՛ղ անիծեալք՝ միւս ամէնքէն աւելի,
Որ էք այն տեղն որ նկարագրելն է դժուար,
Լաւ էր երկրի մէջ այժ, ոչխար բլլայիք:

Երբ մեզ գըտանք մութ հովտին մէջ՝ հըսկային
Ոտքերուն տակ, շատ աւելի վարով դեռ,
Ու կ'նայէի տակաւին բարձր պատին⁴,

Լըսեցի այս խօսքերն. «Անցիր գգուշութեամբ,
Չըլլայ թէ քու ներբաններովդ կ'ոխկըռտես
Չըլառական եղբայրներուդ գըլուխներն»:

Որուն վըրայ՝ դարձայ, տեսայ իմ առջեւ
Եւ ոտքերուս տակ լին մը ես սառնապատ,
Որ քան ջուրի՝ ապակիի կը նմանէր:

Այդպիսի հաստ քող մը երբեք չըձրգեց
Իր ջրերուն վրայ Գանուբ՝ ձըմենն՝ յԱւտորիա
Եւ ոչ հոն ցուրտ երկինքին տակ Տանայիս⁵,

Ինչպէս էր հոս: Այնպէս որ վրան իյնային
Եթէ Փիէթրափանն⁶ կամ Թապէնիք⁷,
Եւ ոչ իսկ չըլթ պիտի ընէր եգեւթէն:

Եւ ինչպէս գորտը քիթը ջրէն դուրս հանած
Կը կըռկըռայ կը կենայ, երբ կ'երազէ
Գեղջկուհին ստէպ երթալ ընել հասկաքաղ⁸,

Կապուտակ մինչ ամօթ ուրքները էին
Այն ցաւագին ըստուերք⁹ սառին մէջ սուգուած,
Կարապին¹⁰ պէս կափկափելով ակռանին:

Ամէն մէկն իր երեսը վար կը բըռնէր¹¹.
Յայտնի վըկայ էին անոնց բերաններն¹²
Յուրտին, աչքերը՝ սըրտերնուն տըխրութեան:

Քիչ մ'ատեն շուրջըս նայելով, ոտքերուս
Գարձայ, տեսայ երկու հոգի այնպէս մած,
Որ իրարու խառնած էին մազերնին:

«Ըսէք ինձ դուք որ կը սեղմէք կուճքերնիդ
Այդպէս, ըսի ես, ո՛վ էք դուք»: Վիզերնին
Վեր վերցնելով, երեսին ինձ ուղղեցին:

Եւ աչքերնէն՝ որք լի էին արցունքով՝
Թարթիչներուն վրայ կաթեցան, եւ անոնց
Մէջ սառելով՝ աչքերն անոնց փակեցին:

Գօտի մ'երբեք այնպէս ուժով չըսեղմեց
Փայտ փայտի հետ: Եւ անոնք իբր երկու
Նոխազ՝ զիրար հըրմըշտեցին՝ բարկացած:

Ուրիշ մը որ կորսընցուցած էր ցուրտէն
Իր ականջներն, առանց դէմքն ինձ ուղղելու
Ըսաւ. «Ինչո՞ւ այդչափ մեզի կը նայիս:

Եթէ կ'ուզես զիտնալ ո՛վ են այդ երկուքն,
Հովիտն՝ ուրկէ Պիզենցիոն¹³ կը հոսի
Անոնց Ալպերդ հօրն ու իրենց ստացուածքն էր:

Մէկ մարմնէ¹⁴ են. դու Կայինեան պարունակն
Ամբողջ քըրքրէ, չես գըտներ ստուեր մ'աւելի
Պաղպաղակին մէջ արժանի սուգուելու:

Ոչ անիկա¹⁵ որուն թէ կուրծքն ու թէ շուքն
Արթուրի ձեռքը ծակեց մէկ հարուածով.
Ոչ Ֆոքաշեան¹⁶, ոչ աս որ զիս կ'արգելէ

Գըլխովն եւ չեմ կըրնար նայիլ դեռ առաջ,
Եւ կոչուեցաւ Մասքերոնի Սաստոլոյ¹⁷,
Եթէ Տոսկան ես, զանի պէտք ես ճանչնալ:

Եւ որպէս զի նորէն խօսիլ չըտաս ինձ,
Գիտցիր որ ես եմ Գամիչեոնը Փացեան¹⁸
Եւ կը սպասեմ Գարլին¹⁹ որ զիս չըքմեղէ»:

Յետոյ տեսայ²⁰ հազար դէմքեր՝ կապուեցած
Բոլոր ցուրտէն, ուստի սարսուռ կու գայ վրաս
Եւ պիտի գայ միշտ՝ սառած ջուրն յիշելուս:

Դէպ ի կեդրոնը գընացած ատեննիս,
Որ կը քաշէ իրեն ամէն ծանրութիւն,
Ու կ'դողայի յաւէրժական շուքին մէջ,

Թէ կամքն ուզեց, թէ ճակտի գիրն եւ կամ
Չըգիտեմ, այն գըլխոց մէջէն անցնելով լախտ,
Ատենս ուժգին ոտքըս դէմքի մը զարկի:

Լալով պոռաց. «Ինչո՞ւ վըրաս կը կոխես.
Մոնդ'Աբերգի վըրէժն եթէ չես ի գար
Շատընելու դուն, զիս ինչո՞ւ կը տանջես²¹»:

Եւ ես. «Վարպետ, քիչ մը հոս ինձ ըսպատէ,
Որ ես անոր մասին կասկածս ըստուգեմ,
Եւ յետոյ որչափ կ'ուզես զիս փութացուր»:

Կեցաւ վարպետն: Եւ ես ըսի ըստուերին
Որ տակաւին կը հայհոյէր դառնապէս.
«Ո՞վ ես որ այդպէս կ'նախատես ուրիշներն»:

«Գուն ո՞վ ես որ, ըսաւ, կ'երթաս զարնուելով»
Անտենորի մէջէն՝ այլոց այտերուն,
Եւ եթէ ողջ ըլլայիր ինչ պիտ' ըլլար»:

Իմ պատասխանս եղաւ. «Ողջ եմ ես, եւ դուն
կը փափաքիս եթէ համբաւ ունենալ,
Նոթերուս մէջ կըրնամ անունըդ դնել»:

Եւ ան ինծի. «Հակառակին կը տենչամ²²:
Գընա՛ գործիդ, մի տար ինծի նեղութիւն,
Շողոքորթել չես գիտեր այս փոսին մէջ»:

Բըռնեցի այն ատեն անոր չըլիքէն,
Եւ ըսի. «Հարկ է որ անունդ ըսես դուն.
Ապա թէ ոչ մազ մըն ալ չի մընար հոս»:

Եւ ան ինծի. «Բոլոր մագերս ալ փետտես
Պիտի չըսեմ եւ չըյայտնեմ ո՞վ ըլլալս,
Եթէ հազար անգամ գըլխուս ալ զարնես»:

Պըլլած էի մագերսն արդէն ձեռքիս մէջ,
Եւ փըրցուցած էի փունջէ մ'աւելի,
Եւ մինչ աչքերը վար առած կ'ոռնար ան,

Պոռաց ուրիշ մը. «Ինչ ունիս, Պոքքա²³ դուն.
Ծամելիքներդ ձեծելըդ չի՞ բաւեր որ
կը հաջես ալ. ո՞ր դեւը քեզ կը լըկէ»:

«Ա՛լ, ըսի ես չեմ փափաքիր որ խօսիս,
Գլժխեմ մատնիչ, եւ ի հեճուկըս քեզի,
Ըստոյգ լուրեր պիտի տանիմ քու վրայօքդ»:

Յարեց. «Գընա եւ ըսէ ինչ որ կ'ուզես.
Բայց մի՛ լըռեր եթէ ելլես այս տեղէն
Անոր վըրայ որ իմ անունըս տըւաւ:

Գաղղիացւոց դըրամը հոս կու լայ ան²⁴.
Պիտի կըրնաս ըսել. «Տեսայ Տուէրեանն
Հոն ուր զովին մէջ կը կենան մեղաւորք»:

Եթէ հարցնեն քեզ թէ ուրիշ ո՞վ կար հոն,
Գիտցիր որ քովըդ Պէքքէրեան²⁵ ունիս գուն,
Որուն կոկորդը Ֆիրէնցէն սըղոցեց:

Կարծեմ Յովհան Սոլտանիէրն²⁶ անդին է
Կանելլոնի²⁷, Թէպալտելի²⁸ հետ մէկտեղ,
Որ Ֆայէնցան բացաւ գիշեր ժամանակ»:

Մենք բաժնըւած էինք արդէն իսկ անկէ՝
Ծակի մը մէջ երկու սառած²⁹ երբ տեսայ,
Այնպէս որ գլուխը մէկուն խոյր էր միւսին:

Եւ անօթի մէկն հացն ինչպէս կը խածնէ,
Այնպէս միւսին մըխեց վերինն ախաւաներն
Հոն ուր ուղեղը ծոծրակին կը կըցուի:

Ուրիշ կերպով չէր որ կըրծեց Տիգէոս³⁰
Մեւանիպպի քներքը զազան զայրութով,
Ինչպէս կ'ընէր զըլուխն եւ միւս բաներն³¹ աս:

«Ո՛վ որ այդպէս վայրագօրէն կը ցուցնես
Ատեւութիւնըդ կերածիդ վըրայ՝ դո՛ւն,
Պատճառն ըսէ, ըսի ես, այս պայմանով,

Որ թ'իրաւամբ կը զանգատիս դու իրմէ,
Գիտնալով ո՞վ ըլլալդ եւ մեղքը անոր՝
Վերն աշխարհի մէջ փոխարէնը քեզ տամ,

Թէ այն³² որով ես կը խօսիմ՝ չըչորնայ»:

ԼԳ ԵՐԳ

ԻՆՆԵՐՈՐԻ ՊԱՐՈՒՆԱԿ. ՄԱՏՆԻԶՔ
ԵՐԿՐՈՐԻ ՇՐՋԱՊԱՏ. ԱՆՏԵՆՈՐԵԱՆ
ՄԱՏՆԻԶՔ ՀԱՅՐԵՆԵԱՅ
ԿՈՄՍ ՈՒԿՈՒՆԵՒ ՄԱՀԸ
ԵՐՐՈՐԻ ՇՐՋԱՊԱՏ. ՊՏՂՈՄԵԱՆ
ՄԱՏՆԻԶՔ ՍԵՂԱՆԱԿՑԱՅ
ԵՂԲԱՅՐ ԱԼՊԵՐԻԿՈՍ ԵՒ ՊՐԱՆՔԱ ՏՕՐԻԱ

ԲԵՐԱՆԸ ՎԵՐ առաւ վայրագ կերակրէն
Այն մեղաւորն ու զայն սըրբեց մագերո՞վ
Գըլխուն՝ որուն ծոծրակն արդէն կըրծեր էր:

Յետոյ սկըսաւ. «Կ'ուզես որ ես նորոգեմ՝
Յուսահատ ցաւն՝ որ կը ճըմլէ սիրտըս՝ լո՞կ
Մըտածելով, տակաւին վրան չըխօսած:

Բայց իմ խօսքերս պիտի ըլլան եթէ սերմ՝
Որ նախատինք բերեն կըրծած մատնիչիս,
Պիտի տեսնես խօսիլս ու լալըս մէկտեղ:

Չեմ գիտեր ո՞վ ես դուն եւ ո՞չ՝ ինչ կերպով
Եկած ես հոս վարը, բայց քու խօսուածքէդ
Ճըշմարտապէս փոքրենտացի կը թըւիս:

Պէտք է գիտնաս որ եղայ Կոմսն Ուկոլին¹,
Եւ աս՝ արհի եպիսկոպոսը Հոռագեր.
Արդ պիտ' ըսեմ թ'ինչո՞ւ այսկերպ² դրացի մ'եմ:

Թէ ես իր չա՛ր խորհուրդներուն արդիւնքով,
Վըստահելով վըրան՝ եղայ ձերբակալ,
Եւ թէ մեռայ յետոյ՝ ըսել հարկ չըկայ:

Այլ ինչ որ չես կըրնար լըսած ըլլալ դուն,
Այսինքն ես ի՛նչ անողորմ մահ ունեցայ,
Պիտի լըսես, գիտնաս թէ ան ինձ փրատեց:

Ճեղքուածք մը նեղ ներսի կողմէն զընդանին³:
Որ Սովի Բուրգ կը կոչուի իմ պատճառաւ,
Եւ ուր պիտի բանտարկուին դեռ ուրիշներ,

Իր բացուածքէն ինձ ցոյց տըլած էր արդէն
Շատ լուսիններ, երբ գէշ երազ մը տեսայ,
Որ պատռեց քողն ապագային իմ առջեւ:

Ատիկա⁴ ինձ գըլուխ եւ տէր կ'երեւար,
Գայլն ու ձագերն հալածելով դէպ ի լեռն՝
Որ Բիզագլոց աչքէն Լուքքան կը գողնայ՝

Սովալըլուկ եւ Ժիր ու վարժ քածերով⁵.
Որոնց առջեւ գըրած էր ան ձակատէն
Կուալանտներ ու Սիգմոնտներ, Լանֆրանքներ:

Փոքրիկ վագքէ մ'յետոյ ինձ խոնջ կը թուէին
Հայրն ու որդիք⁶, եւ կը թըլէր ինձ տեսնել
Կողերնուն սո՛ւր ժանիքներով պատըռտիլն:

Արշալոյսէն առաջ կանուխ արթընցայ,
Եւ լըսեցի որ քուներնուն մէջ որդիքս՝
Որ հետս էին՝ կու լան եւ հաց կը խընդրեն:

Շատ անգութ ես ցաւիլ թէ չես ըսկըսիր,
Մըտածելով ինչ որ սըրտիս կ'ազդըւէր.
Եւ եթէ չես լար, ի՛նչ բանի վրայ կու լաս:

Արթուն էին արդէն, եւ ժամը մօտ էր
Ինձ ու որդւոցըս կերակուր բերելու,
Եւ ամէն մէկն իր երազէն կը խիթար⁷:

Եւ լըսեցի դըրան գամուիլը տակէն
Չարհուրելի աշտարակին, եւ անխօս
Չաւակներուս դէմքերուն մէջ նայեցայ:

Չէի լար ես, իմ ներսըս քար էր կըտրած.
Անոնք այո, եւ Անտէմիկոս ըսաւ ինձ.
«Այդպէս ինչո՞ւ կը նայիս⁸, Հայր, ի՛նչ ունիս»:

Բայց չըլացի եւ ոչ տըլի պատասխան
Ամբողջ այն օրն, եւ ոչ գիշերն հետագայ,
Մինչեւ որ միւս արեւն յերկիր ծագեցաւ:

Հագիւ աղօտ նըշոյլ մը ներս թափանցեց
Աղետաւոր զընդանին մէջ, ու տեսայ
Չորս դէմքերուն վըրայ իմ իսկ կերպարանքս,

Սըրտիս ցաւէն երկու ձեռքերս ալ խածի,
Եւ կարծելով անոնք որ զայն կ'ընէի
Ես ուտելու համար, յանկարծ ոտք ելան

Եւ ըսին. «Հայր, մենք պիտի շատ քիչ ցաւինք
Եթէ դուն մեզ ուտես, դուն մեզ հազցուցիր
Ողորմելի այս միսը, դո՛ւն մերկացուր»:

Հանդարտեցայ որ չըտըխրին աւելի.
Այն օրն ու միւսը մենք կեցանք անշըշունջ.
Անգո՛ւթ երկիր, ա՛հ դու ինչո՛ւ չբացուեցար:

Եւ յետոյ երբ մենք չորրորդ օրը հասանք,
Ոտքերուս քով կազդոտ ինկաւ փըռուեցաւ
Ըսելով. «Հայր իմ, ինչո՛ւ չես օգներ ինձ»:

Ու հոն մեռաւ: Եւ ինչպէս զիս կը տեսնես,
Տեսայ մէկիկ մէկիկ իյնալն երեքին
Աւ հինգերորդ ու վեցերորդ օրուան մէջ:

Կուրցած արդէն՝ սկըսայ զանոնք խարխափել
Եւ մահերնէն վերջ երեք օր կանչեցի,
Յետոյ յաղթեց անօթութիւնը ցաւին⁹:

Այս խօսքերէն յետոյ շըլմոր աչքերով
Թըշուառ կառափն¹⁰ ալուաներովը խածաւ,
Որոնք¹¹ ինչպէս շանն՝ ոսկրին դէմ պինդ եղան:

Այ դու Բիգա, դու նախատինք բընակչաց
Չըքնաղագեղ երկրին ուր Սին¹² կը հընչէ.
Եւ զի դրացիք¹³ կը դանդաղին պատժել քեզ,

Թող շարժին, օ՛ն, Գաբրայիա¹⁴, Կորկոնա,
Եւ Առնոսի գետաբերանըը թըմբեն,
Որպէս զի ան՝ ամէն անձ մէջըդ խեղդէ:

Զի համբաւուած էր եթէ Կոմսն Ուկոլին
Իբրեւ մատնիչ ամրոցներուդ, դուն երբեք
Պէտք չէիր այնպէս տանջել իր զաւկըներն:

Անմեղ կ'ընէր մատաղատի ճիղմ հասակն
Ուկուչիոնն ու Պրիկադան, նոր Թեբէ¹⁵,
Եւ միւս երկուքն՝ որ կ'անուանէ երգըս վերն:

Մենք աւելի առաջ անցանք¹⁶, հոն ուր սառն
Աւելի խիտ կը պատանքէ ուրիշներն,
Ոչ դէպ ի վար ծըռած, այլ դէպ ի ետեւ:

Հոն արտասուքն իսկ արտասուել չի տար թոյլ¹⁷,
Եւ ցան՝ աչքին վրան արգելքի բախելով,
Կը դառնայ ետ՝ աւելցնելու տանջանքներն:

Զի կը սառին արտասուքներն առաջին,
Եւ, բիւրեղեայ երեսնոցի նըմանակ,
Կը լեցընեն բոլոր խոռոչն յօնքին տակ:

Եւ թէպէտեւ կորսընցուցած էր իմ դէմքս
Ամէն զգացում սաստիկ ցուրտին պատճառաւ,
Ինչպէս կ'ըլլայ կոշտացած մասը մարմնոյն,

Այնու հանդերձ ինձ կը թըւէր հով ըզգալ,
Ուտի «վարպետ, ըսի, փըշողը ո՞վ է,
Հոս վարն ամէն շոգի մարած չէ՞ արդեօք»:

Եւ ան ինձի. «Փութով ըլլաս պիտի հոն
Ուր պիտի աչքըդ տայ քեզի պատասխան,
Շունչն անձրեւող պատճառը երբ նըշմարէ»:

Եւ ցուրտ փոսին մէջ սուգուած մէկն ողորմուկ,
Պոռաց մեզ. «Ո՛վ այդչափ անգութ հոգիներ,
Որոնց տըրուած է պարունակը վերջին,

Վերցուցէք իմ երեսէս ծանրը քօղերն,
Որ պոռթկամ դուրս ցաւս՝ որով սիրտըս կ'ուռի,
Իմ արցունքներս կըրկին անգամ չըսառած»:

Եւ ես անոր. «Եթէ կ'ուզես օգնեմ քեզ,
Ըսէ ո՛վ ես, եւ թէ ուզածը չընեմ,
Սառույցներուն մինչեւ յատակը երթամ¹⁸»:

Ըսաւ արդ. «Ես Ալպերիկոս եղբայրն¹⁹ եմ,
Չար պարտէզին պըտուղներէն անիկա
Որ հոս փոխան թուզի՝ արմաւ կ'ընդունիմ²⁰»:

Ըսի անոր. «Արդ դուն մեռած ես ուրեմն»:
Եւ ան ինծի. «Թէ մարմինս ի՞նչ կ'ընէ վերն
Աշխարհի մէջ, ամենեւին չեմ գիտեր»:

Այս Պըտղոմեան այն յատկութիւնը ունի
Որ հոգին վար կը գլորի շատ անգամներ՝
Ատրոպէն²¹ դեռ տակաւին զայն չըհըրած:

Եւ որպէս զի դուն աւելի հաճութեամբ
Քերես աչքէս արտասուքները հինցած,
Գիտցիր. հոգին հագիւ կ'ընէ մատնութիւն,

Ինչպէս ըրի ես, կը խըլէ դեւ մ'անկէ
Մարմինն ու զայն կը վարէ ինքը՝ մինչեւ
Որ ժամանակն անոր հասնի լըրանայ:

Հոգին այս ցուրտ ջըրհորին մէջ կը սուգուի:
Եւ գուցէ վերը կ'երեւայ դեռ մարմինն
Այն ըստուերին՝ որ հոս ետիս կը դողայ:

Պէտք ես գիտնալ զայն՝ եթէ արդ կու գաս վար,
Ան՝ տէր Պրանքա տ'Օրեան²² է, կայ շատ տարի
Որ ան հոս վարը բանտարկուած է այսպէս»:

«Կարծեմ, ըսի անոր, դուն զիս կը խաբէս.
Զի տակաւին Պրանքա տ'Օրեան մեռած չէ,
Կ'ուռէ, կ'խըմէ, կը նընջէ, զգեստ կը հագնի»:

«Չար ճանկերուն փոսին մէջ վերն՝ ըսաւ ան,
Հոն տեղը ուր կ'եռայ կըպչուն կըպրածիւթն,
Միքել Դանքէն դեռ տակաւին չէր հասած,

Երբոր ան դեւ մը դըրաւ իր մարմնոյն մէջ
Իր տեղն, ինչպէս նաեւ մէկն իր արիւնէն²³,
Որ մատնութիւն ըրաւ անոր հետ մէկանց:

Բայց ալ դուն ձեռքըդ դէպ ի հոս երկընցուր,
Աչքերըս բաց»:
Եւ չըբացի ես զանոնք
Եւ տմարդութեամբ եղայ դէպ այն մարդավար²⁴:

Այ Գենուացիք, տարօրինակ դուք մարդիկ
Ամէն բարքէ, եւ լի ամէն զարշութեամբ.
Ինչո՞ւ համար չէք վըտարուիր աշխարհէ:

Զի ապիրատ ըստուերին²⁵ հետ Ռոմանեոյ
Գըտայ ձենէ մէկը²⁶ որ իր ոճիրով
Կոկիտոսին մէջն հոգիով կը թըրջի,

Եւ տակաւին մարմնով վերն ողջ կ'ներեւայ:

ԼԴ ԵՐԳ

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱԿ. ՄԱՏՆԻԶԲ

ԶՈՐՐՈՐԴ ՇՐՋԱՊԱՏ.

ՅՈՒԿԱՅԵԱՆ. ՄԱՏՆԻԶԲ ԲԱՐԵՐԱՐԱՅ

ԱՐՈՒՍԵԱԿ ԵՒ ԻՐ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

ԱՐՈՒՍԵԱԿԻՆ ԲԵՐԱՆՆԵՐԸ. ՄԱՏՆԻԶԲ ԹԱԳԱՌՈՐԱՅ

ՅՈՒԿԱ ՍԿԱՐԻՈՎՏԱՅԻ. ԲՐՈՒՏՈՍ ԵՒ ԿԱՍԻՈՍ

ԱՆՅԲ ՏԻՆՋԵՐԲԻՆ ԿԵԴՐՈՆԷՆ

ԴԷՊ Ի ՄԻՒՍ ԿԻՍԱԳՈՒՆՏԸ

«**Թ**ԱԳԱՌՈՐԻՆ յըժոխոց յրօշք յառաջեմ¹»
Դէպ ի մեզի: Սակայն առջեւըդ նայէ,
Ըսաւ վարպետս, կըրնաս թէ զինքն² որոշել:

Ինչպէս երբոր մըշուշ մը խիտ կը փռէ,
Կամ մեր գունտին վըրայ կ'իջնէ երբ զիշեր
Հեռուանց ջաղացք մը կը թըլի հողմաշարժ,

Ինձ մէքենայ մ'այնպէս տեսնել թըւեցաւ:
Յետոյ հովին համար զացի կըծկեցայ
Առաջնորդիս ետին, չըկար ուրիշ ճար:

Արդէն էի, եւ սոսկումով կ'երգեմ զայն,
Հոն ուր ստուերներն ամէն էին ծածկըւած,
Ապակիին մէջ ինչպէս շիւղ մը յարդի³:

Ոմանք պառկած են եւ ոմանք տընկըւած,
Ասոնք գլուխնուն վըրայ, անոնք ոտքերնուն,
Միւս մ'իբր աղեղ՝ դէմքն ոտքերուն զարձուցած:

Երբոր մենք այնչափ դիմեցինք դէպ առաջ
Որ վարպետիս հաճոյ եղաւ ցուցնել ինձ
Այն արարածն՝⁴ որ չըքնաղ դէմքն ունեցաւ,

Իմ առջեւէս քաշուելով զիս կեցուց հոն,
«Ահա Պղոտոսն»⁵, ըսելով, տեղը ահա՛
Ուր պէտք է դուն զինես ինքզինդ արութեամբ»:

Այն ատեն ինչպէս սառեցայ մընացի,
Ընթերցող, մի՛ հարցընեք, չեմ գըրեր ես,
Զի ամէն խօսք պիտի չըլլար բաւական:

Ես չըմեռայ եւ ոչ ալ ողջ մընացի,
Մտածէ դուն քեզ՝ կայծիկ մ'հանճար թէ ունիս՝
Ի՞նչ եղայ ես, զուրկ թէ՛ մէկէն թէ՛ միւսէն:

Աղետաւոր արքայութեան վեհապետն
Կուրծքին կէսէն սառոյցներէն կ'ելլէր դուրս,
Եւ հըսկայի մ'հետ աւելի կըրնամ ես

Բաղդատուիլ քան անոնք՝⁶ անոր թեւերուն.
Եւ արդ դուն տես թէ ամբողջն՝⁷ ի՞նչ պիտ' ըլլայ
Համեմատուի հետը եթէ այն մասին:

Զի եղաւ այնքան չըքնաղ՝ իբր արդ տըղեղ,
Եւ իր Հաստէին դէմ վեր վերցուց իր յօնքերն,
Հարկ է իրմէ բըղխին ամէն չարիքներ:

Ո՛հ, ինձ ինչ մեծ զարմանալիք երեցաւ,
Գըլխուն վըրայ երեք երես երբ տեսայ,
Մէկն առջեւն էր՝ եւ էր կարմիր, միւս երկուքն՝

Որոնք ասոր վրայ կու գային աւելնալ՝
Իւրաքանչիւր ուսին միջին կէտէն ճիշդ,
Գազաթին վրայ կը կըցուէին իրարու:

Էր ճերմակի եւ դեղինի միջեւ աջն,
Եւ ձախը էր նըման անոնց որ կու գան
Այն կողմերէն՝ ուր որ հեղոս կ'հովտանայ՝⁸:

Ամէն մէկին՝⁹ տակէն կ'ելլէր երկու թեւ,
Մեծ՝ որքան էր պատշաճ թըռչնոյ մ'այնպիսի,
Ես այնպիսի առագաստ բնաւ չըտեսայ:

Էին առանց փետրի, նըման ճիշդ թեւոց
Զըղջիկներու, եւ կը շարժէր ան զանոնք,
Եւ կ'ելլէին իրմէ երեք հատ հովեր,

Որոնց ձեռքով կ'սառէր բոլոր Կոկիտոնն:
Վէց աչքերով կու լար, ուերեք ծնօտներէն՝
Արցունք կ'հոսէր՝ լորձոնքին հետ արիւնտտ:

Մէն մի բերան՝ ակռաներով կը մանրէր
Մէկ մեղաւոր, թակի նըման, եւ այսպէս
Երեք բերնով երեք հոգի կը տանջէր:

Խածնելն ոչինչ էր ճանկելուն քով զանի
Որ առջեւն էր. որուն կըռնակը երբեմն
Բոլորովին կը մերկանար իր մորթէն:

Վարպետս ըսաւ. «Վերի հոգին որ սաստիկ
կը տանջըւի, Սկարեովտացի ցուղան¹⁰ է:
Ներսն է գըլուխն եւ սըրունքներն դէպ ի դուրս:

Միւս երկուքէն՝ որոնց գըլուխը ցածն է,
Այն որ կախուած է սեւ բերնէն՝ է Բրուտոս¹¹,
Տես թէ ինչպէս կը գալարուի՝ անշըշունջ:

Միւսն որ մարմնեզ կը թըւի է՝ Կասիոս:
Բայց կը սկըսի գիշերն¹², եւ պէտք է մեկնինք
Այսուհետեւ, զի մենք տեսանք ամէն բան»:

Ուզածին պէս՝ պըլլընցայ իր վըզին,
Ընտրեց անի նըպատաւոր ժամն ու տեղն,
Ու երբ թեւերը¹³ բացուեցան բաւական,

Փաթթընցաւ անոր մագոտ կողերուն.
Յետոյ բուրդէ բուրդ ան իջաւ դէպ ի վար
Թաւ մագերուն մէջէն եւ սառ պատեանին¹⁴:

Երբոր հասանք մենք հոն¹⁵ ուր կողը՝ ազգերին
Հաստկեկ տեղւոյն վըրայ ճիշդ դուրս կը ցըցուի,
Մեծ ճիգերով եւ տագնապով¹⁶ առաջնորդն

Հոն ուր էին սրունքները՝ գլուխը դարձուց,
Եւ մագերէն բըռնեց ելլող մէկու մ'պէս,
Այնպէս որ ինձ կը թուէր նորէն դժոխք դառնալ:

«Աղէկ բըռնէ, զի այսպիսի սանդուխով
Հարկ է ա՛յնքան չարիքներէ հեռանանք»,
Ըսաւ վարպետն ինձ՝ հեւալով ոգեսպառ:

Յետոյ քարի մը ծակէն դուրս ելաւ ան,
Եւ զիս դըրաւ եզերքին վրայ որ նըտտիմ,
Յետոյ ցուցուց ինձի իր անցքը խոհեմ:

Վեր վերցնելով աչուիս տեսնել կարծեցի
Արուսեակն¹⁶ ինչպէս որ ձըգած էի զայն,
Եւ ես անոր սրունքները վերը տեսայ:

Թէ ես որչափ տագնապեցայ այն ատեն
Թող մըտածէ ուամիկն՝ որ չի հասկընար¹⁷
Թէ ինչպիսի կէտէ մ'անցած էի ես:

«Ելիր կանգնէ, ըսաւ վարպետս, ոտքի վրայ,
Ուղին երկայն է եւ ընթացքը դըժնէ.
Եւ մէկ ու կէս ժամ է ելած է արեւ¹⁸»:

Հոն ուր էինք՝ պալատական սրահ մը չէր.
Այլ ի բընէ աղջամըղջուտ տեղ մըն էր՝
Որու գետինը խորտաբորտ էր ւանդոյս:

«Այս անդունդէն տակաւին դուրս չըպըրձած,
Վարպետ, ըսի, երբոր ոտքի ելայ ես,
Քիչ մը խօսէ ինձ եւ պատրանքըս ցըրուէ:

Ո՛ր է սառոյցն¹⁹, եւ ի՞նչպէս ան գըլխիվար
Տընկուած է, ի՞նչպէս այնքան քիչ ժամու մէջ
Երեկոյէն առտու անցաւ արեգակն²⁰»:

Եւ ան ինձի. «Դուն տակաւին կեդրոնէն
Անդին ըլլալ կը կարծես ուր բըռնեցի
Երկիրս ծակող դըժխեմ որդին²¹ մագերէն:

Հոն եղար դուն այնչափ՝ որչափ իշայ ես,
Բայց երբ դարձայ ես՝ դուն անցար այն կէտէն²²
Ուր կը ձըգուին ամէն կողմէ ծանրութիւնք:

Կիսագունտին տակը հասած ես դու արդ,
Որ հակադիր է ծածկողին մեծ ցամաքն²³,
Որու կէտին տակ բարձրագոյն սպանուեցաւ

Մարդն որ ծընաւ եւ ասլրեցաւ անարատ:
Դրած ես ոտքերդ փոքրիկ գունտի մը վըրայ
Որ է ներհակ ճիւղէքքայի երեսին²⁴:

Հոս²⁵ առաւօտ է՝ իրիկուն է երբ հոն,
Եւ աս՝ որուն մագերն եղան մեզ սանդուխ,
Թաղուած է դեռ, այնպէս ինչպէս էր առաջ²⁶:

Այս կողմէն²⁷ վար գըլորեցաւ երկընթէն.
Երկիրն որ հոս առաջուց դուրս էր ցըցուած²⁸,
Անկէ վախէն ծովուն մէջ զինքն ըսքողեց,

Եւ քաշուեցաւ դէպ ի մեր գունտն, եւ գուցէ,
Որ անորմէ փախչի, թողուց հոս այս վիհն
Ու վեր սլացաւ՝ կազմելու լեռն²⁹ երեւոյդ»:

Տեղ մը կայ վարն³⁰ Բեշգեբուղէն հեռաւոր
Այնչափ որչափ կը տարածուի՝ ր գերեզմանն՝
Որ ոչ աչքով՝ այլ է ձայնովը ծանօթ

Փոքր առուակի մը որ հոն վարը կ'իջնէ
Ժայռին ճեղքէն՝ զոր անիկա է կըրծած
Ուրտապտոյտ եւ վայրահակ ընթացքով³¹»:

Պայծառ աշխարհը դառնալու համար մենք,
Մտանք առաջնորդս ու ես ծածուկ այն ճամբէն,
Եւ առանց քիչ մ'հանգիստ ընել խորհելու,

Ելանք մենք վեր, ինքն առաջին, ես երկրորդ:
Այնպէս որ ես տեսայ բաներ գեղեցիկ
Զոր կը ցուցնէ երկինք ծակէ³² մը կըլոր,

Ուրկէ ելանք մենք որ աստղերը տեսնենք³³:

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՔ

Ա. ԵՐԳ

Տ. 1-12. ԱՆՏԱՌԲ.— Տանդէ կը համարի որ մարդկային կեանքը ճամբորդութիւն մ'ըլլայ, եւ կը պատմէ՝ որ այս ճամբորդութեան մէջտեղը հասնելով իմացեր է որ մոլութեան է ուղիղ ճամբէն եւ մտեր է մութ անտառի մը մէջ, որուն սարսափները կը նկարագրէ, աւելցնելով որ մըտած պաշուն ընաթաթախ է եղեր, որով չէ իմացեր թէ ինչպէս մտեր է։ Անձնական այլաբանական իմաստով ըսել կ'ուզէ՝ որ ժամանակ մը մեղանչական կեանք մ'անցընելէ ետքը, Յորելինական տարին, որ է տեսիլքին կեղծեալ թուականը, արթնցեր է իր մեղանչական ըունէն, եւ ըրեր է առաջին փորձերը իր դարձին. հմտ. Քառ. ԻԳ. 76, եւ այլն, 113, եւ այլն։ Իսկ ընդհանրական այլաբանական իմաստով ըսել կ'ուզէ որ մարդ՝ մէկդի թողլով հաւատքն ու անմեղութիւնը, հմտ. Արք. ԻԷ, 127, եւ այլն, կը կորսուի՝ առանց իմանալու՝ կրքերու եւ ախտերու մէջ, եւ կը փնայ հոն մինչեւ որ աստուածային շընորհքը արթնցնէ զինքը։

1. Կէս ճամբաւ, 35րդ տարին, այսինքն է 1300ին. Տանդէ՝ ծնած ըլլալով 1265ին, 1300ին ճիշդ 35 տարեկան էր։ Մարդու կեանքը 70 տարի կը դնէ՝ ըստ Աստուածաշնչի։

2. Այս կենաց սխալտ անտառը կամ մեղանչական կեանքը, հմտ. Քառ. ԻԳ, 115-119,

զինքը՝ ինչպէս սովոր էր պատուել քաջակորով մարդերը:

19. Ենէաս:

20. Դէպ ի վայրենի անտառ:

21. Անուշակ նոր ոճը իր քնարերգական ընթերցած-
ներուն. Քառ. ԻԳ, 57:

22. Էջ գայլը:

Տ. 100-111. ՔԵՐԵԿԻՆ ՄԱՐԳԱՐԵԴԻՆԻՍԻՆԸ: - Էջ գայ-
լը պիտի շարունակէ ընել իր կոտորածները երկրի վրայ,
մենչեւ որ Քերծէն գայ եւ տանի գծուքը ձգէ գայն եւ
ազատէ հէզ Խտալիանս: - Քերծէի մասին հազարումէկ զու-
շակութիւն կ'ընեն մեկնիչները. եւ ամենէն աւելի ար-
ժանահաւատները կը խոստովանին թէ չեն զիտեր Քերծէին
ով ըլլալը. եւ երկու մեկնութիւն կու տան իբրեւ հաւա-
նական. Քրիստոս, կամ պապ մը եւ կամ կայսր մը:

23. «E sua nazione sarà tra Feltro e Feltro».

«Եւ իր ազգը պիտի ըլլայ Ֆէլդրոյի եւ Ֆէլդրոյի մի-
ջեւ»: - Այս մասին եւս անթիւ մեկնութիւններ կան, բայց
ապահով ճամբան է՝ խոստովանելը Պոքաչիոյի հետ թէ
չենք զիտեր ո՛վ է այդ անձը:

24. Գուտար Վոլսկեանց Մետարոս թագաւորին, քա-
ջամարտիկ օրիորդ. հմտ. Ենեակ. Է, էջ 322: - ԺԱ. էջ
497, ենս: - Ա. տպագրութեան մէջ Էնիաս, Էնիական զը-
րած էի, որ ուղիղն է, եւ այնպէս ալ զործածած է Եսե-
րեայ Քրոնիկոնին ոսկի թարգմանիչը, նոյնպէս Բագրա-
տունին Իլիականին մէջ: Բայց Ենեականի աշխարհաբար
թարգմանութեան մէջ սովորական դարձած ձեւը զործածե-
ցի: Ենեականի կողմնակիցը այս տպագրութեան մէջ իմ
թարգմանութեանս վրայէն են:

25. Տրովացի երիտասարդ, մեռաւ պատերազմելով
Վոլսկեանց դէմ. Ենեակ. Թ:

26. Թագաւոր Հուլուսաց, զոր սպաննեց Ենէաս,
Ենեակ. ԺԲ:

27. Տրովացի, բարեկամ Եւրիալոսի. որուն հետ մե-
ռաւ. Ենեակ. Թ:

Տ. 112-136. ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ՃԱՄԲԱՆ. - Վերջիւ՝ ըսե-
լէն հարը Տանդէի՝ թէ բռնած ճամբան սիւալ է, կ'իմա-
ցընէ թէ պէտք է անցնիլ Դոնիքէն եւ Քաւարանէն. եւ
կը խոստանայ առաջնորդել: Եւ եթէ ուզէ Քաւարանէն
երանելեաց թագաւորութիւնը ելլել, երանելի հոգի մը
պիտի առաջնորդէ զինքը հոն: Քերթողը հաճութիւն ցոյց
կու տայ խորհրդաւոր ճամբորդութեան ձեռնարկելու:

28. Դոնիքին մէջէն. հմտ. Դոնիք, Գ. Տ: Քաւարանը՝
մէկն է երեք հոգեւորական թագաւորութիւններէն, բայց
չի տեսեր յաւիտենական:

29. Կ'ուզեն որ հոգինին ալ մեռնի, որպէս զի չզգան
տանջանքները:

30. Քաւարանի մէջ կողմները:

31. Երանուհին:

32. Եւ յիրաւի Վերջիւ կը թողու Տանդէն՝ երբ Երա-
նուհին կ'երեւայ. հմտ. Քառ. Լ, 43, ենս:

33. Աստուած, հմտ. Արք ԺԲ, 40. ԻԵ, 41:

34. Չպաշտեցի զինքը ինչպէս որ պէտք էր. հմտ.
Դոնիք, Գ. 58:

35. Կը հրամայէ ամբողջ տիեզերքին, եւ իր անմիջա-
կան վարչութիւնը հոն է: «Երկինք աթոռ իմ են, եւ եր-
կիր պատուանդան ոտից իմոց»:

36. Այդ թագաւորութեան համար:

37. Այս վտանգն՝ ժամանակաւոր չարիքներէն, —
աւելի մեծէն՝ յաւիտենական չարիքներէն: - Հասարակօրէն
ստորջ Պետրոսի դուռ բնելով՝ Արքայութեան դուռը կը
հասկըցուի, բայց Քաւարանի դրան համար է հոս. թէեւ
այս դուռ տանդէական շէնքին համեմատ՝ է նաեւ Ար-
քայութեան դուռը. հմտ. Քառ. Թ. երզը:

1. Մարտին. պէտք է տուայ կրկին դժուարութիւններու. նախ՝ ստիպուած է զմնղակ եւ տաժանելի ճամբէ մը ուղեւորիլ. զարձեալ պէտք է ինքզինքը բռնադատէ որ չըլլայ թէ դատաւարտեալ հոգեղ լիցայ ինչձայ, կարեկցի:
2. Հանճար. շատերը կը հասկընան բուն ներշնչող ոգին: Բայց հաւանական է՝ երեւի որ Քերթողն ինքզինքը ուզած ըլլայ կոչել. աւելի զազաւարական հանճարը, հանճարը ընդհանրապէս:
3. Կ'ըսես. Ենչականին մէջ. Զ. — Սիլուշիու. Ենեակ. Զ. — Հայր. Ենչաս:
4. Ամէն չարեաց թշնամին:
5. Հմտ. Ենեակ. Զ. խրախուսած ըլլալով զանիկա՝ պատերազմելու Տունտսի գէմ եւ յաղթելու, եւ զոյն այդ յաղթութիւնը պատճառ եղաւ շինութեան Հոմ քաղաքին, ուր յետոյ պապութեան աթոռը հաստատուեցաւ:
6. Հմտ. Ենեակ. Զ.:
7. Գընաց հոն, այսինքն յարքայութիւն. — Անոր քնտրութեան. Հմտ. Գործք Առ. Թ. 15: Պօղոս առաքեալ երրորդ երկինքը յափշտակուեցաւ, եւ կ'ըսէ. «Եթէ մարմնով՝ եւ եթէ առանց մարմնոյ՝ ոչ զիտեմ, Աստուած զիտէ». Բ. Կոր. ԺԲ, 2, եւ այլն:
8. Բերե. արքայութենէն, արծարծելով քրիստոնէական յոյսը՝ երբ ալ ըլլաւ՝ հոն ժամանելու համար:
9. Ակիգըն. մէկ կողմանէ վասն զի առանց հաւատքի անկարելի է հաճոյ ըլլալ Աստուծոյ, Առ Եբր. 6. միւս

կողմանէ՝ վասն զի հաւատք առանց զործոց մեռեալ են. Զակ. Բ. 26:

10. Ապախ. տարակոյսի մէջ. Լիմպոս զանուած հոգիները երանելի չեն, վասն զի առանց յուսոյ են, եւ ոչ ալ դատաւարտուած՝ վասն զի չարչարանք չունին. (Դրժոխք. Գ. 24, եւ այլն), ուրեմն կը զանուին միջին վիճակի մը մէջ, ընդմէջ երանութեան եւ դատաւարտութեան:

11. Կիմ. Երանուհի. Տես տող 70:

12. Աստղ. Արուսեակ, կոչուած ժողովուրդէն մերթ աստղ գեղեցիկ, եւ մերթ նաեւ դերանունաբար աստղ: Ըստ այլոց աստղ դրուած է հոս հաւաքական նշանաւ կութեամբ, իբր՝ աստղեր: Ուրիշները արեւը կ'իմանան: Որոշելը դժուարին է:

13. Ինծի, ոչ բախտին, որ իրացընէ շատ բարեկամ չեղաւ Քերթողին:

14. Երանուհի (Beatrice). Քերթողին առաջին սիրուհւոյն կեղծ անունն է: Տես Դոր Կեանք (Vita Nuova): Կատակերգութեան մէջ, Երանուհի իսկապէս այլաբանական անձ է: Ոմն կը համարի զինքը խորհրդանշանակ աստուածաբանութեան, ոմն ներգործական իմացականութեան (Intelligenza attiva), այլ ոմն՝ հոգեղ, որ սիրոյ թեւերով առ Աստուած կը զիմէ, ուրիշ մը կը բօնաւորական իմաստութեան՝ բարոյական եւ քաղաքական, մէկ ուրիշ մը հայեցողական կենաց, զարձեալ ուրիշ մը՝ Զայտնութեան, կատարիչ (perficiente) Դնորհաց, Եկեղեցւոյ, եւ այլն, եւ այլն: Երկրաւոր Գրախառն, որ խորհրդանշանն է այս կենաց երանութեան, Երանուհի կ'առաջնորդէ Տանդէն զէպ ի երկնաւոր Գրախառն, որ պատկերն է յաւիտեական կենաց երանութեան: Վերջնոյս ալ առաջնորդն է եկեղեցական իշխանութիւնը: Ուրեմն Երանուհի յայտնի կերպով խորհրդապատկերն է եկեղեցական իշխանութեան, Քերթողին զազաւարական

Պապին, Բայց որովհետեւ եկեղեցական իշխանութիւնը պիտի ուղղէ զմարդ զէպ ի հոգեւորական երջանկութիւնը, ըստ յայտնեալ վարդապետութեան, ուրեմն երկրի վրայ աստուածաբանութեան ներկայացուցիչը ան է: Որով երա- նուհէ, որովհետեւ նշանակ է հոգեւորական իշխանութեան, է նորայէս խորհրդապատկեր յայտնեալ գիտութեան:

15. Լուսնական:

16. Գժոխը:

17. Հրդեհ. երանուհի կը խօսի դատապարտելոց եւ զժոխքին վրայ ընդհանրապէս, եւ ոչ սոսկ լիմպոսին վրայ:

18. Տեկիմ. Սուրբ Աստուածածին, հմտ. Արք. Լ. Գ. 16, եւ այլն, որ է նշանակ, ինչպէս կ'ազդեն հին մեկնիչք, կանխաժաման (preveniente) Դնորհաց, երկնքի երեք օրհնեալ կանայք՝ հակադրութիւն են միմիւր անտառին եւ իրեք անիծեալ զազաններուն: Տանդէ՝ բոլոր Գժոխք քեր- թուածին մէջ կը լսէ Սուրբ Կուսին եւ Քրիստոսի ա- նունները, վասն զի ամենասուրբ ըլլալով անոնք, պիտի պղծուէին արտասանուելով հոն վարը՝ մեղքին տեղը:

19. Լռչիա. հաւանաբար Սիրակուսայի վկայուհին: Ըստ ոմանց Սուրբ Լուչիա Ուպալտինի, կարդինալին քոյրը. Գժոխք Ժ. 120: Այլաբանաբար՝ Լուսաւորիչ Դնորհք:

20. Զերմեռանդ. Լուչիա, Սիրակուսային, պաշտպան է աշացաւի. Տանդէ ալ երկու անգամ աչքի ցաւ քաշեց, որով՝ զիպտածով յատկապէս ջերմեռանդ էր անոր:

21. Հռաքել. երկրորդ զուտար Լաբանու, եւ կին Յա- կոբ Նահապետին. նշանակ հայեցական կենաց. մինչդեռ Լիա, իր երէց քոյրը, նորայէս. կին Յակոբայ, է պատ- կեր զործնական կենաց:

22. Գովեստ. Սուրբ Աստուածաբանութիւնը միշտ իր հետ ունենալով զօրծակից եւ կատարիչ շնորհքը, կը զօղէ զԱստուած ճշմարտապէս եւ ոչ կեղծեօք, կամ զործնա-

կան կրթութեան մէջ, եւ կամ հայեցողական հանգստեան մէջ:

23. Ելաւ. Քերթողը բոլորովին ուսման տուած էր ինք- զինքը, որպէս զի կարենայ արժանաւոր կերպով խօսիլ երանուհոյ վրայ:

24. Ման. հոգեւորական:

25. Հեղեղ. միմիւր անտառը, ծովէ մ'աւելի մերկայոյդ. շատերը Ախրոն գետը կը հասկնան, որ ծովու հարկա- տու չէ, եւ զժոխքը կը թափի, որուն ամբ դեռ հասած էքր Տանդէ, այլ քիչ մը հեռու էր: Բայց հատուածը՝ ove il mar non ha vanto, կը նշանակէ յայտնի կեր- պով թէ ոչր ծովը պարծենաչոյշ բան մը չունի, այսինքն նուազ մարկոս է քան զայն, եւ ոչ թէ հեղեղը անոր (ծո- վուն) հարկատու չէ:

26. Կարճ ճամբան. «Ո՞վ ելցէ ի Լեան Տեան: ... Որ սուրբ է սրտիւք». Սաղ. Ի. Գ. 3: Որով հարկ է ուրիշ ճամբայ մը բռնել, այս ինքն է զղջման եւ ապաշխարու- թեան, մինչեւ որ իր զատաստանը ազատ, ուղիղ եւ ա- ողջ ըլլայ: Քաւ. Ի. 140:

27. Երանելեաց քով երթալու. Գժոխք. Ա. 121, եւ այլն:

28. Գիշերային առաւ. զիշերը՝ պատկեր է տգիտութեան եւ մոլորութեան. Հռովմ. Ժ. Գ. 12. Ա. Թեա. Ե. 5. ստոր՝ պակասութիւն հաւատոյ եւ սիրոյ. Յայտ. Գ. 15, 16: Որով նմանութիւնը բաւականէն աւելի խօսուն է:

29. Երեքէն ո՞րն է օգնողը. երանուհին, ինչպէս կը տեսնուի յաջորդ տողերէն: Միւս երկուքն ալ իր վրայ խնամ կը տանէին, բայց երանուհին միայն երկնքէն լիմպոս իջաւ:

30. Իր խօսքերու. հմտ. Արք. Գ. 95: Այս ճշմա- րիտ խօսքերը յայտնապէս 61-66 տողերուն խօսքերն են, որ Տանդէ կը խոստովանի իր մոլորութիւնները:

1. Դուռն է խօսողը:—Քաղաք. դժոխքն ընդհանրապէս, եւ առանձնակի՝ դժոխքին ստորնագոյն մասը:

2. Արդարութիւն. կը նկարագրէ ամենասուրբ Երբոր-դուքիւնը: Զօրութիւնն՝ է Հայր Աստուած. իմաստութիւնը՝ է Բանն կամ Որդին, սերք՝ Սուրբ Հոգին: Հմմտ. Ս. Թովմ. Բով. Աստ. Մանն Ա. ինդիր ԾԵ. յօդուած 6:

3. Արարածներն. Դժոխքը սատանաներուն համար ստեղծուեցաւ. հմմտ. Մատթ. ԻԵ, 41, երբ Արուսեակն ինկաւ երկնքէն. հմմտ. Դժոխք ԼԳ, 121 եւ այլն, մարդուս ստեղծումէն առաջ: Դժոխքէն առաջ ուրիշ յաւիտենական իրեր ալ ստեղծուեցան. երկինքը, հրեշտակները, երկիրս՝ ըստ նուէրին. իսկ ապականացու իրերը, զոր օրինակ երկրիս ձեւը, մոլորակները, անասունները, մարդիկ, եւ այլն, յետոյ ստեղծուեցան:

4. Գրուած. որմէ՛ իր դէպ ի դժոխք ուղեւորութեան միջոց՝ դեւերը կը ջանան միշտ զինքը ետ դարձնել. ուստի կրնանք հետեւցնել որ նոյն իսկ դեւերը զրած ըլլան այս բաները, որոնք յիրաւի դիւական ճշմարտութիւն մը կը բովանդակեն: Գէթ Տանդէի համար, նոյնպէս եւ այն շատերուն՝ Դժ. Գ. 61, քողիք աւեհ յոյսը ամենեւին ըստոյգ է՛:

5. Ըսի. Երգ Ա. 114, եւ այլն:

6. Բարիք. Աստուծոյ ծանօթութիւնը եւ դէմ յանդիման տեսութիւնը:

7. Աստեղագութիւն. բոլոր դժոխքին մէջ աստղ չի տես-

նուիր. հմմտ. Դժ. ԼԳ. 139. Հոս մասնաւոր կերպով յիշուած է, վասն զի մարդոց այս տեսակը (հեղգ, Թոյլ, վատ, անգործ) չի նայիր աստղերու, չունի ոչ մի գաղափարական, ոչ կրօնական, ոչ բարոյական եւ ոչ քաղաքական:

8. Սոսկում. այն սարսափելի ժխորին եւ մքազին գոյնով գրուած Բառերուն խումար: Ոմանք error կը կարդան, բայց սխալ է, ուղիղն է error:

9. Անպարսառ. առանց զործելու զործեր՝ որ զիրենք վատահամբաւ, անուանարկ ընեն, եւ ոչ ալ զործեր՝ որ զիրենք զովասանքի արժանացնեն:

10. Այսինքն չէզոք. կը համարի որ երբ Արուսեակը ապստամբեցաւ Աստուծոյ դէմ, մի քանի հրեշտակներ չէզոք մնացած ըլլան, ուղեւոր տեսնել կոտին ելքը, ու այնպէս որոշել ընելիքնին: Այսպիսի գաղափար մը յայտնած է երբորդ զարուն մէջ Աղեքսանդրացի. Յաճախ. 7: Չի զիտցուիր թէ ինչ աղբիւրէ առած է զայն Տանդէ:

11. Երկինք զանոնք մերժեց միանգամ ընդ միշտ. «Եւ անկաւ վիշապն մեծ... եւ հրեշտակը նորա ընդ նմա անկան» Յալտ. ԺԲ. 9: Բայց դժոխքը զիրենք կը մերժէ շարունակ, վասն զի ուրիշ ամէն վիճակի նախանձորդ ըլլալով՝ հոն վարը պիտի երթային եթէ իրենց հրաժայտէր:

12. Այս տողին բնագիրն է. «Chè alcuna gloria i rei avrebber d'elli». Alcuna անորոշ ածականը՝ Տանդէի մեկնիչներուն խումբը՝ երկուքի բաժնած է. ու մանք կը հասկնան՝ հաստատական իմաստով, որ կը նշանակէ իմն, ինչ, մք. ոմանք ալ բացասական՝ ոչ մի, ինչ, եւ այլն. բայց Տանդէի զործոց մէջ alcuno ոչ երբեք niuno կամ nessuno (ոչ որք, ոչ մի) իմաստով զործածուած է. որով ճշգրտոյն է հաստատական իմաստով

Թարգմանել, ինչպէս որ ըրինք ալ: Պարծեալ, եթէ խոր
զգոխըր զանոնք չ'ընդունիր, պատճառն է՝ որպէս զի այս
ղեւերը որ հոն զգոխըրին խորն են, որաւի այս զոհութիւնը
չունենան՝ տեսնելու մի եւ նոյն տեղը եւ հաւասար պատ-
ժով դատապարտուած զանոնք՝ որոնք չմեղանչեցին իրենց
պէս, Բացասական հասկըցողներն ալ կ'ըսեն, որ խոր
զգոխըր յանցաւորներն ալ չեն ընդունիր զանոնք իրենց
մէջ, իրեւ թէ անոնց ներկայութիւնը իրենց նուաստու-
թիւն ըլլար:

13. Զուեիմ. անդիւի աշխարհը զացողներէն ոչ ոք չունի
այդ յոյսը. բայց ասոնք ուրախութեամբ պիտի յափշտ-
կէին: Գիտնալով իրենց բացարձակ ոչնչութիւնը, մեծ
մխիթարութիւն մը պիտի ըլլար այս ծոյլերուն եւ վա-
տերուն համար, եթէ կարենային յուսալ՝ որ մը ոչըն-
չանալու:

14. Կոյր. մութ. վասն զի կը զանուի անասող օդի
մը մէջ:

15. Ոչրիչ աւեհն. կը նախանձին ուրեմն նոյն իսկ խոր
զգոխըր եղողներուն վիճակին. կ'ուզեն հոն երթալ, բայց
ան զիրենք չ'ընդունիր:

16. Գրոշքիւն. վասն զի չ'ընդունիր զանոնք ոչ Ար-
քայութիւնը եւ ոչ Փաւարանը, եւ ոչ իսկ ստորին զգոխ-
ըր. Զօժարկամ պիտի երթային հոն, բայց կը մերժէ:

17. Շատերը կը կարծեն որ Կեղեատինոս Ե. պապն
ըլլայ: Նիկողայոս Գ. պապին մահունքն ետքը, որ տեղի
ունեցաւ 4 ապրիլի 1292, յետ երկու տարի աթոռը պա-
րապ մնալու, վերջապէս ընտրուեցաւ, 1294ի յուլիս
5ին, Պետրոս Մորոնեան անաստատօրը, որ կոչուեցաւ
Կեղեատինոս Ե. բայց արդէն 79 տարեկան ծերունի մ'ըլ-
լալով, անվարժ աշխարհի եւ խանդակաթ իր անաստատին՝
հոն քաշուեցաւ, քահանայապետութենէն հրաժարելով չնիզ
ամիս ետքը՝ 13 սեպտեմբեր 1294: Ոմանք կ'ըսեն՝ թէ իր

յաջորդը Վսնիփակիոս Ը ստիպած ըլլայ հրաժարելու:—
Այլը կը համարին Պիոկղեատինոս՝ որ ծերութեան տեսն
հրաժարեցաւ կայսրութենէն: Պրեաչչիոյ կը նոստովանի,
«Ստոյգ չի զիտցուիր թէ որո՞ւ համար կ'ըսէ»: Ուրիշ
հեղինակաւոր մեկնիչ մ'ալ երկայն զովեստ մ'ընելով
Կեղեստինոս Ե. պապին վրայ, կը կոռի հասարակաց
եւ ռամկին կարծեաց դէմ, զնելով զայն ամբողջին այն
մտաւի խօսքերուն կարգը, որոնք լսուելու արժանի չեն,
եւ ինքը Եսաւը կ'իմանայ՝ որ քանի մը ոծաբով անդրա-
կուծիւնը Յակոբին ծախեց. հմտ. Ծնունդը ԻԵ, 29,
եւ այլն: Տանդէի ըսածէն այն կ'իմացուի, որ այնպիսի
անձի մը վրայ կը խօսի, զոր տեսած ու ճանչցած ըլլայ
այս կենաց մէջ, մինչդեռ հաւանական չի թուի որ Տան-
դէ տեսած՝ ճանչցած ըլլայ անձնապէս Կեղեստինոս Ե. Ը:
Բայց ինչ որ ալ կարծիք ունենայ Տանդէ Կեղեստի-
նոսի հրաժարման վրայ, ոչ մի կերպով կարելի չէ հաւա-
նիլ, որ Տանդէ զանիկա յիշատակած ըլլայ վատաց խրմ-
բիմ զլիաւորներուն մէջ, որոնք հաճոյ լին ոչ Աստուծոյ
եւ ոչ ալ իր քչնամեաց: Ուրիշներ՝ ուրիշ անձեր կը կար-
ծեն. բայց ինչ որ ալ ըսեն կամ ընեն, շատ անստոյգ
բան մըն է, որուն պարզապէս գուշակութիւն անունը կըր-
նանք տալ: Վասնի որ Տանդէն լսելի է անձին անունը,
պէտք ենք խոստովանիլ թէ չենք ճանչնար:

18. Սատաններուն: Վատերը անարգուած են ոչ
միայն բարիներէն, այլ նաեւ չարերէն:

19. Այսինքն թէ երբեք կենդանի մարդու զօրծ չգոր-
ծեցին, զօրծով չյայտնեցին թէ կենդանի են:

20. Գեո. Ախրոն, կամ ցառց գետ, որմէ անցնե-
լով հողիք, ըստ հին դասական հեղինակաց՝ դէպ ի զո-
խոց տանջանքները կ'երթան. հմտ. Վիրգ. Ենեակ. Ե.

9. Ե. Թ:

Տանդէ

21. Ասեբուն գետը. հմմտ. Հով. Ող. Ժ, 513: Վիրգ. Եֆեսկ. 2:

22. Քարոն. նմանութիւն Վիրգիլեայ նկարագրածին. Եֆեսկ. 2:

23. Կենդանի. կրկին իմաստով. դեռ մարմնէն չբաժնւած, եւ չգատապարտուած. հմմտ. տ. 127, եւ այլն:

24. Մեռած. լուծուած մարմնէն եւ գատապարտուած:

25. Ճամբէ. զուցէ Քառ. Բ. կրկին ճամբան ու թեթեւ նաւը կ'ակնարկէ:

26. Խոնդ. մարմնէն նոր բաժնուած ըլլալնուն համար. — Մերկ. ինչպէս զգեստէ, նոյնպէս ամէն օգնութիւնէ... աստուածային շնորհքէ:

27. Տժգունեցան. օղայիկ մարմինները՝ ունին նիւթաւ կան մարմնոյն ոչ միայն ձեւը, այլ նաեւ զոյնը. հմմտ. Քառ. Գ. 31, եւ այլն. Իւ, 79—107:

28. Աստուած. զպրոցական վարդապետութեան համաձայն, թէ գատապարտեալը՝ այնչափ աւելի կը նախատեն զԱստուած, որչափ աւելի հարուածուած ըլլան Սնոր արդարութիւնէն. հմմտ. Ս. Թով. Բով. Աստ. Մասըն Բ. Բ. 13, 4. Գարծեալ կ'անիծեն անոնք նախածնողները, բոլոր մարդիկ, տեղը եւ ժամանակը յորում, եւ սերմը՝ որմէ սերեցան եւ ծնան: Գաղափարը առնուած է Յովբայ գրքէն. Գ. 3, եւ այլն, եւ Երեմիայէն Ի. 14, եւ այլն: Կ'անիծեն մարդկային ցեղը, վասն զի պիտի ընտրէին անասուն ըլլալ՝ որուն հոգին կը մեռնի մարմնոյն հետ: Պիտի ընտրէին հուսկ բնաւ ծնած չըլլալ, կամ անբան ծնանիլ:

29. Վասն զի ամէնքը մի եւ նոյն ատեն չէին բաժնուած մարմնէն, այլ մէկը առաջ, եւ մէկը վերջը եկած էր. որով հարկ էր որ խմբուէին:

30. Ասեբունի ափը կը սպասէ այն ամենուն՝ որ Աստուծոյն երկիւղ չունին: Ով որ չ'երկնչէր յԱստուծոյ՝

գատապարտուած է, եւ ամէն գատապարտուած կը սպասուի այն ափէն:

31. Յանձնե rendé. զրջազրաց մեծամասնութիւնը՝ նոյնպէս բազմաթիւ տապալուութիւններ այսպէս կը կարդան: Ուրիշներ կը կարդան vedé (մինչեւ որ) տեսնեմ:

32. Ափէն. դէպ ի նաւակ:

33. Զերդ քոչուեմ. հմմտ. Վիրգ. Եֆ. 2. — Հրապոյր, զինքն որսալու համար լարուած ցանց:

34. Նոր խռմբ. միջին հաշուով կը մեռնին երկրիս վրայ ամէն մի վայրկեան 50 հոգի, որոնք ամէնքը սատանային իշխանութեան տակը չեն երթար: Եթէ ուրեմն այդ անցուղարձի ատեն նոր խռմբ մը կը հաւաքուի, ըսել է որ այդ երթեւեկը ըսնի մը վայրկեանի մէջ կը կատարուէր:

35. Բարի. կենդանի հոգի, տող 88, չգատապարտուած:

36. Լմեցաւ. Վիրգիլիոսի խօսքերը. տ. 121—129. — Խաւարչուտ վասն զի չկայ հոն ոչ արեւ եւ ոչ աստղ. եւ դարձեալ խաւարչտին՝ մեղաց մթութիւնէն:

37. Ինկայ. հանգչած աչքը (Գ. 4) քիչ շատ տեւական ըուն մը կ'ենթադրէ: Տանդէ արթննալով ըունէն՝ ինքզինքը Ասեբունի միւս ափը կը գտնէ: Ինչպէս հոն հասաւ, Գրեթէ սովորական դարձած կարծիք է, որ Հրեշտակ մը տալած ըլլայ, կարծիք՝ զոր հաստատուած կը կարծեն՝ համանման անցքով Դ. Թ. 64, եւ այլն, ինչպէս նաեւ Քառ. Թ. 42, եւ այլն, անցքով, Բայց առաջնոյն մէջ յայտնապէս յիշատակուած է հրեշտակը, երկրորդին մէջ կը պատմուի թէ ինչպէս Լուչիա, Քերթողը՝ քնացած ատեն վեր փոխադրեց: Ինչո՞ւ այս տեղ ոչ մի յիշատակութիւն չ'ըլլուէր Հրեշտակի, Կայ հով, փայլակ, որոտում, բայց Հրեշտակի ոչ մի ստորոգելի: Յերբաբ, ըսկըզբան Քարոն չուզեց անցընել Քերթողը, բայց յետոյ հանդարտեցաւ, լսելով Վիրգիլի խօսքերը, եւ 97—99

տողերը ենթադրել կու տան՝ որ յիրաւի զինքն անցուցած
ըլլայ: Եթէ, յետ ըսելու թէ՛ Քարոն հանդարտեցաւ, ուզած
ըլլար Տանդէ ակնարկել սովորականէ տարրեր ուրիշ անց-
քի մը՝ կատարուած Հրեշտակի ձեռքով, յիրաւի պէտք էինք
սպասել երկրաշարժէ, հովէ, փայլակէ եւ Քերթողին թըմ-
բութենէն աւելի բանի մը: Այլաբանաբար, Յովն. Գ. 8,
«Զի հոգմ՝ ուր կամի շնչէ, եւ զձայն նորա լսես, այլ
ոչ զխոսն ուստի զայ կամ յո երթայ. սոյնպէս եւ ամե-
նայն ծնեալն ի հոգւոյն»: Քերթողը կը նկարագրէ հոս
իր ի հոգւոյն ձեռնարկ սկիզբը:

Գ ԵՐԳ

1. Որտա մը. Ոմանք կը համարին գոթիային շշուկ մը,
Ճիշերու անհուն ժխորը, տ. 9. ոմանք բնաւ նշանակու-
թիւն չեն տար այս անցքին: Իսկ այլք ստոյգ որոտում
մը կը կարծեն՝ որ տեղի ունեցեր է վերոյիշեալ փայլա-
կէն ետքը (Երգ. Գ. 134), եւ կը բացատրեն. «Գոթիքի
զաշար սարսափելի կերպով կը ցնցուի, կարմրաշող փայ-
լակ մը այն մթին օդը կ'ակօսէ, Քերթողն զգայագուրկ
կ'իյնայ, հրեշտակը կ'իջնէ, զանիկա իր բազկացը մէջ
կ'առնէ, կը տանի Ախերոնին միւս ափունքը եւ անե-
րեւոյթ կ'ըլլայ՝ որոտման շաչիւնէն դեռ ան չարթնցած»:
Սակայն Տանդէ հրեշտակի եւ ստոյգ որոտման վրայ
վանկ մ'ալ չ'ըսեր, եւ եթէ իր աչքը կրցաւ հանգստանալ,
սակայն եւ այնպէս արթննալը երազութեամբ չեղաւ:

2. Եւայ. ինկած էր, Գ. 136, եւ քնացած էր, տ. 4,
այնչափ, որ կրցած էր իր աչքը վերըստանալ տեսու-
ղական կարողութիւնը՝ որ կորսուած էր շառափայլ լոյ-
սին յանկարծակի փայլատակելէն:

3. Սովոր եւ. զինքը քաջալերած էր անտառին մէջ,
Ա. 91 եւ այլն. զառիվերին վրայ, երբոր կը տարակու-
սէր ճամբան շարունակելու, Բ, 43 եւ այլն. դժոխքին
դրան մուտքին քով, Գ, 13 եւ այլն. Քարոնին տոջեւ
Գ, 127, եւ այլն, եւ այլն:

4. Կարեկցութիւն. աւելի վարը՝ արգիլուած, հոս ոչ,
վասն զի այս պարունակին մէջ չարագործները չեն բը-
նակիր:

5. Կը ստիպե. փութալու:

Տ. 25-45: ԱՆՄԵՂՆԵՐԸ: Լիմպոսի մէջ են, ուր չկան դրական պատիժներ, այլ սոսկ ժխտական. զրկանք երանութիւնէ, որով հառաչանք եւ վիշտը առանց մարտիրոսութեան: Մեռելոց ստուար եւ մեծ խումբեր՝ առանց մկրտութեան, ոչ ուրիշ բանի համար արքայութեան երկնքէն, բայց որովհետեւ հաւատը չունէին: Սուրբ Օգոստինոս. «Զմեզ, ո՛վ Աստուած, քեզի համար ստեղծեցիր. եւ մինչեւ ի քեզ չհանգչի, անհանգիստ է սիրտը»: Հանդերձեալ աշխարհին մէջ այս երանութիւնը յաւիտենական է:

6. Դաճեալ. վասն զի տեսնելն անկարելի էր, չափազանց մութ բլաւով:

7. Դռնոց, porta, ուրիշներ կը կարգան parte մասն:

8. Ինչպէս որ պետք էր չհաւատացին զալիք Մեծիւսին. Առք. ԼԲ, 24, Հմմտ. Ս. Յովն. ԺԳ. 6: Գործք. Առ. Գ. 12:

9. Յռատար. ուրեմն իրենց վիճակն յաւիտենական է, երբեք յոյս չունին, երբ ալ բլաւի՝ երանելեաց քովն երթալու:

10. Քողարկեալ. վասն զի ուզած էր ակնարկել զՔրիստոս՝ առանց անունը տալու:

11. Նոր. յիսուն տարիէն աւելի էր որ հոն կը գտնուէր. մեռած բլաւով 20 սեպտ. Քրիստոսէ 19 տարի առաջ:

12. Զօրաշոր. Քրիստոս: Զէր ճանչնար զինքը երբ դո՞ւնք ինչ, ուստի եւ անունը չի տար: Եւ զարձեալ կը զգուշանայ Տանդէ Գծոյսին մէջ անոր անունը տալու:

13. Հնազանդ. թէպէտ եւ օրէնսդիր իւր ազգին, սակայն հնազանդ Աստուծոյ, որով եւ կոչուեցաւ ծառայ Աստուծոյ. հմմտ. Յեսու. Ա. 1, 2, 7, եւ այլն:

14. Իսրայէլ. Յակոբ. — Հօր. Իսահակ:

15. Երաւայեց անոր համար եօթը տարի, եւ յետոյ դարձեալ եօթը տարի. Հմմտ. Եղեզեկի ԻԹ, 18-20. 27. 30:

16. Զեր փրկուած. Արքայութիւն չէին մտնէր. վասն զի փակ էր ըստ միջնադարեան աստուածաբանութեան, Աղամայ անկումէն մինչեւ Քրիստոսի մահը, Հմմտ. Թով. Ագ. Բով. Աս. Մասն Գ. Խնդ. 69:

17. Վիճակեւ. դժոխային ուրիշ զաւաճներու բնակեցնելուն ունեցած վիճակէն, որոնք ամէնքը Լոյսէ դարկուած են:

18. Շնորհ. Աստուածաբանները կ'ըսեն որ թէպէտեւ մէկը մահացու մեղաց մէջ իյնայ, սակայն եթէ բարի գործ մ'ըրած է, թէպէտեւ դժոխք երթայ, բայց այն բարի գործին համար՝ անոր պատիժները կը մեղմանան:

19. Զայն. ոչ ամենուն մէկէն, ապա թէ ոչ պէտք էր ըսել պատուէնք, այլ խորքն մէկուն ձայնը, որ միւս երեք ընթացիկներուն զանաւորով կ'ըսէ. Վերգիտիս կը դառնայ պատուէնք գանկալ:

20. Մեկեմ. Տանդէին օգնելու համար Գծ. Բ, 52 եւն:

21. Ստուեր. այն ընթացիկներուն՝ որոնք Տանդէի համար վեհագոյն էին: Հոմերոսը անուամբ միայն կը ճանչնար, վասն զի յունարէն չէր գիտեր, եւ զեռ չէին թարգմանուած ընթացիկները: Որաւիտս, Ովդիտս եւ Լուկանոս իրեն ծանօթ էին:

22. Տխուր. վասն զի զրական ցաւեր չէին կրեր. — Զուարթ. վասն զի երանելի չէին:

23. Սուր. զէնքերը երգելուն համար: Յունական հարթ քանդակներու (bassorilievo) մէջ Իւրականը նկարուած է կնոջ դէմքով, ձեռքին մէջ սուր մը բռնելով:

24. Որատիտ. (Կուրիտոս-Փլակկոս) հռչակաւոր լատին ընթացիկ, ծնած Քրիստոսէ 68 տարի առաջ. ունի Գեղօններ, Երգիծաբանութիւններ, Թաղեր եւ Արտեստ Բերդոյական, զոր Թարգմանեց Բագրատունին:

25. Ովդիտ. (Պուրլիտոս-Նագոն), հոյակապ լատին ընթացիկ, ծնած Քրիստոսէ 43 տարի առաջ, ունի Ալա-

կերպոչքիւններ ու ուրիշ զործեր:

26. Լուսինոս. (Մ. Աննէոս) — Լատին քերթող. ծընած 39ին եւ մեռած Եւրոնի ձեռքով 65ին (Վրիստոսէ հոք). զլիսաւոր զործն է Փարապոյի քերթուածը, որ տասը զրեքէ է կը բաղկանայ, որոնց մէջ գեղեցիկ կերպով կը նկարագրէ Կեսարոս եւ Պոմպէի միջեւ եղած ըզաղբաւ կան պատերազմները, թէպէտեւ ոչ միշտ ճշմարիտ:

27. Անունով ամէնն ալ ինձ հաւասար են, ինծի պէս քերթող են:

28. Աղէկ. զիս պատուելով լաւ կ'ընեն, վասն զի ամէնքնիս քերթող ենք, եւ ինծի ըրած պատիւնին իրենց կ'երթայ:

29. Իշխանիմ. Հոմերոսի. ուրիշներ իշխաններու կը կարդան, որ են հինգ բանաստեղծները:

30. Խօսելու. չորսերը տեղեկութիւն ուզեցին Տանդէի վրայ, եւ Վերգիլիոս տուաւ:

31. Վեցերորդ. մարդարէութիւն՝ որ կատարուեցաւ:

32. Լոյսը. վերը յիշուած կրակին լոյսը:

33. Լռել. վասն զի խօսելով պիտի ստիպուի ինքզինքնը զովել:

S. 106—114 ԼԻՄՊՈՍԻ ԳՂԵԱԿԸ. Ստորոտը կը հասնին զղեակի մը, որ խորհրդապատկեր է մարդկային իմաստութեան, կամ զուցէ փառքի տաճարին: Դղեակը շրջապատուած է եօթնապատիկ քարձր պարիսպներով, խորհրդանշանը եօթը առաքինութեանց, այսինքն է չորս բարոյաւ կան. զգաստութիւն, արդարութիւն, զօրութիւն եւ ժուժ կալութիւն. եւ երեք հայեցողական. իմացականութիւն, զիտութիւն եւ իմաստութիւն: Գարձեալ պատուարուած է գեղեցիկ վտակով մը, հաւանօրէն խորհրդանշան ճարտասանութեան, որուն միջոցաւ եօթն առաքինութիւնները կը ստացունին եւ մարդիկ էլ համոզուին, հմմտ. Գժ. Ա, 79, 80: Անթաց ոտքերով կ'անցնին զեռէն, վասն զի

մեծամեծ եւ ազնիւ հանճարներուն պէտք չեն ճարտասանական համոզումներ՝ վերը յիշուած առաքինութիւնները անոնց զործարկել տալու համար: Եօթը դռներէ կը մանէ, որք են եօթն ազատական արուեստները. քերականութիւն, արամարանութիւն, հեռարկութիւն, երաժշտութիւն, թուարանութիւն, երկրաչափութիւն եւ աստղաբաշխութիւն: Կը հասնին դալարագեղ մարդագետին մը՝ որ կը բնակին հնութեան մեծամեծ հոգիները:

34. Եօթ դռներէ. եօթը պարիսպներէն իւրաքանչիւրն իր դուռն ունէր:

S. 115—129: Վեց քերթողները կը մեկուսանան կողմէ մը՝ ուրիշ արդիւնուած չէր նայիլը, եւ հօն կը ցուցունին Տանդէի մեծամեծ հոգիներն այն մարդոց՝ որոնք զործակեցեան հոմէական կայսրութեան. ինչպէս նաեւ Սալատինը առանձին, հոմէական կայսրութեան հետ զործ մը չունենալուն համար:

35. Էլեկտրա. դուտըր Ատլասայ, մայր Գարգանոսի՝ որ հիմնադիր եղաւ Տրոյիոյ. հմմտ. Վիրգ. Ենեակ. Բ. — Ընկերօք. Տրոյացիք, որ իրմէ սերած էին, յորս Հեկատոր եւ Էնէաս, մին պաշտպան հանդիսացաւ Տրոյիոյ, եւ միւսը Իտալիա փոխադրեց տէրութիւնը: Սակայն Ենէասէն Կեսար կը ցատկէ:

36. Կամիլա. հմմտ. Գժ. Ա, 107. Վիրգ. Ենեակ. ԺԱ:

37. Պենքեպիլ. Թադուհի Ամազոնաց, որուն յաղթեց Աքիլլէս. հմմտ. Վիրգ. Ենեակ. Ա, եւ այլն:

38. Լատինոս. արքայ Լատինի, աներ Ենէասի. Վիրգ Ենեակ. Է. ԺԱ:

39. Լաշինիա. կին Ենէասի. հմմտ. Վիրգ. Ենեակ. Զ. Է:

40. Բրոչտոս. Լուկիոս Յունիոս Բրուտոս, առաջին բղաշին, զոր պէտք չէ շփոթել Մարկոս Յունիոս Բրուտոսի, Կեսարու սպանչին հետ, որ վարը արուսեակին բերնին մէջն է. Գժ. ԼԳ. 65: — Տարկուշիմոս Գոռոզ, վեր-

ըին թագաւոր Հոովմայ:— Լուչիւրեաիւս. տիկին հոովմայեցի նշանաւոր իր զեղեցկութեամբ եւ առաքելութեամբ, կին Լուկիոս Տարկուինոս Կոլլատինոսի, Հրապուրուելով Քսենոտոս Տարկուինոսէն՝ որ էր որդի Տարկուինոս Գոռոզի, ինքզինքն սպաննեց հետեւեալ օրը՝ չղիմանալով անպատուութեան, հօրը եւ ամուսնոյն պատմելով եղածը, եւ երգուընցընելով զանոնք որ իր վրէժն առնեն: Ասկից սկսաւ Տարկուինեանց հաւածանքը եւ այս եղաւ սկիզբ Հոովմայ Հասարակապետութեան:— Յուլիա. զուտոր Յուլիոս Կեսարու եւ կին Պոմպէլի:— Մարկիա. կին Կատոնի. հմմտ. Քաւ. Ա. 76:— Կոռնելիա. զուտոր Սկիպիոնի Ափրիկեցւոյն եւ մայր Գրակքոսեանց. հմմտ. Արք. ԺԵ, 129:

41. Սալատին. Սուլդան Եղիպտոսի եւ Ասորւոց. 1137—1193, անուանի քաջութեամբ եւ վեհանմունքեամբ:

Տ. 130—150. ԽՄԱՍՏԱՍԻՐՆԵՐԸ: Աւելի հետուն կը տեսնէ զիտունները, եւ կը թուէ նախ տեսական իմաստասէրները, բնագէտները, ճարտարախօսները եւ զեղագէտները: Տանդէ եւ Վիրգիլ զատուելով միւս չօրոքն՝ ճամբանին կը շարունակեն:

42. Վարպետ. Արիստոտէլ, «վարժապետ մարդկային բանին»:

43. Քով. Արիստոտէլէն ետքը իրենք ըլլալով ամէնէն անուանի իմաստասէրները:

44. Դիմոկրիտէս, արդերացի, որ կը վարդապետէր թէ երկրոս կազմուած է հիւլէնիւրու կոյր համախմբումէն:

45. Գիոգիենս. անուանի շնական իմաստասէր Սինոպցի:

46. Անաքսագորաս, հոգեւոր ուսուցիչ Պերիկլեսի.— Թադէս՝ Միլետացի:

47. Եմպեդոկլէս. յոյն իմաստասէր:— Հերակլիտոս՝ եւ փեսացի.— Զենոն. ստոյլիկեան:

48. Դիոսկորիտէս. յոյն բժիշկ՝ Կիլիկիոյ Անարգաբա քաղաքէն. զրած է խոտերու եւ տնկոց յատկութեանց

եւ ձեւերուն վրայ:

49. Որփեոս կամ Որփեւս. անուանի երաժիշտ եւ քերթող յոյն: Տոչլիոս. Կիլիկոն.— Լիւնոս. հին յոյն բանաստեղծ հմմտ. Վիրգ. Հովուերգ. Գ, 56. Զ, 67:

50. Պաղոմէոս. անուանի աշխարհագէտ եւ աստղաբաշխ.— Եսկիլիոս. նշանաւոր յոյն չափագէտ:

51. Հիպոկրատէս. յոյն բժիշկ:— Աշիկեննա. արաբ բժիշկ:— Գադեմոս. բժիշկ Պերգամացի՝ Ե Փոքր Ասիա:

52. Աշերրուէն. արաբ իմաստասէր, նշանաւոր մեկնիչ Արիստոտէլի. կը կոչուի Աւերրուէ, կամ Աւերրոէ, եւ անունն է Ալ'իւլ—Վէլիտ Մուհամմէտ իպն Ահմէտ իպն Մուհամմէտ իպն Ռաշա էլ—Մալիքի. ծնած է ի Կորդովա (Սպանիա) 1126ին եւ մեռած է 1198ին:

53. Կը մդէ. կը մտրակէ առաջ երթալու: Ըսելիք շատ բաներ ունիմ, բայց ամէնքը չեմ կրնար:

54. Վեց. Հոմերոս, Որատիոս, Ովիդիոս, Լուկանոս, Վիրգիլիոս եւ Տանդէ:

55. Մրրկին պատճառաւ. ԴԺ. Ե, 29 եւ այլն:— Զկայ. ուր չկան զիտութեամբ եւ առաքելութեամբ փայլ ունեցող բնակիչներ, ոչ կրակ, ոչ աստղ, եւ ոչ ուրիշ լուսատու բան մը:

Տ. 1-24. ՄԻՆՈՎՍ, ԴԺՈՒԹԻՆ ԴԱՏԱՆՈՐԸ: Կ'ԻՋՆԵՆ վար երկրորդ պարունակին մէջ, ուր կը գտնուին հեշտասէր մեղաւորք: Մուտքին ըով կեցած է Մինովս, Կըրեւէի իմաստունը, որ արդէն զրաւած էր իր անդը՝ Իւրեւ դատաւոր՝ հեթանոսական դժոխքին մէջ. հմմտ. Վիրգ. Ենեակ, 2, 432: Մինովս աւելի զազանային ու զիւային է քան զՔարոն. կեցած է զարհուրելի կերպով, կը կըրճըտէ աւուաները, երկայն աղի մը կը շարժէ, որով կըրճնայ ինքզինքը ինն անգամ պատեւ, դժոխքի պարունակներուն թուոյն համեմատ: Տանդէ կ'ընծայէ նաեւ անոր արդարութեան անստերիւր զգացում մը, որով կարող կ'ըլլայ նշանակել իւրաքանչիւր մեղաւորի՝ իրեն յարմար պատիժը: Անտեղեակ Տանդէի ճամբորդութեան պատճառին՝ կ'ուզէ ետ դարձնել զինքը, ինչպէս ըրաւ Քարոն, եւ ինչպէս պիտի ընեն յետոյ ուրիշ դեւեր, բայց լսելով Վիրգիլիոսի խօսքերը, կը հանդարտի եւ ուրիշ ընդդիմութիւն չ'ըներ:

1. Նեդ. Տանդէի դժոխքը բոլորչի անգնդախոր վիհ մըն է, որ միշտ նեղնալով՝ մինչեւ երկրիս կեղորոնը կը հասնի:

2. Մինովս. դիցարանական թագաւոր Կրեւէի. հմմտ. Հով. Իր. ԺԳ, 450. ԺԳ. 322, Ողիա. ԺԱ, 321 եւ այլն: Հերոդ. Գ, 122. Է, 170: Թուչ. Ա, 4, 8: Վիրգ. Ենեակ. 2: Մինովս խորհրդանշան է գլտակցութեան:

3. Բսկնոռն, լսկնոռն. կը խոստովանին իրենց բոլոր մեղքերը:— Կը լսեն իրենց վճիռը Մինովսէն, եւ ապա

վար կը զտրուին իրենց նշանակուած պարունակին մէջ: Մինովսի հրամանները կատարող ուրիշ դեւերէն:

4. Որո՛շ. Առկախ ձգած ըլլալով Մինովս իր սարսափելի պաշտօնը, հոս չէ այլ եւս նշանակ գիտակցութեան, այլ սոսկ դեւ մը, որ նախանձոտ (միւս դեւերուն նման) իր թագաւորութեան, չ'ուզեր որ ուրիշ օր՝ հոն մտնէ կամ պարտի, եթէ չէ առաջնորդուած դեւերէն եւ անոնց ծառայութեան մէջ:

Տ. 25-45. ԲԳՋԱՆՈՇԻՔ ԸՆԳՆԱՆՐԱՊԷՍ: Բղջախոհը, ըլլան անոնք որ բուն հեշտախտութեամբ մեղանշած են, ըլլան անոնք որ տկարութեամբ կամ անկարգ սիրով մեղանշած են, յափշտակուած են՝ աղջամուղջ խաւարներու մէջ՝ շարունակաբար հողովուկով կատաղի հովէ մը եւ կուլան դառնապէս: Խաւարը՝ պատկեր է իմացականութեան մթննալուն, որ յառաջ կու գայ կրքերէն, կատաղի հովը կը պատկերէ մրբիկն ու կատաղութիւնը կրքերուն եւ յողորդ իղձերուն, որք կը յուզեն եւ կը ձգեն մարմնասէր մեղաւորները. դառնաղէտ արտասուքը ամենայարմար բացատրութիւնն է տարփածուաց. հմմտ. Վիրգ. Ենեակ. 2:

5. Կը լռէ. զուրկ է. հմմտ. Դժ. Գ. 151: Այս բառը կը զործածէ թերեւս ակնարկելու համար՝ թէ հոն չի լսուիր Գունտերու նմազաւոր ներդաշնակութիւնը. հմմ. Դժ. Ա. 60:

6. Զի դադդի. հմմտ. տ. 96. կամ ըսել կ'ուզէ որ յաւիտենական է, ունենալով հանդերձ երբեմն երբեմն փոքր հանգիստ մը, կամ հովիւ լռելը 96րդ տողին մէջ, բացատրութիւն մ'է շնորհուած ի պատիւ Տանդէի:

7. Աւերակիւ. ժայռին ճեղքումը Քրիստոսի մահուան ատեն պատահած՝ երկրաշարժին յառաջ եկած է (հմմտ. Դժ. ԺԱ, 31-45. ԻԱ, 112 եւ այլն), ուրկէ երկու քերթողները կըցան Լիմպոսէն բղջախոհներու պարունակն

իջնել: Արդ՝ երբ հոգիները մերկէն ըշուելով այն աւա-
րակին առջեւ կը հասնին, ցաւերնին կը շառնայ, յուս-
սահասաներու պէս կը հայհոյեն, մտքերնին զաւով Գրիս-
տոսի մահուան բարիքները, զոր ընդունած են ուրիշ
շատեր:

Տ. 42-46. ԲՂՋԱՌՈՆԻՔ՝ ՈՐ ՄԵՂԱՆՁԵՑԻՆ ՍՆԿԱՐԳ
ՀԵՇՏԱՅՏՈՒԹԵԱՄԲ, ԿԱՄ ՇԱՄԻՐԱՄԻ ԽՈՒՄԲԸ: Ինչ-
պէս յայտնի կը տեսնուի ՏԾԻՂ տողէն, Քերթողը կը զը-
նէ հոս ալ՝ ինչպէս ուրիշ տեղեր իր դժոխքին մէջ՝ դա-
տապարտուածները խումբ խումբ, մեղաց ծանրութեան
համեմատ, Հոս երկու խումբեր կան. առաջնոյն զուլում՝
որ ցած վաւաչուածութեամբ մեղանչեցին, կեցած է Շա-
միրամ. երկրորդին զուլում՝ որ սիրոյ համար մեղանչեցին,
կեցած է ազնուական եւ չուռու Գիդէն: Վերջելիս կը
յիշէ յականէ յանուանէ երկուքն ալ եւ ուրիշ հին բըղ-
ջախոհներ:

8. Սուրբան. Բաբելոնի Սուլդանը յեզիպտոս:

9. Կիլիսի. հիմայ, այսինքն է 1300ին:

10. Միւսը. Գիդէ՝ հմմտ. Վիրգ. Ենեակ. Ա. եւ Գ.
Արք. Ը, 9. Թ, 97: Սյամնեց. հմմտ. Քաւ. ԺԿ, 62,
133. ԺԵ. 107. ԺԶ. 12. Ի, 90, 115. ԼԳ, 44. Առ-
ժի, 32:

11. Գրթելով. խոստացած էր հաւատարիմ մնալ Սի-
քեոսի՝ իր ամուսնոյն, նաեւ անոր մահուանէն ետքը, եւ
յետոյ սիրահարուեցաւ Ենէասի, եւ յուսախաբ ըլլալով
ինքզինքն սպաննեց:

12. Կրեոպոպոս. հռչակաւոր Թազուհի Եզիպտոսի, որ
նախ Յուլիոս Կեսարու եւ ապա Անտոնիոսի կին եղաւ.
հմմտ. Սուեա. Օգոստ. 17. Կիկ. առ Ատտ. 14, 20, 2:

13. Հեղինե. կին Մենելաոսի՝ արքային Սպարտայի,
որ առեւանգուելով ի Պարիսէ, պատճառ եղաւ տրուա-
կան մարտին. հմմտ. Հեթոդ. Բ, 112. Հոմ. Իլ. Գ, 40

եւ այլն. 156, եւ այլն. 171 եւ այլն. 426. Ողիս Գ.
260, եւ այլն. Վիրգ. Ենեակ. Զ, եւ այլն:

14. Յադրէաձ. Աքիլէս՝ անյաղթելին ի մարտի սի-
րահարուելով Պոլեսիննայի (հմմտ. ԳԺ. Լ, 17), ամուս-
նանալու ատեն սպաննուեցաւ. հմմտ. Վիրգ. Ենեակ. Զ:

15. Պարիս. երկրորդ որդի Պրիամու, որ առեւանգեց
Հեղինէն:

16. Տրեստան. ասպետ Բուրբուլի սեղանոյն (Tavola
rotonda), տարիածու Խոողդայի, կնոջ Կոսնովալիոյ
Մարկոս Թազաւորին, որմէ սպաննուեցաւ:

Տ. 73-142. ԲՂՋԱՌՈՆԻՔ՝ ՈՐ ՄԵՂԱՆՁԵՑԻՆ ՍԻՐԱՆԱ-
ՐՈՒԹԵԱՄԲ, ԿԱՄ ԳԻԴԵՒ ԽՈՒՄԲԸ: Ինքզինքը զանելով
Քերթողը, երկու հոգի կը տեսնէ, որոնք իր ուշադրու-
թիւնը կը զրաւեն, նախ՝ որ միացած են իրարու հետ,
եւ երկրորդ՝ որ ուրիշներէն աւելի երազութեամբ կը շար-
ժին: Կը փափաքէ խօսիլ ասոնց հետ, եւ Վիրգիլիոս
կերպը կը ցուցնէ անոր: Կը Թախանձէ զանոնք զերենք
զօղող սիրոյն համար: Անմիջապէս կու գան, եւ կը յայտ-
նեն իրենք զիրենք պատրաստ՝ լսելու եւ խօսելու: Այդ
երկուքն են՝ Ֆրանչէսկա տա Ռիմինի եւ Պօղոս Մալա-
ղէսդա՝ իր տաղըր եւ հրապուրիչը: Ֆրանչէսկա կը պատ-
մէ իր ապօրինաւոր տարիանաց եւ ողբերգական մահուան
խոհալի պատմութիւնը: Առաջին հոգին է որ կը խօսի
Տանդէի հետ: Լսելով սոյն սրտամէկի պատմութիւնը
կարեկցութենէն կը մարի քերթողը եւ մեռելի պէս կ'իյնայ:

17. Միսսին. հովէն ըշուած հոգիները իբրեւ ընկեր
չին երթար, այլ կը հետեւին մրդին բռնութեան. մերթ
իրարու վրայ, ինչպէս ամպ ամպի վրայ, մերթ բաժ-
նուած եւ ցիրուցան օդին մէջ՝ հոսողէն օդին մէջ՝ նետուած
ցորենի պէս, մերթ մէկ մէկու ետեւ. երկու հոգի միայն
իրարմէ չեն բաժնուիր, կարծես զօղուած իրարու հետ՝
անտեսանելի կերպով մը, Եզական դէպքը իրեն կը ձգէ

Քերթողին ուշը:

18. Թերեւ. ոչ մի ընդդիմութիւն չըրին իրենց կրից թափոյն, որով եւ չեն կարող ընդդիմանալ հովին բռնու-
թեան:

19. Արգելք. եթէ Աստուած թոյլ կու տայ:

20. Ինչպէս. հմմտ. Վիրգ. Եմեակ. Ե, եւ այլն. —
Աղաւթի. նշանակ անկեղծութեան. հմմտ. Ս. Մատթ. Ժ,
16. առաքելութիւն՝ զոր կը զործածէ Ֆրանչէսքա իր
պատմութեան մէջ, բայց իր կենաց մէջ չզործածեց, մատ-
նելով ամուսինն ու ները ինքը՝ հարս ու մայր ըլլալով:

21. Սիրեր մեզ. եթէ Աստուծոյ շնորհաց մէջ ըլլայինք:
Պատի ուզէր աղօթել, բայց զիտէ որ Աստուած չի լսեր:

22. Կը լսէ. տես ծաւ. 6:

23. Երկիրն. Հռաւեննա:

24. Իս ծնայ. զուտար Կուիտոյ Կրասերին կամ Երէ-
ցին ի Պոլենտիոյ (Polenta), տէր Հռաւեննայի, որ մե-
ռաւ 1310ին: Ֆրանչէսքայի ծննդեան տարին անծանօթ
է: 1275ին հարսնացաւ Ճիանչիոդոյ Մալադիսպին,
որուն համար կ'ըսեն թէ տղեղ ու կաղ էր, բայց շատ
ըաջ: Այս ամուսնութենէն Ֆրանչէսքա աղջիկ մ'ունեցաւ
Գոնզոյոտիա անուամբ: Կ'ըսուի թէ Ֆրանչէսքա խարուած
ըլլայ, կարծելով որ Պօդոսին՝ Ճիանչիոդոյի եղբօրը
կը հարսնանայ, մինչդեռ հարսանեաց յաջորդ օրը կը տես-
նէ որ Ճիանչիոդոյի հարս է զացեր: Հաւանական է՝ ե-
րեւիր, վասն զի արդէն իսկ 1269ին, Պօդոս ամուսնա-
ցած էր եւ հայր երկու որդեց: Ֆրանչէսքա հօրաբոյր
էր Պոդենտիացի Կուիտոյ Նովելլոյին, որուն քով ան-
ցուց Տանդէ ի Հռաւեննա իր կենաց վերջին օրերը:

25. Այն կողմն. Քերթողին օրերը՝ Հռաւեննա ծովէն
երեք քիւմեղր հեռու էր. քաղաքին քովէն կ'անցնէր
Բատորենոյ գետը, ու պարիսպներուն մէջէն կ'անցնէր
Բատեննա, երկու առաջներ Պօդոս (Փոյ) գետին, մօտիկ

զրացի էր եւ Բրիմարոյի Պօդոսը (Po di Primaro):

26. Ագեիւ. Պօդոս՝ ամուսին եւ հայր էր, Ֆրանչէս-
քա՝ կին եւ մայր. երկուքն ալ բաւական տարեց — եւ
ազնիւ սիրտ?

27. Ասի. Պօդոս Մալադիսպա, եղբայր Ճիանչիոդոյին,
ծնած 1250ին, խիստ զեղեցիկ եւ բարեկազմ, յարմար
աւելի անզործութեան քան աշխատութեան:

28. Կերպը. մատնուած ամուսինը յանկարծակիի բերե-
լով երկու շնացողները, խողխողեց զանոնք, որով ժա-
մանակ չունեցան ապաշխարելու, եւ յանկարծակի սպան-
նուելով՝ մեռան մահացու մեղաց մէջ, մինչդեռ ընդհա-
կառակն Գոռնիցցա՝ ապաշխարելու ժամանակ ունեցաւ.
հմմտ. Արք. Թ, 32, եւ այլն, Բնական է ուրեմն, որ
այն եղանակը՝ որով իր զեղեցիկ մարմինը իրմէ խլեցին,
զինքը վշտացընէ: Երկու սիրահարներուն ողբերգական
մահը տեղի ունեցաւ ընդ մէջ 1285ին եւ 1289ին:

29. Պարտք կը դնէ. արդեօք անձնական փորձով կը
խօսի հոս Տանդէ, Առած մը՝ որ միշտ ճիշդ է, վասնզի
կան շատ սիրահարներ՝ որ փոխադարձ չեն սիրուիր:

30. Նոյն մահռաւ. սպաննուեցան միասին, մի եւ
նոյնի կերպով:

31. Կայեցի խորշն. եղբայրասպաններու պարունակը.
Դժ. ԼԲ:

32. Զրաշողիւն. խաբուած ամուսնոյն՝ Ճիանչիոդոյին:

33. Անոնք. Ֆրանչէսքա կը խօսի նաեւ Պօդոսին կող-
մանէ:

34. Կախ. կարեկցութենէն:

35. Երբ. չի կրնար անմիջապէս պատասխանել. եւ
երբ կը պատասխանէ, խօսքը Վերգիլեոսին չ'ուղղեր,
այլ կը խօսի ինքն իրեն իբրեւ զառանցանաց մէջ:

36. Քայլ. բռնական մահ եւ յաւիտենական դատա-
պարտութիւն:

Տանդէ

37. Ըսե. Ֆրանչէսքո իր պատմութեան մէջ բաց մը
Ժողով է. իր սիրահարուելուն եւ մահուան միջեւ ամ-
բողջ պատմութիւն մը կայ: Տանդէ կը փափաքէ զիս-
նալ Եւ ինչպէս երկու շնացեալները տարցի եւ նու կըր-
նան իրարու միտքն չստիպալ:

38. Վարանոտ. տարակուսանքի մէջ էին, վասն զի
դեռ իրարու չէին հաղորդած իրենց տարփանքները:

39. Լանսլոտ, Լանչիլոտոյ, (Lancelot, Lancilotto)
ղեցազն Բոլորի Սեղանին վկայերուն, որ սիրահարուն
ցաւ ճիններա Թագուհոյն:

40. Կալէհոդ, Կալէհոդոյ (Galléhaut, Galeotto) Լան-
չիլոդոյի վեպին մէջ՝ Ճինեւրայի եւ Լանչիլոդոյի մի-
ջեւ եղած սիրոյ միջնորդին անունն է՝ Իմաստն է՝ Ինչ
որ եղաւ Կալէհոդոյ՝ Ճինեւրայի եւ Լանչիլոդոյի հա-
մար, նոյնը եղաւ մեզի՝ զերբը եւ իր հեղինակը Վա-
սըն գիւլայն գրքին ընթերցմամբ իմացան իրարու միտ-
քը, զերբը միջնորդի պաշտօն կատարեց անոնց սիրոյն:

41. Ինկայ. *Կարեկցութենէն* – Ֆրանչէսկա տա Ռիմփնիի զրուակը՝ Աստուածային կառակերգութեան մանչն զեղեցիկ էջերէն է. բայց կարեւի պիտի չբւլայ ժխտել, որ հոս՝ Տանդէ Պօղոսի եւ Ֆրանչէսկայի շնութիւնը բաւոյապէս զեղեցկացուցած չբւլայ, որ շատ չի յարմարիր իրեն նման մէկու մը որ «խմաստափրութեան ծոցը սքնած էր»։ Ինչու այս աստիճան կերպարանափոխութիւն իրաց. հարկաւ պատճառ մը պիտի բւլայ, եւ զօրաւոր պատճառ մը անտարակոյս. բայց մեղք որ այդ պատճառը մեղ անծանօթ է. Այսչափը ստոյգ է, որ Ֆրանչէսկայի զրուակին մէջ, Գեղեցկագիտական գեղեցիկը, (Bello estetico) շատ առաւ է իսկ Բարոյական գեղեցիկը (Bello morale) կը պակսի բոլորովին։

ᄃ ᄃᄃᄃ

Տ. 1-33. ՈՐԿԱՐԱՄՈՒԿ ԵՒ ԻՐԵՆՑ ՊԱՏԻԺԸ. ՍԹԱՓԷ-
ԼՈՎ ԻՐ ԹՄՐՈՒԹՅՆՆԷՆ, ՔԵՐԹՈՅԻՆ ԸՆԴՂԻՆՆԸ ԵՐՐՈՐԴ ՎԱ-
ՐՈՇՆԱԿԻՆ ՄՃՂ ԿՐ զԱՆԷ: ԻՐ՝ անցքը երկրորդ պարունակին
դժպ է երրորդը՝ Խորհրդաւոր է, Ճիշտ ինչպէս նաեւ Գաւ-
թէն՝ առաջին պարունակը: Համեմատէ իւրդ Գ. 136 տողը՝
Ե, 142ին հետ. Գ, 1ը եւ յաջորդները՝ Զ, 1ին եւ յա-
ջորդներուն հետ. Գ, 7ը՝ Զ, 7ին հետ, եւ այլն: Երրորդ
պարունակին մճՂ կը պատժուին որկրամուրք, որոնք պառ-
կած կը կենան՝ տանջուելով ջրոյ, ձեան եւ կարկուտի
ցուրտ եւ զարշեւի անձրեւէն, խուշումով եւ յօշոտուելով
Կերբերոսէն, եւ շան պէս կ'ոռնան: Ամենախօսուն պատ-
կեր մ'է պատիժը այս մեղաւորներուն, որոնք Աստուածը
իրենց սիրոյն է (հմտտ, Փիլիպ. Գ, 19), որոնց նախա-
պարգած է Կերբերոս, եւ որոնք մեքիանալով իրենց մարդ-
կութիւնէն՝ զգեցած են ճշուութիւն: Դարձեալ կը պատժուին
այն ամէն զգայարանները՝ զորս չափազանց զոհացուցին.
Ճաշակելիքը՝ ախղմով, հոտոտելիքը՝ զարշահոտութեամբ,
տեսանելիքը՝ մթով, Լսելիքը՝ Կերբերոսի հաջիւններով,
շօշափելիքը անձրեւով եւ բզկատուելով դժոխային շունէն:

1. Տխրոչքամբ. հմմտ. Դժոխք Ե, 117.

2. Կերբեր-ու. Երեց եւ երբեմն աւելի զուիններով
հրէշային շուն, պտուղ զուգութեան Երկինայի եւ Տիւ-
փունի, ըստ հին զիցարաբնութեան պահապան զմոխոց,
Հմատ. Վիրգ. Մշակ. Դ, 483. Ենեակ. 9:

3. Պատմե՛ք, Կերբերոսի սարսափելի ժանիքներէն ա-

զատեալու համար շարունակ կը դառնան, ցուցնելով կողմերնէն այն մասը՝ ուր ցաւը նուազ է, այսինքն բաւական ատեն անցած է առաջին խածուածքէն վերջը, նման վաշխառներուն. Դժոխք, ԺԷ, 47 եւ այլն:

4. «Մի եղ... պիղծ իբրեւ զԵսաւ, որ ընդ միոյ կերաւ իրոյ զանգրանկութիւնսն վաճառեաց»։ Թուղթ առ Եբր. ԺԲ, 16:

5. Այսպէս կը կոչէ նաեւ Արուեսակը. Դժոխք, ԼԴ, 108: Սուրբ զորոց մէջ՝ որզը պատկեր է խղճի խայթելուն՝ որոնք մեղաւորները կը կրծեն: Որկրամուրը կը ծառայեն որովայնի, որ է ճարակ ուրդանք — եւ ուրդը՝ զիրենք յաւիտեան կը չարբարէ:

6. Անշարժ. կը զողար բարկութենէն, եւ զուցէ աւելի որկրամուրեթենէն:

7. Վերգելիոսի բրածը կը նմանի Սերելլային բրածին. Վիրգ. Ենեա 9, եւ այլն:

8. Քաղցէն, կերակրոյ համար: Հմմտ. Վիրգ. Ենեակ 9:

9. Գոռչքոտելով. այնպիսի ազահութեամբ կը լափէ, որ կարծես կը կոտի կերակրոյն հետ:

10. Զիակոյ. Ciaccio. Փլորենտացի նշանաւոր որկամուր, ժամանակակից Տանդէի. որ իր զոյքերը վատնելէն վերջը՝ սկսաւ հացկատակութիւն ընել, եւ ժառանգեց Զիակոյ անունը՝ որ խոյ կը նշանակէ: Կան մեկնիչներ որ Զիակոյ մականունը ձիա՝ քոմոյ բառին համառոտութիւնը կը համարին, բայց հաւանական չէ:

11. Ենած էիր. Տանդէ ծնաւ 1265ին. Զիակոյ մեռած կը համարուի 1286ին:

12 Ունիս. քաշած վիշտերդ այնքան փոխեր են դէմքիդ զիծերը, որ ամենեւին չեմ յիշեր զքեզ տեսած ԸԼԼԵԼ:

13. Քաղաքդ փլորենտիա: — Լի. — հմմտ. տ 74:

14. Բաղդատամբ դժոխային կեանքին՝ որ լի է ցաւերով:

15. Ընչից, մարմնոյ եւ հոգւոյ:

16. Երկիւղեղութեամբ. 1300ին՝ որ է Տանդէի տեսութեան տարին, Փլորենտիա բոլորովին Կուէլֆեան էր. բայց սակայն երկու կուսակցութեանց կը բաժնուէր՝ Սեւերուս եւ Ճերմակեթոս. որոնցմէ վերջինները Կուէլֆեաններուն ամենէն տաքզուկներն էին: Սպիտակներուն զուլիսը կեցած էր Վիէրի Չէրքեանց. խիստ հարուստ մարդ, բայց նոր ազնուականացած եւ վատասիրտ. իր ընտանիքը զեռնոր եկած էր Փլորենտիա՝ Վալ տի Սիէւէն, եւ այս պատճառաւ զուցէ Քերթողը անոր կուսակցութիւնը կը կոչէ վաշթագ, վայրենի, անտառային (selvaggia): Սեւերուն զուլիս էր Գորսոյ Տոնադի, ոչ այնչափ հարուստ բայց հին ազնուականութեամբ. եւ իրենց ընտանեաց փոխադարձ նախանձուն պատճառաւ, քաղաքացիք պառակտուեցան: Յետ երկայն թանկութեան, զխառնարար հասարակաց ամենաբարձր պաշտօններու մասին, երկու կուսակցութիւնները զարնուեցան իրարու հետ. եւ Գլխաւորները, որոնց մէջ նաեւ Տանդէ, խաղաղութիւնը պահելու համար, քանի մը նշանաւորներ երկու կողմանէ ալ՝ քաղաքէն բռնեցին, Գորսոյ Տոնադի եւ Կուլտոյ Գաւազանդի, Տանդէի բարեկամը: Աքուսպարտա ծիրանաւորը զրկուեցաւ քաղաքացիները խաղաղելու համար, բայց չյաջողեցաւ Ճերմակեթոս յամառութեան պատճառաւ, որոնց ձեռքն էր այն ատեն իշխանութիւնը, եւ բոլոր Սեւերը չէին աջտրուած, թէեւ զրկուած ամէն պաշտօնէ: Իսկ Գորսոյ Տոնադի՝ Հոովմէն՝ ուր գացած էր, զրկեց ի ֓լորենտիա բաւական զօրութեամբ Կալուս Վալուս, ֓լիւպուս Գեղեցիկին եղբայրը՝ իրեն խաղաղարար, բայց նպատակն էր Սեւերուն զուլիս կենալ: Այս դէպքը պատահեցաւ 1301ին. նոյն տարւոյն նոյեմբերի 1ին, Ճերմակեթոս յիմարաբար թոյլ տուին որ Կարուս քաղաք մտնէ. եւ ան իսկոյն հրամայեց որ

Սեւերը քաղաք դառնան. եւ ճերմակներէն շատերն աքսորեց, որոնց հետ նաեւ Տանդէն, կողոպտելով անոնց պալատներն ու ստացուածքներն:

17. Վրնիփակիոս Ը. հմմտ. Արք. ԺԵ, 49, եւ այլն: Ուրիշներ կարողոս Վալուան կը համարին:

18. Պարծի. Սեւերուն կուսակցութիւնը պիտի զոռուանայ ճերմակներուն վրայ:

19. Միւս կողմը. այսինքն ճերմակները:— Բեռ. մերժում հասարակաց պաշտօններէ, աքսոր, զրաւում ևն չից եւ այլն:

20. Երկու. ոմանց կը համարին որ Տանդէ եւ Կուիտոյ Գաւալզանդի՝ Տանդէի բարեկամն ըլլան. ուրիշներ՝ ուրիշներ կը կարծեն: Պրեաչչիոյ կ'ըսէ. «Թէ որոնք են այս երկուքը, զուշակելը շատ ծանր բան է»:

21. Ֆարիմարա. Ուպերդեան. զինքը կը գտնէ յետոյ հերտիկոսաց պարունակին մէջ. Դժոխք Ժ, 32 եւն:

22. Թեկիայոյ, Աւտոպրանտի. կը գտնէ յետոյ Սողոմականաց պարունակին մէջ. Դժոխք ԺԶ, 41:

23. Ռոչատիգոչի. կը գտնէ Սողոմականաց պարունակին մէջ. Դժոխք ԺԶ, 44:

24. Արրիկ, կամ Հենրիկ. կ'երեւի թէ Քերթոզը մոռցեր է զասիկա, վասն զի յիշատակութիւն չ'ընեն վրան ոչ մի տեղ:

25. Մուրա, Լամպերտեանց. կը գտնէ յետոյ խոովութիւն սերմանողներուն մէջ՝ յիններորդ պարունակին. Դժոխք ԻԸ, 106:

26. Բարեգործ. այս տողին բառական թարգմանութիւնն է. Եւ ոչորիցն որ հանձարնին գործածեցին բարիք ընելու: Դժուարին է ըսելը, թէ այս խօսքերը եւ թէ 79րդ տողին արժանաւոր բառը Լուրջ կերպով ըսուած համարելու ենք թէ հեզնական: Ոմանք կը համարեն թէ Տանդէ լրջութեամբ կը խօսի, եւ կը հասկընայ

բարկութիւն մը սոսկապէս քաղաքական, անմասն ամենեւին քրիստոնէական բարոյականէ: Բայց այն ատեն ինչո՞ւ համար տեղեկութիւն խնդրել Չիակոյէն դժուարին մէջ եւ կոչել զանոնք առելի սեռ հոգիներ: Ուրիշներ հեզնութիւն կը համարին, բայց զէթ Ֆարինադայի դրուագը (Դժոխք Ժ) չի նպաստեր այս կարծեաց:

27. Քաղցրիկ. բաղդատմամբ դառն աշխարհին՝ որ է դժոխքը:

28. Յիւցոչ. նոյն բանը կը փափաքին եւ ուրիշ դատապարտեալներ. Դժոխք ԺԳ, ԺԵ, ԺԶ, եւ այլն:

29. Անոր հետ. զլիւնն հետ: Դեռ չինկած՝ զլուսը ծած ըլլալով, հարկաւ ինկած էր երեսին վրայ ցեխին մէջ, յորում կը պառկի՝ ինչպէս ուրիշներ այս պարու նակին մէջ: Երեսին՝ դէպ ի խորը ցեխին մէջ խրած ըլլալով, բնականաբար չեն կրնար տեսնել ոչ մի բան, որով կոյր են: Այլաբանութիւն՝ որ շատ յստակ է: Որկրամուր՝ կոյր է ամէն բանի որ չէ ցեխ:

Տ. 1-15. ՊՂՈՒՏՈՆ, ՊԱՆԱՊԱՆ ԶՈՐՐՈՐԴ ՊԱՐՈՒՆԱ-
ԿԻՆ: Իւրաքանչիւր զարունակի ըով կը զանեն զիցարա-
նական անձ մը, պատկեր հոն պատժուած ախտին: Կեր-
բերոս կեցած է որկրամոլներուն վրայ, Պղուտոն ազահ-
ներուն եւ շոայլներուն: Ամէն պարունակի պաշապան կը
ջանայ արգիլել բերթողին ճամբորդութիւնը: Նոյնը կ'ը-
նէ եւ Պղուտոն, կատաղութիւնը դուրս պոռթկալով տար-
օրինակ եւ անհասկանալի բառերով: Վերգիւ կը յիշե-
ցընէ անոր երկնքի կամքը, եւ Պղուտոն կը թողու որ
անցնին:

1. Բաբէ. Զրդ տողէն կը հետեւի, որ այս խօսքերը
կատաղութենէ ըսուած խօսքեր են. 5, 6, 10-12րդ տո-
ղերէն կը հետեւի՝ որ այս խօսքերուն նպատակն է աշա-
րեկէլ բերթողը: Զրդ տողէն կը հետեւի որ Վերգիւի
հասկեցած ըլլայ Պղուտոնի այս տարօրինակ լեզուն, եւ
եթէ հասկըցաւ, ըսել է որ՝ է՝, կամ կրնայ ըլլալ մարդ-
կային որ եւ է լեզու մը: Գիտցածնիս այսչափ է: Պղուտո-
նի այս ծածկարանութեան իմաստը զուշակէլ ուզելը
նետուած աշխատութիւն մըն է, որուն ապացոյց են հազար
ուճէկ տեսակ մեկնութիւնները, որոնց երկուքը իրարու
չեն նմանիր. ոմանք կը կարծեն. «Ո՛վ սատան, ո՛վ սատան
դեւ, ի՞նչ նոր ու զարմանալի բան է որ այս նոր հիւրերը
հոս են եկեր»: Ուրիշներ կը կարծեն որ երբայեցեքէն
ըլլայ եւ կը հասկընան. «Փախէ՛, սատանայի բերան,
բոցեր փախէ»: Ուրիշ մեկնութիւն. «Ո՛վ սատան, ո՛վ սա-

տան, զուլի եւ՝ իշխան դեւերու, ի՞նչ բան է այս»: Կան
ալ որ յունարէն կը համարին. Παπαὶ σατᾶν. παπαί,
σατᾶν ᾧ λίπες, որ է. «Ո՛հ, ապստամբներ, սէ, ապստամբ-
ներ, ահ, կորսուեցէք», ոմանք ալ զաղդ. կը համարին
եւ կը կարդան. Paix, paix! Satan, paix, paix! Satan!
Allez-paix, եւ ուրիշներ Pas paix Satan, Pas paix
Satan, à l'épée.

2. Ամենագետ. որ ամէն բան զիտցաւ, նաեւ դեւերուն
լեզուն, Վերգիւիս պատկեր է մարդկային իմաստու-
թեան: Գ. երգին մէջ ըսաւ. «Ո՛վ դու որ կը պատուես ա-
մէն արուեստ եւ զիտութիւն», եւ Բ. ին մէջ, տ. 7, կը
կոչէ զայն «ծով ամէն զիտութեան»:

3. Գալլ. պատկեր ազահութեան:

Տ. 16-66. ԱԳԱՆՆԵՐ ԵՒ ՇՈՒՅԼՆԵՐ: Զորրորդ պա-
րունակը կը հասնին: Հոս ահագին բազմութիւն մը հո-
գիններու, որոնք՝ դէմ ընդդէմ երկու խումբ կազմած՝
կուրծքով բռններ կը զլորեն. իրարու կը զարնուին, զիրար
կը նախատեն եւ կը կոտորակն արագակներով: Գլորութե-
կած կոյտերնին անոնց կը յիշեցընեն զրամի ահագին
զուժանքը, զորս ազահները զիգեցին եւ պահեցին չա-
փազանց նախանձայուզութեամբ, եւ շոայլները վատնե-
ցին: Կարծեցին անուն մը վաստակիլ, ոմանք իրենց հա-
րատութեամբ, ուրիշներ իրենց առատածնունդութեամբ, եւ
ընդհակառակը անճանաչելի մնացին:

4. Սկիւլայի եւ Քարիբդեոսի միջեւ, Մեսինայի նե-
ղուցին մէջ, ուր Յոնիոյ եւ Տիրենեան ծովերուն ջուրերը
իրարու կը բախին եւ կը փշրին:

5. Խոռոն. ազահութիւն եւ շոայլութիւն աշխարհիս
ամենէն աւելի տարածուած ախտերն են:

6. Ասկէ. ազահները. աւելի. շոայլները:

7. Կը բռնեն. երկու խումբը ճամբայ ելլելով, հը-
րելով կուրծքով ահագին կոյտերը, կը հասնին իրարու

և կը զարնուին. և նոյն զարնուած կէտէն ետ կը դառնան, ըսելով շոայլները ազաճներուն. ի՞նչ կը սեղմես ազաճօրէն. և ազաճները շոայլներուն. ի՞նչ կը վատնես:

8. Կէտ. մեծ պարունակին կէտը կը զրաւեն ազաճները, միւս կէտը շոայլները. և միշտ անդադար շարժման մէջ ըլլալով հանդերձ, չեն կարող սակայն անցնիլ ոչ ազաճները՝ շոայլներուն կէս պարունակին մէջ, և ոչ շոայլները ազաճներուն կէս պարունակին մէջ. Պարունակին մէջ տեղը իրարու կը զարնուին, զիրար կը նախատեն, և ետ կը դառնան՝ ազաճները զլորտըկելով՝ շոայլներուն ձեռքով մինչեւ այն կէտը զլորտըկուած ծանրութիւնները, և շոայլներն ալ ազաճներուն ձեռքով զլորտըկուած բեռները առնելով կը սկըսին զլորտըկել. Որով այն բեռները պարբերական յաւիտենական շարժման մը մէջ են, և յաւիտենապէս շոայլներէն՝ ազաճներուն, և ազաճներէն շոայլներուն կ'անցնին:

9. Կ'ոռնայ. ի՞նչ կը սքիռես, և ալլին:

10. Գոց. ազաճները. — խռզոռած. շոայլները, իտալ. առածի մը համեմատ. վատեղ միկելս մագերը (dissipare sino a' capelli).

11. Տանդէի ժամանակ կարծիք էր որ ամէն երկինք կամ երկնային գունտ կը շարժէր Հրեշտակի մը ձեռքով: Այսպէս և բախտը երկնային հրեշտակի մը կը կարծէին:

12. Այնպէս որ այս կանոնաւոր շարժամար՝ ամէն մէ երկինք՝ իր լոյսը կը սփռէ դէպ ի միւսը. և ամէնքը իրենց բնական լոյսը իրարու կը ցոլացընեն՝ ներդաշնակ համեմատութեամբ:

13. Վարիւ. նմանապէս և երկրաւոր հարստութիւններուն և պատիւներուն կարգեց կանոնաւորիչ հրեշտակ մը, որ մերթնդմերթ ազգէ ազգ կամ ընտանիքէ ուրիշ ընտանիք փոխանցէ իշխանութիւնները և հարստութիւնները, առանց մարդկային խեղճ կարենալ արգելք մ'ըլլալու:

14. Անոնք, որոնք իմաստուն կը կոչուին, պէտք էին զինքը զովել, զիտնալով թէ ի՞նչպէս նախախնամօրէն կը հոգայ ան մարդկային իրերը:

15. Արարածոց. ուրիշ հրեշտակներու հետ:

16. Կը խոնարհի. կէս զիշերն անցած է. — երբ մեկնեցայ. (Գթ Ա, 136, և Բ. 1). մինչեւ հոս ճամբորդուած թիւը վեց ժամ տեւած է:

17. Ստիքս. յուն. αἴδης, որ կը նշանակէ ատեղութիւն տխրութիւն և նաեւ սոսկում:

Տ. 109 — 130. ԲԱՐԿԱՅՈՏՏՔ. Ստիքսի սեւ արմուտին մէջ խրուած կը մնան բարկացողները, որը քիչ, որը շատ իրենց մեղքերուն ծանրութեան համեմատ, ընդհանրապէս անճանաչելի՝ զիրենք ծածկող ցեխէն: Անոնք որ մասամբ ծածկուած են՝ իրարու կը զարնուին և կը բզբռնեն զիրար կատաղի կերպով. անոնք որ բոլորովին խրած են՝ կը կարկաչեն խօսքեր և հառաչներ: Ստիքս, պատկեր է բարկութեան:

1. Այսինքն շարունակելով նախընթաց երգին մէջ քսւ
կըսած բարկացոտներուն պատմութիւնը:

2. Ոչրիչ ւ՛ աչ. Պղուտոնի քաղաքին մէջ երկու աշ-
տարակներ կան, մէկը՝ Ստիքսի արտաքին ակին վրայ,
և միւսը ներքին, որոնց վրայ պահպանութիւն կ'ընեն
սատանաները: Երբ նոր հողի մը հասնի՝ որ պիտի անց-
նի Ստիքսէն, արտաքին աշտարակը լոյս մը կը դնէ
իմացընելու համար ներքինին՝ որ նաւակը զրկէ, և ներ-
քինն ալ ուրիշ լոյս մը կը դնէ իմացընելու համար թէ
հասկըցած է: Արդ երկու լոյսեր զրուած են, վասն զի
երկու հողի են եկողները: Լոյսերուն թիւը՝ համեմատա-
կան է եկողներուն թիւին: Գիտելու բան է նաեւ որ
այն բոցը՝ որ այնչափ փոքր կ'երեւի քերթողին, կը
ցուցնէ դժոխային այս պարունակներուն ահազին լայ-
նութիւնը:

3. Ծովուռն. Վերգիլիոսին:

4. Զար հոգի. միայն մէկուն՝ Վերգիլիոսին կը խօսի,
վասն զի կը տեսնէ որ միւսը՝ Տանդէն՝ ստուեր չէ:

5. Փլեգիաս. զիցաբանական անձ մըն է: Բարկանա-
ւով Ապոլոնի՝ որ պղծեր էր իր Քորոնիս աղջիկը (մայր
Ասկղեպիոսի), աստուածին ղեկիւն տաճարին կրակ
տուաւ՝ այրեց. (հմտ. Պիեղար. Պաշրեանք. Գ. 8: Վիրգ.
Ենեասի. 9. և այլն): Նետահար սպաննուելով Ապոլոնէն՝
դժոխքը նետուեցաւ: Փլեգիասս՝ յունարէն փլէչա, աշու-
բայէն կ'ելլէ: Ոմանք զինքը Պղուտոնի քաղաքին նա-

խազահ կը համարին, ուրիշներ՝ պահապան հինգերորդ
պարունակին:

6. Բարկութիւնը ներսը խոացեր էր, դուրս չկարե-
նալ պոռթկալուն համար:

7. Տանդէի մարմնոյն ծանրութեան պատճառաւ, որ
միւս հոգւոց մարմններուն պէս օդային չէր:

8. Փոխանակ լսելու նաւակը. մասը ամբողջին տեղ:
9. Որոնց մարմնները օդային ըլլալով՝ ծանրութիւն
չունէին, որով նաւը թեթեւ կերպով կը սահէր կ'երթար.
մինչդեռ հոս՝ Տանդէին պատճառաւ՝ աւելի խոր ակօս-
ներ կը բանայ:

10. Փելիպպոս Արճնդի. Եր Գաւիչչիոլի Ատի-
մարի ազնուական ընտանիքէն, ամենահարուստ և հզօր
մարդ և չափէ դուրս բարկացոտ: Արճնդի մականունը
ստացած կը համարին՝ իր ձիերուն արծաթ (argento,
արճենդօ) պայտ զարնելէն: Տանդէն իր վրէժը կը հանէ
իր այս կատաղի թշնամիէն որ կը հակառակէր միշտ իրեն
հայրենիք վերադառնալուն, զնուլով զայն Ստիքսի ցե-
լոներուն մէջ:

11. Տարածաւ. ժամանակէ դուրս. ղեւ չմեռած:

12. Երկրեցոյց. ձեռքեր կ'երկընցընէ որպէս զի նաւ-
կը շրջէ. և Պոքաչչիոյ կ'ըսէ թէ խիստ ուժով մարդ է
եղբեր Արճնդին: Իր չար միտքը իմանալով զգօն՝ ուշիմ
Վերգիլիոսը՝ կը հրէ զանկիւս:

13. Յաւուս հոգի. Alma sdegnosa. Sdegnosa բա-
ռը կը նշանակէ բարկացոտ, բայց ազնիւ բարկացոտ.
Խաւացիք զանազանութիւն կը դնեն ira և sdegno
բառերուն մէջ. որոնք երկուքն ալ բարկութիւն կը նշա-
նակեն. սա տարբերութեամբ՝ որ առաջինը ընդհանրա-
պէս ախտ է. երկրորդը՝ յաճախ ազնուութիւն հոգւոյ-
որուն համար Վերգիլիոս կը զովէ Տանդէն՝ իր զեղե-
ցիկ բարկութեան համար:

14. Արճենդին:

15. Իր անձին դեմ. չկարենալով դէմ դնել այնչափ չողոյ՝ կատաղութենէն ինքզինքը կը խածնէր:

16. Պոլուտոնի քաղաքը. փոխանակ խաւերէն Dite (լատ. Dis) բառը հայերէն զրերով դնելու, լաւ համաւ բնցանը հիներուն զործածած բառը դնել. ինչպէս կ'ընէ եւ Գեր. Եղուարդ Հիւրմիւլ՝ Խնէականին մէջ:

Noctes atque dies patet atri ianua Ditis.

Պլուտոսյ դրունք նրսեմաստուերը բաց են ըզգայգ եւ ըզգերեկ. (9. Լատ. 126. հայ. 133):

. . Perque domos Ditis vacuas et inania regna.

. . Ընդ սին սահման ամալիս ընդ արքունիւրն Պլուտոսնի. (անդ. Լատ. 268. հայ. 274) եւ այլն:

Իսկ Բազրատունին Մշակականաց մէջ մաս կը թարգմանէ.

Taenarias etiam fauces, alta ostia Ditis.

Եւ ի կիրճսն տենարեան յանդընդախոր դրունքս մաս հու (Գ. Լատ. 467. հայ 464):

17. Հովիտ. վեցերորդ պարունակն է, զատուած հինգ զերորդէն փոսերով եւ պարխապներով, որով քաղաքի ձեւ մը առնելով՝ կը կոչուի դժոխապետին անունով քաղաք Դիաէի կամ Պոլուտոնի:

18. Տանդէ երկու դժոխք կը դնէ. վերին եւ ստորին. վերնոյն մէջ կը պատժուին անժուժկալութեան մեղքերը, ինչպէս վերջը պիտի ըսէ ԺԱ. երգին մէջ. Իսկ ստորին դժոխքին մէջ անարդարանալի չարութեան մեղքերը:

19. Այսինքն՝ ճամբորդութիւնը զոր յանդգնութեամբ, յիմարութեամբ յանձն առել է ընել, ձեռնարկեր է՝ Փորձէ թէ արդեօք կրնայ մինակ ետ դառնալ անկէ:

20 Իօթն ակգամ. կամ զուցէ որոշեալ թիւ մը անուրոշ տեղ կը զործածէ, ինչպէս Առակաց զբքին մէջ, ԻԳ,

16. «Եօթն անգամ յաւուր անկցի արգարն», կամ պէտք

է հասկնալ այն վտանգները՝ որոնցմէ ազատեցաւ. երեք զազանները, Քարոն, Մինուս, Կերերոս, Պոլուտոն, Փըլեգիաս եւ Փիլիպպոս Արճենդին:

21. Ուն ու աշոն. պիտի դառնայ թէ ոչ. վասն զի դեւերը ըսին Վիրգիլիոսին. Դու հոս պիտի մնաս, Վիրգիլիոս ալ իրեն ըսաւ թէ Զքեզ պիտի չբողոսմ. կամ, պիտի կարենայ յաղթել դեւերուն ըմբոստութեան. այո թէ ոչ՝ կը կոտին իր զլիւռն մէջ:

22. Դժոխքին դուռն է. կ'ակնարկէ Յիսուսի յաղթանակն կերպով Լիմպոս իջնելը, որուն դէմ զրին բոլոր դեւերը. բայց Յիսուս փշրեց կործանեց այն դռները, եւ անկէց ի վեր առանց փականքի՝ բաց մնացին:

23. Հրեշտակը՝ որ անցնելով դժոխքի դռնէն, առանց առաջնորդի պէտք ունենալու՝ կը կտրէ կ'անցնի պարունակները, զալու բանալու այն դռները:

1. Գոյնը. Վերգիլիոս՝ որ բարկութենէն վհատեր, տոգու-
ներ էր, դեւերը չկարենալ համոզելուն համար, տեսնե-
լով Տանդէի տոգունութիւնը՝ զոր ունեցեր էր ան իր ետ
դանալը տեսնելով, իսկոյն փոխեց իր նոր գոյնը, այս-
ինքն՝ տոգունութիւնը, եւ իր սովորական զուարթութիւնը
ստացաւ, Տանդէի վհատութիւնը չափաւորելու համար:

2. Թե ոչ. Լուսինն, ճարտասանական ձեւ. աւելորդ
աշխատութիւն է ջանալ զրական իմաստ հանել ասկէ,
ինչպէս կ'ընեն մեկնիչներէն ոմանք:

3. Պարտըկեց. մեղմացուց սկսած խօսքը, քե ոչ...
հետեւեալ խօսքերով. Հօր Է մեր զօրավիգե... որոնք
տարբեր՝ մեծիբարական էին՝ առաջին տարակուսական
խօսքերէն:

4. Ընդհատ խօսքը. Թէ ոչ...:

5. Աստիճան. պարունակ, որ է Լիմպոսը:

6. Կրճատ յոյս. տես Գոթոյք. Գ. տ. 41, 42:

7. Երիբրոն. Թեսաղացի կախարդ, զոր կը յիշատա-
կէ Լուկանոս իր Փարապոլա քերթուածին (9) մէջ: Կը
կարծուէր Թէ ան հողիները իրենց մարմիններուն կը կո-
չէր, ապազան իմանալու համար. եւ կը պատմուի Թէ
անգամ մը նոյն բանն ըրած ըլլայ՝ Մեծին Պոմպէի. Բը-
սեստոս որդւոյն Թախանձանօքը, իմանալու համար Թէ
ինչ վերջ պիտի ունենային իր հօրը եւ Յուլիոս Կեսա-
րու միջեւ եղած ըստապական պատերազմները: Ոմանք
ժամանակագրական սխալ կը նկատեն այս դէպքին մէջ.
այլը կ'ըսեն Թէ սխալ չկայ. վասն զի Վերգիլիոս 30

տարի՝ միայն ետքը մեռաւ փարսաղեան պատերազմէն,
երբ նոյն կախարդը կրնար՝ Թէպէտ պառած՝ դեռ ողջ
ըլլաւ, եւ այնպէս երդունցնել Վերգիլիոսի հողին՝ որ
դեռ նոր բաժնուած էր մարմնէն, նոր մեռած էր:

8. Հոգի մը. Թէ ո՛վ է աս՝ դեռ ոչ մի մեկնիչ չէ կըը-
ցած զուշակել:

9. Ամենապատ երկինք. առաջին շարժուն կոչուածը,
որ իր մէջ կը պարունակէ միւս պարունակները:

10. Առանց բարկութեան. ուր չենք կրնար մտնել ա-
ռանց բարկութեան՝ դեւերուն զիմադրութեան պատճառաւ:

11. Միտքըս չե. Վերգիլիոս դեռ ուրիշ խօսքեր ըսեր
է, բայց չի յիշեր, ուշ դրած չըլլալուն համար:

12. Թագոռնէոյն. Պերսեփոնէ, կին՝ Պղուտոնի սան-
դարապետին:

13. Երիմեայք. զոխոց երեք ժանտ կատաղիները,
վրէժխնդիր անօրէնութեանց, եւ երեք էին. Մեգերա՝
որ կը Թարգմանուի մախացող. Ալեկտով՝ անդադար, եւ
Տիսիփոնէ՝ վրէժխնդիր, եւ կը համարուէին Գիշերոյ եւ
Առեւոյն գետին աղջիկները: Կը նկարագրուին՝ ձեռքեր-
նին ջաշ ընած, եւ մազի տեղ՝ օձեր իրարու հիւսուած
իրենց գլխուն վրայ. կը կոչուին նաեւ հակասական ձեւով,
Էւմենեայք, այսինքն բարեկամք:

14. Մեղուսա. Գորգոնիայը կը կոչուին Փորկոսի եւ
րեք դստերը: Մեղուսա, Ստենով եւ Եւրիալէ. որոնց
աչքը եւ ալոսները հասարակաց էին. եւ կարգաւ իրար-
մէ կ'աւանդէին կը զործածէին զանոնք: Պերսէոս անոնց
դէմ ելլելով՝ անոնց աչքն ու ալոսները հանեց, Թափեց.
եւ Աթենասայ այժմեապատ վաճանով ամրացած՝ Մե-
ղուսայի զուովը կտրեց, որ տեսնողները կը քարացնէր:
Հմտ. Հոմ. Իւ. Ե, 741. Բ, 349:

15. Գե: Երիբք. Եթէ Թեսէոսէն վրէժխնէն առած ըլլա-
յին, ոչ որ պէտք համարձակէր հոս գալու: Ըստ զի-
Տաւրե

ցարանութեան, Թեաքոս՝ Պիրոթոսի հետ մէկտեղ դժոխքը իջաւ՝ Պերսեփոնէն յափշտակելու համար. Պիրոթոս յօշատուեցաւ Կերքերոսէն. Թեաքոս գերի մնաց դժոխքին մէջ, մինչեւ որ եկաւ ազատեց զինքը Հերաս կէս, համար. Վիրգ. Ենեակ. Զ,

16. Վեր. աշխարհ, եթէ անգամ մը տեսնես, քար պիտի կտրես, եւ պիտի չկարենաս ետ՝ աշխարհ դառնալ:

17. Միտք ունիք. Տանդէի պահանջած առողջ միտքը դեռ ոչ ոք ունեցեր է՝ կարենալ զոհացուցիչ կերպով մեկնելու սոյն այլաբանութիւնը. եղածները՝ զուշակութեան պէս բաներ են, զորս աւելորդ կը համարիմ դնել:

18. Հակառակորդ տապերէ. յայտնի է որ երբ օդը տեւիւց մը մէջ տաքնայ եւ հետեւաբար ծաւալը աւելնայ, հաւասարակշռուելու համար՝ կը հոսի մերձակայ տեղեւրուն վրայ. ուրեմն զոչնտին մէկ մասին տաքութիւնները պէտք են ծագում տալ հովերուն, որոնց փչմունքը կ'ըմացուի միւս մասէն:

19. Քըշէ դուռ. porta fuori. ընտիր ձեռագիրը այսպէս կը կարդան. ուրիշներ porta fiori. կը վարէ ծաղիկները. Պրունոնէ Պիանքի՝ Տանդէի հմուտ մեկնիչնեւրէն մին՝ կ'ըսէ այս վերջիններուն համար. Ma Dio perdoni loro il mal gusto. Քայց Աստուած ներէ իրենց՝ յոռի ճաշակը:

20. Ոմանք կը համարին որ Արամազդայ որդին, Հերմէսը ըլլայ. այլք՝ Ենէասը կը կարծեն. այս կարծեաց անտեղութիւնը ինքնին յայտնի է. «Մեզ կը Թուի, կ'ըսէ, Սքարդաճինի, որ երկնքէն դրկուած մը ուրիշ բան չի կրնար կոչուիլ, բայց եթէ երկնքի հրեշտակ մը»:

21. Առեցուց. ըստ Գալոցական աստուածաբանից, դատապարտելոց պատիժները եւ մասնաւորապէս դեւերունը՝ մինչեւ վերջին դատաստանին օրը՝ կրնան աւելնալ:

22. Գերժուած. այս գերժումը պատահեցաւ Կերքերոս

սին՝ երբոր Հերակլէսի դժոխքը մտնելուն՝ ուզեց դէմ կենալ. բան մը՝ որ ճակատագրէն ուզուած էր. վասն զի դեցազը՝ անոր կողորդէն բռնելով շղթայի զարկաւ եւ դռնէն դուրս քաշեց. համար. Վիրգ. Ենեակ. Զ, եւս:

23. Առանց. . . խօսքու. հրեշտակը չի խօսիր Քերթոցներուն հետ, նման այն մարդուն՝ որուն սիրտը կ'եփի շտաով լաւագոյն տեղ մը դառնալու. ինչպէս Բերզին մէջ ա. 71, Երանուհին կ'ըսէ Վիրգիլիոսին. «Կու գամ տեղէ մը՝ ուր դառնալ կը ցանկամ»:

24. Վիճակն. կացութիւնը եւ որակը մեղաւորներուն եւ պատիժներուն:

25. Առ. քաղաք Բրովանի, Հառնի ձախ եզերքին վրայ, ուր մեծ պատերազմ մը տեղի ունեցաւ քրիստոնէից ընդդէմ անհաւատից. — Բոլա, քաղաք Խատրիոյ. — Գառնեքոյ կամ Գառնեքոյ. ծովածոց Ադրիական ծովուն՝ Խատրիոյ եւ Գաղմատիոյ միջեւ:

26. Գերեզմանք. թէ ինչ է պատճառը՝ որ Ալի մէջ այնչափ գերեզմաններ կան՝ որոնք երկիրը խորտուրորտ կ'ընեն, կը պատմուի, որ Մեծն Կարոլոս պատերազմելով հոն անհաւատներուն դէմ, եւ բազմաթիւ քըրիստոնեաներ մեռած ըլլալով, աղօթեց Աստուծոյ որ անոնք կարենան ճանչցուիլ անհաւատներէն, որպէս զի Թադն գանոնք. հետեւեալ առտուն՝ գերեզմաններու մեծ բազմութիւն մը գտնուեցաւ եւ իւրաքաչիւր մեռելի ճակտին վրայ գրուած մը, որ կը ցուցնէր անոր անունն ու մականունը. եւ այսպէս իմանալով՝ այն գերեզմաններուն մէջ Թադեցին գանոնք: — Նոյնպէս Բուլայի մէջ կան 700ի չափ գերեզմաններ, եւ կը պատմուի թէ ժամանակաւ Սկլաւոնիայէ եւ Խատրիայէ հոն կը բերէին կը Թադէին ծովափին մօտ:

27. Երկաթ. այն շերիքները այնպէս հրավառ էին, որ ոչ մէկ արհեստաւոր, դարբին թէ ձուլիչ, անկէ աւելի

հրաշէկ երկաթ չեն ուզեր աշխատելու համար:

28. Կամեր իր նմանիւ հետ. Արիւնոսը առանձին, Պեղագեանը առանձին, եւ այլն: — Որ քիչ որ շատ. հերձ ձուածին յատկութեան եւ յամառութեան աստիճանին համեմատ:

29. Գեպ ի աջակողմ. մինչեւ հոս միշտ դէպ ի ձախ եկած էին. եւ հիմայ պարունակը կտրել անցնելու համար աջակողմ կը դառնան: Այս դժոխային ճամբորդութեան մէջ միշտ դէպ ի ձախ կ'երթան Քերթողը, երկու անգամ միայն այս կանոնէն կը զարտուղին. առաջինը հոս եւ երկրորդը երբ դէպ ի Գերիոն կ'երթան (Գժոխք ԺԷ, 31): Անտարակոյս այս ալ իրեն այլարանութիւնը պիտի ունենայ, բայց դիւրին չէ զուշակելը:

30. Բարձր որմերու եւ տանգանաց մէջն. այսինքն է բոցավառ շիրիմներուն եւ բարձր պատնէշներուն մէջ. մասը ամբողջին տեղ:

Ժ ԵՐԳ

1. Տես Երգ Թ. ծան. 30:
2. Զք՝ մօտ Երուսաղէմի, ուր ըստ սուրբ գրոց՝ վերջին դատաստանը պիտի ըլլայ. հմտ. Յովել Գ. 2-12:
3. Իմաստասէր աթենացի, որ կ'ուսուցանէր թէ մահուամբ կը կորսուի ամբողջ մարդը, հոգի եւ մարմին, հասարակաց կարծեաց հակառակ:
4. Ֆարինանդան տեսնելու. հմտ. Դժ. 9. 79:
5. Ոչ թէ մտածումներս քեզմէ ծածկելու, այլ շատախօսութեամբ զքեզ չձանձրացնելու համար. եւ առաջին անգամը չէ որ զիս առ այն (քիչ խօսելու) կը յորդորես. հմտ. Դժ. Գ. 51. 76, Թ. 87:
6. Փլորենտիա:
7. Պատերազմելով Փլորենտիոյ Կուէլֆեանց դէմ, որոնցմէ 10 000 հոգի մեռան:
8. Ֆարինադա, Ուպերդեանց ազնուական ընտանիքէն, քաջասիրտ մարդ եւ զլուիս Փլորենտիոյ Կիպելլինեանց: Ի Մոնտաբերդի՝ Արպեա գետին մօտ, որ կը հոսի Սեւնայի քովէն, արիւնահեղ պատերազմով մը յաղթեց Կուէլֆեան բանակին (սեպտ. 1260), եւ յաղթանակաւ Փլորենտիա մտնելով, ուրիշ չափ արտաքսած էր, արտաքսեց բոլոր Կուէլֆեանները, որոնց մէջ էին նաեւ Տանդէի նախնիքը: Բայց երբ Կիպելլինեանք՝ այն յաղթուած թեամբ շփացած՝ որոշեցին կործանել Փլորենտիան, դէմ կեցաւ ան հռովմէական քաջասրտութեամբ, եւ միայն իրեն շնորհիւ ազատեցաւ Փլորենտիա: Տանդէ իրաւունք

կու տայ մեծանձն քաղաքացիին, բայց չի ներեր անհաւատին:

9. Վիրգիլիոսին, տ. 39, Թէ Ֆարինադային, տ. 42:

10. Առաջին անգամ 1248ին, Փրեդերիկոս Բ. ի օգնութեամբ. երկրորդ, 1260ին, ինչպէս ըսինք, տես ծան. 8:

11. 1248ի արքայութեան վերջը, Կուէլֆեանք դարձան ի Փլորենտիա 1251ի յունուարին, Կիպելլինեանց 1250ի հոկտ. 20ի պարտութենէն յետոյ: Եւ երկրորդէն դարձան 1266ին՝ Մանֆրեատի Թագաւորին պարտութեամբն ու մահուամբը: Բայց այս վերջին դարձը չտեսաւ Ֆարինադան, զի մեռած էր 1264ին:

12. Բայց ձերինները, Կիպելլինեանք, արքայութենէն ետքը հայրենիք դառնալու արուեստը չսորվեցան, — Հոս Տանդէին պատասխանը՝ Կուէլֆեան է, եւ կարծես հեղինական. բայց զեղեցիկ հնարք մըն է, որպէս զի աւելի եւս հեղինական եւ դառն ըլլայ այն՝ զոր քիչ մը վերջը պիտի պատասխանէ իրեն Ֆարինադան, զուշակելով առաջուց անոր արքայութիւնը:

13. Գաւալզանդէ, Գաւալզանդեանց ազնուական ընտանիքէն, հայր հռչակաւոր Կուիտոյ Գաւալզանդէին:

14. Քանի որ հանճարով քեզմէ վար չի մտար, եւ մեծ բարեկամդ է:

15. Երաժ ի Փլորենտիա 1250, մեռած հոն 1302, Տանդէի առաջին բարեկամը, ինչպէս կ'ըսէ ինքը իր Նոր կեանքին մէջ. քնարերգակ քերթող եւ իմաստասէր, իրեն առ Վիրգիլիոս ունեցած անարգանքին պատճառը՝ առեղծուած մըն է. ոմանք կ'ըսեն, Թէ՛ վասն զի Կուիտոյ լատիներէն չէր սիրեր... Թէ՛ վասն զի Կուիտոյ աւելի կը սիրէր իմաստասիրութիւն քան բանաստեղծութիւն (ինքը քերթող...), Թէ՛ վասն զի Վիրգիլիոս խանդավառ երգէչ էր կայսրութեան (Վիրգիլիոս աւ Կիպելլինեան), եւ այլն:

16. Պատիժէն իմացաւ որ անհաւատ է, խօսքերէն՝ Թէ հայր է Կուիտոյին եւ հանճարեղ:

17. Ինչու անցեալ կոր. զործածեցիր, ինչպէս կ'ըսեն երբ կը խօսուի մեռածներուն վրայ. ուրեմն մեռած է ան:

18. Ուշանալուն պատճառը կ'ըսէ յետոյ տ. 94, եւն:

19. Ֆարինադան. տես տ. 24:

20. Տես տ. 51:

21. Բոցավառ:

22. Պերսեփոնէ (= Լուսին), կին Պղուտոնի դժոխոց Թագաւորին, հմտ. Գծ. Թ. 44. Իմաստն է. Յիսուն Լուսին՝ Լուսնի, որ է ըսել յիսուն ամիս չանցած (չորս տարի եւ երկու ամիս), պիտի իմանաս Թէ՛ որչափ դժուար է արքայալին՝ Փլորենտիա դառնալ: Յիրաւի 1304ին, Թուական՝ որուն ակնարկութիւն կ'ըլլուին այս սողերով, Տանդէ խիստ լաւ զեռէր զայն, վտարուած Սպիտակներուն Փլորենտիա դառնալու ջանքերն ի դեռեւ ելլելով:

23. Փլորենտացիք:

24. Իմ սերնդեանս. զաւակներուս:

25. Կ'ակնարկէ Մոնտաբէրդիի կոնիւ. տես ծան. 8:

26. Եթէ զօրաւոր պատճառներ չունենայի, պիտի չըշարժէի ուրիշներուն հետ՝ ընելու այն կոտորածները. բայց մինակ էի ի Հիմբոլի, ուր ամէն ոք հաւանեցաւ որ կործանուի Փլորենտիա, եւ ես ճակատաբաց պաշտպանեցի զայն. տես եւ ծան. 8:

27. Հեռատես եմ:

28. Ուրեմն Գաւալզանդէ չէր զիտեր իր Կուիտոյ որդւոյն մերձաւոր մահը:

29. Դատաւարտեալը:

30. Վերջին դատաստանէն ետքը, երբ այլ եւս ապագայ ժամանակ պիտի չըլլայ:

31. Գաւալզանդէի պատասխանը ուշացնելուն համար. տես տ. 67-72:

32. Գաւալզանդէին. — Կուխտոյ դեռ կ'ապրէր տեսլեանս
Կեղծեալ Թուականին, մեռաւ 1302ին:

33. Տես տ. 70:

34. Նկատմամբ դատապարտելոց տեսնելուն:

35. Որդի Հենրիկոս Զ կայսեր, եւ Թոռն Շիկամօրուսին: Քաջ էր եւ մեծանձն, պաշտպան զխոնականաց, եւ ինքն իսկ զխոնական, բայց կրօնից մասին անտարբեր: Ունեցաւ երկայն եւ դառն կոխներ Հռովմայ արքունեաց հետ, որոնք ծանօթ են պատմութենէ:

36. Հոկտաւիանոս Ուպալտեանց, որ մեծ ազդեցութիւն ունէր Հռովմայ արքունեաց մէջ, եւ այնչափ յարեալ էր Կիպելլինեանց, որ կը պատմուի թէ անգամ մը բերնէն այս խօսքը ելած ըլլայ. «Եթէ հոգի մը կայ, ես զայն կը կորսնցնեմ Կիպելլինեանց համար»:

37. Ֆարինադայի խօսքերը, որոնք իր աքսորը կը մարզարէնային:

38. Երանուհին:

39. Մինչեւ հիմայ պարսպին քովէն կը քալէին:

ԺԱ ԵՐԳ

1. Աւելի անգուլ կերպով տանջուող հոգիներու խուռն ամբոխի մը վրայ:

2. Վեր վերցուած էին կափարիչք. հմտ. Դժ. Թ. 121 ժ. 8:

3. Փոտինոսի մոլորեցուցած Անաստասը՝ պապը չէ, այլ համանուն Յունաց կայսրը: Տանդէ այս ծանր սխալանաց մէջ ինկած է՝ Պոլոնեացի Եղբայր Մարտինոսի ժամանակագրութենէն: — Փոտինոսի հերետիկոսութիւնը յայտնաւորուած էր կայանար. կը համարէր թէ Քրիստոս նախ սոսկ մարդ եղած ըլլայ, եւ ապա իր վարուց սրբութեամբը արժանացած Աստուծոյ որդի ըլլալու:

4. Փոքրիկ՝ բաղդատմամբ վերին դժոխոց պարունակներուն. վասն զի, ինչպէս ըսուեցաւ, երթալով կը նեղանան, եւ որչափ նեղնան՝ այնքան պատիժները կը ծանրանան:

5. Ձորս անցար:

6. Այսինքն նորէն չհարցնես թէ ի՞նչ մարդիկ են, պատիժն ի՞նչ է, եւն, ինչպէս ըրեր էր. Դժ. Գ. 33, 73. Գ. 74. Ե. 50, 51. Ե. 37, 38. Թ. 124:

7. Վախճանը, նպատակը ամէն չարութեան՝ որ երկունից ատելութիւնը իր վրայ կը հրաւիրէ՝ (կը ստանայ) է անիրաւութիւն. եւ ամէն այդպիսի նպատակ՝ կը թշուառացնէ զուրիշները՝ բռնութեամբ կամ նենգութեամբ: Այս է բառ առ բառ Թարգմանութիւնը այդ տան, որուն մէջ կարելի չեղաւ անիրաւութիւն բառը զործածել:

8. Երեք տեսակ. Աստուած, իր անձը եւ ընկերը,
 9. Ինքզինքն սպաննելով:
 10. Վատնելով:
 11. Կը սպաննէ ինքզինքը. ձեր երկրէն կ'ըսէ Վեր-
 գելիոս, վասն զի Տանդէ ողջ է:
 12. Աշխարհիս մէջ. փոխանակ իրենց հարստութիւն-
 ները ուրախ զուարթ վայելելու, անմիտ շռայլութեամբ
 վատնելով, կամ անձնասպան եղան եւ կամ ապրեցան
 կեանք մը՝ որ մահուան նման էր:
 13. «Ասաց անդգամն ի սրտի իւրում Թէ ոչ զոյ Աս-
 տուած». Սղմ. ԺԳ. 1:
 14. Երրորդը, որով միաններէն անելի նեղ:
 15. Սողոմոնացիք, սողոմականք, — Գահրը՝ մայրաքաղաք
 Կեոսի՝ Կէյէնի նահանգին մէջ, ուր Տանդէի օրով կը
 վիտային վաշխառուք. եւ Գահրացի ըսելով վաշխառու
 կ'իմանային:
 16. Վերջինը, այսինքն՝ Հիստաճողներուն դէմ:
 17. Միւս կերպով, այսինքն նենգութիւն ընելով վըս-
 տաճողներուն դէմ, ոչ միայն կ'անարգուի տիեզերական
 սէրը՝ զոր բնութիւնը կ'ուզէ որ ըլլայ ամէն մարդոց
 միջեւ, այլ եւ այն որ վերջին կ'աշխարհայ, այսինքն է
 ազգականութեան կապը, որմէ յառաջ կու գայ մարդոց
 մէջ մասնակի ընտանութիւն մը, վատահութիւն մը:
 18. Բարկացողները:
 19. Մարմնասէրք:
 20. Ուրբամուրք:
 21. Շռայլներն ու ազահները:
 22. Արիստոտելները, զոր քուկը ըրին ուսումնասիրելով:
 23. Պղտտոնի քաղցէն դուրս, վերի պարունակներուն
 մէջ:
 24. Ով արեւակ, լոյս իմաստութեան, որ ամէն մը-
 թազնեալ մտքերը կը լուսաւորես, այնպէս կը զոհացը-

- նես զիս՝ երբ իմ տարակոյսներս կը լուծես, որ զիտ-
 նալու չափ կը սիրեմ տարակուսիլ, որպէս զի լսեմ քու
 իմաստուն պատասխաններդ:
 25. Հմտ. տ. 50:
 26. Իմաստասիրութիւնը՝ շատ տեղեր կը սորվեցընէ
 Թէ ինչպէս բնութիւնը յառաջ կու գայ աստուածային
 մտքէն եւ իր արուեստէն: Ըստ Պղտտոնականաց, արուես-
 տը նախ Աստուծոյ մտաց մէջ է, յետոյ բնութեան, եւ
 ապա մարդուս մտաց մէջ:
 27. Արիստոտելին:
 28. Արուեստը զուտը է բնութեան, բնութիւնը դուս-
 տըր է Աստուծոյ. ապա ուրեմն նմանութեամբ արուեստը
 Թոռ կրնայ ըսուիլ Աստուծոյ:
 29. Բնութեանէն եւ արուեստէն. Նենգոց զրքի խօս-
 քերն ասոնք են. «Եւ ա՛ռ տէր Աստուած զմարդն զոր
 արար, եւ եղ զնա ի զրախտին փափկութեան զորեմը զնա
 եւ պահել... քրտամբը երեսաց քոց կերիցես զհաց քո»:
 30. Վաշխառուն Աստուծոյ գծածէն տարբեր ճամբայ
 կը բռնէ: Չ'ընդունիր իր ուտելիքը եւ չի բազմացը-
 ներ իր հարստութիւնը՝ երկրագործութեամբ, ճարտարու-
 թեամբ եւ կամ վաճառականութեամբ, այլ զրամով եւ
 ուրիշներու քրտինքով:
 31. Կեցած էին Անաստաս պապին դամբանին քով.
 տես տ. 6:
 32. Զկանց համաստեղութիւնը. — Սայր. մեծ Արջը —
 Արգեստես. հով հիւսիսային արեւմտեան, եւ նաեւ այն
 կողմը՝ ուրկէ կը փչէ: — Այս խօսքերով ըսել կ'ուզէ որ
 արշալոյսը կը սկսի: Տանդէ տասը ժամ անտառին մէջ
 անցուց. միջնադին դժոխք մտաւ. կէս զեշերին՝ ազահ-
 ներուն պարունակը. Պղտտոնի քաղաքը կը մտնէ՝ ա-
 րեւազալին: Եւ ահա առաջին օրը լնացած է:

1. Տես տող 12, 19, եւ այլն:
2. Մեկնիչներէն ոմանք՝ Ռովերեդոյի մօտ, Պարզոյ լերան աւերակը կը հասկնան, որ մինչեւ հիմա կը տեսնուի. Ատիճէ (Աթեսիս) զետը՝ որ ժամանակաւ զուցէ անկէց կ'անցնէր, լեռը փորած ըլլայ եւ այդ փլուզումը տեղի ունեցած: Ուրիշներ՝ Ռիվոլիի մօտ՝ Քիուզայի աւերակը կը կարծեն, որ փլաւ 1310ին. եւ փրթածը՝ ինչաւ այն ատեն ճիշդ Ատիճէի մէջ. Ատիճէ՝ Դերուէն կը բղիւի եւ Իտալիա իջնելով՝ կ'անցի Վերոնայի մէջէն, եւ Վենետեան մարզագետինը կտրելով, կը թափի Ադրիական ծովը, — Դրենդոյի այս կողմէն. Դրենդոյ (Տրենտենոյ) քաղաք Դերուի, Իտալիոյ սահմանազուխը. Ատիճէ իր ընթացքը կ'ուղորէ Դրենդոյի մերթ այս մերթ այն կողմէն. այս կողմէն ըսելով, ըսել կ'ուզէ Իտալիոյ կողմէն, Դրենդոյէն դէպ ի վար, դէպ ի վեր կամ այն կողմէն՝ Աւստրիա կը հասկցուի:
3. Հոս ալ alcunoյի եւ nessunoյի խնդիր կայ. շատերը կը հասկընան, որ եւ իցի անցք մը, զէջ աղէկ. եւ ոմանք ոչ մի անցք, վերջին բառին նշանակութեամբ. ստոյգը առաջինն է. վասն զի եթէ ոչ մի անցք չկար, ինչպէս վար իջան մեր ճանապարհորդները:
4. Այս հրէշը՝ է Մինոտաւրոս. կէս մարդ եւ կէս ցուլ, ծնեալ Կրետէի Մինոսի թագաւորին Պասիփայէ կնոջմէն:
5. Թեսէոս, Աթէնքի Եգէոս թագաւորին որդին, որ խրատուած Պասիփայէի եւ Մինոսի Արիադնէ դստերէն՝

- որով եւ Մինոտաւրոսի քողմէն, ասեղներու կծիկովը՝ սպաննեց մարդացուը Դեղալոսի շինած բաւիղին մէջ, ուր բանտած էր զինքը Մինոս:
6. Անցքը բռնած էր ինքը Մինոտաւրոս,
 7. Վասն զի Տանդէ ողջ էր. որով եւ ծանր:
 8. Մինոտաւրոսի:
 9. Տես Թ. Երգ. տող 22 եւ ծանօթութիւնը:
 10. Վերգիլիոս իր մեռնելէն քիչ վերջը դժուրը իջաւ, այսինքն Քրիստոսի Լիմպոս իջնելէն կէս դար առաջ:
 11. Քրիստոսի, որ վերադոյն պարունակին, այսինքն Լիմպոսի մէջ կ'ած հոգիները ազատեց:
 12. Եմպեդոկլէս կը պնդէր թէ աշխարհս տարերաց անմիաբանութիւնն առաջ եկած ըլլայ. ուստի եթէ տարերբ միաբանէին իրարու հետ, կամ եթէ միանային նման մասնիկները նմաններուն հետ, աշխարհս իր նախնական անկերպարան վիճակին պիտի դառնար:
 13. Այն Կետիւն, Քրիստոսի մահուան վայրկենին երբ կրկին սասանեցաւ, եւ ժայռերը պատռեցան:
 14. Տես Դ. Երգ ԻԳ, 43-45, ԻԳ, 19 եւ այլն:
 15. Փլեզեթոն, որուն ալիքները բոցեղէն էին:
 16. Տես Դ. Երգ ԺԱ, 30:
 17. Փոսին:
 18. Կենտաւրոսը՝ ծնած Իսիդին եւ ամպէ, որուն տըւած էր Արամազդ՝ Հերայի առերեւոյթ կերպարանը, խորհրդանշան են զազանային եւ անկարգ կենաց, Առմեզ կը կոչուի նաեւ Մարդացու կամ Յուշկապարիկ, դարձեալ եւ Զիացու:
 19. Նեսոսը, ինչպէս քանի մը տող վարը կը տեսնուի. Կենտաւրոսներէն մէկն էր, որ տեսնելով Հերաւ կլէսի Գէանիրա կինը՝ Եւնոս գետին եզերքը, որովհետեւ քաջ լուրդոր էր, անցոյց միւս կողմը, եւ փորձեց յափըջ-

34. Հոնաց թագաւորը, որ հինգերորդ դարուն մէջ Իտալիա ասպատակեց եւ կործանեց Աքուիլէան: Իր զորածած զարհուրելի արիւնահեղութեանց համար՝ կոչուեցաւ պատռահաւ Աստռոօյ:—Պիւռոս, թագաւոր Եպիրոսի որ Հռովմայեցւոց եւ Յունաց հետ երկայն ատեն պատերազմեցաւ. ահաւոր էր ոչ միայն իր թշնամիներուն, այլ նաեւ հպատակներուն:—Վան ալ որ Աթլլէսի որդին կը համարին:—Քսեստոս. ոմանք Մեծին Պոմպէի որդին կը համարին, որ հօրը մահուընէն յետոյ զրաւեց Սիկիլիան եւ Սարտենիան, եւ այն ծովերուն մէջ զլուր եղաւ ծովային աւազակներուն: Ուրիշներ՝ Տարկուինոս Գոռզի որդին, որ բռնաբարեց Լուկրետիան:

35. Ռիւիէր՝ Գորնեղոյ փոքրիկ քաղաքէն, Տանդէի օրով նշանաւոր աւազակ Հռովմայ ծովեզերեայ կողմերը: Ռիւիէր փացեաւ. փլորենտոյի փացցի ազնուական ընտանիքէն, որ Վալտարնոյի ճամբաներուն վրայ անդադար կը կողոպտէր եւ կը սպաննէր:

36. Նեսոս, խօսքը Լինցնելով ետեւ կը դառնայ եւ կ'անցնի կերթայ՝ միայն:

ԺԳ ԵՐԳ

1. Տես նախընթաց երգը, տ. 139:

2. Այն վայրի զազանները՝ որոնք կ'ատեն բաց եւ մշակուած տեղերը, եւ որոնք կը բնակին Չէլինա զետին եւ Գորնետոյ քաղաքին մէջտեղերը, իրենց բնակութեան համար՝ չունին ատկէ աւելի փշոտ եւ խիտ թուփեր:—Գորնետոյ, փոքրիկ քաղաք, մօտ է Չիվիդաւեցցիւ:—Չէլինա փոքրիկ զետ, որ անցնելով Վուդերանեան զաւառէն՝ կը թափի Միջերկրական ծով:—Գորնետոյ եւ Չէլինայի միջեւ՝ ժամանակաւ կային թաւ թփուտներ որոնց մէջ կը զտնուէին այծեամբեր, վարազներ, եւն:

3. Արպեայք՝ յափշտակող երեք ճիւղաղ ըջրեր էին, օրիորդի դէմքով եւ վիզով, եւ ծովու եւ երկրի աղջիկներ կը համարուին: Անոնցմէ մէկը, Կեղենով, զուշակեց Տրովացւոց, թէ՛ զեւ Իտալիա չհասած՝ քաղցերնէն պիտի լափէին սեղանները: Տես Ենեակ. Գիրք Գ. եւ զուշակութեան կատարումը՝ Գիրք Է:—Ստրոփատեանք՝ Յուրական ծովուն կղզիներէն են, որոնք այժմ Սդիվալի կը կոչուին: Ենչասայ առաջնորդութեամբ հոն ցամաք ելան Տրովացիք, բայց Արպեայք զիրենց անմիջապէս հալածեցին, յափշտակելով անոնց կերակուրները եւ աղտեղելով սեղանները, Հմամ. Ենեակ. Գիրք Գ:

4. Դեռ աւելի առաջ չգացած անտառին մէջ, զիտցիւր որ եօթներորդ պարունակին մէջ ես, ուր կը պատժուին անոնք՝ որ բռնութիւն բրած են իրենց անձանց եւ ինչքերուն (տես Դժոխք երգ ԺԱ, տ. 40-45), եւ հոն պիտի

տի ըլլաս, մինչեւ տեսնես երրորդ շրջանակին ահաւոր հրեղէն աւազուտը:

5. Վերդիւ Ենեականին (Գիրք Գ.) մէջ կը պատմէ թէ Պոլիդորի մարմնոյն վրայ շիւղեր բուսած էին, զորս երբ վերցուց Ենէաս, արիւնեցան:—Այս տողը մեկնիչներէն շատերը կը կարդան... Cose, che daran fede al mio sermone. որ է մեր թարգմանածը, այսինքն, այնպիսի բաներ պիտի տեսնես, որոնք պիտի արդարացնեն իմ՝ Պոլիդորի եւ այլոց մասին գրածներս իմ քերթուածիս մէջ: Ուրիշներ կը կարդան... cose che torrien fede al mio sermone. այսինքն, բաներ՝ զորս երբ քնդի ռսէի, պիտի չհաւատայիր:

6. I' credo ch'ei credette ch'io credesse. արուեստակութիւն բառերու, զոր կը զործածեն նաեւ Բեղարարայ եւ Արիոստոյ, եւ զոր առհասարակ կը ստգտանեն մեկնիչք, եւ կը զգուշացընեն չհետեւիլ:

7. Այսինքն՝ դուն որ կը կարծես թէ այդ տունկերուն մէջ մարդ պահուած ըլլայ, երբ փրցնես անոնցմէ որ-եւէ ճիւղ մը՝ պիտի իմանաս որ կը խաբուիս, պակաս կը մտածես:

8. Ենեականին (Գիրք Գ.) մէջ գրածը կ'ակնարկէ:

9. Բիւր տէլէ վինեէ, կապուացի, հանճարեղ եւ հըմուտ օրէնագէտ. էր քարտուղար Փրեղերիկոս Բ կայսեր, որուն այնչափ սիրելի եղաւ իր առաքելութիւններով, որ առանց իր խորհուրդին բան մը չէր զործուէր արքունեաց մէջ: Բայց նախանձուտ եւ չար պաշտականներէն ամբաստանուելով իբրեւ մատնիչ, դիւրահաւան կայսրը կուրցուց զինքը: Եղած նախատինքին չկարենալով համբերել, ինքզինքը սպաննեց 1294ին:—Անոր սրտին կրկին բանալին երուն, այսինքն սրտին ու կամքին այնպէս տէր եղայ, համոզելով (բանալով) եւ համոզումը փոխել տալով, միտքը փոխելով (զոցեւով), որ իր մտերմութենէն

զամէնքը դուրս ձգեցի. միայն ես եղայ իրեն մտերիմ խորհրդակից:

10. Այսինքն կեանքս. ըսել կ'ուզէ, թէ այն մեծ հաւատարմութիւնը՝ զոր ան ունէր առ Փրեղերիկոս, բոլորեց անոր դէմ կուէլֆեանց կատաղութիւնը եւ պաշտականներուն նախանձը, որ եւ եղաւ պատճառ իր մահուան:

11. Պաշտական նախանձը, որ հասարակաց չարիք մը եւ սեփական ախտ մըն է արքունեաց, իր վաւառու աչքերը երբեք կայսեր պալատէն չհեռացուց:

12. Փրեղերիկոս Բ:

13. Մատնիչի զարշիւլ անունէն եւ իմ զայրութիւն ազատելու համար, ես որ արդար, անմեղ էի, անարդաւորութիւն ըրի ինծի դէմ, սպաննելով ինքզինքս:

14. Նոր. վասն զի դեռ 51 տարի անցած էր Բիւրի մահունէն: Դատապարտաւի մը երդումը արժէք մը չունի անծին համար. բայց այս տողերէն կը տեսնուի՝ որ Տանդէ զինքը անմեղ կը կարծէր:

15. Իբրեւ կայսր, մեծ զօրավար, քաղաքագէտ, վեհանձն եւ լուսամիտ, սիրող զրականութեան. մանաւանդ թէ ինքն իսկ զրագէտ. իբրեւ քրիստոնեայ՝ ոչ: (Հմմտ. Դժոխք Ժ. տ. 119):

16. Թող պատիւս տեղը բերէ, ջնջէ նախանձին կեղտը:

17. Երանի՜ թէ, կը փափաքեմ որ այս մարդը՝ Տանդէն՝ ազատ կամքով, առանց կուսակցական խնդիրներու ուզածը ընէր, նորոգէր յիշատակդ:

18. Պարունակը:

19. Տեսակ մը կամբահատ ցորեն, որ շատ ցօղուններ կ'արծակէ:

20. Արպայք անոնց տերեւները կ'ուտեն. ուտելով անոնց ցաւ կու տան, վասն զի զգայուն են. եւ ցաւին անցը կը բանան, վասն զի հոգին՝ այն կերուած տեղեւ

րէն դուրս կու տայ իր ցաւը՝ ողբերու հետ:

21. Ուրիշ հոգիներուն պէս, մենք ալ մեր մարմինները պիտի երթանք զտնենք, բայց՝ պիտի չմիանանք անոնց հետ, վասն զի բռնութեամբ բաժնեցինք զայն՝ զոր Աստուած միացուցեր էր. եւ Աստուած չի միացըներ զայն երկրորդ անգամ:

22. Որսորդին:

23. Լանոս Սիենացին է՝ ժառանգ մեծափարթամ կալուածներու, որ քիչ ժամանակի մէջ վատնելով ամէն բան՝ յետին ծայր աղքատութեան մէջ ինկաւ. Էր այն Սիենացիներէն, որոնք 1280ին օգնութեան գացին ՓԼ՝ բնատալաց՝ Արեւիկեանց դէմ: Սիէնա զարձած ատեններն ինկան՝ Գորբոյի մօտ՝ Արեւիկեանց լարած որոշալթին մէջ, եւ շատերը սպաննուեցան: Լանոս՝ թէեւ ազատեցաւ, բայց իր թշուառութեան չկարենալով հանդուրժել, նետուեցաւ թշնամիներուն մէջ եւ սպաննուեցաւ:

24. Յակոբոս, Բատուացի ազնուական, Սուրբ Անդրէասցի (da Sant' Andrea) կոչուած, իր համանուն կալուածին անունովը՝ Անհուն հարստութեան ժառանգ՝ քիչ ժամանակի մէջ կը վատնէ ամէն բան: Իր յիմարութիւններուն մէջ ի միջի ալլոց՝ կը պատմուի որ մեծ եւ զեղեցիկ հրդեհ մը տնանելու համար, կրակի տուած Եւլայ իր ամարաւոցներէն մին: Դարձեալ Պրենդա զետին վրայէն Վենետիկ եկած ատեն, արծաթ եւ ոսկի կը ձգէ եղեր զետին մէջ:

25. Հեգնական են այս տողերը. Գորբոյի կոնքը՝ արգունկէց խաղ կը կոչէ:

26. Փլորենտիա քաղաքէն էի, որ իւր առաջին պաշտպանը՝ որ էր Արէս, (պատերազմի աստուածը), փոխեց Յովհաննէս Մկրտիչի հետ. որով անիկա (Արէս), վասն զի վռնտուեցաւ իր տաճարէն, զայն (Փլորենտիա) միշտ իւր արուեստով (պատերազմով) թշուառ պիտի ընէ, պիւ-

տի աւերէ: Այս խօսող թուփը՝ Ռոքքոյ տէ Մոցցի ազնուականը կը համարին, որ սպառնալով իր հարստութիւնը՝ աղքատութեան ձեռքէն ճողոպրելու համար ինքզինքը կախեց: Ուրիշներ՝ Լոդովի տէյի Այլի անուն անձը, որ ինքզինքը կախեց նոյն պատճառաւ:

27. Կ'ակնարկէ Առնոս զետին Հին կամուրջին վրայ զտնուած Արէսին կոտորած արձանը: Աւանդութիւն կար այն ատեն ժողովուրդին մէջ որ Արէսի արձանը էր Փլորենտիոյ համար այն՝ ինչ որ էր Պալլադիոնը՝ Տրոյի համար:

28. Սխալ է թէ Ատտիդաս կործանած Եւլայ Փլորենտիան, վասն զի ան երբեք չանցաւ Ապեննինեանները: Իսկ այն որ աւերեց, թէ եւ ոչ Եւլորովին, էր Տոտիդաս. հիները՝ պատմական զրոյց նուազութենէն՝ շփոթած են յաճախ Տոտիդասը Ատտիդասի հետ: Փլորենտիոյ վերստին կանգնուի՝ կամ լաւ եւս ընդարձակուիլը, տեղի ունեցաւ երբ Մեծն Կարլոս Իտալիա իջաւ:

29. Տանս մէջ կախուեցայ, տանս զերաններէն մին ինծի կախաղան ըրի:

1. Տես նախընթաց երգը, տ. 140-142:
2. Հառաչելէն եւ ողբալէն:
3. Կատոն, երբ Պոմպէտիլ բանակին մնացորդը կ'առաջնորդէր Լիբէական անապատին մէջջէն. տես Լուքանոս, ԹԻ:
4. Կը պատմուի (Մեծն Աղեքսանդրի առ Արիստոտէլ Կարծեցեալ Թուղթին մէջ), որ Աղեքսանդր Հնդկաստանի մէջ տեսած ըլլայ բոցեր, որոնք ամպերէն գետին կը թափէին առանց մարելու, եւ հրամայած իր զինուորներուն որ կոխկռտեն մարեն զանոնք՝ ուրիշ նոր բոցեր չըտեղացած:
5. Պղուտոնի քաղաքին. հմտ. ԴԺ. Ը. 82 եւն:
6. Կապանեա, Թու Աղբաստոսի, մին իօթը թագաւոր ներէն՝ որոնք պաշարեցին Թիբէ քաղաքը, Էտէոկէսի ձեռքէն առնելու եւ Պոլինիկէի տալու համար: Արամազդէն շանթահարուեցաւ իր ամպարշտութեան համար:
7. Ինչպէս որ ողջութեանս զոռոզ եւ աննուաճելի էի, մեռած ալ նոյնպէս եմ:
8. Հիփեստոսը:
9. Կիկլոպները:
10. Ետնայի:
11. Հովիտ Թեսաղիոյ, ուր տեղի ունեցաւ Հսկանեալուն պատերազմը՝ ընդդէմ Արամազդայ, ըստ առասպելին:
12. Կատաղութիւնդ զատ՝ քեզի յարմար պատիժ չկայ:
13. Փլեգեթոն:

վասն զի ամենէն հին թագաւորութիւնը Կրետէի մէջ
հղաւ, որ երջանիկ ըրաւ մարդիկ: Ուսերը դարձուցած է
եղալ ի Տամիադա՝ քաղաք Եգիպտոսի, վասն զի Եգիպ-
տոսի եւ արեւելքի մէջ եղան ամենահին կայսրութիւն-
ները Եգիպտացւոց, Ասորւոց, Պաւսից, եւն. կը նայի
Հոտովմայ իբրեւ իր հայելիին, վասն զի Հոտովմ եւ արեւ-
մուտը անցաւ, եւ դեռեւս իր իրաւունքն է երկրիս կայս-
րութիւնը, տիեզերական միապետութիւնը: Բաց ի ոս-
կիէն, կ'ըսէ, միւս բոլոր մետաղներէն արցունքի շիթեր կը
կաթկըթին, որոնք երկրիս խորն իջնելով կը կազմեն դժոխ-
քին գետերը, ցուցնելու համար, որ ամէն քաղաքական
վարչութիւններէն, բաց ի կայսերական միապետութիւնէն,
առաջ կու գան չարիքներ եւ թշուառութիւններ, որոնք
թափել կու տան մարդկութեան շատ արցունքներ թէ՛
այս եւ թէ՛ միւս կեանքին մէջ:

Ուրիշներ կը կարծեն որ Ժամանակն ըլլայ պատկեր
սոյն յաղթանդամ արձանին. ուսերը դարձուցած է դէպ
ի անցեալը՝ Տամիադա կամ արեւելք. կը նայի ապառ-
նիին՝ Հոտովմայ կամ արեւմուտքին: Իսկ մետաղներուն
մէջ պատկերացած են աշխարհիս այլ եւ այլ դարերը.
ոսկեդար, արծաթի դար, եւն. Իւրաքանչիւր մաս, ոս-
կիէն զատ, արցունք կը հեղու, վասն զի ամէն դար, բաց
ի ոսկիէն, ապականեցաւ ախտերով:

21. Գժոխքին յատակը, կամ երկրին կեդրոնը, ուրկէ
ալ վար է՝ իջնուիր, այլ հարկ է վեր ելլել:

22. Բայց դուն գիտնալով որ Փլեգեթոն (φλέγω այ-
ռել) հրաբուրբը՝ բոցեղէն կը նշանակէ, այն արիւնա-
նեւրկ ջուրին բորբոքումը զոր քիչ առաջ տեսար՝ պէտք
է լուծէր տարակոյսներէդ մէջը:

23. Քաւարանին մէջ:

24. Որոնք չեն այրիւր աւազներուն նման:

ԺԵ ԵՐԳ

1. Տես երգ ԺԳ. ա. 82, 83:

2. Յ. Քաղաքներ Ֆլանտրայի:

4. Գետ Իտալիոյ, որ Ալբրիական ծովը կը թափի:

5. Քիւրէնթանա՝ Աւստրիոյ այն մասն է, ուրկէ կը
բղիլի Պրենդա գետը. Իմաստն է՝ դեռ ձիւները չհալած:

6. Երբոր լուսնի լոյսը տկար է:

7. Փլորենտացի, բազմահմուտ վարժապետ Տանդէի:
Կուէլֆեան կուսակցութեան կը պատկանէր, բայց Մոն-
տաբերդիի պարտութենէն յետոյ Փարիզ գնաց, ուր շա-
րազրեց Պաղղ. լեզուով Գանձ անունով գիրք մը. Ծնաւ
1220ին, մեռաւ 1294ին՝ Փլորենտիոյ մէջ՝ ուր դարձած
էր երբ Կուէլֆեանք նորէն զօրացան:

8. Տանդէ 35րդ տարին մարդկային կենաց լրումը կը
համարի: Երբ ընքը անտառին մէջ մոլորեցաւ՝ 1300ի
մարտի 24ին, դեռ երկու ամիս կը պակսէր իրեն՝ 35
տարեկան ըլլալու:

9. Գէպ ի լիւր ելլելու համար:

10. Վերգելիոս:

11. Կամ աշխարհ ըսել կ'ուզէ, կամ երկինք. տես եւ

Ա. երգը:

12. Երբ Տանդէ ծնաւ՝ արեւը Երկուորեակներուն մէջ
էր. հմտ. Առք. ԻԲ. 110, եւն. եւ Ժամանակին աստղա-
բաշխները՝ երկուորեակները գիտութեան եւ հմտութեան
նշան կը համարէին: հմտ. ԳԺ. ԻԶ. 23, եւն. Եթէ Զան-
քով եւ խոհեմութեամբ մշակեալ հանճարդ զոր ունիս, մեծ

փառքի պիտի հասնիս:

13. Մարգարէացայ, զուշակեցի երբ վերը՝ աշխարհի մէջ էի:

14. Շուտ՝ ո՛չ՝ նկատմամբ իրեն, վասն զի ծեր մեռաւ, այլ Տանդէի:

15. Փլորենտացիք:

16. Ֆիէզովէ, հին ետրուրական քաղաք, երեք մղոն հեռու Փլորենտիայէն, Փլորենտացիք անկէ առած են իրենց ծագումը:

17. Այսինքն առաքինի մարդը չարագործներուն մէջ էի կրնար կենալ:

18. Երկու աւանդութիւն կայ Փլորենտացւոց կուրուքեան մասին, եւ են ասոնք: Փլորենտացիք անխորհուրդ կերպով ընդունեցան Բիզանդիներէն կրակէ աւրուած երկու պորփնիւրէ սիւներ, զորս՝ որպէս զի աւրուածը չեւեւի, պատած էին ծիրանագոյն չուխայով, եւ զոր շատ ուշ իմացան Փլորենտացիք: Գարձեալ կոյր ըսուեցան, վասն զի խաբուեցան Տոտիդասէն՝ հրապուրուելով անոր շողորթութիւններէն՝ եւ քաղաքին դռները բացին անոր առջեւ:

19. Սեւերն ու Ճերմակները պիտի փափաքին զքեզ իրենց մէջ ունենալ, բայց պիտի չհասնին իրենց փափաքին: Հմտ. Արք. ԺԵ. տ. 69:

20. Փլորենտացիք՝ Ֆիէզովէն սերած՝ թող իրենք զիրենց ուտեն, ինչ կ'ուզեն ընեն, բայց չզաչին, եւս: Կ'ըսուի թէ Փլորենտիա կառուցուած ըլլայ Հոովմայեցի զաղթականութենէ մը, եւ յետոյ բազմացած Ֆիէզովացիներէն. եւ Տանդէ ինքզինքը կը համարի հոովմէական ընտանիքէ մը սերած, եւ իր վարքը զրոյները Ֆերանճիբանի ընտանիքը կը համարին:

21. Տեսնելով որ քու սիրուն դէմքդ այդպէս ազդեցեր է՝

22. Հանճարով, զիտութեամբ,

23. Ինչ որ մարգարէացաք իմ կեանքիս մասին կը գրեմ, կը դրոշմեմ մտքիս մէջ, եւ մէկալին՝ Ֆարինադայի ըրած զուշակութեան քով կը պահեմ, որպէս զի մեկնեւ տամ Երանուէիին, եւս:

24. Ինչ կ'ուզէ թող ընէ քախտը, ինչ կ'ուզեն թող ընեն մարդիկ, Աստուած ինչ որ կ'ուզէ ան կ'ըլլայ:

25. Վասն զի Վերգիլ Տանդէի ձախ կողմէն կը քալէր եւ քիչ մ'առջեւէն, ուստի կը դառնայ՝ որ հետը խօսի:

26. Առակ. Իմաստն է. «Ո՛վ որ իմաստնոց առածը լաւ կը նոթագրէ՝ կը նշանակէ, լաւ՝ օգտակար կերպով կ'ունկնդրէ»:

27. Սողոմականութեամբ, արուազիտութեամբ:

28. Հռչակաւոր լատին քերական, որ ծաղկեցաւ եօթներորդ դարուն մէջ:

29. Նշանաւոր իրաւագէտ Փլորենտացի, որդի անուանի Ազգորսիոյին, մեռաւ ի Պոլոնիա 1239ին:

30. Անդրէաս Մոցեան՝ եպիսկոպոս Փլորենտիոյ, որ պապէն՝ Փլորենտիոյ (ուրկէ կ'անցնի Առնոս գետը) եւպիսկոպոսարանէն փոխուեցաւ Վիչենցայի (ուրկէ կ'անցնի Պաքիլիոն գետը) եպիսկոպոսարանը, ուր եւ մեռաւ թողւով հոն իր գէ'շ լարուած ջիզերը, զոր հարկ չկայ քացատրել:

31. Իր գրած գիրքով. հմտ. Ծան. Դ:

32. Ժողովրդական հանդէս, որ տեղի կ'ունենար Մեծ պահոց առաջին կիրակին,՝ Կ'ըսէ. Տէր Պրոնեդդոն այնչափ արագ կը վազէր, որ այն դաշտին մէջ վազողներէն անոր կը նմանէր՝ որ կը յաղթէ, կը շահէ, եւ ոչ անո՛ր որ կը յաղթուի, կը կորսնցնէ:

42

17. Մոկոզոնի անունը կ'առնես, եւ կը պահէ զայն մինչեւ թափած տեղը՝ Հաւաննայի մօտ։ Քիչ հեռու այն կէտէն՝ ուր այս զետը կը զահլւիթի մանչեւով դէպ ի վար, կը գտնուի Սուրբ Բենեդիկտոսի վանքը Աւստրիացի

7. ՓԼորենտացի, Ատեմարեանց ազնուական ընտանիքէն. քաջակորույ՛ ասպետ, իմաստուն եւ ռազմաճմուտ:

մէջ. ուր, կ'ըսէ, հազար հոգիներ կրնային բնակիլ, մինչ-
դեռ սակաւաթիւ կը օնաւորեն կան:

18. Ոմանք կը համարին զօտին սուրբ Ֆրանչիսկոսի
կարգին՝ որուն եղբայրութեան զրուած էր Տանդէ եւ ա-
ռանց ուխտելու ելած: Ոմանք ալ կը համարին սր նեն-
գութեան հակապատկեր առաքինութիւն մը նշանակէ. ու-
րիշներ՝ դիւրին չէ գուշակելը կ'ըսեն եւ կ'անցնին:

19. Հմատ. ԴԺ. Ա. 32-43:

20. Հոս խրատ կու տայ Տանդէ որ պէտք չէ անհա-
ւատալի բաներ պատմել՝ թէ եւ ճշմարիտ ըլլան անոնք,
վասն զի ճշմարտութիւն մը որ ստույթեան կերպարանք
ունի, կրնայ ամէցընել պատմիչը՝ զանիկա ստախոս եւ
բեցընելով առանց իր յանցանքին: - Կ'ըսէ զայս որպէս
զի ընթերցողը հաւատք ընծայէ այն չհաւատալի բանին՝
զոր պիտի պատմէ:

21. Մարմնոյն վերի մասէն, կուրծքն ու բազուկները,
վարէն՝ կողերն ու սրունքները:

ԺԵ ԵՐԳ

1. Գերիոն՝ որ է պատկեր նենգութեան, որուն չէ կա-
րող դիմադրել ոչ մի բան: Գերիոն՝ ըստ ղեցաբանութեան՝
է որդի Քրիստոսի: Բայց Տանդէ՝ Գերիոնի նկարագրին
մէջ կը հեռանայ ղեցաբանութենէ, եւ իր Գերիոնը կը նը-
մանի դժոխային մարախի մը, կամ աւելի անոնց թա-
զաւորին, Դժոխոց Հրեշտակին: Հմատ. Յայտն. Թ. 7-11:

2. Վասն զի նենգը՝ որպէս զի դիւրաւ սողոսկի ու
րիշներու հոգւոյն մէջ եւ կարենայ խաբէութիւնը ծած-
կել՝ արդարութեան կերպարանքը կը զգենու:

3. Դուտար Իզմոնի Վիւղացւոյ, ճարտար օրիորդ զոյն,
զոյն զորգեր զործելու մէջ, զոր սարդի փոխեց Աթենաս:

4. Դանուրի եզերքը:

5. Բռնաւորներէն վերջը կու գան վաշխաւորները, ու
րոնք զրացի են նենգաւորներուն, վասն զի վաշխաւոր-
թիւն եւ նենգութիւն շատ մօտ են իրարու:

6. Գերիոնին:

7. Իւրաքանչիւրին իր ընտանեաց զինանշանը: Հան-
ճարեղ զիւտ՝ որով առանց երկար խօսքերու կը ծանօ-
թացընէ այն դատապարտեալները:

8. Քսակին վրայ նայելով, դեռ եւս կը յայտնեն ի-
րենց զրամի տարապայման սէրը:

9. Փլորենտացի Ճիանֆիլեացցի ընտանիքին զինա-
նշանն է, որ էր կապոյտ առիւծ մը դեղին միջոցի վրայ:

10. Փլորենտացի Ուպրեպի ընտանիքին զինանշանը,
որ էր ճերմակ սազ մը կարմիր միջոցի վրայ:

11. Բատուացի Սըրովինի ընտանիքին զինանշանը, որ էր ճերմակ միջոցի վրայ՝ յղի մատակ խող մը:

12. Որով կրնաս աշխարհ դառնալ ու պատմել ըսե-
լեքներս:

13. Այս խօսողը՝ Հոնալտոյ Սըրովինին է:

14. Հեզնական. այս ասպետը Փլորենտացի Յովհան-
նէս Պուլամոնդէն է, այն ժամանակի ամենէն մեծ վաշխա-
սուն: Իր զինանշանը կը բաղկանար Թաչունի երեք կը-
տուցներէ:

15. Վիրգիլիոս:

16. Գերիոնին:

17. Հոս Գերիոնի շալակին վրան. ութերորդ պարու-
նակէն իններորդը կ'իջնեն Անտէոսի ձեռքով. Դժ. ԼԱ,
130, եւն, եւ հուսկ պլլուելով Արուսեակին կողերուն
վրայ կ'իջնեն վար կեդրոնը. ԼՊ. 73, եւն:

18. Վասն զի ողջ է, որով եւ ծանր:

19. Ինչպէս կ'ընէ Լոդացողը. տես ԺԶ երգը, տ. 131:

20. Որդի արեգական. ինդրեց հօրմէն որ կառքը ին-
քը քէ օր մը, հայրը հաւանեցաւ, բայց ձիերն իմանա-
լով որ անվարժ ձեռք մը կը քէր զիրենք, շեղեցան ճամ-
բէն եւ երկինքը այրեցին, որով կազմուեցաւ Դիւր կա-
թինը, որ հիմա ալ կ'երեւի կ'ըսէ Տանդէ:

21. Որդի Դեղալոսի. Կրեաէի Մինովս Թազաւորը հայր
ու որդի բանտարկեց Դեղալոսի շինած բաւիղին մէջ.
ուրկէ ազատելու համար՝ Դեղալոս իրեն եւ իր որդւոյն
մոմէ Թեւեր շինեց. բայց Իկարոս արեւուն շատ մօտե-
նալով, Թեւերն այրեցան:

22. Թուչնածեւ գործի մըն է կարմիր մորթով (logoro)
որով Թուչնորսները ետ կը կանչեն որսական Թուչնները.
հոս առանց Թուչնորսէն կանչուած, կամ որս մ'ըրած ըլլալու:

23. Կատղած ու խոժոռ, վասն զի Տանդէ ու Վիրգիլ-
իոս որս էին իրեն:

ԺԸ ԵՐԳ

1. Բարդ բառ. պոլճիա (bolgia), որ կը նշանակէ
տեսակ մը պարկ կամ պայուսակ, եւ (male), որ կը նը-
շանակէ չար՝ չարիք:

2. Սոյն ջրհորը կը նմանի անիւի մը զուռտին: Ինչ-
պէս որ անիւին շառաւիղները՝ շրջապատէն կու գան
կը միանան անիւին զուռտին, հոս ալ քարածայոնց ցը-
ցուած ժայռերը՝ որոնք իրեւ կամուրջ կը ծառայեն մեր
ճամբորդներուն, եւ զորս Տանդէ կը նմանցընէ ամրոց-
ներու կամուրջներուն, ամէն կողմէ կու գան կը միանան
ջրհորին վրայ:

3. Այս հովիտը բոլորշի զիծով մը երկուքի բաժնուած
է որոնց մէջ կը քալեն մեղաւորները հակառակ ուղղու-
թեամբ: Անոնք որ դէպ ի Քերթողները կ'երթան, ու-
րիշներու համար կին մոլորեցնողները, կաւատներն են.
եւ անոնք որ Քերթողներուն գացած ուղղութիւնով կ'եր-
թան, իրենց համար կին մոլորեցնողներն են:

4. 1300ին.՝ Վոնիփակիոս Ը, Սուրբ Հրեշտակ Ամ-
բոցին կամուրջը՝ ամբողջ երկայնութեամբը՝ երկուքի բաժ-
ներ է պատով մը կամ տախտակամածով, որպէս զի մէկ
կողմէն անցնին դէպ ի Սուրբ Պետրոս գացողները, եւ
միւս կողմէն՝ դարձողները, եւ երթան դէպ ի Յանիկո-
ղոս Լեռը:

5. Այսինքն՝ հարուածին:

6. Հոս, ինչպէս եւ ուրիշ քանի մը տեղեր, ստիպուե-
ցանք՝ խաւական շեշտերուն համեմատ անդամատել.
Տանդէ

Վենետիկոյ Գաղիանիմիկոյ՝ պոլոնիացի, որ ընչաքաղց արծաթսիրութենէն զրդուած՝ իր՝ (la bella Ghisola) չքնաղ կիզուա անուն քոյրը յորդորեց՝ Էսթէի Օպիծծոյ Բ մարգպետին կամքը կատարեալու։

7. Ասկէ կը տեսնուի, որ այլ եւ այլ կերպով կը պատմուի եղեր զարշեւի զործը։

8. Երկու զետեր են՝ որոնց միջեւ է Պոլոնիա քաղաքը։

9. Սիրա, պոլոնիացիներուն այսն է. ըսել կ'ուզէ որ ղոխիքին մէջ շատ աւելի պոլոնիացի կայ, քան բուն Պոլոնիայի մէջ։

10. Որդի Եստին, Թեսաղիոյ Թագաւորին, առաջնորդ Արգոնաւորդաց, իր երիտասարդութեան ատեն սիրեց Լեմնուի Թագաւորին իսիփիլէ աղջկիւ, որ՝ իր հօրը կեանքը ազատելու համար՝ այն կղզիին կիները, որոնք երգուընցած էին սպաննել բոլոր արունները՝ խաբեց։ Թողւում իսիփիլէն, Արգոնաւորդաց հետ Կողքիս զնաց Ոսկեգեղմը յափշտակելու։ Մեղէա, նշանաւոր վհուկ, սիրաւորուած անոր, սորվեցուց անոր՝ Ոսկեգեղմին պահապան վիշապն սպաննելու կերպը. եւ յափշտակելով Ոսկեգեղմը՝ Մեղէայի հետ մէկտեղ՝ զնաց Կորնթոս, եւ յափրանալով Մեղէայէն եւ իր անգթութիւններէն, Կրէտին կըրեւա աղջկան հետ մոլանացաւ. եւ որ իր նախանձորդին՝ մոգական արուեստներուն երեսէն՝ քիչ ատենէն մեռաւ։

11. Աստղիկ բարկանալով Լեմնոս կղզիին կիներուն վրայ, վասն զի ալ չէին մեծարեր զինքը, պատժեց զիրենք այժու հոտով (odor hircinus), որով իրենց ամուսիններն ու սիրահար ը խորշէին իրենցմէ. ու բուն վրայ կիները, երգուընցան միաբան սպաննելու կըղզիին բոլոր արունները։

12. Ասինքն՝ իրենք իրենց համար։

13. Շողորորթները։

14. Լուքքացի ազնուական ընտանիքէ, ամենամեծ շողորորթ։

15. Հոս ներկայացուած Թայիսը՝ Տերենտիոսի Ներքիին բոզն է, որուն իր Տրասոն սիրահարը՝ Գնատոն կաւատին ձեռքով՝ դրկած էր զերուհի մը։ Իմանալով Տրասոն՝ որ Թայիսին շատ հաճելի անցեր է նուէրը՝ կը հարցընէ կաւատին. Իրաւքնէ շատ շնորհակալ եղաւ Թայիս ինքի. (Magnas vero agere gratias Thais mihi?), խիստ շատ, անգիշտ (Ingentes), կը պատասխանէ կաւատը. Քերթողը կը համարի որ նոյն ինքն Թայիսէն արուած ըլլայ այս պատասխանը, վասն զի Թայիսի մէջ պատկերացած կիները այդպէս սովոր են ընել, եւ դարձեալ՝ կաւատը Թայիսին խօսքերն էին՝ որ կ'ըսէր։

1. Սիմոն Մոզ Սամարացի, որ Փիլիպպոս Առաքեալէն մկրտուելէն ետքը՝ զրամ տուաւ Ս. Պետրոսին՝ Ս. Հոգւոյն պարգեւներն ընդունելու համար (Հմմտ. Գործք. Բ. 9, եւն), Անկէ յետոյ նուիրական բաները զրամով վաճառելը Սիմոնականութիւն կոչուեցաւ:

2. Այսպէս կը կոչէ՝ վասն զի դատապարտեալները թաղուած են:

3. Այսինքն՝ կամուրջին ամենաբարձր կէտը՝ որ փոսին կեդրոնին ուղղահայեաց է. տես եւ նախընթաց երգը տ. 109-111:

4. Այսինքն՝ երկաթաղոյն, տես ԺԸ երգ, տ. 2:

5. Եկեղեցի Փլորենտիոյ:

6. Այսինքն՝ մկրտող քահանաները կենալու համար: Երբ հանդիսաւոր մկրտութիւն մ'ընէին (որ այն ատեն ընկղմամբ կը կատարուէր), մկրտողը՝ որպէս զի խոնուած ամբողջն չնկղուի եւ աւելի մօտ ըլլայ աւազանին՝ մանուկն ընկղմելու համար, կը մտնէր այն ծակին կամ ջրհորին մէջ՝ մինչեւ մէջքը:

7. Խորտակեցի այդ ջրհորիկներէն մին՝ խեղդուելու մօտ մանուկ մ'ազատելու համար, եւ այս ըսածս թող անսուտ վկայութիւն մ'ըլլայ, եւ ցուցնէ ամենուն՝ որ ես նուիրական բաներն արհամարհելու համար չէր որ ըրի:

8. Հին ժամանակներու զարհուրելի տանջանքներուն մէջ այս ալ կար, որ չարագործը զլեւիվար ծակի մը մէջ կը մէկնէին, այնպէս՝ ինչպէս որ թերը տաշտաթաղ կ'ընեն,

եւ յետոյ քիչ քիչ հող կը լեցընէին ծակին մէջ եւ կը խեղդէին: Եւ մարդասպանը՝ այնպէս զամուռած՝ սովոր էր ստէպ կանչել խոստովանահայր արեղան, որպէս զի մահը ուշանայ, վասն զի դահիճները կը դադրէին հող նետելէ. եւ արեղան ականջը ծակին կը մօտեցընէր՝ լըսելու համար խոստովանութեան մնացորդը:

9. Դատապարտեալը որ Տանդէի հետ կը խօսի՝ է Նիկողայոս Գ. պապը, որ Հռոմայ Օրսինի ընտանիքէն էր: Կը կարծէ որ իր հետ խօսողը՝ Վոնիփակիոս Բ. ըլլայ, ուստի կ'ըսէ. «Դո՛ւն ես» եւն: Գիրքը՝ այսինքն մարգարէական զերբը, որուն մէջ մենք դատապարտեալը կը նախատեսենք ապագան... վասն զի այդ զրբին համեմատ՝ դուն պէտք էիր մեռնիլ 1304ին, եւ ոչ 1300ին:

10. Եկեղեցին, եւ յետոյ անիրաւութեամբ կառավարեցիր: Պատմութիւնը Տանդէի այս կարծեաց չափազանցութիւնը կը դատապարտէ:

11. Այսինքն՝ Վոնիփակիոսը:

12. Այսինքն՝ պապ եղայ:

13. Վասն զի Օրսա (Orsa) եգ արջ ըսել է, եւ Օրսատի (Orsatti) արյու ձագեր, թոժիւններ: Ազգականներ, եւն:

14. Ծաղկ ցսակ կը կոչէ:

15. Ուրիշ պապեր:

16. Վոնիփակիոս:

17. Ոչ անմիջապէս վերջը. վասն զի Վոնիփակիոսին յաջորդեց Բենեդիկտոս ԺԱ բարի պապը, որ քանի մ'աւիս ապրեցաւ:

18. Կղեմէս Ե. — Նիկողայոս Բ. պապին մահունքն մինչեւ Վոնիփակիոս Բ. ի մահը 23 տարիի միջոց մը կայ. վասն զի առաջինը մեռաւ 1280ին, եւ երկրորդը 1303ին: Մինչդեռ Վոնիփակիոս Բ. էն մինչեւ Կղեմէս Ե. ի մահը 11 տարի. վասն զի վերջինս մեռաւ 1314ին:

Արեւմուտքէն, վասն զի կշեմէս Ե Կուսաքոնեայէն էր, որ Հռոմայ արեւմտեան կողմը կ'իյնայ:

19. Որդի Սիմոն Բ.ի եւ եղբայր Ոնիայ՝ Հրէից քահանայապետներուն: Գնեց քահանայապետութիւնը Անտիքոս Թագաւորէն, սուրբ քաղաքին մէջ ներմուծեց հեթանոսական սովորութիւններ, եւն, հմտ. Բ Մակ. Գ, 7-27: Ե. 5-10. Գ Մակ. Դ, 17, եւն:

20. Անտիոքոս, Թագաւոր Ասորոց:

21. Փիլիպպոս Գեղեցեկը, որ էր Թագաւոր Գաղղիոյ՝ Կզեմէս Փիլիպպոսի շնորհիւ ստացաւ քահանայապետութիւնը, որուն ի փոխարէն՝ աթոռը Ավինոն փոխադրեց, եւ հաւանեցաւ ջնջել Տաճարականները:

22. Նիկիոդայոս՝ հպարտացած իր հարստութեան վրայ, ուզեց Անճնոյի Կարողոս Ա. Թագաւորէն իր դուստրը՝ իր մէկ թոռանը համար: Երբոր ժխտեց՝ մերժեց զինքը Հռոմայ Գերակոյտի անդամ ըլլալու պատուէն եւ միացաւ Բրոչիտացի Յովհաննէսին եւ Արագոնացուց հետ՝ Սիւկիւրիան անկէ խլելու:

23. Աւետարանիչը. հմտ. Յայտնութեան ԺԵ զԼուիը, հասկընալու համար այս տողերը: Առաքեալը կը խօսի հեթանոս Հռոմայ վրայ. Տանդէ, ուրիշ շատերու հետ՝ քրիստոնեայ Հռոմը կը հասկընայ:

24. Հռոմ, Յայտն. ԺԵ, 18. Տանդէ՝ Սուրբ Գահը:

25. Ժողովուրդներ, ազգեր եւ լեզուներ. անդ. 15:

26. Յայտն. լեռներ. 9:

27. Սեղեքստրոս Տանդէի ժամանակ պատմական դէպք մը համարուած էր, որ Կոստանդիանոս նշանաւոր պարզեւ մը, օժիտ մը տուած ըլլայ պապին:

Ի ԵՐԳ

1. Ասիւնքն՝ ծանր:

2. Գուշակներն են, որոնք որովհետեւ ուզեցին ապագան գուշակել, արդ զլուսինն դարձած կը կրնն, եւ դէս ի ետեւ կը քալեն:

3. Յիմար կը կոչէ զանոնք՝ որ արդիւնքներուն միայն ուշ դնելով, պատճառը չեն փնտռեր:

4. Գթութիւնը՝ չգթալն է հոս:

5. Թեքէն պաշարող եօթը Թագաւորներէն մին, որ զուշակ ըլլալով, գուշակած էր որ պիտի մեռնէր այն պաշարման ատեն, ուստի եւ պահուըտած. բայց յայտնուելով՝ կամայ ակամայ գնաց. եւ երբ հոն քաջութեամբ կը պատերազմէր, երկիրը բացուելով իր ոտքերուն տակ կ'ընկնէ զինքը:

6. Այս խօսքերը հեզնական են:

7. Կը դատէ:

8. Թեքացի, հին ժամանակաց ամենէն երեւելի ըղձապատումներէն մէկը: Գիցաբանները կ'ըսեն, որ զաւազանով մը դալչելով իրարու պլլուած երկու օձերու, որձութենէն էջ դարձած ըլլայ. եւ եօթը տարի վերջը, վերստին դալչելով նոյն օձերուն, ստացած ըլլայ իր նախնական կերպարանքը:

9. Տերեսիասի փորին կոթընողը՝ Արոնտաս տոսկանացի նշանաւոր գուշակն է, որ Լուիճիանայի լեռներուն մէջ կը բնակէր:

10. Դուստր Տերեսիասի, նշանաւոր կախարդ:

11. Թեքէ, հայրենիք Բակըոսի՝ Կրէոնի՝ ձեռքով նուաճուած:

12. Այժմ՝ կը կոչուի Կարտայի լիճ:

13. Այսինքն՝ իրաւասութիւն ունին:—Այն կէտը՝ ուր երեք եպիսկոպոսները կրնան օրհնել, է այն՝ ուր Թիւնեակա գետին ջուրերը՝ Կարտայի լիճին մէջ կը թափին: Այս գետին ձախ կողմը կը վերաբերի Տրիտեն-դոնի, աջը՝ Պրեշիայի, եւ ամբողջ լիճը՝ Վերոնայի թեմին:

14. Կամ Կովենոնոլոյ, որ աւան մըն է Մինչիոյի աջակողմը:

15. Մոզական արուեստը, կախարդութիւնը գործադրելու համար:

16. Ինչպէս սովոր էին ընել հիները, երբ նոր քաղաքի մը կ'ուզէին անուն դնել:

17. Բինամոնդէ Պուոնաքոսի Մանտուային համոզեց Ալպերդոյ Գազալոտի կոմսը՝ որ կը տիրէր Մանտուայի, տարազրեւ մերձակայ ամրոցներուն մէջ այլ եւ այլ ազնուականներ, հաւաստելով որ ժողովուրդը բարեացակամ եւ յարգող ընելու միջոց մըն էր այս: Այս խորհրդով Բինամոնդէն՝ որ կ'ուզէր տիրանալ քաղաքին՝ Գազալոտին վար ձգելով, նպատակ ունէր հեռացնել այն ազնուականները՝ որոնցմէ վախ ունէր թէ կրնային արգելք ըլլալ իր խորհրդին իրագործմանը: Երբ անոնք հեռացան, Գազալոտի ձեռքն առաւ քաղաքը, եւ հոն մնացած ազնուականները բոլոր սուրէ անցուց: Որով Մանտուայի բնակիչները նուազեցան:

18. Այսինքն՝ առանց լոյսի՝ ազդեցութիւն մը պիտի չունենան:—Եւ յիշուի ըսողներ կային՝ որ Մանտուայի հիմնադիրը՝ Ետրուբեանց Մարկոն իշխանը եղած ըլլայ:

19. Երբ Տրոյան պաշարելու գացին:

20. Եւրիպիլոս եւ Կալքաս հմայողներն էին, որոնք

հաստատեցին, որոշեցին վայրկեանը՝ որուն մէջ յունական նաւատորմիղը, որ համախմբուած էր Ալլիսի նաւահան-զըստին մէջ, պէտք էր կտրել չուանները եւ բանալ առագաստները:

21. Հմատ. Ենեակ. Բ:

22. Սկովտիացի, երեւելի աստղաբաշխ եւ մոգ եւ բժիշկ Փրեդերիկոս Բ կայսեր, որուն նուիրեց աստղաբաշխական իր մէկ գիրքը:

23. Փլորենտացի նշանաւոր աստղաբաշխ:

24. Փարմացի հնակաբէր, որ թէպէտ անուսում, ինքզինքը գուշակութեան տուաւ, եւ զէշ աղէկ համբաւ վաստակեցաւ:

25. Այսինքն լուսինը մօնելու վրայ ըլլալով, Սպանիայէն անդին ծովուն կը զաչի:—Սիվիլիա՝ քաղաք է Սպանիոյ:—Ուամիկը կը կարծէր որ լուսնին բիծերը Կալէնէն է, որ կը բարձրացընէ փուշերու խուրձ մը ի պատիժ Աստուծոյ անպիտան բաներ պատարագած ըլլալուն:

26. Լրումի լուսնի էր:

ԵՐԳ ԻԱ.

1. Malebranche, բարդ բառ, male, չար, անիրաւ, եւ branca, ճակ. Այս անունը կու տայ սոյն հովտին սատանաներուն, որոնց պաշտօնն է չարչարել խարեւրաները:

2. Հեզնական է, ԸԼԼալով Պոնդուրոյ խարեւրաներուն չարագոյնը:

3. Գլուխն ու ոտքերը կը թաղուին եւ կոնակը դուրս կ'ելլէ:

4. Փրկչին դէմքը՝ որ կը պահուի եւ կը յարգուի Լուք-բայի մէջ Նուիրակառ դեմք (Volto santo) անունով:

5. Գետ որ կ'անցնի Լուքբայի մօտերէն:

6. Ողորմութիւն:

7. Բարդ բառ Malacoda.

8. Երթալս ինչ օգուտ անոր, ատով պիտի ազատի՝ մեր ձեռքէն:

9. Բիզացիները ջուրէ նեղուելով, ամրոցը՝ զոր կը պաշարէին Լուքբացիք Փլորենտացիներուն հետ՝ յանձնեցին, պայմանաւ որ իրենց կեանքին չղկին: Երբ դէպ ի Բիզայի սահմանները երթալու համար կ'անցնէին այնքան թշնամիներուն մէջէն՝ որոնք կախէ՝ կախէ՝ կը սուռային, վախցան որ զաշինքը չպահեն: Այս դէպքին մէջ՝ որ 1290ին պատահեցաւ, մաս ունեցաւ եւ Տանդէ իրրեւ ձիաւոր զինուոր, Փլորենտոյ Հասարակապետութենէն զրկուած յօգնութիւն Լուքբացուց:

10. Սուտ կը խօսի սատանան, վասն զի այս հովտին

ԻԱ.

333

բոլոր կամուրջները փլած են. հմտ. ԻԳ. երզը:

11. Ուրբաթ. հիմակուան ժամէն հինգ ժամ ետքը (որ է ըսել կէսօրէն 3 ժամ ետքը, վասն զի ժամը՝ յորում սատանան կը խօսի շաբաթ օրուան առաւօտեան 10 է) 1266 տարին Լրացաւ անկէ ի վեր որ այս կամուրջը փլաւ. ըսել կ'ուզէ վերջապէս որ Քրիստոսի մեռնելէն 1266 տարի անցեր է, երբոր վեմք պատառեցան, եւ այն շարժումին արդիւնքները զգացուեցան նաեւ Դժոխքին մէջ:

12. Զիւթերուն:

13. Հոս ալ սուտ կը խօսի:

14. Ոմանք, կ'ըսէ Յորադէլէ մեկնիչը՝ կը մեղադրեն Տանդէն այս եւ նման տեղի բացատրութեանց համար. բայց վարպետներուն պատուէրները եւ արուեստը կը պահանջեն որ շարժումներն ու խօսքերը յարմար ըլլան այն անձանց՝ առ որս կ'ուղղուին, եւն:

1. Արեւիկանք — Արեւիկայ քաղաքին բնակիչները, իսկ-
քը ասոնց կ'ուղղէ Տանդէ, վասն զի իր օրով անոնց եր-
կերը շատ նեղուեցաւ թշնամի սուրհանդակներէ. որոնց
մասնակցեցաւ Տանդէն ալ երկու անգամ:
2. Որ կը յայտնուի:
3. Որ կ'երեւի երկինքը:
4. Առակաւոր ըսուածք, որ կը նշանակէ թէ ընկե-
րութիւնը տեղւոյն համաժատ կ'ըլլայ. եկեղեցւոյ մէջ
մարդիկ ընկեր ունին սուրբերը, եւ զինետան մէջ՝ որ-
կրամոլները. այսպէս դժոխքին մէջ ալ սատանաները:
5. Եւսեփէն փոթորիկին ձեռքէն, որուն նշանը կու տան
շուրիները՝ ցատկելով եւ ջուրէն դուրս երեւալով:
6. Չիամբողջ Նաւարրացիին է, որդի շոյլ մարդու
մը, որ իր բոլոր ժառանգութիւնը վատնելով՝ զինքը մերկ
կը ձգէ: Պարոնի մը ըով մօրմէն ծառայութեան զրուե-
լով, իր ճարտարութեամբ այնպէս սիրելի կ'ըլլայ Նա-
ւարրայի Թիպալտոս երկրորդ թագաւորին, որ իր բո-
լոր մեծ զորքերը՝ անոր ձեռքը կը յանձնէ. բայց ան
չկրնալով սանձել իր ընչաքաղցութիւնը՝ իր տիրոջ պաշ-
տօններն ու զորքերը դրամով կը վաճառէ:
7. Լատին ըսելով խաւացի կը հասկընայ:
8. Սարտենիա կղզին:
9. Սարտենիացի, զրուած եղբայրութեան մը բայց չի
գիտցուիր թէ ո՞ր կարգին: Բիզացի Վիսքոնդի Նինոյի
(Հմտ. Քառարան Բ. տ. 46, եւն), որ էր կառավարիչ

- կամ նախագահ Կալլուրայի դատաւորութեան ի Սար-
տենիա, սիրելի դառնալով, զեղծաւ անով, շահավաճառ
ընելով հասարակաց պաշտօններն ու զորքերը: Իր տի-
րոջ թշնամիները ձեռք անցընելով զանոնց ազատեց, բայց
յայտնուելով յետոյ իր անհաւատարմութիւնը՝ կախուեցաւ
Այն ժամանակները՝ չորս դատաւորութեան կը բաժնուէր
Սարտենիա կղզին եւ էր Բիզացւոց ձեռքը. եւ էին, Կալ-
լուրա, Լոկոտորոյ, Գալիարի եւ Արպորէա:
10. Առանց դատաստանի եւ կամ վճռի:
 11. Լոկոտորոյի դատաւորութեան կառավարիչը:
 12. Եթէ ինքզինքդ ձիւթին մէջ նետես, ետեւէդ պիտի
չվազեմ, այլ պիտի թռչիմ:
 13. Ափին ծայրէն իջնենք եւ քիչ մը անդին միւս կող-
մը երթանք. այնպէս որ ափը ըլլայ վաճառ, այսինքն
ծածկէ զմեզ Նաւարրացիին կանչելիք մարդերէն:
 14. Գանեացցոն. Հմտ. տ. 106:
 15. Աւերինոն. Հմտ. տ. 112, եւն:
 16. Նաւարրացիին վախը աւելի արագ հանդիսացաւ,
քան Աւերինոյի թեւերը:
 17. Նաւարրացին:
 18. Աւերինոյի:
 19. Գանգապորինան:
 20. Տասնապետը իր միւս ութ ընկերներով:

1. Գեւերուն:
2. Տանդէի օրով մուկին եւ զորտին առակը Եզդրոսի
կը կարծուէր, բայց հեղինակը անստոյգ է:—Առակը այս
է. Գորտին մէկը ուզելով խնդդել մուկ մը, առաջարկեց
անոր որ զինքը շալակը առնելով փոսէ մը անցընէ. եւ
երբ իր չար խորհուրդը կատարելու վրայ էր, յարձակե-
ցաւ վրան ուրուր մը եւ զինքն ու մուկը լափեց:
3. Մօ, լատ. modo բառին համառոտութիւնը՝ որ կը
նշանակէ արդ. —issa, կրճատուած լատ. այս բառերէն.
hac ipsa ora, որ կը նշանակէ նոյպէս արդ. —Այս եր-
կու բառերն այնքան նման չեն մէկ մէկու որքան զոր-
տին ու մուկին եւ Աւիքինոյի եւ Գանգապրինայի դէպ-
քերը:
4. Գորտը մեքենայեց մուկին դէմ, ինչպէս Գանգա-
պրինան՝ Աւիքինոյի դէմ:—Գորտ եւ մուկ որս եղան ուր-
ուրին, դեւերն ալ ձիւթին:
5. Հմտ. Երգ ԻԱ, 127-132:
6. Վասն զի սպասեցին՝ որ զոհացընեն իրենց հետա-
քըցրութիւնը, այսինքն հարցումներ ընեն:
7. Այսինքն, ես ալ ճիշտ նոյն բանը մտածեցի:
8. Կեղծաւորներն են:
9. Գոլոնիա՝ քաղաք Գերմանիոյ:—Այն տեղի կրօ-
նաւորաց զործածած տեսակէն:
10. Փրեզերիկոս Բ կայսրը՝ քրէական յանցաւորնե-
րուն կապարէ մեծ զգեստ մը հագցընելով, կ'այրէր զիրենք:

11. Փիւրնները:
12. Կրողներուն՝ կեղծաւորներուն:
13. Սրբուհի Մարիամու ասպետական կարգին զրուոյ-
ները՝ որովհետեւ դիւրակեցելի կեանք մը կ'անցընէին,
վայելող (godente) եղբայրներ ըսուեցան:—Երբ Փլորեն-
տիա քաղաքը յուզուած էր կուէլֆեան եւ կիպելլինեան
կուսակցութեանց երեսն, զլխաւոր քաղաքացիները խոր-
հեցան երկու իշխանութիւն հաստատել, մէկը կուէլֆեան,
եւ միւսը կիպելլինեան, որպէս զի երկու կողմերն ալ
հաւասարակշիռ ըլլալով, մէկը միւսը չնեղէր: Որով 1266ին
Գաղալանոսը Կուէլֆեանց համար եւ Լոտերինկոն Կի-
պելլինեանց համար ընտրեցին, իբրեւ չէզոք մարդիկներ:
Բայց ասոնք փոխանակ հասարակաց բարին մտածելու,
հակեցան Կուէլֆեանց կողմը, եւ ըստ Կիպելլինեան
ները փախան քաղաքէն: Փախչողներուն մէջ էր Ուպր-
դեան՝ Փլորենտացի ազնուական ընտանիքը, որուն տու-
ները՝ որոնք կը գտնուէին Կարտինկոյ ճամբուն մէջ, ըս-
տոր հրկէզ եղան:
14. Կայիափա քահանայապետն է:
15. Աննա:
16. Որուն մէջ որոշեցին որ Քրիստոս մեռնի, եւ որ
Ժանտ սերմ մը եղաւ Հոնից, վասն զի Տիտոս եկաւ ջըն-
ջեց սրբեց Երուսաղէմը:
17. Վասն զի չէր գիտեր այդ դէպքերը, իր մահու-
նէն ետքն ըլլալով:
18. Վիրգիլիոս:
19. Այսինքն Չարագին: Հմտ. Երգ ԻԱ, 106, եւն,
20. Պոլոնեայի Համալսարանին մէջ, ուր Աստուածա-
բանութիւն կը սորվէր:

ԻԴ ԵՐԳ

1. Փետրուարի կէսին:
2. Այսինքն՝ զիշերահաւասար:
3. Զիւնին:
4. Վասն զի շուտ կը հալի:
5. Դեռ Դժոխք չմտած. հմտտ. Երգ Ա. 61, եւն. Գ. 20:
6. Կեղծաւորներուն. տես Երգ ԻԳ. 61:
7. Chelidri. — Երկակենցաղ օձեր. — Iaculi նետօձ, որ ծառերուն վրայէն որսին շալակը կը նետուի. — Farei, երկուսնեան օձեր. — Cencri, զունաւոր օձեր, որոնք միշտ զաւարուելով կը քալեն, երբեք չիտակ: — Anfesibene, երկու գլխով օձեր, մին մէկ ծայրը, միւսը մէկաւ ծայրը:
8. Այսինքն՝ Եզիպտոս:
9. Elitropia. — Հիները կը կարծէին որ արվյասպին՝ որ է կարմիր ըլծերով կանանչ քար մը, զօրութիւն ունենայ զինքը վրան ունեցողը անտեսանելի ընելու:
10. Պահուածեալ:
11. Օ եւ I զիրերը միւս ամէն զիրերէն աւելի շուտ կը զրուին:
12. Մարմնոյն ծակտիններուն:
13. Վասն զի պոռնկորդի էր:
14. Ինքզինքը զրաստ ընելով՝ ընակութեան տեղն ալ որջ կ'անուանէ:
15. Որով պէտք չէր հոս գտնուել, այլ եօթներորդ հովտին մէջ:
16. Բիստոյայի Սուրբ Յակոբ եկեղեցւոյն:

ԻԴ

339

17. Այն զողութեան զատաստանը զրեթէ երկու տարի տեւելով, երբ անմղը՝ որ էր Ռամբրինոյ անուն մէկը՝ զատապարտուելու վրայ էր, Վաննի Ֆուչիի զողակիցներէն մէկը Վաննի տէլլա Մոնա ճշմարտութիւնը երեւան հանեց: Այն ասին ազատուելով Ռամբրինոն, Ֆուչին եւ Վաննի տի Մերոնէ կախուցան եւ ձիու պղջի կասկուելով՝ քաջջուեցան փողոցներուն մէջ:

18. 1300ին՝ Բիստոյա բաժնուեցաւ Սեւերու կուսակցութեան. եւ 1301 մայիսին Բիստոյայի ճերմակներու կուսակցութիւնը՝ օգնութեամբ Փլորենտիոյ ճերմակներուն, բոլոր Սեւերը քշեցին եւ անոնց տունները կործանեցին:

19. 1301ի մայիսին Սեւերը արտաքսուեցան Բիստոյայէն, եւ նոյն տարւոյն Սմենայն Սրբոց տօնին օրը Կարոլոս Վալուա մտաւ Փլորենտիա՝ պիտի փոխէ մարդիկէ. Գորսոյ Տոնադի որ տարազրուած էր, զարժաւ Փլորենտիա, իր կուսակիցներով, եւ այս անգամ ճերմակները քշուեցան: — Բարիք. Կառավարութիւնը ճերմակներէն Սեւերուն անցաւ:

20. Լունիճիանայի մէջ՝ մրդիկ՝ Մորոյէլլոյ Մաւասերինա, մարզպետ ճիովակալայի, ընտրուած սպարապետ եւ առաջնորդ Փլորենտիոյ Սեւերուն իրենց պատերազմին Բիստոյայի դէմ:

21. Մաւասերինա՝ ամպերով. Սեւերով:

22. Արուներուն ոտքերը կը կտրէին, եւ էգերուն քիթերը:

23. Մաւասերինա:

24. Վասն զի Տանդէ ճերմակ կուսակցութենէն էր:

1. Գնեկով բթամատը ցուցամատին եւ միջնամատին միջեւ:
2. Տանդէի օրով կը կարծուէր որ Բիստոյա Կատիւ-լինայի բանակին ֆնացորդներէն հիմնուած ըլլայ:
3. Կապանեաւ. հմմտ. Ժ.Պ. երգ, տ. 46:
4. Maremma, ճախճախուտ ընդարձակ անտառախիտ երկիր մը Տոսկանայի մէջ ուր հին ատեն կը վխտային օձերը:
5. Վասն զի Կենտարոսո՝ կէս մարդ եւ կէս ձի է:
6. Կախոս, զարհուրելի աւազակ մըն էր, եւ կը բնա-կէր Աւենախինեան լեւոր այրի մը մէջ:
7. Միւս Կենտարոսներուն հետ՝ որոնք կը կենան բըռ-նաւորաց պարունակին մէջ (ժ.Բ. տ. 55, հեն), վասն զի զոգնալու ատեն ասիկա նենգութիւն զործածեց, անոնք բռնութիւն:
8. Այս երամակը Հերակլէսին էր, զոր կորզած էր Սպանիոյ Գերիոն թագաւորին ձեռքէն, եւ Իտալիայէն անցնելու ատեն զայն Աւենախինեան լեւոր տարած էր ա-րածելու, ուր էր եւ Կախոսի անձաւը: Կախոս աւազա-կեց անկէ չորս ցուլ եւ չորս կով, եւ որպէս զի զոգոնը ծածկէ, զանոնք ազիներէն ետ ետ քաշելով իր այրը տա-րաւ: Բայց Հերակլէս անոնց ի խնդիր ելլելով, անոնց բառաչելէն իմացաւ նենգը եւ լախտովը զարկաւ սպան-նեց Կախոսը:
9. * արուած:

10. Փերեննաացի Գոնատեան ընտանիքէն: Այս հար-ցումով Քերթոզը կ'ուզէ հասկընել որ Զիանֆան միւս երեքէն աչքերէն աներեւոյթ եղեր է, վեցոտնեան օձի փո-խուելով, որ քիչ վարը պիտի փաթթուի եւ նոյնանայ Անճեկոյ Պրունելլեաքիի հետ:
11. Այսինքն՝ ազդերուն:
12. Այս անձը՝ ինչպէս պիտի ըսէ երգին վերջը՝ Ֆրանչէսքոյ Կուէրչիոյ փերեննաացիին հօգին է:
13. Այսինքն՝ պորտը:
14. Լուկանոս փառապաշտ քերթուածին Թ. զրքին մէջ կը պատմէ որ Կատոնի բանակէն զինուոր մը՝ Սարբելլոս անունով՝ Լիրիայէն անցնելու ատեն խայթուելով օձ մը՝ քիչ ժամանակի մէջ մոխիր դարձեր է: Նապոլիոս, ուրիշ զինուոր, խայթուելով թունաւոր օձ մը (aspide), այն-պէս ուռեցաւ, որ զրահովը մէկտեղ պայթեցաւ:
15. Ուիլիոս Ալապերպոչքեանց Գ. զրքին մէջ կը պատ-մէ Փիւնիկիոյ Ազենոր թագաւորին՝ Կադմոս որդւոյն օձի փոխուելը: Եւ Ե. զրքին մէջ Արեթուայի (որ էր զուս-տըր Ներէոսի եւ Գորիսի, եւ նաեւ լաւ Անահիտի) աղ-բիւր փոխուելը:
16. Նոր օձին:
17. Երեքէն՝ երրորդին, որ դեռ չէր այլակերպուած, Բուլչիոյ Շանքաթոյ:
18. Տանդէն տեսնուած երեքը են՝ Անճեկոյ (կամ Ա-նիկեոյ) Պրունելլեաքի, Պուոզոյ Տոնալի եւ Շանքաթոյ: Յետոյ եկաւ Զիանֆան վեցոտնեան օձի կերպարանքով, եւ նետուեցաւ Անճեկոյի վրայ, եւ երկուքը մէկտեղ՝ ճիւ-ւաղ խառնազգան մ'եղան: Վերջը հասաւ՝ Կապոյտ եւ սև փոքր օձի մը կերպարանքով՝ Կուէրչիոյ Գաւազան-դին, որ Պուոզոն օձի փոխեց, եւ ինքը մարդու փոխուե-ցաւ: Ճեւազը, որ կազմուած էր Զիանֆայէն եւ Անճե-կոյէն, որուն համար կ'ըսէ Քերթոզը Բէ երկու (ըլլալով

հանդերձ) եւ ոչ իսկ մեկ դեմք մը, կ'երեւար, դանդաղ քայլերով զացած էր: Պուռոն, հազիւ օձի փուռած, փախած էր հովտին մէջէն՝ շէկով: Որով մարդկային ղէմքով մնաց միայն Բուչչիոյ Շանքաթոն, եւ ուրիշ մը՝ որուն համար կու լայ Կալիլիէ: Այս վերջինը՝ զոր կը ծանօթացընէ մեզի Քերթոզը շրջաբանու թեամբ, էր Ֆրանչէսքոյ, Գաւալզանիլի ազնուական ընտանիքէն, որ իր զոդութեանց համար Կալիլիէի (վերին Վալտառնոյ) բնակչաց ատելութիւնը զրգուելով իր ղէմ, սպաննուեցաւ անոնցմէ: Եւ իր ազգականները՝ անոր մահուն վրէժը խնդրելու համար, ջարդ տուին Կալիլիէի բնակիչներուն, որոնք երկար ատեն լացին արդիւնները այն վրէժի նորութեան:

ԻԶ ԵՐԳ

1. Գառն եւ անարգական հեզութիւն մը:
2. Հռչակաւոր կ'ըլլաս, համբաւ կը տարածուի:
3. Նախընթաց երգին մէջ յիշուածները:
4. Մեկնիչը երկու կերպով կը կարգան այս սոդը: E tu in grande onranza non ne sali. Գառն ալ քեզի մեծ պատիւ լեւ հարմարիք զանոնք, որ է մեր թարգմանածը: Ուրիշներ: E tu in grande onoranza ne sali. հակառակը միտին, այսինքն՝ քեզի պատիւ կը համարիս:
5. Կը կարծէին հիները որ առտուան ղէմ տեսնուած երազները սոոյդ ըլլան, ուստի ըսել կ'ուզէ. «Եթէ ես՝ ինչպէս կը կարծեմ՝ ճշմարիտը երազեցի, պիտի զգաս», եւ այլն:
6. Ոմանք Բրատոցիները կը հասկընան, որ այն ատեն հպատակ էին Փլորենտացոց եւ դժգոհ անոնցմէ. ուրիշներ՝ Բրատոցի Նիկողայոս ծիրանաւորը, որ 1304ին քանադրեց եւ նզովեց Փլորենտացիները:
7. Թշնամիներդ:
8. Տեսնելով թէ ինչպէս կը պատժուին անոնք՝ որոնք զեղծանելով իրենց հանճարով՝ չար եւ նենգաւոր խորհուրդներ տուին:
9. Միւսներուն պէս հանճարս ի չար գործածելով, զեղծանելով:
10. Արեւը, ամառ ատեն:
11. Իրիկուան ղէմ:
12. Ուր որ է իր զաշար կամ այգին:

13. Եղիսէ մարգարէն: Հմտ. Դ. Թագ. Գ. 23, 24:

14. Պալէստինէ: Զիրար սպաննող երկու եղբայրներուն զիակները երբ մի եւ նոյն խարոյկին վրայ զրին, բոցը երկուքի բաժնուեցաւ. նշանակելով թէ իրենց առեւելու թիւնը՝ մահերնէն ետքն ալ դեռ կը տեսէր:

15. Դիոմեդէս եւ Ողիսեւս, նշանաւոր յոյն զօրավարներ, որ Տրոյիոյ պաշարման առնն ոչ միայն զէնք, այլ եւ նենգ ու խորամանկութիւն զործածեցին:

16. Միասին կը պատժուին, ինչպէս միասին զացին տրոյացոց զէմ իրենց բարկութիւնը թափելու:

17. Փայտէ ձին, որուն միջոցաւ Յոյները Տրոյա մըտան եւ Էնէաս անկէ դուրս ելաւ եւ զնաց Լատիոն եւ Հռոմ հիմնեց. հմտ. Ենեակ. Բ:

18. Դէիդամէա՝ զուտոր էր Լիկոմեդէս թագաւորին, որուն արքունիքին մէջ կը զանուէր երկտաւարդ Աքիլէսը, կանացի զգեստով, ուր զրկած էր զինքը թեախի էր մայրը՝ պահելու համար զայն Յոյներէն որ զանիկա կը փնտռէին տանելու համար Տրոյիոյ պաշարման: Ողիսեւս՝ վաճառական ձեւանալով, Լիկոմեդէսի ընտանեաց զանազան կանացի զարդեր ներկայացուց, որոնց մէջ զըրած էր ճարտարութեամբ տէգ մը եւ վահան մը: Զէնքերը տեսնելով, մատնեց ինքզինքը Աքիլէսի, եւ հետեւելով Ողիսեւսի, թողուց Դէիդամէան՝ զոր արդէն մայր էր քած:

19. Տրոյիոյ մէջ Պալլաս Աթենասի արձան մը կար, եւ կը կարծէին թէ անոր պահպանութենէն կը կախուէր քաղաքին փրկութիւնը, զոր Ողիսեւս եւ Դիոմեդէս նենգութեամբ զոգացան:

20. Որով վէս եւ ամբարտաւան:

21. Քերթուածիս մէջ զձեզ երգելով:

22. Այսինքն՝ Ողիսեւս, Պալէստինոս եւ Սալէնոյ կը պատմեն թէ Իթակեցին մեռած ըլլայ Ովկիանոսի մէջ նաւեւ

լու առնն:

23. Վասն զի մեռնէն շատ ժամանակ անցեր էր:

24. Վհուկ կին մը, զուտոր Արեգական եւ Պերսիդէ Յաէրթահարին. որ մարդերը անասունի կը փոխէր կախարդութեամբ: Ողիսեւսի ընկերներն ալ անասունի փոխած ըլլալով, երբոր զնաց Ողիսեւս անոր քով ստիպեւելու որ նորէն զանոնք իրենց առաջին կերպարանքին զարուհէ, սիրահարուեցաւ եւ տարիէն աւելի ֆնաց քովը: Հմտ. Հով. Ողիս. Ժ, 210: Վիրգ. Ենեակ. Է. 1-Քառ. Ժ. 42:

25. Կիրկէոս Լերան վրայ, Էնէաս զաջն Կայետա կոչեց, իր Կայետա դայեակին անունով, որ հոն մեռնելով հոն ալ թաղուեցաւ: Հմտ. Ենեակ. Է. 1, եւն:

26. Տելեմաքիս, Երուսեմի ձոր, Լայերտէսի:

27. Մեջերկրականին, որ աւելի մեծ է Յոնիական ծովէն: Հմտ. Վիրգ. Մշակ. Գ. 527, եւն:

28. Եւրոպեան եւ ասիական, մէկ ասիէն մինչեւ Եւրասիա, միւսէն՝ մինչեւ Մարոք:

29. Կ'ակնարկէ որ շատ ժամանակ անցուցեր են Մեջերկրականը կտրել անցնելու համար:

30. Ճեպրալարի:

31. Հմտ. Դիոյս, Ի. 126:

32. Քաղաք Մարոքի, Ճեպրալարի դիմացը:

33. Արեւուն ընթացքին համեմատ քալելով, այսինքն է՝ արեւելքէն արեւմուտը:

34. Միւս կիսագունտին՝ զոր անընակ կը կարծէին:

35. Հակարջային:

36. Երեսէն, մակերևոյթէն, Կ'ուզէ ըսել որ հասարակածն անդին անցած էին:

37. Հինգ անգամ լրումն լուսնի եղած, եւ հինգ անգամ ալ լուսինը նորած էր. այսինքն հինգ ամիս անցեր էր:

38. Երբոր լուսինը լուսաւորուած է տակէն, այն առան տեսանելի է մեզի:

39. Ովկիանոսին մէջ:

40. Ոմանք կը համարին Տանդէի Քաշարանին լեռը, ուրիշներ Ասլանդեան ովկիանոսին մէջ լեռ մը՝ զոր յիշատակեր են Պղատոն եւ հին աշխարհագիրներ. եւ ուրիշներ պարզապէս Քերթողէն ստեղծուած լեռ մը:

41. Ուրախութիւններ:

42. Աստուած: Ողիսես կը լռէ Աստուծոյ անունը, կամ վասն զի այնպէս կը պահանջէ իր դատաւարանաւի վիճակը, եւ կամ վասն զի չճանչցաւ ճշմարիտ Աստուածը:

ԻՅ ԵՐԳ

1. Հմտ. վարը տ. 21:

2. Պղնձէ ցուլ մըն էր, զոր շինեց Պերիլլոս Աթենացին՝ Փալարիսի, Ակրագանդայի բռնաւորին համար: Եւ ցուլը այնպիսի կերպով մը շինուած էր, որ երբ մէջը մարդ մը զնեւով, տակէն կրակ վառէին, չարչարուողին ճիւղերը՝ ստոյգ ցուլի մը մոնչիւններուն նմանութիւնը կ'առնէին: Փալարիս առաջին փորձը՝ նոյն ինքն զայն շինողին վրան ըրաւ. ասոր համար է որ կ'ըսէ Քերթողը՝ թէ Խաշացի էր որ առաջին անգամ մոնչեր ճիւղերով ունոր՝ որ զայն շինեց էր:

3. Այսինքն՝ բոցին:

4. Չայները հազիւ թէ իրենց համար ելք մը գտան բոցին ծայրէն, տալով անոր (բոցին ծայրին) այն թրթուր՝ զոր տուած էր իրենց՝ լեզուն անցած ատենին:

5. Վերդիւ բսեր է Ողիսեսի. «Issa ten va, più non t'adizzo». Issa (արդ) եւ adizzo (զրդեմ) բստերը լոմպարտերէն են:

6. Կը կարծէ որ նոր դատաւարտեալ մըն է եւ կ'երթայ վար, զեռ աւելի խորը:

7. Այս երկու տողերուն բնագիրն է.

«Ch'io fui de' monti là intra Urbino
E il giogo di che Tever si disserra».

Բառ առ բառ.

«Զի ես եղայ այն լեռներէն» (որոնք են) ընդ մէջ Ուրբինոյի եւ այն զագաթին ուրկէ Տեւերիս կը թայթէ»:

Խօսողը Մ'անթէֆէլզրոյէն է, որ կը զանուի լեւրան մը վրայ՝ ի մէջ Ուրպինոյի եւ Ապենինեանց այն կատարին՝ ուրկէ Տիրերիս զետը կը բղխի: Բառ առ բառ կա-
րելի չեղաւ թարգմանել:

8. Բռլենդայի ընտանիքը որ կը տիրապետէր Հոա-
ւեննայի եւ Չերվիայի, իբրեւ զինանշան ունէր կէս ճերմակ արծիւ մը կապոյտ միջոցի, եւ կէս կարմիր ոսկի մի-
ջոցի վրայ:— Չերվիա. երկիր՝ մօտ Հոաւեննայի:

9. Ֆորլի, որուն՝ 1300էն քիչ առաջ տիրապետեց Օրաէլաֆի ընտանիքը:— Երկայն ատեն քաջութեամբ զիմացաւ 1282ի պաշարումին, երբ Մարտինոս Գ. պապը Գաղղիացիներէ եւ Իտալացիներէ կազմուած բանակ մը զրկեց Ռոմանայի Կիպելլինեանց զէմ, որ նոյն ինքն Տանդէի հետ խօսող Կուխտոյէն չարաչար յաղթուեցաւ:

10. Օրաէլաֆի ընտանիքին իշխանութեան տակ, ու
որուն զինանշանն էր կանաչ առիւծ մը, կէսէն վեր՝ ոս-
կեզոյն միջոցի վրայ, կէսէն վար երեք կանաչ եւ երեք
ոսկեզոյն երիզներով:

11. Գամիւռ կ'անուանէ Մալսրեսպա եւ Մալսրես-
քինոն, իր անդրանիկը՝ իրենց զարհուրելի բռնաւորու-
թեան համար. հմտ. Գոթիք ԻԲ, 76, եւն:

12. Ռիմինիցի ազնուական ասպետ, զոր՝ վասն զի
Կիպելլինեան էր՝ անգթարար խողխողեցին:

13. Իրենց հպատակներուն, Ռիմինիի մէջ:

14. Ֆայէնցա քաղաքը, Լամոն գետին քով, եւ Իմո-
լա, Սանդէրնոյ գետին: Սպիտակաքոյն կորիւն, այսին-
քուն է Մայինարտոյ Բականի, որուն զինանշանն է կա-
պոյտ առիւծի ձագ մը՝ ճերմակ միջոցի վրայ, որ կոա-
նակէ եղանակ իր կուսակցութիւնը կը փոխէ, Կուէլֆեան
կամ Կիպելլինեան կ'ըլլայ:

15. Չեզենա, որուն քովէն կը վազէ Սալիոյ գետը:

16. Ապենինեան:

17. Այս խօսողը՝ ինչպէս ըսուեցաւ արդէն՝ Մոնդէ-
ֆէլզրոցի Կուխտոն է, քաջակորով եւ հանճարեղ մարդ,
որ Ռոմանոյ այլ եւ այլ քաղաքներուն տիրապետեց.
բայց երբ ծերացաւ՝ յոգնած աշխարհային փոթորիկնե-
րէ՝ Կրասեր եղբարց զգեստը հազաւ 1297ին, Հարցուե-
լով Վոնիփակիոս Բ.էն թէ ինչպէս կրնար Բրենետէն
Գոլոնեացիներուն ձեռքէն խլել, խորհուրդ տուաւ իրեն
(ինչպէս կ'ըսէ Տանդէ, բայց պատմութենէ չէ, եւ ո՛չ ալ
հաւանական) շատ բան խոստանալու, եւ քիչ բան կա-
տարելու: Եւ այս խորհուրդը ունեցաւ իր արդիւնքը, եւ
քահանայապետը հասաւ իր փափաքին:

18. Վոնիփակիոս Բ.

19. Ծիրանաւորներն ու քրիստոնեայ կղերք:

20. Ուր կը բնակէին Գոլոնեացիները 1297ին:

21. Ոչ կրօնական նախանձայուզութեամբ:

22. Վերջին քրիստոնեայ ստացուածք ի Պաղեստին,
1291ին Սարակինոսաց ձեռքը ինկած, Իմաստն է. Վո-
նիփակիոս Բ. ի թշնամիները՝ Ալբին խողզները չէին,
եւ ոչ ալ Հրեաները՝ որ վաճառականութիւն կ'ընեն Ա-
րեւելքի մէջ:

23. Հմտ. Արք. ԺԲ. 112, եւն:

24. Այս զէպքը սուտ կը հանեն այժմ:

25. Գոռոզութենէն, հպարտութենէն:

26. Կապելու եւ արձակելու:

27. Կեղեցատինոս Ե.ի, որ հրաժարեցաւ քահանայա-

պետութենէն. Հմտ. Գոթիք, Գ, 59:

28. Պապին խօսքերը համոզեցին զին թէ անհնազան-
դութիւնը մեծագոյն չարիք մըն էր, քան չար խորհուրդ
մը տալը:

29. Իր ընդունած կարգին հիմնադիրը:

30. Հմտ. Գոթիք Ե, 4, եւն:

31. Տես վերը, տ. 41-42:

32. Կրակը:

1. Պատմելու եւ կրկին պատմելու:

2. Հին ատեն Աբուլիա, Նարուլի գաւառին մէջ, ուր
առէպ արիւնահեղ պատերազմներ տեղի ունեցան:

3. Բուլիացւոց եւ Հռովմայեցւոց պատերազմներն ըս-
կըսան Հռովմայ 420 թուականին, եւ երկայն ատեն տե-
ւեցին, մենչեւ որ վերջապէս նուաճուեցան Բուլիացիք:

4. Երկրորդ պունիկեան պատերազմը 15 տարի տեւեց,
եւ այդ ընթացքին մէջ Հռովմայեցիք զարհուրելի պարտու-
թիւն մը կրեցին Աննիբալէն, ուր՝ մեռած Հռովմայեցի
ասպետներուն մատանիներէն՝ երեքուկէս գրիւ՝ լեցուեցան:

5. Յայներն են, զորս Կ. Պոլսի Աւեցսիս կայսրը զըր-
կեց Քալապրիան եւ Բուլիան նուաճելու համար, որոնք
նորման Ռուպերդոյ Կուխըարտոյէն՝ որ նոր տիրացած
էր այն գաւառներուն՝ յաղթուեցան եւ ջնջուեցան:

6. Կ'ակնարկէ Պէնէվլէնդոյի պատերազմը, արդիւնք
Բուլիացիներուն մատուցածն, որոնք կը պահպանէին
Չերերանը, եւ թողուցին որ Անճիոյի Կարուս Առաջինը
քաղաքը մտնէ: — Դեռ կ'ըսէ. վառն զի Տանդէի օրով
այսինքն 35 տարի վերջը այն պատերազմէն՝ հերկելու
ատեն կը զանուէին ինկածներուն ոսկորները:

7. Թաւաքեցոյցոյի մօտ՝ տեղի ունեցաւ պատերազմը
ընդ մէջ Անճիոյի Կարուս Առաջինին՝ արդէն տիրացած
Բուլեայի եւ Սիկիլեայի, եւ Գորբատիոյի՝ մենուդ Ման-
ֆրէտի թոռան, որ եկած էր Գերմանիայէն: Ծերունին
Ալարտոս Վալերիան, ասպետ զաղդիացի, որ խորհուրդ

առաւ Կարուսի որ պատերազմի միայն բանակին երկու
երրորդ մասով, եւ միւս երրորդը պահէ թշնամիին վրայ
խոյանալու համար՝ երբ պատերազմէն ետքը ասդին ան-
զին ցրուին անոնք, պատճառ եղաւ Կարուսի կատարեալ
յաղթութիւն մը տանելուն: Այս պատերազմը տեղի ու-
նեցաւ 1268ին:

8. Հերտիկոս անապատական մըն էր, որ կը քարո-
զէր թէ ամէն բան պէտք էր հասարակաց ըլլալ Քրիս-
տոնէից մէջ, մինչեւ իսկ կիները: Հալածուելով 3000 է
աւելի խումբէ մը՝ երկայն ատեն զոգուեցան կ'ապրէր
եւ յետոյ քաշուելով Նաւարայի եւ Վերջէլիի միջեւ
զանուած լեռներուն մէջ, անպաշար ֆալով եւ ձիւներէն
արգիլուելով, ձերբակալուեցան Նաւարացիներէն իր Մար-
գարիտ ընկերուհիին հետ զոր Քոյրի ի Քրիստոս կ'անուա-
նէր, եւ այն ժամանակաց բարբարոս սովորութեան հա-
մեմատ՝ այրուեցան 1307ին:

9. Վասն զի Նորմա Տուլիոն ինքզինքը քաջութեամբ
կը պաշտպանէր:

10. Բիէր տա Մէտիչինա, Գաղղանի ընտանիքէն,
գժտութիւն ձգեց Պոլոնեացւոց եւ Բուլեղացի Կուխտոյին
եւ Ռիմինիցի Մալաթէսթինոյի միջեւ, ուրիշ շատ չա-
րեքներ առաջ եկան:

11. Լոմպարտոյ, որ Վերջէլիի սահմաններէն՝ երկու
հարիւր մղոնէ աւելի միջոցով՝ կը տարածուի հակելով
մինչեւ Մարգապոյ, որ զղեակ մըն էր Հաւենայի մօտ,
այժմ աւերակ:

12. Քաղաք:—Կուխտոյ եւ Անճիոյի Ֆանոյ քա-
ղաքին պատուաւոր ազնուականներէն էին: Հրաւիրուելով
Ռիմինիի անգութ բռնաւորէն՝ Մալաթէսթինոյէն (Քեր-
թողէն նախընթաց երկրի մէջ գաւթի կոշուած) երթա-
լու խորհուրդ ընկելու իրեն հետ, ճամբայ ելան ծովով:
Ըստ խորհուրդ ընկելու իրեն հետ, ճամբայ ելան ծովով:
եւ երբ Քաթոլիքս կոշուած զղեակին մօտերն հասան,

բռնաւորին հրամանին համեմատ, նաւաւարներէն ծովը ձգուեցան: Կը կարծուէ որ սոյն ղէպքը տեղի ունեցած ըլլայ 1304ին:

13. Վասն զի Մաւաթէսթինոյ միտականի էր:

14. Ռիմինին:

15. Կուրիոն. տես վարը:

16. Ծովափնեայ բարձր լեռ մը Քաթուլիքայի մօտ՝ ուր կէ զարհուրելի եւ վտանգաւոր հովեր կը փչեն: Նաւաւարները սովոր էին զեռ ջանցած լեռան առջեւէն՝ ուխտեր, աղօթքներ ընել՝ որպէս զի անփնտա անցնին: Ուստի կ'ըսէ, բռնաւորը այնպէս պիտի ընէ որ հարկ պիտի չըլլայ ուխտ, աղօթք ընել՝ վասն զի պիտի չհասնին մինչեւ այն կէտը՝ ուր Ֆորաբայի հովը կը փչէ:

17. Ռիմինին:

18. Կուրիոն, որ աքսորուած ըլլալով Հռովմէն, ջընջեց Կեսարու կասկածը, տատամսութիւնը՝ զոր ունէր, թէ արդօք պէտք էր, թէ ոչ, պատերազմիլ հայրենեաց ղէմ, հաւատելով, որ ով որ ամէն բան պատրաստած էր զործ մը կատարելու, միշտ փնտռուեցաւ սպասելով:

19. Մոսքա Ուպերդեանց, զոր Տանդէ փափաքած էր տեսնել: Պիտիք, 9, 80, ան՝ որ երբ Ամէտէոնները եւ իրենց ազգականները ժողովի նստած էին մտածելու համար թէ ինչ կերպով վրէժնին խնդրեն Պուռնաէլմոնդէէն, առաջարկեց սպաննել զանիկա, ըսելով. Վախճան մ'ուռնի եղած քանն, կատարուած բանը նպատակ մ'ունի:

20. Պուռնաէլմոնդէի մահուան պատճառաւ՝ Տոսկանացոց մէջ զգաութիւններ եւ քաղաքական պատերազմներ տեղի ունեցան:

21. Վասն զի բոլոր Ուպերդեանը՝ որք մահուամբ, որք աքսորով, որք ինչքերու յափշտակութեամբ՝ կրկցին հարուածը այդ խօսքերուն:

22. Իր ցեղին ջնջումին ցաւը՝ զժողքի պատիժին վը-

րայ զիգելով:

23. Հռչակաւոր Երթող եւ քաջակորով մարտիկ, զերակումս եւ տէր Բարձրերդի (Altaforte) զղեակին՝ Կուսագոնեայի մէջ: Գրդեց իր տէրը ապստամբելու հօրը ղէմ. բայց երիտասարդը քիչ ատենէն մեռաւ, որուն մահը լացաւ Պերդրամ երգի մը մէջ, որուն իւրաքանչիւր տան վերջին տողը զրաւ Ե՛ P'jove rei engles (մատաղատի անգղիացի թագաւորը):

24. Սիրաբ. վասն զի, ըստ Արիստոտելի, ապրելու մէջ առաջինն է՝ եւ մեռնելու մէջ՝ վերջինը:

25. Որովհետեւ երկրի վրայ հայրը որդիէն բաժնեցի, հոս զլուխ զատուած կը կրեմ իրանէս. որով ակնընդականի օրէնքը՝ որ զործուած յանցանքին համեմատ պատիժ կ'ուզէ, կը կատարուի վրաս. ինչպէս բոլոր Գժոխքին մէջ:

1. Ըսել կ'ուզէ թէ կէսօր է. վասն զի երբ լրումն լուսնի է, իրիկունը հորիզոնին վրայ է լուսինը, կէս զիշերին՝ զենիթին վրայ, հետեւաբար կէսօրին ալ նատիրին վրայ, այսինքն է՝ ճիշտ ոտերեւուն տակը անոր՝ որ կեցած է երկրիս մէջտեղը:

2. Վասն զի՝ ԵԼԼԱԼԻՎ այն ատեն կէսօր, զիշերը չը հասած՝ պէտք էին պտըտած ԵԼԼԱԼ Գժոխքին ըստը մը նացած մասն ալ:

3. Եր որդի Պէլլոյ Աւիկիերիի եւ հօրեղբորորդի Տանդէի հօրը: Վիճաբան եւ կոտաւէր մարդ մըն էր. եւ կոտի բռնուելով Սաքէզդիններէն մէկուն հետ՝ սպաննուեցաւ անկէ:

4. Պարզրամ Պորնիոցին. հմմտ. նախընթաց երգը. 118:

5. Տանդէի օրով պատուի օրէնքները կը պահանջէին որ ազգական մը ուրիշ ազգականի մը եղած նախատինքներուն վրէժինդիր ԵԼԼԱՅ: Ասոր համար է որ կ'ըսէ թէ Ճերին բարկացած ԵԼԼԱՅ, վասն զի իր ազգատոհմէն ոչ ոք զեւ իր բռնական մահուան վրէժը չէր խնդրած:

6. Lamenti saettaron me diversi,
Che di pietà ferrati avean gli strali.

Զիս, ականջներս խոցեցին արտասովոր ողբերու սըլաքները՝ որոնք երկաթի տեղ պատուած էին զթով. աւելի պարզ, որոնք (սլաքները) երկաթապատ էին զթով. կամ աւելի բառ առ բառ՝ զթապատ էին երկաթաբար. սլաքները պատուած էին զթով. երկաթի տեղ՝ զութը,

կարեկցութիւնը կը պատէր սլաքները: Մարդ չի գիտեր ինչպէս բացատրէ: Սքարդածինի կ'ըսէ. «Pietà (զութ) կրնայ նշանակել հոս dolore (ցաւ), որով կրնայ հասկեցուիլ որ այն ողբերը արտայայտութիւնն էին անհուն ցաւի մը: Եւ կամ ըսել կ'ուզէ, որ այն ողբերը այնքան ազդու էին՝ զօրաւոր էին, որ սիրտը ի զութ կը շարժէին, կամ կը թափանցէին մինչեւ սիրտը եւ զայն կարեկցութեան կը դրդէին»։- Յանդուգն փոխարեութիւն մը:

7. Գաւառ Արէցցոյի եւ Բերուճիայի միջեւ, Տանդէի օրով ճահճային եւ վատասողջի-Մարեմա (հմմտ. Գժ. ԺԳ, 7 եւն. ԻԵ, 19. Քաւ. Ե, 134, եւն) այն ատեն գրեթէ անբնակ եւ խիստ վատասողջի-Սարտենեա կըղզին ալ նոյնպէս վատասողջ էր:

8. Քիմիագործները (alchimista), որոնք ի շնաս ընկերին՝ կը խարդախեն մետաղներն ու դրամները:

9. Եզինէ՝ կղզեակ մը Պեղոպոնէսի մօտ, ուր զարհուրելի ժանտախտի մը երեսէն՝ ըստը մարդիկ ու նասունները մեռան: Բայց Արամազդ (ըստ առասպելին) լսեց կղզեակին Էակոս թագաւորին աղօթքներուն, եւ շնչուց կղզին՝ մըջիւնները մարդու փոխելով, որոնք Միրմիրոնք ըսուեցան, վասն զի լսօթլիճ յունարէն միջին ըսել է:

10. Ոչ ծիապանը՝ որուն կը սպասէ տէրը, եւ ոչ ծառան որ չուզելով արթննալ կեցած է եւ արագութեամբ կ'ընէ իր գործը որ երթայ պատկի, այնչափ փութով չէին բսրք երոցը, եւն:

11. Վերդիւիսի խօսքերը:

12. Կրեֆֆուինոյ տ'Արէցցոյ քիմիագործ, որ Սենացի Աւսերա անուն մէկն համոզեց թէ զիտէր թոչելու արուեստը: Աւսերա դրամ տուաւ անոր որ իրեն ալ սորվեցընէ. բայց երբ իմացաւ խաբուած ԵԼԼԱԼԻ, ամբաստանեց:

տաննց զինքը Սենայի եպիսկոպոսին որ որդւոյ տեղ զը-
րած էր Աւարտը, եւ որ դատաւարտեց զանիկա իւրեկ
մեռելահմայ՝ այրուելու:

13. Աւելմա՛, մետաղներն ոսկի զարծընելու՝ կար-
ծուած արհեստն էր:

14. Vano բառը՝ զոր կը զործածէ Տանդէ՝ կը նշա-
նակէ հոս թէ՛ դատարկ (զարտակ) եւ թէ սնապարծ:

15. Քափոքելոյ, որ կոթընած էր Արիֆֆուլինոյ:

16. Հեզնական է՝ — Տանդէի օրով, Սենացի խումբ մը
հարուստ երիտասարդներ, ըստ իրենց ստացուածքները
ծախելով, 230 հազար ֆիորին ղեկեցին. եւ 20 ամուսն
մէջ՝ շուայլօրէն ապրելով, մոխեցին լնացուցին ամէն ինչ,
որով մերկ մնացին: Սորիքքան ալ այդ խումբէն էր.
նոյնպէս Նիկողայոսը, որ աւելի անուն հանեց՝ ամենա-
փափուկ կերակուրներ հնարելու իր ուսուցնասիրութեամբ
բը. ինքը հնարեց նաեւ փասխաններու եւ ուրիշ խորո-
վածներու մեխակներ եւ ուրիշ զանազան համեմեկեր զը-
նելը, որ հարուստ առփոյտքիւն կամ գոյժածոքիւն ըս-
ուեցաւ: Քաշեա տ'Աշեան՝ տէր զեղեցիկ եւ մեծ այգի-
ներու: — Ապրալիարոյ. հմուտ եւ խելացի մարդ, բայց
յողդատ, որով միւսները իրենց ինչքերը, աս ալ իր խել-
քը շտաշել:

17. Այսինքն՝ Սենայի. եւ նոյն փոխարկութեամբ,
Նիկողոսի սովորութիւնն ալ սերմ կը կոչէ:

18. Բամբասանք ընելու, չարախօսելու:

19. Մետաղները նենգեցի, խարդախեցի, կապկարաւ
նմանցընելով հարազատին:

1. Սեմէլէ՝ դուստր Կաղմոսի, Թերէի հիմնադրին՝
սիրուեցաւ Արամազդէն, եւ ծնաւ Բակըսը: Որով նա-
խանձոտ Հերան առեւտրիւն սկսաւ տածել ոչ միայն
Սեմէլէի դէմ, այլ բոլոր Թերացոց:

2. Ատամաս՝ Թերէի թագաւորը՝ Հերայի վրէժխնդ-
րութեամբ՝ այնքան անմիտ, խելայեղ զանուեցաւ, որ
տեսնելով իր Ինով կիւնը՝ ըսյր Սեմէլէի, որ իր երկու
որդւոցը ձեռքէն բռնած՝ իրեն կու զար, զայն մատակ
առիւծ կարծեց...

3. Որդին, Մեւիկէրտոս, Հմմ. Ուիդ. Այլակ. Գիւրք Դ:

4. Պրիամոս:

5. Պրիամոսի կիւնը, որ Պրիամոսի մահուընէն ետքը
զերուեցաւ Յոյներէն Պրիքսենա դստերը հետ: Երբ տե-
սաւ նախ եւ առաջ իր դստեր փողոտուիլը իրեւ զոհ
Աքիլլէսի զերեզմանին վրայ, եւ հանդիպելով յետոյ,
Թրակեան ափանց վրայ, Պրիդոր որդւոյն ղեակին՝ որ
սպաննուած էր Պրիքսեստորէն, յուսահատութենէն սկը-
սաւ շան պէս ոռնալ:

6. Հմմտ. նախընթաց երգը, տ. 136:

7. Ճիւննի Սքեքեիւն ստուերը:

8. Այսինքն է՝ Արիֆֆուլինոն: Հմմտ. նախընթաց եր-
գը, տ. 109:

9. Գուստր Կիպրոսի Կինիոս թագաւորին:

10. Ճիւննի Սքեքեիւն, որ էր ամենաճարտար՝ անձե-
րը խարդախելու մէջ: Երբ Պուոզոյ Տոնադի՝ հարուստ

մարդը մեռաւ, Սիմոն Տոնադի՝ իր հեռաւոր ազգականը, մերձաւոր ազգականներէն ժառանգութիւնը խլելու համար, Սեբեքին մահուան անկողինին մէջ մտցուց: Եւ անիկա ճարտար կերպով Պոռոզոն ձեւանաւով, կտակը թխաւորեց, եւ Սիմոնը ժառանգ ըրաւ: Որով եւ Սիմոնէն ստացաւ ի պարգեւ՝ իր խուսքին, երամակին ամենէն զեղեցիկ ճայիլը, որ՝ ըստ հին մեկնիչի մը՝ կը կոչուէր Տիկին Դոնիկա:

11. Մէկը տեսայ որուն վիզը ճռգած, նիհար, եւ փորը խոշոր ըլլաւով, վինի պիտի նմանէր, եթէ....

12. Ադամ վարպետ Պրեշիացի՝ ճարտար էր մետաղներ թափելու եւ անոնց վրայ աշխատելու մէջ: Սաղարհօք կոմսերուն Ռոմենայի՝ զղեակի մը մէջ որ աւերակ է հիմա, խարդախեց ոսկի ֆիորինը: Բռնուելով եւ դատուելով Փլորենտինոյ կառավարութիւնէն, այրուեցաւ հաւարակաց ճամբուն վրայ՝ նոյն զղեակին ղեմացը:

13. Գաւառ վերին վալտարնոյի, Ապեննինեանց մէջ, Տուքքարիա եւ Առոսո հեղեղատներուն միջեւ, մինչեւ Արէցցոյի սահմանազուլը:

14. Փլորենտեան ոսկի ֆիորինը՝ զոր կը նենգէր Ադամ վարպետ, մէկ կողմն ունէր շուշան մը, եւ միւս կողմը Յովհաննէս Մկրտչի պատկերը:

15. Որոնք զրդեցին զինքը այդ նենգութիւնն ընելու:

16. Ազրիւր Ռոմենայի:

17. Կոմսերէն. եւ է Ակինոլֆոն:

18. Մէկ ունիկ ոսկիին քանքորսերորդ մասը: Փլորենտեան ֆիորինը քանքորս կերտաւ զուտ ոսկի էր:

19. Ինչպէս որ երբ ձմեռը ձեռքը լուայ մէկը՝ շոգի կ'ելէ, նոյնպէս այն պտուղոյներուն մարմնոյն վրայէն շոգի կ'ելէ, կ'արտաշնչեն:

20. Պետափրէսի կէնը, որ ուղեց մոլորեցնել Յովսէփը, եւ յետոյ ամբաստանեց եւ զրպարտեց. համա. Ծընունդդ. Իթ, 6-23:

21. Զեւացնելով իբր թէ հալածուած իրեններէն, ապաւինեցաւ ի Տրոյա, Պրիամոս թագաւորին ըով, զոր եւ նենգութեամբ համոզեց՝ որ փայտէ ձին ներս քաղաք ընդունի: Քերթողը զինքը Տրովացի կը կոչէ, ոչ թէ վաւերն զի Տրովացի էր, այլ թէ Տրովայէն ստացաւ իր վատ համբաւը:

22. Սինոն:

23. Երբ հարցուց թեզի Պրիամոս թէ ինչ նպատակաւ շինած էին Յոյները փայտէ ձին, եւ շինողը ո՞վ էր:

24. Յանցանքդ:

15. Տենդէն, ինչպէս ըսաւ ա. 99:

26. Այսինքն ջուրը:

27. Կը փափաքի բանի մը՝ որ ըլլայ իր փափաքածին պէս, իբր թէ այնպէս հղած չըլլայ՝ մինչդեռ իրօք այնպէս է, այսինքն՝ կը փափաքի որ երազ ըլլայ, մինչդեռ իրապէս երազ է:

ԵՐԳ ԼԱ

1. Ութերորդ պարունակին կեդրոնը, ոչ զիշեր էր, ոչ ցորեկ, այլ էրեկուան վերջալոյսին պէս բան մը:

2. Այսինքն աչքերս որ ձայնին ետեւէն կ'երթային՝ հակառակ ուղղութեամբ այն տեղւոյն՝ ուրկէ ձայնը կու գար, զարձուց կէտի մը վրայ, որ է ըսել, ուր տեղէն որ կու գար:

3. Ռոնչիսիալէի (Ռոնսիօ) աղետաւոր պարտութենէն յետոյ, ուր Կանոյի մատնութեամբ 30 հազար քրիստոնեաներ խողխողուեցան, երբ Մեծն, Կարոլոս Կորսըն, ցոյց տուաւ ձեռնարկը, այսինքն՝ արարները Սպանիայէն վանելու ձեռնարկը, Օռլանտոն այնպէս ահաւոր կերպով չհնչեցուց իր փողը: Տուրպինոս կը պատմէ որ այն ձայնը լսուած ըլլայ ութ մղոն հեռաւորութենէ:

4. Աչքը:

5. Ջրհորին:

6. Փոքրիկ զոհակ Սենայի մօտ. կեցած են դեռ թէև կիսաքանդ՝ իր զրեթէ ըստրշի պատերը. եւ իր աշտաբակները՝ որոնք զրուած են մէկ մէկէ 50ական բազուկ միջոցով:

7. Վասն զի Արամազդին որոտումը կը յիշեցնէ անոց կայծակը՝ որ շանթահարեց զիւրենք Փէզըրայի մարտին մէջ:

8. Պղնձէ շոճի մեծ (10 թիզ-3 ուկէս բազուկ) պըտուղ մը, որ Տանդէի օրով Վատիկանի կամարակալ գաւթին մէջ կը գտնուէր, եւ հիմա՝ Իննովկենսիոս Բ-ի

ԼԱ

361

պալատը տանող պարտէզին մէջ է:

9. Ֆրէզիա, գաւառ Գերմանիոյ, ուր մարդիկ բարձրահասակ կ'ըլլային:

10. Այսինքն է՝ վիզէն:

11. Իր անհասկանալի խօսքերովը, զոր բացատրելու համար մեկնիչներն ի զուր կը յոգնին:

12. Փիալտէս կամ Էփիալտէս, մին՝ Արամազդի դէմ պատերազմ բացող հսկաներէն, որոնք շանթահարուեցան անկէ:

13. Ուրիշ հսկայ, զոր կը փափաքէ տեսնել զուցէ Վիլրդիլի սոսկալի նկարագրութիւնը կարդացած ըլլալուն համտ. Ենեակ. Ժ:

14. Անտէոս կամ Անտես, հսկայ, որ Հերակլէսի հետ կուրի բռնուելով, սպաննուեցաւ անկէ:

15. Այս տողը կրնայ ուրիշ կերպով ալ հասկըցուիլ.

.... che scotesse una torre così forte,

այսինքն *così forte* բառերը՝ աշտաբակին տալով. Որ ցնցէր՝ այնքան (կարի) պնդակազմ, ամուր, յաղթամարմին աշտաբակ մը....

16. Հովիտը՝ ուրկէ կը հոսի Բագրադա գետը, եւ ուր Սկիպիոն յաղթեց կարբեղոնական բանակին, կ'ըսէ Լուկանոս, (տարբեր ուրիշներէն) էր այն երկիրը՝ որուն վրայ կը թագաւորէր Անտէոս. այսօր Թունիքի թագաւորութեան մասն է:

17. Լուկանոս կ'ըսէ որ Անտէոս լաւ որսորդ է եղեր ատիւծներու:

18. Արամազդին դէմ:

19. Համտ. Գժ. ԺԲ, 42. ԺԷ, 108:

20. Ուրիշ հսկաներ:

21. Տանդէն. այսինքն՝ կրնայ քու անունդ յիշել աշխարհի մէջ:

22. Աշտարակ մըն է ի Պոլոնեա, խիստ ծուած:—Աւելի պարզ. Եթէ մէկը կենայ աշտարակին տակը՝ հաւած կողմէն, եւ վեր նայի՝ երբ ծուած կողմին հակառակ ուղղութիւնով ամպ մ'անցնի վրայէն:

23. Զարհուրեւի ինծի համար:

24. Արուսեակն ու մատնիւնքերը:

ԼԲ ԵՐԳ

1. Իններորդ պարունակին, որ բաղդատմամբ միւսներուն նեղ է:

2. Պարունակները:

3. Մուսաները:—Ամփիոնէ՝ որդի Արամազդի եւ Անտիպէի՝ կիթառի անուշ ձայնով (որուն համար կ'ըսէ Տանդէ՝ թէ Մուսաները օգնեցին) քարերուն Կիթերոն լեռնէն վար իջնել կու տար. եւ անոնք իրենք իրենցմէ իրարու քով զաւով՝ կազմեցին Թերէի պարիսպը:

4. Զրհուրին պատին ուրկէ վար իջեր էր՝ Անտէոսի ձեռքով:

5. Դոն զեար, ի Ռուսիա:

6. Լեռներ՝ Սերքիոյի եւ Մագրայի միջեւ:

7. Լեռ Սքանտինաւիոյ:

8. Ըսել կ'ուզէ ամառ ատեն:

9. Այս իններորդ պարունակը՝ ուր կը կենան մատնիւնքերը՝ բաժնուած է չորս շրջապատներու կամ կարգերու. առաջինին մէջ Կայինեան (Caina) կոչուած՝ Կայնէն՝ որ իր եղբայրը սպաննեց, կը կենան մատնիւնքերն իրենց արեւակիցներուն. երկրորդին մէջ՝ Անտենորեան (Antenora) Անտէնորէն, որ՝ ըստ մէկ քանի հին գրեւորութեան՝ ծախեր է Տրոյադան Յոյներուն՝ կը կենան հայրենեաց մատնիւնքերը. երրորդին մէջ Պաղոմեան (Tolomea) կոչուած, Եգիպտոսի Պաղոմէոս թագաւորէն, որ սպաննեց Պոմպէոսը, կը կենան մատնիւնքերն իրենց բարեկամներուն. չորրորդին մէջ Գիւդեայեան (Giudecca)

4. Այս՝ զոր կը կրծեմ, Հուզեր, առաջնորդ եւ պետ
կ'երեւար անթիւ ամբոխին, որոնք կը հալածէին զայլն
ու ձագերը (զինքը եւ իր որդիներն ու թոռները) զէպ ի
Սան ճիւղեան լեռը, որուն պատճառաւ Բիզացիք չեն
կրնար տեսնել Լուբըան՝ լեռը երկու քաղաքներուն մի-
ջեւ ըլլալով:

5. Բիզացիներուն համար կ'ըսէ:

6. Այսինքն է զայլն ու ձագերը:

7. Վասն զի որդիներն ալ տեսած էին երազ մը՝ նը-
ման իրենց հօրը տեսածին:

8. Սեւեռած, զարհուրած, յուսահատ:

9. Բսել կ'ուզէ որ անօթութիւնն ու ցաւը կը մրցէին
զինքը մեռցընելու, եւ մրցանակը անօթութիւնը տարաւ:
Կան մեկնիչներ որ կը հասկնան. «Անօթութիւնը աւելի
զօրաւոր զանուշացւ քան ցաւը, վիշտը, եւ ստիպեց զիս
ուտելու զաւակներուս մարմինը»: Ուրիշ մեկնիչներ այս
մեկնութեան անտեղութիւնը ակնյայտի կը ցուցնեն,
եւ զարձեալ պատմութեանէ կը նշաւակուի: Այն ատենի
ժամանակագիրները կը պատմեն՝ որ ութ օր վերջը բան-
տը բացուեցաւ, եւ հինգ զժրախտներն ալ մեռած զոհուե-
ցան, առանց ո եւ է խաժուածքի:

10. Հուզերի:

11. Որոնք (ակռաները) Հուզերի կառավր կրծելու
ատեն պինդ, զօրաւոր եղան ինչպէս շան ակռաները:

12. Այսինքն՝ Իտալիոյ ուր Սին (Si) կը հնչէ, Սի,
այս ըսել է:

13. Փլորենտացիք եւ Լուբըացիք:

14. Երկու կզգեակներ տոսկեան (Տիւրեկեան) ծովուն
մէջ՝ մօտ Առնուի գետաբերանըին:

15. Բիզայի Նոյ՝ Թեքէ անունը կու տայ, վասն զի
Թեքէ հուշակաւոր էր իրեւ եղեւնաւոր եւ անզուժ քաղաք:

16. Այսինքն երբորդ շրջապատը, Պտղոմեան, ուր գա-

տապարտեալներուն զուլը ծոած չէ դէպ ի առջեւին,
ինչպէս էր Կայինեան եւ Անտենորեան շրջապատներուն
մէջ, այլ դէպ ի ժառե, կռնակուն վրայ է ծոած:

17. Գատապարտեալներուն արցունքը ստոնով, ար-
գեւը կ'ըլլայ անոնց արտասուելուն, եւ ցաւը (այսինքն
է արցունքը) արգելիլ հանդիպելով վեր եկած ժամանակ՝
նորէն ետ կը դառնայ:

18. Այս չարամաղթութեամբ կը խաբէ Տանդէ դա-
տապարտեալը, հաւատացնելով անոր՝ իբր թէ կը սոս-
կար հոն երթալէ, մինչդեռ կ'երթար իր ուզելովը:

19. Վայելող եղբայրներէն, Գժտուած ըլլալով Ման-
ֆրէտի եւ իր Աւալերէզդոյ որդւոյն հետ եւ ուզելով վեր-
ցնել զանոնք մէջտեղէն, անոնց հետ հաշտուիլ ուզել
ցնել զանոնք մէջտեղէն, անոնց հետ հաշտուիլ ուզել
ձեւացուց եւ մեծաշուք կերպով կոչունքի հրաւիրեց զա-
նոնք, Երբ սկսան պտուղ բերել, իր կարգաւորութեան
համեմատ, եկան քանի մը սրիկաներ եւ սպաննեցին եր-
կուքն ալ:

20. Առաջաւոր ըսուածք, որ կը նշանակէ տոկոսով,
առատութեամբ ընդունիլ չարիք մը՝ որ կատարուած է:

21. Պարկաներէն մէկը՝ որ միկատովը մարդոց կեանք
ըին թելը կը կտրէր:— Չճրած՝ մարմնէն դուրս:

22. Ճենովացի, որ 1275ին սպաննեց մատնութեամբ
Միքէլ Ծանքէ իր աները՝ Էլեւու համար անկէ Լոկո-
տորոյի դատաւորութիւնը. բայց իր ոճերէն ըիջ կամ
ոչինչ պտուղ քաղեց: Ծանքէ Միքէլին վրայ տես Գը-
ժոխք ԻԲ, 88:

23. Կը կարծուի որ իր թոռն ըլլայ:

24. Եւ ամբողջ զանուէլս դէպ ի ան՝ մարդավարու-
թիւն եղաւ. վասն զի այնպիսի եղեւնազօրք մը չէր ար-
ժանի ազնուութեան:

25. Եղբայր Աւալերիկոսը:

26. Պրանքա տ'Օրիան:

1. Vexilla regis prodeunt Inferni.

Բնագիրը լատիներէն ըլլալով, մենք ալ զրաբար թարգմանեցինք, որ ըսել է. «Պիօիքի թագաւորին զրօշակները զէպ ի մեզ կը յառաջեն»:

2. Արուսեակը:

3. Ասոնը՝ որ բոլորովին թաղուած են սառոյցին մէջ՝ իրենց բարերարներուն մատնիչներն են:

4. Արուսեակը, որ իր ապստամբութենէն առաջ՝ չըքնադազնիւ էր ամէն հրեշտակներէ աւելի:

5. Պիցաբանական անուն Պիօիքի թագաւորին:

6. Փան հսկաները արուսեակին թեւերուն:

7. Ամբողջ հասակը, բարձրութիւնը:

8. Այսինքն է Եթովպիայէն, որ է ըսել՝ սեւ:

9. Երեսին:

10. Որ մատնեց իր վարդապետը՝ Յիսուս:

11. Բրուտոս եւ Կասիոս, որոնք սպաննեցին մատնութեամբ իրենց բարերարն ու տէրը:

12. Շարաթ օրուան զիշերն է: Ուրեմն Քերթողները 24 ժամուան մէջ պտտեցան ամբողջ Պիօիքը, տես նաեւ Արքայութեան վերջին ծանօթութիւնը:

13. Արուսեակին:

14. Սառուցեալ լիճին:

15. Վասն զի հասած էին երկրիս կեդրոնը, այսինքն է՝ այն կէտը, ուր կեդրոնախոյս եւ կեդրոնաձիգ զօրութիւնները իրենց մեծագոյն աստիճանին մէջ էին՝ ժամա-

նակին կարծեաց համեմատ: Կեդրոնը հասնելուն՝ Վերգիլ զլիւիվար կը դառնայ, երթալու համար զէպ ի միւս կիսագունտը, եւ Տանդէ՝ այլաբանական մարդ, կարծելով որ միւս կիսագունտը հասնելու համար հարկ ըլլայ միշտ իջնել, տեսնելով որ իր Առաջնորդը կ'ելլէ, եւ չբաժնեւորով որ զլիւիվար դարձաւ ան՝ կը համարի որ նորէն զփութը կը դառնայ:

16. Երկրիս կեդրոնին մէջ միտած ըլլալով Արուսեակ, իր անհեղեղ մարմնոյն կէսը (զլուին ու կուրծքը) մեր կիսագունտին մէջ են, եւ միւս մէսը (կողերն ու սրունքները) միւսին:

17. Որ կեդրոնը անցած ըլլալով՝ չէի կրնար իջնել այլ եւս, այլ պէտք էի ելլել:

18. Օրը չորս մասերու կը բաժնուէր. երրորդ, վեցերորդ, իններորդ եւ երկուցեակն. Ուրեմն երբ կ'ըսէ Տանդէ

E già il sole a mezza terza riede

Արեգակն արդէն իր ընթացքին երրորդ մասին վրան է, ըսել կ'ուզէ որ զրեթէ մէկ ու կէս ժամ է արեւը ելած է:

19. Կոկիտոսը: Ա.ճ. Արուսեակը:

20. Վասն զի կեդրոնէն անցած ըլլալով եւ հակադիր կիսագունտին մէջ զանուեւորով, Արեւը որ հոն կը մտնէր, հոս կ'ելլէր:

20. Արուսեակին, Ծախդ. վասն զի մարմնոյն կէսը մէկ, եւ միւս կէսը՝ միւս կիսագունտին կը վերաբերի:

21. Կեդրոնէն:

22. Արդ զուէն հասար երկնային կիսագունտին տակը՝ որ հակադիր է մեր կիսագունտին, որ խուփի մը կամ կափաբլի մը պէս կեցած է մեծ ցամաքին (gran secca) վրայ, այսինքն է երկրին, եւ որուն (մեր կիսագունտին) վրայ, այսինքն է երկրին, եւ որուն Աստուածամար-ամենարարձր կէտին տակ՝ սպաննուեցաւ Աստուածամարը, որ ծնաւ եւ սպրեցաւ անմեղ: Կ'երեւակայէ Տան-

դէ որ Երուսաղէմը հիւսիսային կիսագունտին մէջ տեղը դրուած ըլլայ: Հմմտ. Եզեկիէ Ե, 5:

23. Որ կը կազմէ ներհակ, հակադիր կողմը ճիւղաբային (Յուդայեան շրջապատին): Տես վերը տ. 85:

24. Հարաւային կիսագունտին տակ:—Հմ. հիւսիսային:

25. Այնպէս է, ինչպէս տեսար դուն զայն՝ միւս կիսագունտին մէջ:

26. Հարաւային կիսագունտին կողմէն:

27. Եւ երկիրը որ առաջ հոս ջուրէն դուրս ցցուած էր, ծովը իրեն բող ըրաւ, ծածկուեցաւ ծովուն մէջ սոսկուածն Արուսեակին՝ որ իյնալով երկինքէն, կու գար իր վրայ զահալիժեւու:

28. Քաւարանի լեռը, որ կը տեսնուի տակէ:

29. Վիրգիլիոս խօսքը լմնցուցած ըլլալով, Տանդէ կը սկսի խօսիլ ընթերցողին, եւ կ'ըսէ. Հոն վարը, անցնելով երկրիս կեդրոնը, տեղ մը կայ անդնդային՝ հետու Արուսեակէն, եւ այնչափ ընդարձակ որչափ իր գերեզմանը (Գժոխը) որ (այդ տեղը) մութ ըլլալով, աչքով չէ կարելի տեսնել. այլ կը յայտնուի առուակի մը (Լեւթէ) մըմունջով, որ կ'իջնէ հոն քարի մը ծակէն՝ զոր կրծած է իր յաւիտենական ընթացքովը... Լեւթէն՝ որ կ'ընէ իր այդ յաւիտական ընթացքը, կը կորդէ մաքրուած հողիներէն մեղքին յիշատակը, Քաւ. ԼԳ, 91, եւ մեղքերը բոլոր կեդրոնին մէջ կը բերէ, ինչպէս կ'ընեն միւս կողմէն եւ Գժոխքին գետերը. որով ամէն մեղքերն ալ կը դառնան իրենց սկիզբին, աղբիւրին որ է Արուսեակը:

30. Լեւթի ուսրտապտոյտ եւ վայրահակ ընթացքն ի վեր:

31. Ճեղքը կամ ծակը զոր զործած է Արուսեակ երկընքն իյնալու առեն. Լեւթի բղիւսած ճեղքը. տես վերը, տ. 151:

32. Երեք Քերթուածներն ալ աստղեր բառով կ'աւարտին:

ԿԱՐԵՒՈՐ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Էջ	Տող	ՍԽԱԼ	ՈՒՂԻՊ
63	13	անտեղի	աղտեղի
107	10	վերքեր	վերքեր
151	15	ձութին	ձիւթին
161	2	ափին	արփին
228	23	Մեւանիպոլի	Մեւալիպոլի

7600
ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0374599